

Marjatta Bardy ja Sanna Parrukoski (toim.)

Hyvinvointi
ilmastonmuutoksen oloissa?
Keskustelunavauksia tulevaisuusvaliokunnalle

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, THL 2010
Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 4/2010

© Kirjoittajat ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitos

Kannen suunnittelu: Marko von Konow

Taitto: Christine Strid

ISBN 978-952-245-267-2 (painettu)

ISBN 978-952-245-270-2 (pdf)

Yliopistopaino

Helsinki 2010

Lukijalle

Tässä taustaselvityksessä on tarkasteltu kahta tulevaisuusvaliokunnan tämän toimikauden aihetta – ilmastonmuutosta ja hyvinvointimallin tabuja. Hallituksen tämän vaalikauden tulevaisuusselonteko keskittyy ilmasto- ja energiapolitiikkaan. Hyvinvointimallin tabut puolestaan on yksi valiokunnan omaehtoisesti käynnistämistä tulevaisuuspoliittisista hankkeista.

Valiokunta tekee vierailuja tulevaisuutta luotaaviin instituutioihin. Vaalikauden alussa vierailimme muun muassa silloisessa Stakesissa eli nykyisessä THL:ssä (Terveysten ja hyvinvoinnin laitos). Siellä syntyi erityisesti nuoren polven tutkijoilla ajatus tehdä uudella tavalla hyvinvointiselvitystä, ottamalla esille ilmastonmuutos ihmisen elämän näkökulmasta.

Professori Juho Saaren johdolla asiantuntijaryhmä kirjoitti hyvinvointijärjestelmää arvioivan esiselvityksen, joka ilmestyi keväällä 2009 nimellä Hyvinvointivaltion tulevaisuuden haasteet/TuV1/2009). Tämä työ jatkuu ja syksyllä on tarkoitus valiokunnassa käsitellä loppuraportti. Jo sitä ennen näiden selvitysten tuloksia arvioidaan tänä keväänä yhdessä sosiaali- ja terveysvaliokunnan kanssa.

Tulevaisuusvaliokunnassa hyvinvointimallin tulevaisuutta arvioivaa työtä ovat ohjanneet edustaja Liisa Jaakonsaari Euroopan unionin vaaleihin asti ja edustaja Anne-Mari Virolainen syksyyn 2009 asti. Sen jälkeen hankkeen vetäjinä ovat toimineet edustajat Miapetra Kumpula-Natri ja Harri Jaskari.

Lausun ohjaajille ja kirjoittajille erittäin lämpimät kiitokseni laajasta taustaselvityksestä ja hyvin tehdystä työstä.

Marja Tiura

Tulevaisuusvaliokunnan puheenjohtaja

17. maaliskuuta 2010

Esipuheet

Ilmasto muuttuu, muuttuuko hyvinvointi?

MIA-PETRA KUMPULA-NATRI

Ilmastonmuutos on nyt in. Se on hyvä, sillä maapallon elinkelpoisuus on uhattuna. Silti maailmassa, Suomessa ja joka perheessä on muitakin tärkeitä asioita. Yhteiskuntien tulee huolehtia ihmisistä ja ympäristöstä, lapsista ja vanhuksista, työstä ja toimeentulosta. Muistaa pitää sekin, että ilmastomuutos ei ole ohi, kun siitä tulee out.

Hyvinvointivaltion muutos ei ole sattumaa. Sitä halutaan muuttaa – toiset poliittisten tavoitteiden myötä, toiset markkinoiden alta, toiset rahan puutteesta, toiset ikääntymisen ja nuorten vähentymisen pelossa, toiset globalisaation vuoksi, toiset Suomen monikulttuurisuuden takia ja toiset yksilöllisten valintojen lisäämiseksi. Tasa-arvoinen yhteiskunta on tavoittelemisen arvoinen, muttei kai koskaan valmis. Tasa-arvon huipentuma maailmankaikkeudessa oli ehkä täällä Pohjoismaissa 1980-luvulla ennen Suomen lamaa. Mihin nyt tähdätään?

Tähän julkaisuun on koottu ajatuksia hyvinvointivaltiosta ilmastomuutoksen olosuhteissa. Muuttuuko hyvinvointivaltio myös ilmastomuutoksen vuoksi?

Yksilöllisyys on ollut pitkään vallitseva suunta suomalaisessa yhteiskunnassa. Voiko ilmastomuutosta torjua yksilöinä? Voi ja ei. Olen törmännyt pohjoismaisessa keskustelussa kysymyksiin: Keiden pitää torjua, keitä syyttää ja keitä aktivoida? Erilaisia näkökulmia löytyy eduskunnastakin.

Ensimmäinen yksilölähtöinen ajatusmalli on, että jokaisen on leikattava energiankulutuksensa minimiin ja laskettava hiilijälkensä arjen askareissa. Jos syöt naudanlihapihvin tai kilon kurkkua, molemmat tuottavat 4 kilogramman hiilijalanjäljen. Sitten tulevat kasvisruokapäivät ja lentomatkaboikotit. Toimiihan meillä jo sanomalehtipaperin kierrätys ja pullonpalautus. Ei kai ihmisen kehitys ja tapojen oppiminen tähän loppu? Uskon eko-omantunnon parantavan kulutusvalintojamme. Markkinat lähtevät myös muutokseen mukaan, kun sekä poliitikot että kuluttajat ohjaavat.

Toinen ajatusmalli heittäisi vastuun korkeammalle, yhteiskunnasta vastuussa oleville, teollisuudelle ja kansainvälisille päättäjille. Aika usein muille, ainakin isoille saastuttajamaille. En jättäisi vastuuta muiden hallituksille ja maailmanpolitiikalle. Joka tasolla voi tehdä jotain.

Suomalainen painii arjen ongelmissa ilman ilmastosyyllistämistäkin. Lähiomainen joutuu hoitoon 100 kilometrin päähän, joukkoliikennettä ei ole, oma työpaikka on kiikun kaakun tuotannon siirtyessä Aasiaan ja puoliso jää työttömäksi

julkisen sektorin toiminnan keskittämisessä. Liikkuminen on elinehto, eikä Suomi näytä samalta Ruuhka-Suomen joukkoliikenteen ulkopuolella. Lämpö ja sähkö eivät ole niin vain säästettävissä, mikäli asuu kerrostalossa, jakaa yhteissaunan tai pesutuvan ja on kaukolämmön piirissä. Kalastus ja marjametsällä käynti ovat perinteisiä suomalaisia arjen ekotekoja. On eri asia vaihtaa ratikka fillariin kuin lastenkuljetustyömatkat puuttuviin liikenneyhteyksiin tai valita talonlämmityslaskun ja lääkereseptin välillä. Hintaohjaus näyttäytyy monin tavoin.

Suomessa ei ole sellaista yhteistä kansallista tunnetilaa tai tietoisuutta kuin oli 1970-luvulla lapsuudessani ”puoli ysin uutisten ja kahdenlaisten aamiaismurojen maailmassa”. Nykyään uutisia valitaan ja vilkaistaan monista vaihtoehtoista. Kulutustyylejä ja uutislähteitä on mittaamattoman monia, siksi ilmastomuutoksesta käytävä keskustelukin vaihtelee näkökulmien mukaan. Kokonaisuudesta olisi hyvä saada käsitys kansallisen toiminnan perustaksi.

On valtavasti toimenpiteitä, joita ei voi, eikä kannata säilyttää kansainvälisille kokouksille. Kansallinen toiminta ja EU tarjoavat suuria mahdollisuuksia päästöjen vähentämiseen. Myös yksilöt voivat vaatia päätöksentekijöitä toimimaan. Vastaavasti poliitikot voivat luoda kestävämpiä yhteisöjä, joihin kansalaiset haluavat mukaan.

Kaikki ennusteet näyttävät, että epätasa-arvo lisääntyy niin ilmastomuutoksen etenemisen kuin siihen sopeutumisen myötä. Hyvinvointipolitiikalla koetaan luoda yhtäläisiä mahdollisuuksia ja tasa-arvoa ihmisten erilaisesta elämäntilanteesta ja taustasta riippumatta. Mikä rooli sosiaali- ja terveyspolitiikalla on ilmastomuutoksessa?

Käsilä oleva THL:n artikkelisarja pureutuu tähän kysymykseen eri kulmilla. Mutta milloin ja mistä alamme saada ratkaisuehdotuksia?

Energian hintajousto on lähes olematon kotitalouksissa. Kymmenen euroa on aina poliittinen saavutus, kun se lisätään lapsilisään, eläkkeeseen tai opintotukeen. Mutta energialaskuissa ei moninkertaisenakaan. Kannattaako energiansäästöä lisätä vain hintaa nostamalla? Pitäisikö katsoa jokaisen kykyä maksaa välttämätön kulutus ja porrastaa hintaa? Suomessa pitäisin pakkasella perusoikeutena lämpöä ja tässä digiajassa sähköä. Miten turvataan liikkuminen, kun yhä useamman liikukumiskyky rajoittuu, päästöjä rajoitetaan, hinnat nousevat ja asukastiheys harvenee entisestään?

Oikeaa elämää on vaikea sovittaa politiikkasektoreiden mukaan. Ilmastomuutospolitiikka on muutakin kuin ympäristö-, energia- ja liikennepolitiikkaa. Sosiaali- ja terveyspolitiikka on otettava mukaan ilmastomuutoksen vastaiseen työhön.

Tässä julkaisussa herätellään ajatusta pienenevän kasvun, vähenevien päästöjen ja hyvinvoinnin suhteesta. Miten hyvinvointi ei vähenisi kansantalouden supistumisen myötä? Minä en uskaltaisi yhteiskunnallisena päättäjänä tuota polkua vielä astua. Yksilön hyvinvoinnin arviosta taloudellisen tilanteen sivuuttaminen olisi kestävämpi. Uudet hyvinvoinnin mittarit ovat tarpeellisia kapean BKT:n sijaan,

mutta sosiaaliturvamme ja terveyskulumme ovat riippuvaisia taloudellisesta toimeliaisuudesta. Kasvun kiellon sijaan tulee pureutua kasvun laatuun ja sen hedelmien jakautumiseen. Talous on vain osa yhteiskuntaa, saati hyvinvointia, joten uusia ajatusmalleja tarvitaan.

Jos tämän kirjoitustyön myötä keskustelu ilmastonmuutoksen ja sen torjunnan oikeudenmukaisuudesta yhtään etenee, on julkaisu upeasti lunastanut asemansa aiheellaan!

Vaikka työ tilattiin osaksi eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan Hyvinvointivaltion tabut ja mustat aukot -työtä, löytynee kootuille ajatuksille käyttöä muuallakin. Eduskunnassa on käsitellyssä hallituksen ilmasto- ja energiapoliittinen tulevaisuusselonteko ”Kohti vähäpäästöistä Suomea vuonna 2050”. Eduskunnan kannan siihen valmistelee tulevaisuusvaliokunta saatuaan muilta valiokunnilta lausuntoja. Valtioneuvostossa selonteon taustamateriaaleiksi tilattiin useita selvityksiä. Valitettavasti hyvinvointivaltiota tai sosiaali- ja terveystaloutta ei näissä käsitellä. Kuitenkin yhteiskunnallisissa toiminnoissa oikeudenmukaisuuden pitäisi olla keskeisellä sijalla. Ainoastaan Jaakko Kianderin selvitys Ilmastomuutos ja tulot eritelmät koskettelee aihepiiriä. Hän osoittaa, että vaikutukset osuvat eri tavoin eri väestöryhmiin, pääasiassa energian kallistumisen myötä. Kohtuuttoman suuriksi maksajiksi ilman erityistoimenpiteitä joutuvat eläkeläiset, työttömät ja yksinhuoltajat.

Selonteosta löytyy lyhyt tahdon ilmaisu ”ilmastopolitiikan suunnittelussa ja arvioinnissa on sosiaalinen näkökulma pidettävä mukana”. Toivottavasti tästä julkaisusta saadaan tukea tuohon tahtotilaan.

Kiitän THL:n tiimiä kirjoitustyöstä ja ohjauksesta. Kiitos kaikille kirjoittajille ja innovatiivisille mukaan lähteneille niin Myllypuron seurakuntakeskuksen kuin Aalto-yliopiston taideteollisen opiskelijoiden tilaisuuksissa.

Miapetra Kumpula-Natri

Kansanedustaja, tulevaisuusvaliokunnan jäsen ja hyvinvointivaltion tabut -työn puheenjohtaja

Vaasassa pääsiäispyhinä 2010

Mistä sitä hyvinvointia oikein syntyy?

HARRI JASKARI

Hyvinvointi on subjektiivinen käsite. Ihmiset ovat tyytyväisiä tai tyytymättömiä elämäänsä hyvinkin erilaisista lähtökohdista käsin. Tutkimusten mukaan esimerkiksi Suomessa bruttokansantuote on kahdessakymmenessä vuodessa kaksinkertaistanut, mutta ihmisten onnellisuus on pysynyt samalla tasolla. Emme kuitenkaan pysty mittaamaan sitä, mitä suomalaisten onnellisuudelle olisi tapahtunut, mikäli olisimme jääneet bruttokansantuotteessa 1990-luvun alun tasolle.

Tämän kirjan keskustelunavauksissa poliittiseen kenttään tuodaan mukaan hyvinvoinnin, hyvinvointivaltion ja ilmastonmuutoksen välinen yhteys. Avaukset antavat jopa täysin ristiriitaisia näkemyksiä siitä, mihin suuntaan suomalaista hyvinvointivaltiota pitäisi kehittää ilmastonmuutoksen oloissa. Muutamat kirjan kirjoittajat vaativat, että talouskasvu on pysäytettävä ilmastonmuutoksen nimissä. Toki myös poikkeuksia löytyy. Niku Määttäsen mukaan talouskasvun ei tarvitse olla ristiriidassa ilmastonuojelun kanssa. Itse edustan Niku Määttäsen tavoin uskoa siihen, että laadullisesti oikeanlaisella kasvulla löydetään ratkaisun elementit myös ilmastonmuutoksen hillintään ja torjuntaan.

Avauspuheenvuorojen railakkaat näkökulmat ja väitteet ovat virkistäviä, vaikka asioista ei olisikaan samaa mieltä. Tarvitsemme politiikkaan jatkuvasti uusia ajatusmalleja, muuten yhteiskunta jää pyörimään paikalleen. Poliittiset päättäjät jäävät kirjan johtopäätösten osalta varmasti osittain hämmennyksen valtaan. Tutkimusten tekijät saattavat olla aivan päinvastaista mieltä toistensa kanssa, kuten tämänkin kirjan eri kirjoittajat. Poliittisille päätöksentekijöille jää hyvinkin erilaiset mahdollisuuden muovata suomalaista tulevaisuuden hyvinvointivaltiota – omista arvolähtökohdistaan lähtien.

Otan esille esimerkiksi muutamat ristiriitaisuudet keskustelunavausten ja yleisten poliittisten ajatusmallien välillä. Yksi tärkeimmistä keskusteluista on kasvun ja hyvinvoinnin välinen suhde. Marjatta Bardyn mukaan hyvinvointiyhteiskunnan ydintabuksi on muodostumassa talouden ja kulutuksen jatkuvan kasvun itsestään selvyys. Siksi ilmasto-ongelmiin on haettu ratkaisuja lähinnä teknologian kehittämisestä. Kulutus on ollut kiihtyvää ja ylittää nykyisin 30 prosentilla luonnon uusiutumiskyvyn. Siksi nyt on Bardyn mukaan olennaista pysähtyä miettimään tapojamme hyvinvoinnin tuottamisessa, jakamisessa ja kokemisessa. Kenties talouden kasvu on pysäytettävä kokonaan tai ainakin muutettava laadullisesti täysin toisenlaiseksi – aineettomaksi.

Tunnustan olevani Bardyn kanssa eri linjoilla kasvun suhteen. Olen edelleenkin teknologia- ja talousoptimisti ja uskon erityisesti laadullisen kasvun mahdollisuuteen. Perustellusti voidaan kysyä, mitä asioita talouskasvu mahdollistaa, ja mihin sen puute voi johtaa, mikäli päättäisimme jäädä pois ”kasvun kärrynpyörästä”.

Mielestäni emme voi valita pysähtymistä, koska jatkuva muutos on maailmassa läsnä koko ajan. Mielestäni voimme kuitenkin koko ajan laadullisesti parantaa toimintaamme ja toimia maailman kärjessä uusien ilmastomyötäisten tuotteiden ja palvelujen parhaimpana osaajana. Pitäisikö Outokummun lopettaa Tornion terästehtas, joka on maailman tehokkaimpia ja ympäristöystävällisempiä alan tehtaita maailmassa? Vai pitäisikö tehdas lopettaa siellä, jossa se samalla tuhoaa runsaasti lähiympäristöä ja laajemmin koko maapallon ilmastoa? Tai pitäisikö meidän luoda Suomesta esimerkiksi puurakentamisen mallimaa, jossa kaikki uudet rakennukset ovat hiilineutraaleja? Ja voisimmeko tehdä tästä konseptista vahvan vientituotteen? Kenties joidenkin mielestä sivutuotteena siinä syntyy maahamme 70 000 uutta työpaikkaa. Tutkimusten mukaan nämä 70 000 työpaikkaa toisivat kuitenkin runsaasti uutta hyvinvointia Suomeen – sekä taloudellista että henkistä laatua.

Toinen tärkeä kysymys on se, mitä hyvinvointi yleensä on. Tutkimusten mukaan läheiset ihmissuhteet, elämän mielekkyys, taloudellinen turvallisuus ja terveys vaikuttavat yleensä eniten ihmisten hyvinvointiin. Hyvinvoinnin kokeminen on syvimmiltään intiimi ja henkilökohtainen asia. Kukaan ei pärjää yksin. Tutkimusten mukaan myös elintason ja subjektiivisen hyvinvoinnin välillä on yhteys, mutta hyvinvointi ei välttämättä lisäännä sen jälkeen, kun elintaso tyydyttää perustavat tarpeet. Maat, jossa on vähiten köyhiä, saavat parhaat tasa-arvopisteet ja takaavat parhaat lähtökohdat lasten kehitykselle. Riittävän elintason saavuttamisen jälkeen tyytymättömyyttä yhteiskunnassa luo se, kuinka suhteellisen köyhä tai rikas olet. Siksi suuret tuloerot yhteiskunnassa on nähty merkittävänä tyytymättömyyden lähteenä.

Mitä yhteiskunta voi sitten tehdä mielekkään elämän aikaansaamiseksi? Pohjoismaisessa hyvinvointitutkimuksessa on vakiintunut resurssipohjainen lähestymistapa, jossa hyvinvointi samaistetaan yksilöiden resurssien hallintaan. Resurssit ymmärretään välineinä, joilla ihmiset voivat tietoisesti ohjata elämänsä kulkua. Olen itse tällä resurssipohjaisella linjalla. Yhteiskunnan on luotava mahdollisimman hyvät puitteet ihmisten hyvinvoinnin toteuttamiseen, mutta siihen ei liity yksityiskohtainen holhous. Toisessa Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan selvityksessä tutkimusprofessori Antti Hautamäki korostaa termiä ”hyvään tuuppaaminen”. Hautamäen mielestä ihmiset pitää yhteiskunnassa havahduttaa huomaamaan asioita ja hellällä kädellä tuupata hyvään suuntaan. Tämän avulla saamme kenties yhä useampia ihmisiä siirtymään tyytymättömyyden ja ulkopuolisuuden tunteesta aktiiviseksi kansalaiseksi, joilla on oma elämänhallinta kunnossa. Kaikista on joka tapauksessa pidettävä yhteisönä huolta, se on yhteiskunnan sivistyksen mittari.

Köyhyydestä puhutaan kirjassa monin sanoin. Osalla suomalaisista ei ole varaa edes soittaa työpaikkoihin tai ostaa bussilippua tapaamiseen. Se onkin hyvinvointivaltion häpeätahra. Suurin elintasoero on niiden ihmisten välillä, jotka ovat töissä tai työttömänä. Siksi uskon myös jo vähän kuluneeseen sloganiin, jossa työ on parasta sosiaaliturvaa. Yhteiskunnan on tehtävä kaikkensa, että täällä olisi riittävästi aitoja työpaikkoja työikäisille ihmisille. Vain sillä tavalla pystymme koulut-

tamaan lapsemme ja huolehtimaan vanhemmistamme. Usein työn kautta ihminen tuntee olevansa täysivaltainen yhteiskunnan jäsen, oikeuksineen ja velvollisuuksineen.

Ratkaisumalliksi kirjassa ehdotetaan esimerkiksi työn jakamista. Voisiko yksi henkilö olla 4 tuntia töissä? Tästäkään ratkaisumallista en ole henkilökohtaisesti samaa mieltä. Monet tutkimukset ja täysin terve järki sanovat aivan selvästi, että työn määrä ei ole vakio. Yleensä (hyvä) työ luo lisää työtä ja vahva työn kaavaomainen jakaminen lopettaa vähäisetkin työt. Sen sijaan pidän ehdotusta pienempi-palkkaisen työn hyvin kevyestä verottamisesta varsin järkevänä. Jokainen työpäivä pitää tulevaisuudessa olla tekijälleen järkevä ja kannattava.

Ohessa olevat kommentit olivat vain ohut raapaisu kirjassa esitettäviin perusteltuihin ja osin myös perustelemattomiin johtopäätöksiin. Jokainen voi vetää kirjan artikkeleista omat johtopäätöksensä. Itse uskon, että ilmastopoliittisesti oleellista on saada kaikki maailman maat mukaan ilmastotyöhön. Kasvihuonepäästöjä kannattaa aina alentaa, vaikka kaikki uskomukset päästöjen haitallisuudesta eivät olisikaan kaikelta osin tosia. Ilman tervettä ympäristöä ja ilmastoa ei ole elämää ja hyvinvointia. Itse tunnustan edelleen olevani kehitysoptimisti. Tulevaisuus antaa sitten näille ajatuksille joko tuomionsa tai palkintonsa. Kirjan sanoin, toivottavasti osaamme kuvitella valoisan tulevaisuuden. Antoisia lukuhetkiä.

Harri Jaskari
Kansanedustaja
Tulevaisuusvaliokunnan jäsen
8. huhtikuuta 2010

Ilmastonmuutoksen ja hyvinvoinnin yhteys kaipaa keskustelua ja tekoja

MARJA VAARAMA

Ilmastonmuutoksesta on puhuttu pitkään ja Kööpenhaminan ilmastokokouksen kynnyksellä maailmassa näyttikin vallitsevan jonkinasteinen yhteinen huoli maapallon tulevaisuudesta. Vaikka moni pettyi Kööpenhaminan löyhään sopimukseen, optimistit kuitenkin näkevät tuloksen askeleena kohti Meksikossa tehtävää sitovaa sopimusta.

Niin YK kuin EU:kin ovat ottaneet ilmastonmuutoksen vakavana haasteena. Pitkällä aikavälillä tavoitteena on vähentää päästöjä 50–80 prosenttia nykyisestä. Ilmastopolitiikan painopiste on ollut pitkään ilmastonmuutoksen ehkäisyssä (mitigation). Keinoiksi nähdään uusiutuvan energian käytön lisääminen, rakennusten ja rakennetun ympäristön ja energian varastoinnin uudistaminen sekä älykkään teknologian kehittäminen. Nykyään katsotaan, että tämä ei yksinään riitä vaan tarvitaan myös sopeutumista (adaptation) ilmastonmuutoksen mukanaan tuomiin muutoksiin ja rajoituksiin.

Onnistunut ilmastopolitiikka nojaa sekä ehkäisyyn että sopeutumiseen, ja näiden nähdään myös vahvistavan toisiaan. Nykyisen kestävä kehityksen ”meta-teorian” mukaisesti myös EU:n Lissabonin ja sen jälkeiset sopimukset korostavat kestävä kehityksen strategiaa, jossa *taloudellisen, sosiaalisen ja ympäristön kehityksen* tulisi muodostaa ehyt ja toisiaan tukeva kokonaisuus. Keskeisinä muutostrendeinä nähdään talouden globalisaatio, väestönkehitys, muuttoliike ja perherakenteiden muutos.

On outoa, miten vähän toistaiseksi on puhuttu ilmastonmuutoksen ja hyvinvoinnin kytkennöistä, vaikka ilmastonmuutosta pidetään jopa 21. vuosituhannen suurimpana terveys- ja hyvinvointihaasteena. Ilmastonmuutos vaikuttaa monin tavoin ihmisten ja yhteisöjen jokapäiväiseen elämään, valintoihin ja valinnan mahdollisuuksiin, terveyteen ja hyvinvointiin.

Euroopan unionin ”Sustainable Lifestyles” teemapäivässä lokakuussa 2009 Pierre Dechamps totesi, että vuoden 2020 ilmastotavoitteet voidaan vielä saavuttaa yhteiskuntien evoluution avulla, mutta vuoden 2050 tavoitteiden saavuttaminen edellyttää ”vallankumousta”, joka muuttaa ihmisten elämisen ehtoja, arkea ja käyttäytymistä radikaalisti. Edessämme on uusi maailma, uusi Eurooppa ja uudenlainen Suomi.

Tämä ”uusi maailma” perustuu uudenlaisiin taloudellisiin ja sosiaalisiin malleihin ja uudenlaisiin tapoihin tuottaa ja käyttää energiaa. Yhteiskunnat organisoi-
tuvat uudelleen. Jo väestön ikääntyminen yksinään on pakottanut muutoksiin, mutta pakkoa on vauhdittanut ja vahvistanut *kestävän kehityksen imperatiivi*. Tämän uuden maailman luomiseen sisältyy monia konfliktin ja eriarvoisuuden siemeniä, jotka saattavat uhata paitsi yksilöiden hyvinvointia myös yhteisöjen ja yh-

teiskuntien koheesiota. Mikäli tämä uusi maailma halutaan toteuttaa sosiaalisesti kestäväällä tavalla, on politiikkatoimia suunnattava

- ♦ ihmisten haavoittuvuuden vähentämiseen
- ♦ heidän sopeutumiskykynsä tukemiseen
- ♦ sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen
- ♦ yhteisöjen koheesion turvaamiseen.

Hyvinvointipolitiikka on muotoiltava uudelleen ja sen myötä joudutaan tarkistamaan myös vallitseva hyvinvoinnin käsite. Tutkimusten mukaan aineellinen hyvinvointi ei tietyn tason saavutettuaan enää lisää ihmisten onnellisuutta. Vuodesta 1934 käytössä ollut BKT yhteiskuntien edistyksen ja hyvinvoinnin mittarina toimii hyvin silloin, kun huomion kohteena on taloudellinen kestävyys ja talouden toipuminen taloustaantumista. BKT:n puutteet hyvinvointimittarina kuitenkin tunnustetaan jo melko yleisesti, sillä se jättää hyvinvoinnin aineettomat tekijät ja ihmisten kokemuksen hyvinvoinnistaan mittauksen ulkopuolelle. Amartya Senin (1999) kehittämä inhimillisen kehityksen indeksi (HDI) onkin jo säännöllisessä käytössä BKT:n rinnalla tai vaihtoehtona. Stiglitzin (2008) komitea peräänkuuluttaa kuitenkin vielä monimuotoisempaa indikaattoristoa, joka pystyisi adekvaatimmin mittaamaan väestön hyvinvointia ja kehityksen kestävyyttä. Tässä on tutkijoille mielenkiintoinen, monitieteinen haaste.

Ilmastonmuutoksesta ajatellaan vielä liian usein, että kyse on jostakin tulevaisuudessa tapahtuvasta tai meille tänä päivänä kaukaisesta ja epämukavasta asiasta. Kuitenkin juuri *tämän päivän toimillamme määritämme sitä, millainen on oma ja tulevien sukupolvien huominen*. Monessa mielessä tämä sisältää konfliktin siemenen.

Aikaisemmin läntisten yhteiskuntien ”sosiaalisena kysymyksenä” oli integroida tehdastyöläiset yhteiskuntaan, eli sosiaaliluokkien välisen konfliktin ehkäisy takaamalla heille turvattu elämäntilanne kehittämällä sosiaaliturvaa, sosiaalisia oikeuksia, etuuksia ja eläketurvaa. 2000-luvun yhteiskunnassa ”sosiaalisena kysymyksenä” on sukupolvisopimuksen päivittäminen niin, että vältetään sukupolvi-konflikti oloissa, joissa väestön ikääntymisen yhteiskunnalliset kustannukset kasvavat samalla kun maksavien sukupolvien koko pienenee ja nuorten epävarmuus omasta tulevaisuudestaan lisääntyy.

Ilmastonmuutos vain lisää tätä epävarmuutta ja konfliktin riskiä, sillä nykypolven velvollisuus on jättää myös tuleville sukupolville elinkelpoinen maa ja yhteiskunta. Saattaa olla, että nykypolvet joutuvat sotasukupolvien tapaan uhrautumaan tulevien sukupolvien hyväksi. Onnistuuko tämä ”ahneelta sukupolvelta” ja heidän jälkeensä tulevalta ”perijäsukupolvelta”, on aiheellinen kysymys. Vastaus lienee, että onnistuu, mutta *arvoja joudutaan tarkistamaan*.

Sukupolvien välinen oikeudenmukaisuus pakottaa kääntämään katseen yhteiskuntaa muovaaviin sosiaalisiin arvoihin ja normeihin ja kysymään, millaisille arvoille sellaisen yhteiskuntapolitiikan tulisi rakentua, joka pyrkii ”toimimaan lähellä mutta katsomaan kauas”.

- ◆ Kenen valinnoille ja millaisiin arvoihin ja arvioihin uusi, vähäpäästöinen yhteiskunta perustuu? Kun nykyinen yhteiskunta korostaa yksilöiden vastuuta ja aineellista hyvinvointia, on kysyttävä, kantavatko nämä arvot meitä myös hyvään tulevaisuuteen ja pieneen hiilijalanjälkeen?
- ◆ Ja johtaisiko suurempi yhteisöllisyys ja yhteisvastuu sosiaalisen pääoman vahvistumiseen ja osoittaisi meille hyvän elämän aineettomien tekijöiden merkityksen? Voimmeko muutoin olla solidaarisia niin tämän päivän heikompi-osaisten kuin tulevien sukupolvienkaan kohtaloille?
- ◆ Entä voimmeko pysäyttää ilmastonmuutoksen kielteiset vaikutukset markkinamekanismiin perustuvan riskienhallinnan ja uuden teknologian avulla? Vai tarvitaanko syvälleikäyempiä muutoksia poliittisissa järjestelmissämme ja elintavoissamme, työelämässä ja päätöksenteossa?
- ◆ Onko mahdollista saavuttaa sosiaalisesti oikeudenmukainen siirtymä vähähiiliseen talouteen, ja miten se onnistuisi?

Millaista vallanjaon muutosta tällainen kehitys merkitsisi? Millaista hyvinvointia? Millaista tukea tarvittaisiin haavoittuville ihmisryhmille? Näihin ja muihin avoiimiin ilmastonmuutoksen hyvinvointivaikutuksiin liittyviin kysymyksiin tulisi etsiä vastauksia *kansallisen tutkimusohjelman* avulla.

Tulevaisuus ei vain tapahdu meille, vaan voimme muovata sitä tiettyyn rajaan omilla valinnoillamme. Moni valtio on aktivoitunut laatimaan omia strategioitaan ilmastonmuutoksen terveys- ja hyvinvointivaikutusten lieventämiseksi ja ehkäisemiseksi (esim. Kanada). Tulevaisuusvaliokunta onkin tärkeällä asialla nostaessaan kysymyksen ilmastonmuutoksesta ja hyvinvoinnista näkyvästi myös suomalaiselle agendalle.

Käsillä olevassa valiokunnan tilaamassa selvityksessä tarkastellaan hyvinvointimallimme tabuja ja mustia aukkoja, ilmastonmuutoksen tieteellistä perustaa ja yhteiskunnallisia vaikutuksia. Selvityksessä tartutaan kasvun ja kulutuksen imperatiiviin ja hahmotellaan ympäristötietoista ja sosiaalista yhteiskuntaa – kohtuutta ja oikeudenmukaisuutta unohtamatta. Selvityksessä ehdotetaan myös *kansallisen politiikkaohjelman* ja siihen kytkeytyvän tutkimusohjelman laadintaa ilmastonmuutoksen ja hyvinvoinnin välisten kytkentöjen selvittämiseksi ja niihin varautumiseksi.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) syntyi tammikuussa 2009 Stakesin ja Kansanterveyslaitoksen yhdistämisestä. Uuden laitoksen haasteena on kehittää toimintaansa niin, että se kykenee osaltaan seuraamaan ja edistämään terveyttä ja hyvinvointia ilmastonmuutoksen oloissa muun muassa jatkamalla nyt käsillä olevan selvityksen teemojen esillä pitämistä ja edistämistä.

Marja Vaarama
Ylijohtaja
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
Helsingissä tammikuussa 2010

Sisällys

Lukijalle – Marja Tiura
Esipuheet
Miapetra Kumpula-Natri
Harri Jaskari
Marja Vaarama

SELVITYKSEN LUONNE JA AJATUSKULKU – Marjatta Bardy	15
1 HYVINVOINNIN POLIITTISUUS – JA HENKILÖKOHTAISUUS	21
<i>Marjatta Bardy</i> : Tavallisen hyvä elämä – ja hyvinvointitutkimus	24
<i>Matti Virtanen</i> : Hyvinvointivaltio tuottaa hyvinvointia	33
<i>Liisa Häikiö ja Paula Saikkonen</i> : Tarvitsemme uusia utopioita hyvinvoinnin politiikkaan	37
<i>Marjatta Bardy</i> : Hiiliepookin jälkeinen sivilisaatio?	40
2 PAKOTTAVA PERUSTA IHMISEN TOIMISSA	50
<i>Mikko Alestalo</i> : Ihmisen aiheuttaman ilmastomuutoksen tieteellinen perusta	52
<i>Reija Ruuhela</i> : Ilmastomuutoksen ja ilmastopolitiikan yhteis- kunnallisia vaikutuksia	54
<i>Matti Jantunen</i> : Kasvihuoneilmiö	60
Uusiutuva energia	62
Ilmastomuutos, liikenne, biopolttonesteet, nälkä – ja tuuli	64
3 KASVUN JA KULUTUKSEN IMPERATIIVI?	71
<i>Jouko Kajanoja</i> : Taloudellisen maailmankuvan muunnelmia	75
<i>Niku Määttänen</i> : Ilmastomuutos ja talouskasvu	79
<i>Timo Karjalainen</i> : Ympäristöystävällinen talous on ovi parempaan	82
<i>Jukka Hoffrén ja Hanna Rättö</i> : Huomio talouskasvusta hyvinvoinnin mittaamiseen	85
<i>Akseli Virtanen</i> : Ekologisen kriisin levittäytyminen mentaaliseen ympäristöömme	91
<i>Timo Miettinen</i> : Tuloerojen kasvu – kateellisten panettelua?	93
<i>Marjatta Bardy</i> : Kauppiasmoraalin ja huolenpitomoraalin suhde on tabu	100
4 YMPÄRISTÖTIETOINEN JA SOSIAALINEN YHTEISKUNTA?	104
<i>Ilmo Massa</i> : Green New Deal – Vihreän sopimuksen keskeiset tavoitteet	107
<i>Juha Nurmela</i> : Missä ovat ilmastopolitiikan töyssyt?	114
<i>Piia Jallinoja</i> : Muutoksen malleja ilmastokeskustelussa – peilinä painonhallinta	122
<i>Tuula Helne</i> : Ilmasto muuttuu, muuttuuko ihminen? – Näkökulmia ilmaston lämpenemisen ja ajatusilmastomme yhteyksiin	130
<i>Timo Miettinen</i> : Demokratian kriisin taustalla politiikan ja talouden kuilu	139

<i>Ilmo Massa: Yhteiskuntapolitiikan oppiala vihreän haasteen edessä</i>	141
<i>Marja Vaarama: Ilmastomuutos on terveys- ja hyvinvointiriski ja tarvitsee kansallisen strategian</i>	151
5 KOHTUUS JA OIKEUDENMUKAISUUS?	156
<i>Vappu Karjalainen: Hyvinvoinnin käsite vaikean työttömyyden kysymyksessä</i>	159
<i>Pentti Arajärvi: Avuttomuus</i>	161
<i>Sanna Parrukoski (toim.): Myllypuron diakoniatyö ja elintarvikejakelu</i>	164
<i>Meri Koivusalo: Ilmastomuutos ja globaali oikeudenmukaisuus</i>	170
<i>Sanna Parrukoski (toim.): Pahiten sattuu naiseen – mahdollisuudet käyttöön</i>	175
<i>Marja Pajukoski: Vesi sosiaali oikeudellisenä kysymyksenä</i>	177
<i>Jutta Immanen-Pöyry: Ilmastopakolaiseksi Suomeen?</i>	180
<i>Sanna Parrukoski: Vieraan vastaanotto ja maahanmuutto</i>	182
<i>Bangladeshista Suomeen – Atikul Islamin haastattelu</i>	185
6 KOKOAVASTI: TABUJA JA PÄÄTELMÄ	187
<i>Jorma Sipilä: Ilmastomuutos yhteiskunnassa</i>	190
<i>Timo Miettinen: Hyvinvointivaltion 10 periaatetta</i>	194
<i>Marjatta Bardy: Ekologisiin rajoihin sosiaalisesti sopeutuva kulttuuri?</i>	195
TIETOIKKUNAT	
Ekologia-termin käyttöala	46
Maailmanpankki kehityksestä.....	67
Worldwatch Maailman tila 2009: Lämpenevään maailmaan	69
Worldwatch Maailman tila 2010: Kulutuskulttuurista kestäväan elämäntapaan.....	70
LOHAS – esimerkki kestäväan kehityksen markkinoista.....	80
Stiglitzin komission lyhyt arvio (Jukka Hoffrén ja Hanna Rättö).....	88
Ylikuluttavat, kamppailevat ja kestävät yhteiskunnat (toim. Marko Ulvila ja Jarna Pasanen).....	102
EU-tutkimus kohti kestäviä elämäntapoja.....	148
Maailman lääkärit: ilmastomuutos on terveysuhka.....	174
LUKEMISTO KUVITTEILLA TULEVA (opiskelijayhteistyö)	
<i>Mirkka Forsberg: Onko teoillamme merkitystä?</i>	48
<i>Johanna Pitkälä: Katkaisuhuolto ja kuntoutusta</i>	120
<i>Johanna Pitkälä: Katkelmia oppimispäiväkirjasta</i>	125
<i>Heikki Räisänen: Aamiainen ja Onnettomuus</i>	128–129
<i>Minna Savin: Kirje isoäidille</i>	137
<i>Heidi Fast: Perinnöksi toivo</i>	147
<i>Juho Hellsten: Voi niitä aikoja... Antroposentrisen maailman nousu ja tuho, näyttely vuonna 2142</i>	200
Tiivistelmä	202
Kirjoittajat.....	204
Liite 1. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle 30.3.2009	206
Liite 2. TuVa-hankkeen yhteistyökentät	208

SELVITYKSEN LUONNE JA AJATUSKULKU

1. Lähtökohtia. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan tilaama selvitys¹ hyvinvoinnin ulottuvuuksista liittyy valiokunnassa työstettävään teemaan *hyvinvointimme tabuista ja mustista aukoista*. Valiokunta valmistelee myös eduskunnan vastausten vaalikausittain annettavaan hallituksen tulevaisuusselontekoon, jonka aiheena on ilmasto ja energia kuluvana vaalikautena (2007–2011). Käsillä olevan hyvinvointia koskevan selvityksen tekoa organisoivaksi periaateksi on valittu ilmastomuutos. Valinta on tehty useammasta syystä.

Hyvinvoinnin ja ilmastomuutoksen välisiin suhteisiin ei kansallisella tasolla toistaiseksi ole juuri paneuduttu. Suomen hallituksen ilmasto- ja energiastrategian (2008) päätaavoitteet ovat ympäristöllinen kestävyys, toimitusvarmuus ja kilpailukyky. Taavoitteisiin pääseminen edellyttää toimia, joissa korostuvat energiatehokkuus ja energiansäästö sekä uusiutuvien energialähteiden tuotannon ja käytännön lisääminen. ”Kohti vähäpäästöistä Suomea” valtioneuvoston tulevaisuusselonteos- sa ilmasto- ja energiapolitiikasta (2009) taavoitteeksi asetetaan Suomen päästöjen leikkaaminen vähintään 80 % vuoden 1990 tasosta vuoteen 2050 mennessä osana kansainvälistä yhteistyötä. *Vähäpäästöiseen yhteiskuntaan on tarkoitus siirtyä hyvinvointia vahvistavalla tavalla.*

Juuri tähän viime mainittuun kohtaan käsillä oleva selvitys pureutuu täydentämällä energiaan keskittyvää tietoa, jossa ratkaisuja ilmasto-ongelmiin haetaan lähinnä teknologian kehittämisestä.

Tämän selvityksen valmistelu osui ajankohtaan, jolloin kotimaisessa ja kansainvälisessä keskustelussa valmistauduttiin joulukuussa 2009 pidettyyn ilmastokokoukseen Kööpenhaminassa. Ratkaisujen haku siirtyi kuitenkin Meksikon kokoukseen kuluvan vuoden lopussa. Entistä selvemmäksi on käynyt se, että ilmastomuutos pakottaa kohtaamaan maapallon *ekologiset rajat* elämän perustana – ja siten *väistämättömänä kehyksenä hyvinvoinnin tarkastelussa.*

Luonnonvarojen ja ympäristön kulutus on kasvanut maapallon uusiutumiskykyä suuremmaksi jo pari vuosikymmentä sitten. Kulutus on ollut kiihtyvää ja ylittää nykyisin yli 30 prosentilla luonnon uusiutumiskyvyn.² Ilmastomuutos liittyy moniin muihin ympäristöongelmiin, ja siinä tiivistyy luonnon hädänalaisuus; luonto ”puhuu” puolestaan. Maapallon resurssien rajallisuus ja ilmastomuutos määrittävät elämän reunaehdot. Ilmastomuutos on myös linssi, joka valaisee väistämättä hyvinvointimme tabuja, toisin sanoen niitä kehityskulkuja, joissa ihmisen toimin on vaikutettu ilmaston lämpenemiseen. Ilmastomuutos voi osoittautua myös suunnannäyttäjäksi, kompassiksi, joka ohjaa arkivalintoja ja politiikan

¹ Selvitys ”Hyvinvoinnin ulottuvuudet ja niiden keskinäiset suhteet” on tilattu 3.12.2008 Stake-silta, sen ja KTL:n fuusion jälkeen tehtävä siirtyi Terveiden ja hyvinvoinnin laitokselle. Työsuunnitelma 30.3.2009.

² Living Planet Report 2008. WWF.

tekoa kohti nykyistä kestävämpiä elämisenmuotoja. Hyvinvoinnin tarkastelussa ilmastomuutos voi toimia

- ♦ kehyksenä
- ♦ linssinä
- ♦ kompassina.

2. Teematiikka. Työsuunnitelmassa (liite 1) hahmoteltu tematiikka kiteytyi selvitystä valmistelemissa keskusteluissa dynaamiseksi eri osa-alueet kokoavaksi tehtäväkentäksi: hyvinvoinnin ulottuvuuksista sen tuottaminen, jakaminen ja kokeminen ovat olennaisia luonnonvarojen käyttöä, yhteiskuntaa ja kansalaisten elämää sääteleviä funktioita.

Kunkin aikakauden yhteiskuntaa kantaa se, kuinka elanto hankitaan ja miten elämisen ehdot tuotetaan. Hyvinvoinnin jakaminen perheyhteisöissä ja eri väestöryhmien kesken voidaan toteuttaa monin eri tavoin. Hyvinvoinnin kokemiseen taas vaikuttavat kulloisetkin sosiokulttuuriset seikat.

Nyt olennaisinta on pysähtyä tapoihimme hyvinvoinnin tuottamisessa, jakamisessa ja kokemisessa. Miten ne auttavat torjumaan ilmaston lämpenemistä ja sopeutumaan sen aiheuttamiin muutoksiin ihmisarvoisin tavoin? Seuraavaan kuvaan on kiteytetty keskeiset teemat, joiden välisiä suhteita selvityksessä tarkastellaan.

KUVIO 1. Selvityksen temaatinen ajatuksenkulku

Kuvion keskiössä olevaa hyvinvoinnin tuottamista, jakamista ja kokemista kosketellaan selvityksen kaikissa luvuissa eri näkökulmista. Kuvion yläreunalla ilmastonmuutos kehystää tarkastelua ja ohjaa pohtimaan kiistanalaisiakin kysymyksiä, joita liittyy toisaalta jatkuvaan talouden ja kulutuksen kasvuun ja sen laatuun sekä toisaalta tasa-arvoisten mahdollisuuksien vaalimiseen. Kuvion alareunalla ympäristö- ja hyvinvointivaltio nimeää suunnan, jota kohti on perusteltua mennä niin ekologisesti kuin sosiaalisestikin. Muutoksissa arvomaailma, tiedot ja tunteet joutuvat koetukselle. Ne vaikuttavat hyvinvointiin sekä siihen, miten ympäristö- ja hyvinvointivaltiota kyetään rakentamaan.

Onko ympäristötietoisuuden ja tasa-arvon edistämisen yhdistelmä lainkaan mahdollinen? Ilmastonmuutoksen pakottavuudesta karttuneet tiedot ovat johtaneet uusiin ponnisteluihin niiden yhteensovittamiseksi (esim. Green New Deal). Hyvinvointiin liittyvät kysymykset tulevat uusin tavoin sekä poliittisiksi että henkilökohtaisiksi, kun ilmastopolitiikan vaatimukset ja ympäristöarvot opitaan ottamaan huomioon. Ilmastonmuutokseen liittyy paljon epävarmuutta ja yllätyksellisyyttä. Ne eivät kuitenkaan vähennä valtavaa painetta keventää ihmisen aiheuttamaa luonnon kuormitusta.

Tässä ovat pähkinänkuoressa selvityksen teemojen keskinäiset suhteet.

3. Tarkoitus ja tavoitteet. Tarkoituksena on tuoda keskusteluun perusteltua tietoa ja erilaisia punnittuja näkemyksiä hyvinvoinnin ja ilmastonmuutoksen välisistä suhteista sekä ekososiaalisten elämänmuotojen mahdollisuuksista – jännitteitä ja kannanottojakaan kaihtamatta. Tavoitteena on, että selvitys osaltaan auttaa syventämään tietoisuutta nyt eletävän murroskauden luonteesta ja toisin toimimisen välttämättömyydestä. Sanomattakin on selvää, että kyse on suurelta osin tematiikan luonnostelusta, useiden eri elementtien yhteen saattamisesta.

Lämpenemisen torjunta ja siihen sopeutuminen edellyttävät toimintaa yksilöllisesti, yhteisöllisesti, yhteiskunnallisesti ja maailmanlaajuisesti. Selvää on, että tarvitaan kykyä vapaaehtoiseen päästöjen vähentämiseen. Tarvitaan myös siihen ohjaavien sosiaalisten normien synnyttämää painetta sekä lakisääteisiä toimia. Kyse on siis *moninapaisesta uudistumistyöstä*. Tämä selvitys pyrkii osaltaan avittamaan suurta murrosta etsiessään taitekohtia ja tabuja, joita pitää ajatella uudestaan ja joissa pitää toimia toisin. Erilaisten vaihtoehtojen esiin saaminen on elintärkeää.

Hyvinvointi- ja ympäristökirjallisuudessa on kaksi osin kilpailevaa päälinjaa. Sivilisaatiokriittisessä suuntauksessa tähdenetään luonnosta vieraantuneen elämuksen perusteisiin käyvää uudistumista. Ekomodernisaatiossa puolestaan korostetaan teknologisia ratkaisuja etenkin uudistuvan energian käyttöön saamisessa. (Ks. Ilmo Massa tässä kirjassa.) Tämä selvitys kuuluu sellaiseen suuntaukseen, jossa katsotaan tarvittavan kumppaakin, sekä perustoihin käyviä uudistuksia että käytännöllisesti heti toimivia ratkaisuja.

4. Valmistelutapa. Ajatuskulku selvityksen teossa on kiteytynyt kokoamalla tematiikasta tietoa sekä eri elämänpiireissä olevien kansalaisten ja eri alojen asiantuntijoiden näkemyksiä. Työ on edennyt vaiheittain ja rinnakkain neljällä eri kentällä, aluksi vaihtoehtoja tunnustellen ja sitten tarkentaen. Selvitystä on kutsuttu TuVa-hankkeeksi ja kuvio sen toimintakentistä on liitteessä 2.

THL:lla järjestettiin kolme *pienoisseminaaria*, joissa tarkasteltiin eräitä tutkimusta ja kehittämistä ohjaavia hyvinvointiymmärryksiä. Eri suuntausten rikas perintö ansaitsisi systemaattisen ja yhteisesti jaetun tarkastelun, joihin päästäneen laitoksen toiminnan vakiinnuttua. Seuraavaksi mentiin ns. kentälle tekemällä ekskursio Myllypuron leipäjonoon sekä diakonia- ja sosiaalityöhön. THL edustaa eriytyneen asiantuntemuksen maailmaa ja ”Myllypuro” siltä osin kuin sitä tässä hankkeessa lähestyttiin, puolestaan aineellisesti niukkaa kansanelämää.

Myllypuron kirkolla järjestettiin myös *kansalaistapaaminen*, jossa pohdittiin, mitä on hyvä elämä. Kiitos tästä kuuluu monille, erityisesti diakoni Karolina Puuskalle. Puheenvuoroissa ei tavoiteltu tähtiä taivaalta; tyydytystä tuo tavallisen hyvän elämä, johon kuuluvat läheiset ja riittävä turvallisuus. Ihmistä on autettava sairauksissa, köyhyydessä ja väkivallassa. Puheenvuorot luovat osaltaan vertailupintaa ankaraa kilpailua, suorittamista ja kuluttamista korostaville hyvän elämän käsityksille.

Lisäksi käynnistettiin *opiskelijayhteistyötä* Helsingin yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen, Kuvataideakatemian, Taideteollisen korkeakoulun ja Teatterikorkeakoulun kesken. Näiden laitosten opettajat Erja Saurama, Irmeli Kokko, Pirkko Pohjakallio ja Pekka Korhonen mahdollistivat nopeasti loihditun toiminnan. Opiskelijoiden pienryhmä paneutui vuoden 2009 syksyn kuluessa ilmastonmuutokseen ja hyvinvointiin kuvittelemalla tulevaa. Heidän terveisiään on selvityksen alussa, keskellä ja lopussa. Opiskelijoiden työnohjaajana toimi antaumuksellisesti Heidi Fast. Opiskelijayhteistyön käynnistäminen ilmentää osaltaan taiteen ja tieteen yhteistoiminnallisuuden laajenevaa kehityssuuntaa.³

Edellä mainitut vaiheet ovat rikastaneet selvityksen teossa ytimeksi muodostunutta intensiivistä *aivoriihityötä*. Ilmiökenttää kartoitettiin eri tieteen alojen kokeneiden asiantuntijoiden voimin. Mukana on ollut yhteiskuntatieteiden kuten sosiologian, taloustieteen, tilastotieteen sekä filosofian, tekniikan, oikeustieteen ja lääketieteen asiantuntemusta. Vaikka alusta pitäen tematiikan monialaisuus oli ilmeistä, aivoriihissä käydyt keskustelut auttoivat ilmiökentän jäsentämistä ja sen dynamiikan tavoittamista. Aivoriihityö pohjusti 6.10.09 pidettyä seminaaria, ja seminaari puolestaan ohjasi selvityksen rakennetta. Useimmat aivoriihityöhön osallistuneista kuuluvat myös selvityksen kirjoittajakuntaan.

5. Muoto ja sisälllys. Alun perin tarkoituksena oli tehdä selvitys iltapäivälehden formaattiin tiiviin ja eloisan ilmaisutavan varmistamiseksi. Se ei kuitenkaan ollut mahdollista lähinnä taloudellisista ja osin myös teknishallinnollisista syistä. Siitä huolimatta on pyritty helppoon lähestyttävyyteen. Selvitys muodostuu lyhyehköis-

³ Ks. Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelma 2010–2014. Opetusministeriön julkaisuja 2010:1.

tä asiateksteistä, joita täydentävät tietoikkunat muun muassa uusista julkaisuista ja opiskelijayhteistyössä syntyneet kuvat ja tekstit. Lukujen alussa olevat johdannot kokoavat kunkin luvun tematiikkaa ja toimivat siltana luvusta toiseen.

Selvityksessä on suosittu myös tiedon kierrätystä. Kun uuteen kokonaisuuteen on tuotu myös jo aiemmin julkaistua, lyhyentäen ja muokaten, on ollut mahdollista koota perusteltua tietoa ja näkemystä mahdollisimman lavealti. Valinta perustuu siihen vakaaseen tutkimuseettiseen periaatteeseen, että koeteltua tietoa voi ja pitää kootusti saattaa ihmisten ulottuville tutkimusta laajemmalle. Karkeasti arvioiden tämän raportin taustalla oleva alkuperäistutkimuksen määrä vaatisi vuosikymmenen työn monelta tutkijalta.

Selvityksessä on kuusi lukua. Ensimmäisessä luvussa ”Hyvinvoinnin poliittisuus – ja henkilökohtaisuus” tarkastellaan hyvinvointia monelta tasolta, ja osoitetaan ”draamallisen” käänteen tarpeeseen ankkuroida hyvinvointi ekologiseen perustaansa. Toisessa luvussa ”Pakottava perusta muutoksiin ihmisten toimissa” paneudutaan lyhyesti ilmastonmuutoksen tieteelliseen perustaan ja yhteiskunnallisiin vaikutuksiin sekä sivutaan uusiutuvaa energiaa.

Kolmannessa luvussa pohditaan talouden ja kulutuksen jatkuvan kasvun periaatetta ja tarkastellaan hyvinvointimallimme tabuja. Neljännessä luvussa hahmotellaan ekologisia valintoja ja niiden edellytyksiä ympäristötietoisien ja sosiaalisen yhteiskunnan rakentamiseksi.

Viidennessä luvussa ”Kohtuus ja oikeudenmukaisuus” kosketellaan useita painavia ja vaikeita teemoja, kuten globaalia oikeudenmukaisuutta, oikeutta puhtaan veteen, maahanmuuttoa tai pitkäaikaaisesti työttömien kohtelua. Tässä luvussa esiin nostettuihin teemoihin vaikuttavat edellisten lukujen aihepiireissä tehtävät ratkaisut. Kun ilmastonmuutoksen oloissa rukataan hyvinvoinnin tuottamista, jakamista ja kokemista, tehdään myös hädänalaisten ihmisten asemaan vaikuttavia ratkaisuja. Sopii muistaa, että vuosi 2010 on nimetty EU:ssa köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen torjunnan teemavuodeksi.

Lopuksi kuudennessä luvussa luodaan kokoavia näköaloja ja tehdään johtopäätöksiä.

Selvityksessä saatetaan yhteen useampia keskinäisessä vuorovaikutuksessa olevia perustavia teemoja, joiden kotipesät ovat eri tieteen aloilla ja politiikan eri lohkoilla. Kokoavat hahmotukset ovat usein rosoisuudessaan helppoja kritiikin kohteita. Näin on tämänkin selvityksen laita. Pitkälle eriytyneen työnjaon ja vähenevien resurssien maailmassa kokoavien hahmotusten tarve on kuitenkin suuri, ja ne voivat auttaa näkemään uusia mahdollisuuksia. Tässä tarkoituksessa selvitys on tehty.

6. Kiitos. Selvityksen tekoon ovat eri tavoin osallistuneet kymmenet ihmiset. Se hyväntahtoinen valmius, jolla monet ovat lyhyellä varoitusaajalla antaneet osaamistaan ja kokemustaan yhteiseen käyttöön, on ollut inspiroivaa ja rohkaisevaa. Ilmeistä on ollut halu vaikuttaa asioiden kulkuun ja halu palvella kansanedustajia sekä sitoutuneisuus tematiikkaan.

Suurkiitos kuuluu kaikille kirjoittajille sekä keskusteluihin ja muin tavoin selvityksen tekoon osallistuneille!

Turvasta, kiinnostuksesta ja avusta kiitos selvityksen taustaryhmälle, johon kuuluvat ylijohtaja Marja Vaarama, osastajohtaja Pekka Hakkarainen, osastajohtaja Sakari Karvonen ja yksikön päällikkö Johanna Lammi-Taskula THL:sta. Suunnittelija Sanna Parrukoski auttoi uutterasti ja ajatuksella, kiitos!

Tutkimuspäällikkö Juha Nurmela kiitän teemaan liittyvistä oheismateriaaleista ja tekstin kannustavasta kommentoinnista. Vastaava tutkija Tuula Helne kommentoi selvitysluonnosta nopeasti ja napakasti, siitä kiitos.

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta evästi selvityksen tekoa joulukuun 9. päivänä ja 11. päivänä 2009. Tammikuun 29. päivänä 2010 kansanedustajat Miapetra Kumpula-Natri ja Harri Jaskari osallistuivat hankkeen taustaryhmän kokoukseen. Edelleen helmikuun 19. päivänä selvitysluonnos oli valiokunnassa esillä kuten myös maaliskuun 12. päivänä 2010. Valiokunnassa on toivottu lisää tietoa mm. hyvinvoinnista, ja toiveet on pyritty täyttämään. Onkin aivan erityinen ilo saada hankkeen päätökseen yhteistoimin, kiitokset siitä! Toivottavasti työ on hyödyksi ja herättää keskustelua ja ekologista toimeliaisuutta.

THL:n julkaisuyksiköstä suuri kiitos kuuluu Päivi Hauhialle neuvokkaasta ja joustavasta yhteistyöstä. Kiitän lämpimästi myös Christine Stridiä taitosta ja Sirkka Laukonsuota kielenhuollosta.

Malediivien presidentti Mohamed Nasheed sanoi Suomessa vieraillessaan 16.3.2010: ”Voittajia ovat ne, jotka ovat tarpeeksi rohkeita kohtaamaan tulevaisuuden.” Ilmastonmuutoksessa selviämässä ylivoimaisesti tärkeintä on tasapainoinen suhde ihmisen ja luonnon välillä (Maailman tila 2009).

Äitimaa elämisen perustana on vielä aika kaukana nykyihmisen tajunnasta.

Helsingissä maaliskuun 18. päivänä 2010

Marjatta Bardy
Tutkimusprofessori
Terveiden ja hyvinvoinnin laitos

1 HYVINVOINNIN POLIITTISUUS – JA HENKILÖKOHTAISUUS

Suomalaiset ovat tyytyväistä, vaurasta ja aika hyvinvoivaa väkeä, joka kansainvälisissä vertailuissa kuuluu eturivin joukkoihin. Kansakunnan tarmokas ponnistelu on tuottanut osaamista, aineellista ja henkistä rikkautta sekä hyvin toimivan ja kohtuullisen tasa-arvoisen yhteiskunnan. Saavutukset ovat seurausta vuosikymmenien työstä.

Aika ajoin keskusteluun nousee teema hyvinvointivaltion tarpeellisuudesta. Siksi on yhä uudestaan tärkeää kysyä: tuottaako hyvinvointivaltio hyvinvointia? Pohjoismaisen hyvinvointivaltion¹ toimivuudesta ja taloudellisesta kannattavuudesta on edelleen tutkimuksellista näyttöä, arvovaltaisilla foorumeilla punnittuna, kuten Matti Virtanen tässä luvussa kirjoittaa.

Hyvinvointivaltiota ennakoivia ajatuksia nousi keskusteluun jo ennen ensimmäistä maailmansotaa. Kiivasta väittelyä käytiin muun muassa lasten panemisesta kouluun. Kouluvelvollisuudesta säädettiin Suomessa vuonna 1921. Taistelu lapsikuolleisuutta vastaan johti äitiysneuvoloiden lakisääteistämiseen vuonna 1944. Sosiaalipoliittisia uudistuksia tehtiin 1930-luvulla ja jatkettiin 1950-luvulla, jolloin saatiin sovituksi lapsilisä uudistus. Edistymisen puhtauden pidossa, rokotukset ja elintason kohoaminen vähensivät tauteja ja kuolleisuutta. Myöhemmin valistus terveellisistä elämäntavoista on tavoittanut ainakin tiedollisesti jokaisen. Asteittain, taistellen ja sopien on rakennettu järjestäytynyt (jälki)teollinen moderni yhteiskunta, jonka instituutioihin kansalaiset pääpiirteissään luottavat.

Pohjoismainen hyvinvointivaltio on sosiaalinen ja poliittinen innovaatio, joka on taloudellisesti tehokas tapa tuottaa suhteellisen tasa-arvoisesti mahdollisuuksia ja hyvinvointia. *”Malli” sinänsä on hyvä. Mutta elämänmuotomme ei ole ekologisesti kestävä.*

¹ Muun muassa kansalaisten tyytyväisyydestä ks. Society at a Glance 2009: OECD Social Indicators. http://www.oecd.org/document/24/0,3343,en_2649_34637_2671576_1_1_1_37419,00.html#pub

Ilmastonmuutoksen ja ympäristökriisien käynnistämä murros on meneillään, ja monet ennakoivat sen merkitsevän teollista vallankumousta suurempaa muutosta. ”Suuren käänteen” hahmottamisessa on palattava myös siihen peruskysymykseen: **Mitä hyvinvointi on?**

Läheiset ihmissuhteet, elämän mielekkyys, taloudellinen turvallisuus ja terveys vaikuttavat yleensä eniten ihmisten hyvinvointiin. Ihminen on aineellinen, sosiaalinen ja henkinen olio, jonka hyvään elämään kuuluu tarpeiden tyydytys elämän eri ulottuvuuksilla. Hyvinvoinnin kokeminen on syvimiltään intiimi ja henkilökohtainen asia, johon vaikuttavat elinolot sekä sosiokulttuuriset arvot, ihanteet ja käytännöt. Yksilöt toimivat oman ja läheistensä hyvän puolesta yleensä aktiivisesti mahdollisuuksiensa ja kykyjensä mukaan. Koetulla hyvinvoinnilla on merkitystä myös yhteiskunnan koheesiolle. Mahdollisuudet yhteiskunnassa rakennetaan yhteisin päätöksin, hyvinvointi on perustavalla tavalla poliittinen kysymys.

Ihminen on vapaa tekemään elämänsä valintoja, tietyissä rajoissa. Ihminen on myös riippuvainen toisista ihmisistä ja yhteiskunnasta sekä sattumille altis olio.

* * *

Tässä luvussa hyvinvointia lähestytään kokemuksellisenä tietona ja tutkimuksen valottamana. Ensin kuvataan hyvän elämän pohdintoja kansalaistapaamisessa, jossa puheenvuorot ilmentävät kokemuksesta syntynyttä elämänviisautta. Siihen kuuluu muun muassa ymmärrys siitä, että kukaan ei pärjää yksin. Turvallinen lapsuus on tärkeä lähtökohta hyvälle elämälle. Vaikeudet kuuluvat elämään. Elämässä tarvitaan suunta ja tarkoitus. Työttömyys ja köyhyys tuottavat kärsimystä, ja epäoikeudenmukaisuus tekee kipeää.

Seuraavaksi tarkastellaan hyvinvointitutkimuksen piirteitä ja sen eri lajeja, jotka parhaimmillaan täydentävät toisiaan. Viime vuosien keskeisiin havaintoihin kuuluu ennen näkemättömän vaurauden karttumisen ja eriarvoisuuden kasvun samanaikaisuus. Miten pitkälle aineellinen vauraus lisää subjektiivista kokemusta hyvinvoinnista? Vaurastuminen merkitsee ainakin ekologisen jalanjäljen kasvua. Tutkittaessa ihmisten koettua hyvinvointia havaitaan toistuvasti yksilöllisten, yhteisöllisten ja yhteiskunnallisten seikkojen yhteisvaikutus.

Mitä hyvinvointi on luonnonvarojen huvetessa ja luonnonolojen heiketessä? Ihmisten elämän ehdot, arki ja käyttäytyminen muuttuvat radikaalisti, ja kysymyksiä valinnoista, vallanjaosta, arvoista ja arvioista on paljon, kuten Marja Vaarama Saatteeksi-jaksossa tuo esiin. Hyvinvointi tulee politisoitumaan aivan uusin tavoin. Miten esimerkiksi energiankäytön mahdollisuudet tulevat jakautumaan köyhien ja varakkaiden kesken? Tarvitaan laaja-alaista tieteellistä ja yhteiskuntapoliittista keskustelua – sekä uusien utopioiden luomista, semmoisten, jotka herättävät tunteita ja intohimoja sekä uudistavat itseymmärrystä, Liisa Häikiö ja Paula Saikkonen toivovat.

Hiiliepookin jälkeiseen sivilisaation siirtymisessä on opiskeltava sellaista luontosuhdetta, joka perustuu liittolaisuuteen luonnon kanssa. On ymmärrettävää

kulttuurin ja luonnon ehdoton yhteenkietoutuminen. On tavoitettava uudelleen ekologian ja ekonomian sisäkkäinen suhde niin, että se mullistaa tapamme ajatella ja toimia. Kulutuksen jatkuvan kasvun kyseenalaistaminen edellyttää uudenlaisia päätöksiä arjen valinnoissa, uutta suhdetta kuluttamiseen. Hyvinvoinnin aineettomien tekijöiden viljely nousee arvoonsa. Erik Allardtin tunnettu kiteytys (having-loving-being) hyvinvoinnin ulottuvuuksista on tässä avuksi. Se perustuu sivilisaation mitassa koeteltuihin havaintoihin. Siihenkin on hyvä pysähtyä, että tiedon lisäksi tunteilla ja arvoilla on likeinen yhteys subjektiiviseen kokemukseen hyvinvoinnista sekä siihen, miten tulkitsemme maailmaa.

Tavallisen hyvä elämä – ja hyvinvointitutkimus

MARJATTA BARDY

Seuraavassa tuodaan esiin pari tiivistä väläystä kahdesta erilaisesta tavasta lähestyä hyvinvointia. Ensimmäinen kertoo hyvän elämän pohdinnasta kansalaistapaamisessa, ja toinen valaisee hyvinvointia tutkimuksen näkökulmasta. Kummastakin aukeaa useita erilaisia perusteltuja näkökulmia hyvinvointiin.

Kansalaistapaaminen – kokemuksellinen tieto

Myllypuron kirkolla järjestettiin toukokuussa vuonna 2009 pihajuhla. Ohjelmassa oli makkaranpaistoa, musiikkia ja laulua sekä keskustelu teemasta: Mitä on hyvä elämä?¹ Puheenvuoroissa toistuivat lapsuuden ja vaikeuksien sekä yhteisön merkitys. Alustuksista ja yleisöpuheenvuoroista on tässä tehty temaattinen tiivistys siten, että yksittäisistä puheenvuoroista ajatukset on poimittu kunkin teeman alle, ja näin minä-muoto viittaa eri ihmisiin. Kansalaistapaamisen keskusteluista nousee eräänlaista vastakuvaa suuria saavutuksia, suorituksia ja taloudellista vaurastumista korostaville ihanteille.

Lähtökohtana hyvälle elämälle on **turvallinen lapsuus**. Olen aina luottanut siihen, että lapsilla asiat ovat paremmin kuin itselläni. Kaikkea hyvää ei kuitenkaan voi antaa lapsille valmiina, heidän pitää itse rakentaa oma elämänsä. Lapsilla ja lapsenlapsilla on ehkä parempi, mutta ei välttämättä onnellisempi elämä kuin itselläni.

Niukuudenkin keskellä henkiset arvot olivat lapsuudessani keskeisiä, ja lahjakkuuksia tuettiin. Esimerkiksi musiikki, kirjallisuus, leikkiminen, maalaus ja oleminen olivat tärkeitä. Nämä arvot ovat tärkeitä niin lapsille kuin muillekin. Vaikka olen kotoisin varattomasta perheestä, olosuhteet eivät jääneet hallitsemaan elämääni. Keskeistä ovat olleet positiiviset tekijät, kuten perusturvallisuus ja luottamus elämään.

Hyvään elämään kuuluvat paitsi välittävät ja rakastavat lähimmäiset ja perheenjäsenet, myös turva, jonka antaa yhteys itseä korkeampaan, kaikkivaltiaaseen. Lastenkin olisi tärkeää löytää tuntuma siihen, että elämä ei rakennu vain ympärillä olevien asioiden varaan vaan sisimpään kokemukseen siitä, että elämänsä voi rakentaa suuremman turvan varaan. Uskon heikentyminen on kaventanut sisäistä elämää, tasapainon ja eheyden rakentamista. Se on monen lapsen, nuoren ja muidenkin pahoinvoinnin eräs syy. Tätä ei ehkä oikein uskalleta sanoa ääneen: se on eräänlainen tabu.

¹ Kansalaistapaaminen pihajuhlana järjestettiin kirkon, sosiaalitoimen ja TuVa-hankkeen yhteistyönä. Mukana olivat kanttori Veijo Lankinen; Sinikka Backman Herttoniemen seurakunnan vapaaehtoistyöntekijä ruuanjakelussa, Maaretta Pukkio Itäisen sosiaaliaseman päällikkö, aikuissosiaalityö; Reijo Votka, kirkkoherra, Herttoniemen seurakunta, Arja Tyynelä, työvoimasuunnittelija, Kari Lehtonen, VTK, sos.psyk. opiskelija, Kristiina Jäntti (Camera Obscura), Juontajana toimi THL:sta Jouko Karjalainen ja keskustelun pohjusti Marjatta Bardy.

Kouluissa pitäisi opettaa taloudenhoitoa, ja lapsiin pitäisi panostaa, jotta he osaisivat itse tulevaisuudessa hoitaa raha-asiansa. Suomessa on demokratiavaje: kansalaisista vain noin 60–65 prosentilla on äänioikeus, ja kolmasosa jää ilman. Neljän hengen perheessä (kaksi aikuista ja kaksi lasta) on kaksi ääntä, mikä tekee puoli ääntä perheenjäsentä kohti. Vaikka vanhemmat ovat lapsista vastuussa, heillä ei ole lasten puolesta äänivaltaa. Tätä ajatusta voitaisiin tulevaisuusvaliokunnassa kehittää.

Lapsilla ei ole koskaan kiire, toisin kuin aikuisilla!

Kuuluvatko **vaikeudet**, menetykset ja sairaudet hyvään elämään? Voidaanko niiden kautta ymmärtää, että eletään hyvää elämää? Voiko olla vain hyvää tai parasta elämää? Ei. Vaikeudet kuuluvat elämään. Vanhuksilta olen oppinut, että hyvä elämä ei tarkoita helppoa elämää. Vaikeita aikoja kokeneet eivät välttämättä haluaisi vaihtaa päivääkään pois: kaikkineen elämä ollut rikas ja antanut paljon. Nykyisin lähdetään helposti ajatuksesta, että elämän pitäisi olla mahdollisimman helppo. Vaikka elämää tulisi rakentaa ja tukea toisia niin, että kunkin elämä voisi olla helpompi, jokaisen elämään sisältyy kuitenkin myös vaikeita jaksoja.

Kenelläkään ei varmaan ole samaan aikaan kaikki hyvän elämän osa-alueet "upeasti kunnossa", ainakaan omatoimisesti. Arvostukset osa-alueiden suhteen ovat myös erilaisia: jollekin riittää, että on terve, jollekin toiselle hyvät suhteet perheen ja läheisten kesken ovat tärkeitä.

Onko ruokajonossa olevilla vähävaraisilla hyvää elämää? Heillä ei ole työtä ja rahaa eikä siten mahdollisuuksia palveluihin. Heillä on kuitenkin ystäviä ja he kohtaavat samassa asemassa olevia. Voitaikinko näiden lähimmäisten hyväksi tehdä jotain?

Hyvää elämää voi olla, että pääsee kotoa sairaalaan saamaan parempaa hoitoa varsinkin jos läheisillä ei ole enää voimia hoitaa.

Hyvää elämää voi pohtia sen kautta, mitä on keho elämä. Omalla kohdalla siihen ovat kuuluneet yksinäisyys, vaikka oli kavereita ja perhettä. Sitten tuli asunnottomuus, nälkä, viilu, yksitoikkoisuus, henkisen kasvun mahdottomuus, näköalattomuus sekä isot luulot tehdä jotakin. Näiden asioiden eteen voi kuitenkin tehdä jotain.

Myllypurossa hyvää on **yhteisö** ja erittäin vahvat verkostot, jollaista en ole kohdannut muualla. Mukaan on hyvin helppo tulla, verkosto on vastaanottavainen – ja asukkaat tietävät sen varmasti itsekin. Mikä aiheuttaa hyvän verkoston ja ihmisten läheisyyden ja huolenpidon? Myllypuron kirkko on ainakin osallinen hyvän yhteisön ja verkoston luonnissa: seurakunta ja sen diakonia on harvinaisen paljon mukana ihmisten arjessa. Lisäksi on mm. työttömien järjestöjä. Ihmisillä on halu tulla toisten seuraan, mikä saattaa juontaa juurensa 60-luvulta, kun alue rakennettiin.

Alueella asuu edelleen paljon perustajajäseniä, joten tuttuus on monivuotista ja asukkaat kokevat ylpeyttä omasta alueesta. Ylpeys tulee esiin mm. turvallisuuskyselyssä: vaikka on joitakin puutteita ja metron seudulla saattaa iltaisin pelottaakin, on kuitenkin helppo elää ja kävellä, aina löytyy joku tuttu: alueella viihtyminen lisää turvallisuuden tunnetta. Tällainen rikkaus kompensoi tiettyjä muita puutteita!

Olin pitkään sitä, mieltä, että jokainen on oman onnensa seppä, mutta vuosikymmenten mittaan olen huomannut, että muitakin tarvitaan ja muiden apuna voidaan olla. Ihmiset tarvitsevat toisiaan, ja hyvälle elämälle tyypillistä ovat toisistaan välittävät ihmiset. Etenkin Myllypurossa seurakunnan on helppo tehdä työtä, koska ollaan heikoimpienkin rinnalla ja halutaan tukea ihmisten auttamista. Myllypuroon kaikki tulivat jostakin muualta, ja aluksi kaikki olivat vieraita toisilleen, mutta toisiin tutustuttiin ja alueelle sopeuduttiin. Vuosien

varrella on rakennettu yhteisö, jossa on viihdytty. Kodin vaihtaminenkin on yleensä tapahtunut alueen sisällä: Myllypurossa on ollut hyvä elää ja olla.

Kaikki kohdallaan. Elän parhaillaan elämäni parasta aikaa. Vapaaehtoisena saan harrastaa sitä, mitä haluan. Läheiset voivat suhteellisen hyvin. Olen terve ja uskon korkeimman johdatukseen. Koen olevani tarpeellinen ja toivon löytäväni oikeat sanat tarvitseville. Jos asiat menevät poskelleen, niin armoa löytynee kuitenkin.

Hyvää elämää eletään silloin, kun elämällä on suunta ja tarkoitus. Suomessa on tabu sanoa, että hyvän elämän muiden osa-alueiden, fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvän, lisäksi tulee olla myös hengellisyyden ulottuvuus, joka ympäröi muita osa-alueita. Se antaa ihmisille rauhan.

Työttömyys, pätkätöyläisyys ja köyhyys – yhteiskunnan normitus. (Arja Tyynelä) Onko kansalaisuus sama kuin työmarkkinakansalaisuus? Täyttääkö ihminen yhteiskunnan vaatimukset vain käymällä töissä vakituksessa työsuhteessa? (ks. Vappu Karjalaisen teksti luvussa 5). Pätkätöyläisyys ei riitä? Vaikka työt olisivat monipuolisia ja vaativia. Pätkätöyläisen todellisuudessa ei ole taukoja, se on kokoaikaista oman epämukavuusalueen etsimistä ja löytämistä. Onko osa kansalaisista hyvinvointivaltion ihmisuhreja?

Köyhyyden ja sosiaalisen vajoamisen seuraukset näkyvät muun muassa siten, että ei ole varaa soittaa työpaikkoihin tai ostaa bussilippua tapaamiseen. Jotkut eivät jaksa pitkiin aikoihin lähteä ulos. Eikä ystäviä tai sukulaisia aina ole. Monet ovat silloin ikään kuin henkisesti halvaantuneita, kunnes ymmärtävät, että omaa asiaa on mahdollisuus purkaa. Esiin tulee rohkeuden puutetta, tietoaikkoja ja toisaalta tiedon janoa sekä torjutuksi tulemisen pelkoa. Pelot vievät luovuuden, kapeuttavat ja stressaavat. Silloin omaa osaamista ja omia saavutuksia ei osaa arvostaa. Tavoitteista saisi energiaa, riippumatta siitä mitä ne ovat. Esi-merkit, kokemukset ja hyvät tarinat ovat tärkeitä, ja jokainen voi löytää työstään suuria tai pieniä saavutuksia. Positiivista uskoa omaan osaamiseen täytyy kuitenkin olla.

Päättäjille ehdotuksia:

- Voisiko työtä jakaa? Esimerkiksi niin, että yksi henkilö olisi 4 tuntia työssä?
- Voisiko 1500–2000 euron tuloista olla pidättämättä veroa?
- Voitaisiko kehittää uusia palveluja ja tehdä siten uusia työpaikkoja? (Arja Tyynelä.)

Viisi keinoa köyhyyden poistamiseksi:

- 1) ansiotyö on paras tae köyhyyttä vastaan
- 2) elannon turvaamiseksi palkkatason täytyy olla riittävän korkealla pienipalkkaisissa töissä
- 3) universaali sosiaali- ja terveysturva pitää kaikki mukana
- 4) vähimmäisturvan tasokorotus on tarpeen, etenkin jos joukkotyöttömyys pitkittyy
- 5) sosiaalibyrokratia vaatii perkausta. (Jouko Karjalaisen kokoamana.)

Arjen tutkimusta samanarvoisina. Eteläisen sosiaalitoimiston aikuissosiaalityön piirissä toimii asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden Camera Obscura -ryhmä. Ensimmäisenä kuvausaiheena oli oma arki. Se avasi silmiä, vaikka kynnyksellä ryhtyä kuvaamaan oli iso yksityiseksi koetun aiheen vuoksi. Samalla kun katseli muiden elämää kuvien kautta, katseli myös omaansa tavallaan ulkopuolisena. Toiminnan myötä on huomattu, että kuvalla on suuri voima. Kuva paljastaa paljon, eikä kuvatessaan aina tajua, mitä kuvaan lopulta tulee. Kuvat voivat paljastaa myös tunnelmia, ja muut saattavat nähdä kuvissa eri asioita kuin itse. Ulkomailla katsojat ovat havainneet suomalaisten ottamissa kuvissa yksinäisyyttä, mitä kuvaajat itse eivät olleet huomanneet. Kuvaamiseen käytetään kertakäyttökameroita. Oleellista ryhmässä on kaikkien osallistujien samanarvoisuus: siinä ei olla työntekijän, asiakkaan tai asiantuntijan rooleissa. Kaikki ovat kuvanneet, jokaisen kuvia katsellaan ja niistä keskus-

tellaan tapaamisissa. Toiminta on tärkeää yhdessäolonkin kannalta, ja sillä on aineetonta hyvinvointia edistävä vaikutus. Osallistujat ovat sanoneet, että Camera Obscuran kautta he ovat tietyllä tavalla löytäneet oman paikkansa. Tavoitteena on ollut tehdä toisenlaista arkea näkyväksi, myös päättäjille. Useita näyttelyitä on pidetty, joskaan päättäjiä ei niissä ole näkynyt. Kokemus on ollut kuitenkin hieno ja suositeltava. (Kristiina Jäntti.)

Kokoavasti. Puheenvuorot kansalaistapaamisessa ilmensivät kokemuksesta syntynyttä elämänviisautta. Siihen kuuluu ymmärrys mm. siitä, että kukaan ei pärjää yksin; muitakin tarvitaan ja muiden apuna voi olla. Turvallinen lapsuus on tärkeä lähtökohta hyvälle elämälle. Tavallisen hyvään elämään kuuluu suunta ja tarkoitus. Sietää pohtia kommenttia: Lapsilla ja lastenlapsilla voi olla parempi mutta ei välttämättä onnellisempi elämä kuin itsellä. Vaikeudet kuuluvat elämään, eikä hyvä elämä tarkoita helppoa elämää.

Useampi puhuja muistutti uskonnon merkityksestä; hengellinen yhteys itseä suurempaan voimaan tuli esiin, kun kirkolla oltiin. Taide voi toimia maallistuneen mielen henkistä elämää viljelemässä, kuten edellä Camera Obscuran esimerkki. Tavallisen hyvään elämään kuuluu suunta ja tarkoitus. Ihminen on itseään tulkitseva eläin², joka punnitsee kokemuksiaan ja jonka hyvinvointiin tuo tulkinta vaikuttaa. Siksi ei ole yhdentekevää, miten elämästä kerrotaan.

Työttömyyden ja köyhyyden tuottamaa kärsimystä ja epäoikeudenmukaisuuden kipeyttä ei voi sivuuttaa. Aineellisen toimeentulon pulmat voivat peittää alleen kaiken muun ja kutistaa elämänpiirin umpikujaksi asti. Eriarvon kasvaessa kasvaa helposti myös arvottomuuden kokemus. Myllypurossa on rakennettu kirkon, sosiaalitoimiston ja vapaaehtoisvoimin turvallisuutta luovaa yhteisöä vuosia (ks. 5.luku).

Hyvinvointitutkimus – mitattava ja kerrottu tieto

Hyvinvoinnin määrittelyssä ja tutkimisessa on useita eri perinteitä, joista kukin osaltaan ja eri tavoin kertoo siitä, mitä hyvinvointi on. Tieteen alat ja teoreettiset koulukunnat vaikuttavat lähestymistapoihin.

Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa pohditaan edelleen ja useista syistä siitä, mitä hyvinvointi on. Kansainvälisessä hyvinvointitutkimuksen kokoomassa³ todetaan, että hyvinvoinnin moniulotteisuus on laajalti hyväksytty, ja sen nähdään kattavan inhimillisen elämän kaikki aspektit. Hyvinvoinnin osatekijöitä käsitteellistetään monin eri tavoin. Kirjallisuus teemasta on laaja. Avoimia kysymyksiä on muun muassa siksi, ettei ole sellaisia köyhyyden, epätasa-arvon tai hyvinvoinnin käsitteitä tai mittaamisen menetelmiä, jotka olisivat yleisesti hyväksyttyjä ylitse muiden. Polttavin puute koskee luonnonresurssien käytön hinnoittelevaa mittaamista. Teoreettisesti ja käytännöllisesti tarkentavaa ja eritoten yhteen kokoavaa jatkotyötä tarvitaan edelleen.

² Ks. esim. Laitinen (2009).

³ Measuring Human Well-being 2007.

Hyvinvoinnin osatekijät tavataan jakaa *objektiivisiin* lähinnä numeerisesti mitattaviin tekijöihin sekä *subjektiivisiin* kansalaisten tulkintoihin perustuviin tekijöihin. Molempiin suuntiin etenemisen tarve nauttii kasvavaa yksimielisyyttä. Onhan toistuvasti havaittu, että ihmiset saattavat tulkita samankaltaiset ulkoiset olot varsin eri tavoin. Keskeisiin hyvinvoinnin tekijöihin luetaan terveys, taloudellinen toimeentulo, työ, koulutus, asuminen, turvallisuus ja sosiaaliset suhteet.

Pohjoismaisessa hyvinvointitutkimuksessa on vakiintunut *resurssiperustainen* lähestymistapa, jossa hyvinvointi samaistetaan yksilöiden resurssien hallintaan. Resurssit ymmärretään välineinä, joilla ihmiset voivat *tietoisesti* ohjata elämänsä kulkua. Voimavarojen avulla yksilön on mahdollista tehdä elämäänsä koskevia päätöksiä ja valintoja. Ainoita oikeita *tavoitteita tai määritelmiä "hyvästä elämästä" kartetaan*. Elinolot ymmärretään aineelliseksi perustaksi, jolta hyvinvointi rakentuu *yksilöllisenä prosessina*. Vaikka *aineellinen hyvinvointi dominoi* edelleen tutkimusta, tapana on ollut korostaa myös ei-aineellisia tekijöitä, ja yhä enemmän kiinnostus kohdistuu hyvinvoinnin subjektiiviseen puoleen.⁴

Hyvinvointitutkimuksesta tiivistettyjä peruspiirteitä tarkasteltaessa on tarpeen muistaa, että kyse on ennen kaikkea määrällisesti mitattavista tekijöistä. Näin on voitu valaista hyvinvoinnin karttumista ja jakautumista koko väestön tasolla. Esiin on saatu tärkeitä havaintoja yhteiskunnallisista kehityskuluista kuten vaurauden kasvusta ja samanaikaisesta eriarvoistumisesta. Taustalla on lähtökohtaisesti vallitsevana käsitys siitä, että hyvinvointi kuuluu kaikille.⁵ Hyvinvointia lähestytään pyrkimällä *arvovapauteen*. Sen lisäksi hyvinvointikäsitystä luonnehtivat *yksilöllisyyden* eetos ja käsitys rationaalisesta ihmisestä, joka muokkaa elämäänsä *tietoisin valinnoin*.

Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Terveys on keskeisellä sijalla muun muassa sosiaalilääketieteellisessä tutkimuksessa, jossa on tarkasteltu fyysistä ja psyykkistä terveyttä, kliinisesti todettuja tauteja sekä koettua terveyttä ja elämänlaatua. Terveiden ja toimintakyvyn välisiä suhteita on tutkittu esimerkiksi elämänkulun ja elintapojen näkökulmista sekä väestöryhmien välisinä eroina.⁶

Suuret sosioekonomiset terveyserot ovat huomattavimpia kansanterveyden ongelmia kansainvälisestikin katsottuna. Vaikka erot selittyvät osin elintavoilla ja terveydenhuollon järjestelmään liittyvillä piirteillä, erojen suuruus on jossain määrin hämmästyttävää väestön tuloerojen vähäisyys huomioon ottaen (TEROKA 2007). Suuret sosioekonomiset erot ovat nähtävissä myös verrattaessa lastensuojelutoimien piirissä olevien lasten elinoloja alaikäisen väestön oloihin (Heino 2009).

Erik Allardtin kestävä teoria "having–loving–being" hyvinvoinnin kolmiulotteisuudesta ja Amartya Senin näkemykset yksilöiden mahdollisuuksista ja kyvyis-

⁴ Heikkilä & Kautto 2002; Sauli & Simpura 2005; Kautto 2007; Moisio ym. 2008.

⁵ Tätä käsitystä horjuttavat politiikan paradigmuutokset; pyritäänkö vielä tasa-arvoon, eriarvoisuuden poistamiseen? (Kananen 2008).

⁶ Tuija Martelin ym. Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi. Puheenvuoro TuVa-hankkeen pienoisseminaarissa THL, 24.2.2009.

tä inspiroivat hyvinvointitutkimusta. Yksinkertaistettuna kummassakin ajatusrakennelmassa hyvinvointi on nähty ihmisen vapautena elää haluamaansa elämää ja toteuttaa arvostamiaan päämääriä. Yksilöllisiä valintoja ei pidä ylikorostaa, koska arvostuksiin vaikuttavat kulttuuriset merkitykset ja valinnan mahdollisuudet luodaan yhteiskunnallisissa prosesseissa. Enemmän tai vähemmän vapaiden valintojen ohella on tarpeen myös pohtia sopimuksia universaaleista hyvyyksistä, kuten sukupuolten tasa-arvosta.⁷

Teoreettinen keskustelu sosiaalisesta laadusta puolestaan etsii tapoja yhdistää talous-, sosiaali- ja kulttuuripolitiikka niin, että tuo yhdistelmä tarjoaisi politiikan teossa pakotien kapean talousjattelun dominanssista.⁸ Kun "sosiaalinen laatu" si- vuutetaan talous-, työllisyys- ja sosiaalipolitiikka voi yhtenä kokonaisuutena edis- tää "tuottavuutta ja tehokkuutta" siten, että yksipuolinen talousajattelu alistaakin muut politiikan lajit kuten sosiaalipolitiikan,⁹ ja jatkaa dominanssiaan entistä vah- vempänä.

Hyvinvoinnin ja vaurauden suhteista käydään tätä nykyä aika vilkasta keskus- telua tutkimuksessa.

Suomi on vauraampi kuin koskaan bruttokansantuotteen ja varallisuuden pe- rusteella. Vaurastumista on tapahtunut kaikissa väestöryhmissä. Samalla on kasva- nut ekologinen jalanjälkemme. Ja myös sosiaalinen eriarvoisuus on kasvanut. Ta- loudellinen hyvinvointi jakautuu aiempaa epätasaisemmin. (Karvonen ym. 2009.)

Elintason ja subjektiivisen hyvinvoinnin välillä on positiivinen yhteys, mut- ta hyvinvointi ei välttämättä lisäännä sen jälkeen, kun elintaso tyydyttää perusta- vat tarpeet. Bruttokansantuote asukasta kohden on Suomessa kasvanut kolminker- taiseksi viimeisen neljänkymmenen vuoden aikana. Samaan aikaan suomalaisten tyytyväisyys on pysynyt samalla tasolla. (Moisio ym. 2008, 16–17, 26.) Toisaalta on myös tutkimushavaintoja siitä, että kokemus hyvinvoinnista voi lisääntyä myös vauriissa maissa kansantuotteen kasvaessa (Lilja 2009). Näin ympäristövaikutuk- set kuuluvat hyvinvoinnin edistymisen ennakoimattomiin seurauksiin talouden ja kulutusmahdollisuuksien kasvaessa.¹⁰ Kun ekologiset rajat tulevat vastaan, pe- rustarpeet tyydyttävän vaurauden ylimenevä vauraus muodostuu eettiseksi ongel- maksi. Kestävää ei ole kasvattaa vauraiden vaurautta.

Talouskasvu ei ole itseisarvo, olennaisempaa on, mitä asioita talouskasvu mahdollistaa, ja mihin se tai sen puute voivat johtaa, Reija Lilja (2009) toteaa ja jatkaa: talouskasvu vähentää köyhyyttä parhaiten maissa, joissa tulonjako on val- miiksi tasaista. Ihmiset arvostavat oikeudenmukaisuutta ja toisten reilua kohtelua. Kansalaiset eivät suhtaudu välinpitämättömästi epätasaiseen tulonjakoon ja köy-

⁷ Johanna Närvi: Näkökulmia hyvinvointiin työn ja perheen risteyskohdissa/Winfar-hanke. Pu- heenvuoro TuVa-hankkeen pienoisseminaarissa THL. 24.2.2009.

⁸ Marja Vaarama: Sosiaalinen laatu. (ks. Wolfgang Beck ym. Social Quality: a vision for Europe. 2001.) Puheen- vuoro TuVa-hankkeen pienoisseminaarissa THL. 24.2.2009.

⁹ Antti Väisänen: Hyvinvoinnin jakautumisen kartoittamattomat kipupisteet. Puheen- vuoro TuVa- hankkeen pienoisseminaarissa THL. 24.2.2009.

¹⁰ Simpura: Hyvinvoinnin (6T) edistymisen seuraukset. Puheen- vuoro TuVa-hankkeen pienoissemi- naarissa THL. 10.3.2009.

hyyyteen. Tulonjaon epätasaisella jakautumisella on selviä suoriakin vaikutuksia hyvinvointiin (ks. myös Timo Miettisen artikkeli 3. luvussa). Ollaan vain osittain oikeassa väitettäessä talouskasvun lisäävän kansalaisten hyvinvointia. Kansalaisten hyvinvointi ja onnellisuus riippuvat monesta muustakin tekijästä kuin kansantulosta ja keskimääräisestä vauraudesta, Lilja muistuttaa. Kiusallista vallitsevassa talousretoriikassa on uskon puute ihmisten omaan haluun tehdä työtä hyvän elämän eteen itselleen ja muille. Pelkästään taloudellisiin kannustimiin keskittyminen perustuu kovin kapeaan näkökulmaan ihmisyydestä ja ihmisten käyttäytymisestä, Lilja päätelee.

Ihmiset on nähty tuotantotekijöinä kilpailukykyä ja kasvua korostavassa yhteiskunta- ja sosiaalipoliittisessa keskustelussa, joka on ollut järjestelmäkeskeistä ja markkinavetoista, Tuula Helne ja Markku Laatu (2006) kiteyttävät. Taloudellisen rationaliteetin täyttäminen on noussut ylimmäksi hyveeksi. Semmoinen korostus muuttaa mentaliteettia, tapaa ajatella asioista. Yhteiskunnan kehitykseen liittyvää talous- ja sosiaalipolitiikan ”luovaa tuhoa” on pidetty liki luonnonlakien mukaisena. Kansalaisille on luvattu vauraampaa, tehostetumpaa ja kilpailuhenkempää elämää. Näiden vastineeksi tarvitaan henkilökohtaisia ja sosiaalisia uhrauksia. Muutoksilla on hintansa. (Helne & Laatu 2006.)

Yksilö, yhteisö ja yhteiskunta. Haastattelu- ja kyselytutkimuksilla täydennetään tilastotietoa ja muuta mitattavaa tietoa ja päästään lähemmäksi ihmisten kokemuksia ja tulkintoja elämästään. Näin esimerkiksi lasten ja lapsiperheiden hyvinvoinnista (Lammi-Taskula ym. 2009) ja sitä määrittävistä elinoloista tietoa kerättiin mm. laajana Stakesin toteuttamana HYPA-lapsiperhekyselynä. Näin saatiin monipuolista tietoa vanhempana olemisesta nykypäivän Suomessa vanhempien itsensä kertomana. Samalla voitiin valottaa heidän näkökulmastaan vaikkapa työelämää ja palveluita. Lapsiperheiden vanhemmista lähes puolet on huolissaan jaksamisestaan vanhempana. Vanhemmuutta kuormittavia tekijöitä kumpuaa niin yhteiskunnallisista kuin yksilöllisistä seikoista (Lammi-Taskula & Salmi 2008).

Yksilölliset ja yhteisölliset tekijät selittävät myös nuorten väsymystä. Kouluterveyskyselyssä on havaittu, että väsymys on nuorten yleisin psykosomaattinen oire. Terveystottumusten ja koulussa vallitsevien psyykkisten ja sosiaalisten työolojen merkitys päivittäiselle väsymykselle näyttää olevan lähes yhtä suuri. Väsymyksen vähentämiseksi ja poistamiseksi tarvitaan toimia kummallakin saralla. (Pietikäinen ym. 2009.)

Elämäkertatutkimuksella on pitkät ja monimuotoiset perinteet; yksilöiden tarinoista rakennetaan kuvaa esimerkiksi sukupolvista tai väestöryhmistä. Tällä saralla kiintoisa esimerkki on seitsemää EU-maata käsittävä tutkimus (Chamberlayne ym. 2002), jossa paneuduttiin sosiobiografisin metodein siihen, miten yhteiskunnan rakenteelliset ja mentaaliset muutokset vaikuttavat ihmisten arkeen sisältäessään niin riskejä kuin mahdollisuuksia. Kiinnostus kohdistui yhtäältä ihmisten omiin selviytymisstrategioihin ja toisaalta niihin rakenteellisiin tekijöihin,

jotka toimivat selviytymistä edistäen tai ehkäisten. Elämäkerralliset analyysit auttavat retoriikan purkamisessa ja uusien tarpeiden hahmottamisessa.

Narratiivinen tutkimussuuntaus voidaan lukea myös hyvinvointitutkimukseen, jossa tullaan lähelle ihmisten elämää. Oma lajinsa on tarinatyö, jossa kerrottua työstetään pidemmän ajan kuluessa vaikkapa taidelähtöisiä menetelmiä käyttäen.¹¹ Yhteisötaiteen keinoin voidaan pohtia: Mitä meille ja meissä tapahtuu? Miten me siitä kerromme? Kuinka muokkaamme kokemuksia? Kuinka muutamme epäsuotuisia tilanteita paremmiksi? Subjektiivisia ja yhteisöllisiä kokemuksia tutkittaessa jäsennetään usein myös hyvän elämän sisältöä ja pohditaan arvoja joihin kiinnittyä. Tarina- ja taidelähtöisessä hyvinvointitutkimuksessa pyritään tunnistamaan tunteita ja sitä, mitä mielessä liikkuu. Parhaimmillaan ilo, rohkeus ja kriittisyys lisääntyvät. Miелensä liikkeistä perille pääseminen antaa voimaa.

Tutkimuksen ja politiikan suhteista. Pohjoismaisen hyvinvointitutkimuksen perinteisiin on kuulunut läheinen yhteys hyvinvointipoliittikkaan. Tutkittuja epäkohdita on otettu poliittiseen keskusteluun ja pyritty ratkaisemaan. Poliitiikan ja tutkimuksen suhteet ovat ehkä aiempaa monimutkaisempia, jo siksi että tietoa tai ainakin informaatiota on enemmän kuin ennen. EU:n piirissä keskusteluun näyttää nousevan vilkkaasti vaihtuvia näkökulmia tutkimuksen ja politiikan suhteista. Hyvinvointipoliittista ajattelua EU:ssa on ollut inspiroimassa mm. Giddensin hahmotelma, jossa perinteisen "sosiaalisen pahan" (kuten puute ja kurjuus) sijasta pitäisi määritellä "sosiaaliset hyvät", joita varten hyvinvointijärjestelmät ovat olemassa, päätavoitteena sosiaalinen oikeudenmukaisuus. Näin yltäkylläisyyden yhteiskunnissa ennakoidaan käännettä negatiivisesta positiiviseen hyvinvointipoliittikkaan. (Moisio ym. 2008, 18.)

Tuottaisiko sellainen käänne ratkaisuja työttömyyden ja köyhyyden poistamiseen, jota edellä kansalaistapaamisessa toivottiin? Työn jakaminen ja elämisen mahdollistava palkkataso sekä toimivat palvelut ovat "sosiaalista hyvää", joka ehkäisee huono-osaisuuteen juuttumista. Tarvitaan myös tilaa sosiaalisten muutosten prosessoinneille sekä ihmisten erilaisille selviytymisstrategioille. Tarvitaan kansalaisten elämää tukevia poliittisia näköaloja, jotka ulottuvat myös tulevaisuuteen.

Tarjoamalla koeteltua tietoa ja punnittuja argumentteja tutkimus voi auttaa poliittisessa päätöksenteossa. Tieteessä ei kuitenkaan ratkaista yhteiskuntapoliittisia tai elämänpoliittisia valintoja. Ne tehdään politiikassa yksilöiden ja yhteisöjen moraalikoodiston ohjaamina. Moraalikoodisto muodostuu maailmaa, ihmistä, kehitystä koskevista käsityksistä, tunteista ja arvoista. Ne ohjaavat tiedon käyttöä ja soveltamista, ja tieto puolestaan voi uusintaa niitä.

Seuraavassa palataan hyvinvointivaltioon ja kysytään, tuottaako se hyvinvointia. Sen jälkeen tarkasteluun nostetaan ilmastonmuutos ja sen asettamat kehykset. Hyvinvoinnin käsitteellistäminen ja siitä puhuminen ovat olleet ja ovat edelleen ikään kuin irrallaan maapallon ekologisesta perustasta.

¹¹ Ks. esim. Bardy & Känkänen 2005.

Kirjallisuus

- Bardy, Marjatta & Känkänen, Päivi (2005) *Omat ja muiden tarinat*. Helsinki: Stakes.
- Chamberlayne, Prue & Rustin, Michael & Wengraf, Tom (eds.) (2002) *Biography and Social Exclusion in Europe. Experiences and Life Journeys*. The Policy Press. Bristol.
- Heikkilä, Matti & Kautto, Mikko (2002) Sosiaalinen raportointi ja muuttuva hyvinvoinnin käsite. Teoksessa Heikkilä, M. & Kautto, M. (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2002*. Helsinki: Stakes, 18–29.
- Heino, Tarja (2009) Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Bardy, M. (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: THL, 52–75.
- Helne, Tuula & Laatu, Markku (2006) ”Hyvinvointipolitiikka” ja sen vääryydet. Teoksessa Helne, T. & Laatu, M. (toim.) *Vääryyskirja*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 9–26.
- Kananen, Johannes (2008) Kilpailukyky ja tuottavuus 2000-luvun sosiaalipolitiikassa. *Yhteiskuntapolitiikka* 3, 239–249.
- Karvonen, Sakari & Moisio, Pasi & Simpura, Jussi 2009. *Suomalaisten hyvinvointi ja elinolot 2000-luvulla*. Teoksessa Lammi-Taskula, Johanna ym. (toim.) Helsinki: THL, 20–34.
- Kautto, Mikko (2007) *Suomalaisten hyvinvointi uuden kyselytutkimuksen valossa*. Teoksessa Kautto, Mikko (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2006*. Helsinki: Stakes, 19–32.
- Laitinen, Arto (2009) *Itseään tulkitseva eläin*. Charles Taylor ja filosofinen ihmistutkimus. Helsinki: Gaudeamus.
- Lammi-Taskula, Johanna & Karvonen, Sakari & Ahlström, Salme (toim.) (2009) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2009*. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Lammi-Taskula, Johanna & Salmi, Minna (2008) *Huoli jaksamisesta vanhempain, Teoksessa Moisio, Pasi ym., (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2008*. Helsinki: Stakes: 38–61.
- Lilja, Reija: *Taloukasvu, kansalaisten hyvinvointi ja tasa-arvo*. Teoksessa Taimio, Heikki 2009 (toim.) *Kurssin muutos: Kestävä kasvuun ja hyvinvointiin*. Helsinki: TSL, 96–115.
- Measuring Human Well-being: Key Findings and Policy Lessons. Policy Brief. Number 3, 2007. United Nations University.
- Moisio, Pasi & Karvonen, Sakari & Simpura, Jussi & Heikkilä, Matti (2008) *Johdanto teoksessa Moisio, Pasi ym. (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2008*. Helsinki: Stakes 2008, 14–26.
- Pietikäinen, Minna & Luopa, Pauliina & Jokela, Jukka 2009. *Koululaisten väsymys*. Teoksessa Lammi-Taskula, Johanna & ym. (toim.) (2009) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2009*. Helsinki: THL, 116–126.
- Sauli, Hannele & Simpura, Jussi (2005) *Hyvinvoinnin käsite pohjoismaisen tilastollisen elinolotutkimuksen historiassa*. Janus vol. 13 (1), 5–20.
- Teroka 2007. *Sosioekonomisten terveyserojen kaventaminen Suomessa -hanke*. www.teroka.fi.

Hyvinvointivaltio tuottaa hyvinvointia¹

MATTI VIRTANEN

Suomalaisen Tiedeakatemian 100-vuotisjuhlaseminaari järjestettiin tammikuussa 2008 otsikolla Pohjoismainen hyvinvointivaltio: malli vai umpikuja? Ajatuksena oli arvioida hyvinvointimallin menestystä, sen puutteita sekä tulevaisuuteen liittyviä riskejä. Huolta tulevaisuudesta ovat aiheuttaneet erityisesti väestön ikääntymisestä johtuva julkistaloudellinen heikentyminen, kyky verottaa liikkuvia toimijoita sekä keskiluokkaistumisen vaikutus hyvinvointimallin poliittiseen kannatukseen.

Seminaarin keskeiset alustukset muokattiin artikkeleiksi Yhteiskuntapolitiikka-lehteen (4/2008). Kirjoittajat ovat monesta maasta ja kaikissa artikkeleissa on tärkeitä, tuoreita ja kiinnostavia tuloksia ja ajatuksia.

Nostan tuloksista esiin kaksi, jotka erityisesti osoittavat kansainvälisen vertailun voiman. Olli Kankaan (2008, 357–367) artikkelissa maat sijoitetaan paremmuusjärjestykseen kansantulolla, Amartya Senin hyvinvointi-indeksillä, YK:n inhimillisen kehityksen mitalla, YK:n inhimillisen köyhyyden mittarilla, Unicefin lasten hyvinvoinnin indikaattorilla, Euroopan sosiaalitutkimuksen mukaisilla tyytyväisyys-, turvallisuus- ja sosiaalisen pääoman muuttujilla. Näiden lisäksi tarkastellaan Ruth Veenhovenin onnellisuusmittaria ja World Economic Forumin raketamaa globaalia sukupuolten tasa-arvoindeksiä.

Kangas tiivistää tuloksen: ”Mainittujen mittareiden vertailu osoittaa, että Pohjoismaat sijoittuvat erittäin hyvin. Norja jakaa ensimmäisen sijan Ruotsin kanssa Tanskan ja Suomen sijoituessa seuraaville sijoille.” Suomi siis on sekä objektiivisen että subjektiivisen hyvinvoinnin kärkimaita maailmassa. Tähän suuntaan ovat viittanneet kaikki aiemmatkin tiedot ja tutkimukset, mutta harvoin on tehty yhtä mitävää ja kattavaa vertailua kuin Olli Kangas artikkelissaan tekee.

Tämä ei ole hymistelyä, vaan parhaiden käytettävissä olevien empiiristen mitareiden antama tulos. Tätä on syytä näinä päivinä korostaa, koska eräiden tutkijoidenkin on vaikea sovittaa keskenään kahta seuraavaa ajatusta: 1) Suomi on hyvinvoinnin kärkimaita; 2) 1990-luvun laman jälkeen eriarvoisuus ja suhteellinen köyhyys ovat kasvaneet ja monet palvelut heikentyneet. Teesit eivät ole ristiriidassa keskenään.

Vaikka kehityksen suunta on laman jälkeen ollut monessa suhteessa epätoivottava, Suomi ei silti ole pudonnut parhaasta A-ryhmästä – ainakaan vielä. Ja jos se ei haluaakaan pudota, sosiaaliturvaa ja palveluja on kehitettävä uudella tavalla. Hyvinvointivaltion ylläpito vaatii huomattavaa poliittista taitoa – ja nimenomaan

¹ Teema on leveä ja suoraan YP:n profilin ytimessä sekä samalla yhteiskuntapolitiikan ytimissä. Tämä kirjoitus on muokattu YP 4/2008 pääkirjoituksen ja Ajatusten Tonavan pohjalta. Teemakokonaisuudessa oli omat taitavat toimittajansa Tiina Ristikari ja Jorma Sipilä, jotka myös käänsivät muunkieliset tekstit suomeksi.

sellaista, joka saa keskiluokan pysymään sen tukijoukoissa, kuten Bo Rothstein (2008, 358–375) artikkelissaan osoittaa.

Jos Olli Kankaan tulos vahvistaa olemassa olevaa käsitystä, ranskalaisen Louis Chauvelin (2008, 376–387) artikkeli avaa tuoreen vertailevan tulokulman: sukupolvet eriarvoisuuden lähteenä. Chauvelin mukaan sosiaalisten sukupolvien kohdat saattavat muotoutua pysyvästi erilaisiksi. Ratkaisevaa ei ole, milloin joku sattuu syntymään, vaan millaisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa hän astuu työmarkkinoille. Nuorten koulutuksen päättymisen ja aikuisuuden välillä on ylimenovaihe. Jos silloin yhteiskunnallinen tilanne avaa kasvavia mahdollisuuksia, koulutuksen tuotto muodostuu hyväksi. Taantumavaiheessa työmarkkinoille tulevat taas ovat haavoittuvassa asemassa. Menetykset eivät jää väliaikaisiksi, vaan ne aiheuttavat enemmän tai vähemmän syviä arpia, jotka vaikuttavat sekä työntekijöiden että työnantajien myöhempiin valintoihin.

Chauvel vertailee neljää eri regiimiä edustavaa maata: Ranskaa, Italiaa, Yhdysvaltoja ja Suomea. Tulosten ääripäissä ovat korporatistinen Ranska ja universalistinen Suomi. Ranskassa on Chauvelin mukaan avautumassa sukupolvien välinen kuilu. Suurten ikäluokkien tulot ovat olleet kaikissa ikävaiheissa suhteellisesti paremmat kuin heitä edeltävien ja seuraavien sukupolvien. Koulutuksen laajeneminen avasi suurille ikäluokille tien sosiaaliseen nousuun, mutta myöhemmät sukupolvet ovat kokeneet koulutuksen tuottojen voimakkaan heikentymisen.

Chauvelin mukaan vastaavia kohorttien välisiä murtumia ei Suomessa ole havaittavissa, koska täällä sosiaaliturvan korkeatasoisuus ja luonne takaavat, että uudet kohortit hyötyvät samoista olosuhteista ja oikeuksista kuin heidän vanhempansa. Chauvel päättlee: ”Jos haluamme solidaarisuutta, ei ole muuta tietä kuin universalistinen malli, joka tukee yhtäläillä nuoria, keski-ikäisiä ja vanhoja pitkäjänteisessä sosialisatiossa.” (Mt. 387.)

Saattaa olla, että Chauvelin tulokset antavat liian ruusuisen kuvan Suomen tilanteesta. Chauvelilla keskeinen sukupolvia jakava periodi on 1970-luvun lama Manner-Euroopassa. Suomen viime vuosisadan pahin lama taas oli 1990-luvulla. Vaikka Chauvelin aikasarjat ulottuvatkin vuoden 2000 vaiheille, tuon laman tuottamat mahdolliset kohorttien väliset murtumat vaatisivat täällä tarkentavaa jatkotutkimusta. Joka tapauksessa Chauvel virittää paitsi kysymyksen myös kehittää metodin, jolla kysymykseen pääsee empiirisesti vastaamaan.

* * *

Kelan yhteiskuntatutkimuksen eläkkeellä oleva päällikkö Jouko Kajanoja on pohtinut, olisiko sosiaalivaltio oikeampi käänös käsitteelle welfare state ja myös saksan sanalle Wohlfartsstaat kuin hyvinvointivaltio. Nuo sanat kun tarkoittavat yhteiskuntaa, jossa valtio tarjoaa sosiaaliturvaa. Englannin kielessä käytetään hyvinvoinnista useimmiten sanaa well-being. Hyvinvointivaltio eli julkinen sosiaaliturva ei loogisesti eikä välttämättä tuota kansalaisilleen hyvinvointia.

Olli Kankaan syntetisoima tutkimustieto kuitenkin kertoo, että käytännössä näin kuitenkin tapahtuu: hyvinvointivaltio tuottaa hyvinvointia. Siksi hyvinvointivaltio sanana on saanut kasvavaa ja vakiintuvaa kannatusta, koska se erottelee universaalit (varsinkin Pohjoismaat) muista sosiaalivaltioista – juuri siksi, että mitä korkeampi sosiaalimenojen osuus, sitä suurempi objektiivinen ja subjektiivinen hyvinvointi käytännössä, empiirisesti tutkittuna, on. (Ajatusten Tonava, Yhteiskuntapolitiikka 4/2008, 473.)

* * *

Olli Kangas 2008: Pohjoismaat – maailman paras kolkka? Yhteiskuntapolitiikka 4, 357–367:

- ◆ Erilaiset indeksit johtavat jossain määrin erilaisiin lopputuloksiin maitten paremmuusjärjestyksestä, mutta vain osittain. Eri mittareiden välillä on suhteellisen hyvä yhtäpitävyys.
- ◆ Maat joissa on vähän köyhiä saavat parhaat tasa-arvopisteet ja takaavat parhaat lähtökohdat lasten kehitykselle.
- ◆ Yleisindeksin perusteella Pohjoismaat valtaavat kärkipaikat. Norja sijoittuu parhaiten. Seuraavana listalla ovat Ruotsi, Tanska ja Suomi. Sveitsi, Hollanti ja Irlanti ovat Suomen lähituntumassa.
- ◆ Pohjoismaat sijoittuvat kärkeen myös subjektiivisen hyvinvoinnin, tyytyväisyyden, onnellisuuden ja sosiaalisten suhteiden mittareilla. Skandinavian maat pärjäävät erittäin hyvin ja Suomikin kohtalaisesti. (Mt. 365–366.)

Kirjallisuus

Ajatusten Tonava, Yhteiskuntapolitiikka 4/2008, 473–474.
 Chauvel, Louis (2008) Sukupolvet eriarvoisuuden lähteinä. Yhteiskuntapolitiikka 4/2008, 376–387.

Kangas, Olli (2008) Pohjoismaat – maailman paras kolkka? Yhteiskuntapolitiikka 4/2008, 357–367.
 Rothstein, Bo (2008) Pohjoismainen hyvinvointivaltio ja keskiluokka. Yhteiskuntapolitiikka 2008, 368–375.

Lisäviitteitä edelliseen

Pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa tapahtuu kaiken aikaa muutoksia, jotka seuraavat paitsi kansainvälisiä kehityssuuntia myös kunkin maan ominaispiirteitä. Etenkin nopeiden ja yllättävienkin muutosten aikana tutkimus tulee väistämättä jälkijunassa.

Kuva Suomen suhteesta Skandinavian maihin riippuu hyvin paljon siitä, mihin perspektiiviin maat asetetaan ja millaisilla mittareilla asioita mitataan, Olli Kangas (2009) kirjoittaa artikkelissaan Onko Suomi enää pohjoismainen hyvinvointivaltio? Hän jatkaa: "Voidaan hyvin perustein väittää, ettei Suomi ole enää mikään pohjoismainen hyvinvointivaltio – jos koskaan on ollutkaan. Paradoksaalista on, että samaan aikaan voidaan marssittaa esille vahvaa empiiristä näyttöä Suomen kuulumisesta enemmän tai vähemmän selvästi pohjoismaiseen kastiin, mitä tulee subjektiiviseen, väestön kokemaan hyvinvointiin tai objektiivisempaan YK:n, OECD:n tai EU:n hyvinvointimittaristoon" (mt. 24).

Olli Kangas muistuttaa, että suomalainen hyvinvointivaltio on aina ollut riisuttu ja kevennetty pohjoismainen malli. "Suomen tähänastisten hyvien tulosten herkkyyys leikkauksille tulee näkyviin mm. siinä, että köyhyys ja eriarvoisuus ovat kasvaneet Suomessa nopeammalla tempolla kuin Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa. Itse asiassa tuloerojen kasvu on ollut Suomessa nopeinta Länsi-Euroopassa. Mikäli trendi vielä jatkuu muutaman vuoden, vastaus (artikkelin kysymykseen) on jo paljon selkeämpi, helpompi ja yksiselitteisempi" (mt. 42).

Lähde: Olli Kangas 2009. Onko Suomi enää pohjoismainen hyvinvointivaltio? Teoksessa Heikki Taimio (toim.) Kurssin muutos: Kestävään kasvuun ja hyvinvointiin. Työväen sivistysliitto. Helsinki 2009, 23–42.

Ks. myös Sakari Karvonen & Pasi Moisio & Jussi Simpura 2009. Suomalaisten hyvinvointi ja elinolot 2000-luvulla. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula ym. (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2009. THL, 20–35.

Hyvinvointipolitiikassa onnistumisesta ei toistaiseksi välttämättä seuraa hyvä sijoitus ympäristön ja ilmaston hoidossa. Toistaiseksi se on kasvattanut hiilijalanjälkeä. Ympäristöjärjestöt (Germanwatch ja Climate Action Network) ovat vertailleet ilmastotoimia niissä maissa, jotka muodostavat yli 90 prosenttia maailman energiaan liittyvistä hiilidioksidipäästöistä. Suomi sijoittuu 57 maan joukossa sijalle 36. Suomen sijoitus parani 12 sijaa viimevuotisesta, ehkä taantumana ja myös kunnianhimoisen ilmasto- ja energiapolitiittisen tavoitteistonsa ansiosta (HS 15.12.09 Anna-Liisa Kauhanen: Suomi paransi sijoitustaan ilmastotoimien vertailussa).

Tarvitsemme uusia utopioita hyvinvoinnin politiikkaan¹

LIISA HÄIKIÖ & PAULA SAIKKONEN

Sosiaalipoliittisen keskustelun ikuisuuskyse on, mitä sosiaalipolitiikka oikeastaan on. Kapeimmillaan sosiaalipolitiikka näyttäytyy sosiaaliturvapolitiikkana ja hyvinvointi elintasona. Laajimmillaan sosiaalipolitiikka käsittää lukuiset arkiset käytännöt, poliittiset prosessit ja yhteiskuntapoliittiset kysymykset. Hyvinvointi on tällöin kokonaisvaltainen, mutta epämääräinen tavoite.

Sosiaalipolitiikkaa on hedelmällistä tulkita hyvinvoinnin politiikkana, jolloin se jää aina avoimeksi, yhteiskunnallisten muutosten myötä vaihtuvaksi tulkinnaksi niistä tavoista, joilla hyvinvointi turvataan ja miten hyvinvointi määritellään. Ajatus hyvinvoinnin politiikasta korostaa paitsi sosiaalipolitiikan sisällön poliittista ulottuvuutta myös politiikan laaja-alaisuutta.

Politiikka ei tapahdu yksinomaan eduskunnassa tai kunnanvaltuustossa. Lukuisat eri tahot osallistuvat poliittiseen prosessiin muotoillessaan yhteiskunnallisia kysymyksiä, kyseenalaistaessaan vallitsevia käsityksiä ja kamppaillessaan omien näkemystensä puolesta. Sosiaalipolitiikan tutkijat (ja tutkimusrahoittajat) tekevät politiikkaa, kun he määrittelevät sosiaalipolitiikan sisältöä ja tutkimuksen painopisteitä. Yhtälailla hyvinvoinnin operationalisoiminen ja mittaaminen sisältävät poliittisen ulottuvuuden.

Ympäristö ja sosiaalipolitiikka -teemanumeron (Janus 3/2009) tavoite on edistää keskustelua ympäristön ja sosiaalipolitiikan välisestä suhteesta sekä kannustaa yhteiskunnallisten ilmiöiden monitieteistä tarkastelua yli politiikkalohkojen ja oppialojen. Se ei tarjoa valmiita ratkaisuja, vaan pyrkii avaamaan erilaisia näkökulmia. *Perinteisten rajojen ylläpitäminen ei mahdollista näköpiirissä olevien yhteiskunnallisten ongelmien tarkastelua ja tutkimusta.* Ymmärryksemme on, että tulevaisuuden sosiaalipolitiikka joutuu väistämättä tarkastelemaan ja ottamaan kantaa usein sosiaalisen tai sosiaalipolitiikan ulkopuolelle sijoitettuihin (ympäristö)kysymyksiin.

Sosiaalipoliittisesti ilmastonmuutos on kiinnostava. Siihen liittyvät ilmiöt ja toimenpiteet vaikuttavat suuresti siihen, miten ymmärrämme hyvinvoinnin muodostuvan ja miten hyvinvointi käytännössä jakautuu kansallisesti ja kansainvälisesti. Yhtäältä ilmastopolitiikan myötä hyvinvointia ja sen jakautumista koskevat päätökset syntyvät jossain muualla kuin perinteisillä sosiaalipoliittisilla foorumeilla. Myös keinovalikoima eroaa teollisen yhteiskunnan tarpeisiin soveltuvista sosiaalipoliittisista keinoista.

¹ Pääkirjoitus Janus 3/2009 Ympäristö- ja sosiaalipolitiikan teemanumero, 197–199.

Toisaalta ilmastonmuutokseen vastaaminen ei ole yksinomaan tekninen kysymys. Ongelmat eivät ratkea automaattisesti soveltuvien, vähähiilisten teknisten innovaatioiden avulla. Sosiaalisen toiminnan ja yhteiskunnallisen muutoksen edellytykset ja dynamiikka ovat keskeisiä, kun tavoittelemme kestäväää hyvinvointia. Ilmastosta tulee näin sosiaalinen ja poliittinen kysymys.

Ilmastonmuutos alleviivaa hyvinvointikysymysten *samanaikaista paikallisuutta ja globaalisuutta*. Käsitys hyvinvoinnista rakentuu nyky-yhteiskunnassa kansallisen materiaalisen ja taloudellisen ajattelun varaan. Hyvinvoinnin lisääminen merkitsee usein konkreettisimmillaan yksilöiden kulutuksen ja kulutusmahdollisuuksien lisäämistä tai turvaamista. Kansallisen taloudellisen kasvun tavoittelun perusteena on hyvinvoinnin lisääntyminen ja laajentuminen. Ilmastonmuutos haastaa tällaisen käsityksen hyvinvoinnista, eikä vähiten siitä syystä, että samaan aikaan kun ylikulutamme luonnonvaroja, erityisesti energiaa, uusiutuvien luonnonvarojen tuotantomahdollisuudet heikkenevät kuivuuden ja eroosion vuoksi.

Tulevaisuuden sosiaalipoliittikka joutunee pohtimaan, *mitä on hyvinvointi silloin kun jaettavana ovat vähenevät luonnonvarat, heikkenevät luonnonolot ja toistuvat luonnonkatastrofit*. Miten hyvinvointi jakautuu tuolloin oikeudenmukaisesti paikallisesti ja globaalisti? Miten turvaamme tulevien sukupolvien elämisen mahdollisuudet eli hyvinvoinnin, kuten YK:n Rioissa 1992 solmittu Agenda 21 -ohjelma edellyttää?

Kaikki tämä merkitsee, että *hyvinvointi politisoituu yhteiskunnassa uudella tavalla*. Hyvinvoinnin määrittely ja sen saavuttamisen keinot joutuvat arvioinnin kohteeksi. Nyt sosiaalisesti merkitykseltömiltä tuntuvat seikat, kuten energia, voivat muodostua keskeisiksi hyväosaaisuutta ja eriarvoisuutta määrittäviksi tekijöiksi tulevaisuudessa.

Vähäpäästöisen ja kohtuuhintaisen energian saatavuus sekä tasa-arvoiset liikkumisen mahdollisuudet ovat tärkeä osa yksittäisen kansalaisen toimeentuloturvaan ja arkipäivän elinmahdollisuuksia länsimaissa. Energian käyttömahdollisuudet tulevat jakautumaan epätasa-arvoisesti, jos yhteiskunta rajaa ja ohjaa energiankäyttöä markkinahinnoittelumekanismeilla ja käyttöön kohdistuvilla ympäristöveroilla.

Hyvin toimeentulevat käyttävät tällöin yhteisiä energiavaroja omien halujensa mukaisesti, kun vastaavasti taloudellisesti heikossa asemassa olevat tinkivät omasta energiankäytöstään. On ilmeistä, että hyödyt kasautuvat harvoille. Haitat puolestaan kohdistuvat energiankäytöstä tinkivien ohella erityisesti köyhyydessä eläville, jotka asuvat ilmastonmuutoksen myötä heikentyvillä alueilla. Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja hyvinvoinnin jakautumisen näkökulmasta tilanne on kestävätkö.

Sosiaalipoliittikot ovat vaikean sosiaalisen, taloudellisen, ympäristöllisen ja eettisen ongelman edessä. Hyvinvoinnin oikeudenmukaisen jakautumisen määrittely ei voi kuitenkaan olla yksinomaan sosiaalipoliittikan asiantuntijoiden tehtävä.

Ratkaisut syntyvät vain laaja-alaisessa tieteellisessä ja yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa.

Käytännössä sosiaalipolitiikka rakentuu yhteiskunnallisissa vuorovaikutusprosesseissa, joissa eri osapuolet neuvottelevat ja kamppailevat hyvinvoinnin politiikasta. Sosiaalipoliitikot voivat kuitenkin merkittäväällä tavalla osallistua prosessiin. Tämä kuitenkin edellyttäisi *uusien utopioiden luomista*, nykyistä paremman tulevaisuuden hahmottelua ja vallitsevan yhteiskunnallisen ajattelun haastamista.

Tällaista muutosta sosiaalipolitiikan piirissä peräänkuulutti sosiaalipoliittisen yhdistyksen esimies Sakari Kainulainen Januksen pääkirjoituksessa vuoden 2008 syksyllä. Hän kaipasi sosiaalipoliittisia avauksia ja utopioita uudesta paremmasta maailmasta nykyisen taaksepäin tai vain tähän päivään kohdistuvat tarkastelun sijaan. Hänestä sosiaalipolitiikasta puuttuivat kysymykset, jotka herättävät ihmisten tunteita ja intohimoja.

Sosiaalipoliittisen itseymmärryksen kannalta olisi välttämätöntä miettiä, miksi näin on. Korostammeko liikaa sosiaalipoliittista oikeaoppisuutta, mitä se sitten onkaan, ja pidämme historiallisesti rakentuneita totuuksia universaaleina? Oikeaoppisuuden ja universaalien totuuksien hintana on intohimon kuihtuminen ja uusien avausten hiipuminen.

Utopiat ja uudet kysymykset eivät sovi siihen, mitä on ollut ja mikä on tarkkaan rajattua. Ne pakottavat haaveilun, kuvittelun ja epävarmuuden tielle ja vievät pois tutusta ja turvallisesta. Ne herättävät intohimoja puolesta ja vastaan sekä toivoa toisenlaisesta tulevaisuudesta. Utopiat ovat väistämättä idealistisia ja puutteellisia jäsennyksiä ja oletuksia todellisuudesta. Mutta, vain uudet kysymykset luovat tilaa uusille vastauksille, näkemyksille ja toimijoille.

Luotamme, että utopiat eivät vähennä vaan lisäävät sosiaalipolitiikan yhteiskunnallista ja tieteellistä merkitystä. *Hyvinvointivaltion luominen ja kehittäminen on oiva esimerkki toteutuneesta utopiasta*, jonka kansalaisten sosiaalisten oikeuksien varaan rakentunut idea hyvinvoinnista muuttui näkyväksi ja todeksi. Sosiaalipolitiikka ja sosiaalinen ajattelu tarjoavat lähtökohdan myös tulevaisuuden hyvinvoinnin luomisessa ja turvaamisessa. Meidän vain pitää eläytyä paikalliseen arkipäivään ja haistella globaaleja tuulia eli osallistua yhteiskuntaan. Näin voimme nähdä epäkohtia, jotka ovat muodostuneet tai muodostumassa keskeisiksi yhteiskunnallisiksi kysymyksiksi, vaikka ne eivät noudattaisi sektorihallinnon logiikkaa tai sopisi jo nimettyyn politiikkalohkoon.

Hyvinvointivaltiotopia osoittaa, että toteutuakseen kestävä hyvinvoinnin yhteiskuntautopia edellyttää laajaa yhteistyötä ja hyväksyntää eri tieteenalojen, hallinnon ja kansalaisyhteiskunnan kesken. Toivomme, että teema herättää keskustelua, uusia kysymyksiä ja luo tilaa monialaiselle hyvinvoinnin politiikkatieteelle. Toivottavasti uskallamme kuvitella valoisan tulevaisuuden.

Hiiliepookin jälkeinen sivilisaatio?

MARJATTA BARDY

Historia avaa näkymiä ympäristön ja sosiaalisen toiminnan yhteyksiin. Ekologialla ja ekonomialla on yhteinen kantasana, muinaiskreikan oikos, joka tarkoittaa kotia ja taloutta. Tuo kaukainen termi yhdistää hyvinvoinnin tuottamisen luonnon kanssa tapahtuvaan vuorovaikutukseen. Ja tätähän meidän on määrä opiskella, jotta kykenemme muuttamaan ajatteluamme ja toimintaamme niin, että luonto ymmärretään elämän perustana. Ja että ymmärryksemme hyvinvoinnista ankkuroituu ekologiseen perustaansa.

Ekologia ja ekonomia

Elannon hankkimisen tavat muodostavat yhteiskunnan perustan, jossa ekologia ja ekonomia ovat *likeisissä tai sisäkkäisissä suhteissa*. Siirtymät keräilykulttuurista maatalousyhteiskuntaan ja siitä teolliseen tuotantoon ovat merkinneet valtavia muutoksia siinä, kuinka elanto kulloinkin on hankittu. Noin 10 000 vuotta sitten ihmiset alkoivat asettua viljelemään maata. Teollisen vallankumouksen oraat olivat näkyvissä vajaat kolme sataa vuotta sitten, ja ne kypsyivät täyteen mittaan viime vuosisadan kuluessa, vain muutaman sukupolven aikana. Nyt edessä on kokonaan uusi sivilisaation vaihe: sopeutuminen maapallon ekologisiin rajoihin.

Ekologian ja ekonomian toisiinsa kietoutuminen ehti kadota yleisestä näköpiiristä pitkälle eriytyneen työnjaon myötä; yhteiskunnallinen itseymmärrys erkaantui luonnosta. Nyt ympäristökriisi tuo niiden likeisyyden esille uusin ja pakottavin tavoin.

Mitä luonnosta otetaan ja mitä sinne pannaan? Ihmisen ja luonnon välisessä aineenvaihdunnassa ulosteet kuuluvat perustaviin seikkoihin. Kevätkesällä 2009 TV 1 ohjelmasarjassa *Paska juttu*¹ aihetta kuvattiin konkreettisesti. Kehityksen matkassa tehty valtaisa erhe on ilmeinen: se mikä olisi pitänyt panna maahan, on pantu veteen. Siitä puolestaan on seurannut vesien likaantumista ja maan köyhtymistä, jota taas on korjattu lannoitteilla, jotka veteen valuessaan saastuttavat.

Tällaiset havainnot ohjaavat voimakkaasti siirtymään *janamaisesta ajattelusta kehämäiseen kiertokulun havainnointiin*. Tätä harjoitellaan hankkimalla tietoa esimerkiksi ruoan tai muun tuotteen elinkaaresta ja hiilijalanjäljestä. Kuluttajuus² ja tuotanto muuttuvat valintojen siirtyessä kestävyteen, lähituotantoon ja reiluun kauppaan. Kun käytöstä poistettu päätyy kaatopaikalle tai viemäriin, se muuttuu muuksi mutta ei katoa. Pistemäisestä tai janamaisesta ajattelusta siirtyminen pit-

¹ Toimittajina Anu Valve ja Nina Stenroos.

² Kulutusyhteiskunnan sangen lyhyestä historiasta muistuttaa Roope Moka ja Aleksi Neuvosen toimittama pamfletti.

kien prosessien kiertokulkujen tunnistamiseen vaatii melkoisen perusteellista uudistumista muun muassa koulutusjärjestelmässä.

Ihminen on jatkuvassa riippuvuussuhteessa luonnon kanssa. Taloudellinen toimeliaisuus perustuu luonnon kanssa tapahtuvaan aineenvaihduntaan. Se merkitsee niitä fyysis-kemiallisia muutoksia, joiden kautta raaka-aineet, energia ja työvoima ”vaihtuvat” tai virtaavat tuotantoprosessissa lopputuotteiksi ja tässä prosessissa syntyviä saasteita ja jätteitä, kuten Ilmo Massa (4. luvussa) tässä kirjassa kuvaa. Näiden prosessien tunteminen ja tehokkuuden lisääminen ovat keskeisiä ekomodernisaation päämääriä.

Tarvitaan uudenlaista ympäristön lukutaitoa, joka opettaa tekemään havain-toja tuotanto- ja kulutusprosesseista alusta loppuun. Kun tälle ajalle ominainen tieto ja ymmärrys ekologian ja ekonomian likeisistä suhteista lisääntyvät, ihmisen ja kulttuurin itseymmärrys osana luontoa voi vallata uudelleen alaa. Silloin myös käsitys hyvinvoinnista voi kehittyä vastaamaan uusia olosuhteita.

Hyvinvoinnin kolmiulotteisuus

Erik Allardtin tunnettua kiteytystä ”having–loving–being” voi lukea siten, että se ilmentää uusvanhaa hyvinvointiajattelua. Sen lähtökohtana ovat inhimilliset perustarpeet. Kolmijako osoittaa välttämättömiin olemassaolon ja kehityksen aineellisiin ja aineettomiin ehtoihin.³

Ihminen tarvitsee ruokaa, juomaa, suojaa sekä monenlaisia taitoja selvitäkseen hengissä. *Having* viittaa elinoloihin, kuten toimeentuloon, asumiseen, työllisyyteen, työoloihin, terveyteen ja koulutukseen. Samaan ulottuvuuteen Allardt liittäisi myös fyysisen ja biologisen ympäristön laadun, kuten ilman, veden ja maaperän puhtauden. *Loving* osoittaa yhteisyyssuhteisiin mm. perheen, suvun ja ystävien sekä yhteisöjen piirissä. Ihminen tarvitsee toisia ihmisiä. *Being* käsittää osallistumisen omaa ja yhteistä elämää koskeviin toimiin ja päätöksiin sekä mahdollisuudet vapaa-ajan tekemiseen (Doing), mielekkääseen työhön ja luonnosta nauttimiseen. Ihmiselle on tarpeen kuulua yhteisöön ja elää sovussa luonnon kanssa. (Allardt 1993, 89–91.) (Ks. Tuula Helne 4. luvussa.)

Uudemmassa hyvinvointitutkimuksessa having-ulottuvuuden osatekijöitä on käsitteellistetty indikaattoreiksi, jotka osoittavat yksilöiden ja väestöryhmien käytettävissä oleviin resursseihin. Ympäristön laadun mittaaminen on kehitteillä. Loving- ja being-ulottuvuuksien osatekijöitä on hahmotettu satunnaisesti.

Kun ”having” painottuu ylitse muiden, eri ulottuvuuksien keskinäinen dynamiikka jää varjoon, ja yksipuolistuessaan ymmärrys hyvinvoinnista vinoutuu. Hyvinvoinnin kolmiulotteisella ymmärryksellä on suuri arvo ja vankat *sivilisaatiohistorialliset perusteet*; ihmisen mieltäminen aineellisena, sosiaalisena ja henkisenä oliona on vanhaa perua.

³ Laajemmin teemasta ks. M. Bardy 2009.

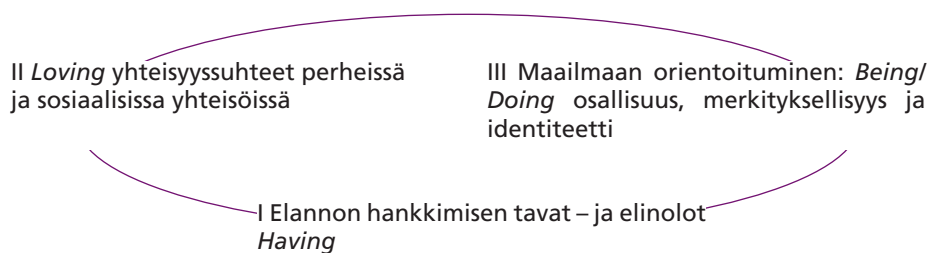
Ulottuvuudet limittyvät toisiinsa ja ruokkivat toinen toistaan, ja näin ne ovat keskenään kehämäisessä suhteessa. *Mikään niistä ei kuitenkaan korvaa muita*, koska jokaisella ulottuvuudella on ainutlaatuista muista poikkeavaa itseisarvoa. Hyvinvointi edellyttää tarpeiden tyydytystä kaikilla ulottuvuuksilla, ja kukin niistä koostuu useista osatekijöistä. Näin "hyvän kehä" voi rakentua monista tekijöistä ja monella tavoin.

Muodostaessaan kokonaisuuden, johon eri osatekijöillä on yhteys, kolmijako tekee olemassaoloa meille mielekkääksi. Siten se toimii myös *näkemystietona*, joka voi auttaa muun muassa niin hyvinvointipolitiikan kehittämisessä kuin myös elämänpoliittisissa keskusteluissa yksilöllisten ja yhteisöllisten valintojen teossa.

Perustarpeiden tyydytys hyvinvoinnin kolmella ulottuvuudella on tähdellistä kaikille. Ihmisen ikä, sukupuoli, sosiaalinen asema ynnä muut tekijät voivat vaikuttaa tuntuvasti hyvinvoinnin ulottuvuuksien keskinäiseen järjestykseen sekä erityisesti kunkin ulottuvuuden sisällöllisiin osatekijöihin.

Perustarpeet voidaan ymmärtää universaaleina siinä mielessä, että niiden tyydyttämiseen pyritään kaikkialla vaikka alati erilaisin tavoin aikakaudesta ja kulttuurista yms. riippuen. Universaalisuus on tiukasti kontekstisidonnaista, ja konkreettisten ilmentymien variaatio on laaja.

Hyvinvoinnin perustoista ja ulottuvuuksista tiivistän seuraavan kuvion.

KUVIO 1. Hyvinvoinnin perustat ja ulottuvuudet

Elannon hankinta tapahtuu kaikissa kulttuureissa vuorovaikutuksessa luonnonvarojen kanssa. Elannon hankkimisen tavat vaikuttavat käytettävissä oleviin resursseihin (having). Ne vaikuttavat elinoloihin, ajankäyttöön, perherakenteisiin ja muihin sosiaalisiin suhteisiin (loving) sekä tavoiteltavaan ihmiskäsitykseen, sukupolvien ja sukupuolten välisiin suhteisiin. Maailmaan orientoituminen panee ihmiset kaikissa kulttuureissa pohtimaan, keitä me olemme, miten me elämme ja mihin me kuulumme. Being-ulottuvuudella ihmetellään olemassaolon arvoitusta ja harjoitellaan elämänpoliittisia taitoja.

Elämänmuotomme ovat seurausta näiden kolmen perustavan ulottuvuuden keskinäisistä suhteista.

Kehittynyt taju hyvinvoinnin kolmiulotteisuudesta olisi hyödyllistä niin ihmisen sisäisen kuin ulkoisen maailman kannalta. Se voisi osaltaan auttaa luopumaan "sotaisesta suhteesta todellisuuteen", jollaiseksi Michel Serres (1994) luonnehtii aikautemme tapaa suhtautua todellisuuteen. Olisi ymmärrettävä luonnon ja kulttuurin ehdoton yhteen kietoutuminen. Tärkeää on:

- ♦ *aineellinen kohtuullisuus,*
- ♦ *vastavuoroisuus suhteessa luontoon ja ihmisten kesken*
- ♦ *henkisen elämän rajattomista mahdollisuuksista nauttiminen, Serres ehdottaa.*

Toisin sanoen, tarjolla olisi loving- ja being-ulottuvuuksien pihtaamaton ja antaumuksellinen viljely "korvikkeeksi" aineellisen kulutuksen hillitsemisestä. On paljon hyviä syitä paneutua yhteisyyssuhteisiin ja maailmaan orientoitumisen kysymyksiin.

Martha Nussbaum (2001) on muistuttanut siitä, miten valtava ja samalla epävakaa saavutus ihmisen kehityksessä on ymmärtää toinen ihminen erillisenä olentona, jota ei voi hallita, eikä panna palvelemaan omia tarpeitaan. Tämän vuoksi myös *vapauden ja tasa-arvon aatteen* ovat häilyviä saavutuksia. Siksi niin yksilöiden kuin yhteiskuntienkin pitäisi paneutua tunteiden ja arvojen väliin suhteisiin ja viljellä niitä. Taiteiden merkitys inhimillisessä itseymmärryksessä on keskeistä, koska taide tuottaa tunnehistorioista sellaista tietoa, jota muin keinoin on vaikea tavoittaa. Eläytymiseen tarvitaan kuvittelukykyä, ja se on olennainen osa sukupolvien välistä vakaata suhdetta.

Tunteet, arvot ja kokemus hyvinvoinnista

Ihmisen kokemus hyvinvoinnista on subjektiivinen. Ulkoisesti samankaltaiset olot tuottavat vaihtelevasti koettua hyvinvointia. Kokemus hyvinvoinnista ei synny mekaanisesti eikä jakaudu tasaisesti. Saattaa olla, että emt. kolmen ulottuvuuden *keskinäisessä dynamiikassa* piilee suuntaa antava vastaus kysymykseen: mikä tuottaa kokemuksen hyvinvoinnista? Keho, mieli ja henki tulevat ravituiksi, kun elinolot ovat aineellisesti riittävät (jollain kohtuullisella tavalla suhteessa keskimääräiseen), ja kun yhteisyyssuhteet toimivat, ja kun osallisuus maailmaan orientoitumisessa on kunnossa. Sosiaaliset ongelmat liittyvät eriarvoisuuteen sekä sosiaalisen tuen ja kontrollin ja elämää ohjaavan tietoisuuden puutteisiin, kuten Jorma Sipilä on taannoin kiteyttänyt.

Sosiaalisella, inhimillisellä ja emotionaalisella pääomalla on viime vuosina selitetty hyvinvointia. Nämä pääoman lajit karttavat hyvin toimivissa yhteisyyssuhteissa, joissa maailmassa olemisen asentoa luonnehtii luottamus. *Miten luottamus syntyy?* Ihmisen varhaisvuosista karttunutta tietoa ei voi ohittaa, mutta sitä ei pidä fatalisoida. Kolmen vuosikymmenen vilkas perustutkimus on tarkentanut ja korjannut monin tavoin ennen tiedettyä. Aivojen kehitys sekä peruskokemukset it-

sestä ja muista rakentuvat varhaisissa vuorovaikutussuhteissa. Kiihkein kehitys aivojen kypsymisessä alkaa noin kolme kuukautta ennen syntymää ja jatkuu kolme ensimmäistä ikävuotta. Kehitys tapahtuu vuorovaikutuksessa, jossa luonto ja kulttuuri sekoittuvat toisiinsa. Tunnekommunikaation perustaidot opitaan noin kahdeksan kuukauden ikään mennessä. (Mäkelä 2003.)

Elämän kokemukset synnyttävät tunteita, ja tunteet värittävät kokemuksia. Kun tunteet "ovat kohdallaan, ne ovat hyvin tärkeitä ohjatesaan meitä oikeaan. Jos ne puolestaan eivät ole kohdallaan, ne ovat hyvin keskeisessä asemassa ohjatesaan meitä väärään," Martha Nussbaum⁴ sanoo. Hän tarkastelee tunteita arvoarvioina. Tunteilla on kohde ja ne kohdistuvat vain sellaisiin seikkoihin, jotka merkitsevät yksilölle tai yhteisölle paljon. Tunteet viestivät suhteesta tuohon kohteeseen. Emootiot katsovat maailmaa subjektin näkökulmasta ja ilmentävät hänen tavoitteitaan.

Tunteilla on historia. Nykyiset tunteet ovat menneen värittämiä, ja ne ankkuroituvat paitsi kokemuksiin myös käsityksiin asiain tiloista. Tunteiden lukutaito on tähdellistä muun muassa eettisessä harkinnassa juuri sen vuoksi, että ne ilmentävät arvoja. Tunteet kertovat enemmän kuin onnesta tai mielihyvästä. Ne kertovat merkityksellisen haluamisesta ja nostavat siten esiin kysymyksiä siitä, kuinka tulisi elää: mitä ihminen pitää tärkeänä ja oikeana. Tunteilla on olennainen paikka ihmiselämän kokonaisvaltaisessa hyvinvoinnissa ja kyvyssä kehittyä.

Kaikkien ihmisten ja yhteiskuntien tulisi pohtia *tunteiden ja arvojen* välisiä suhteita sukupolvidynamiikassa. Jokaisella on monimutkaisia suhteita ja tunteita vanhempia ja hoitajia kohtaan. Rikas kuva näistä lapsuuden moninaisista suhteista auttaa ymmärtämään *ihmisten moraalisen luonteen ja poliittisen järjestelmän* välisiä yhteyksiä. Emootioilla on tarinallinen rakenne ja niiden tiedollisilla viesteillä, vaikkapa tarvitsevuuden tunnistamisen ja kieltämisen välillä, on juurensa tunteiden kerroksellisessa historiassa. (Nussbaum 2001, 174–237.)

Tunteiden välittämän informaation vastaanottaminen ja sen prosessointi liittyvät laajenevaan suuntaukseen, jossa tutkitaan tunteen ja järjen liitoksia. Tunteita ei pidetä häiriötekijöinä, jotka pitäisi sulkea pois, jotta järki pääsisi esiin, vaan ne nähdään kiinteästi toisiinsa liittyvinä. Voi olla, että tunteilla on hyvinvoinnin kokemisessa keskeinen asema, ehkä jopa ratkaiseva merkitys?

Emotionaalinen niukkuus ja tunteiden torjunta ovat kuuluneet perinteisen kurinalaistumisen tottelevaisuuskulttuuriin. Ne ovat sopineet myös teollisen yhteiskunnan tarpeisiin. Sen sijaan pyrittäessä ekologisesti kestäväan hyvinvointimalliin, yksilöiden ja yhteisöjen on tarpeen saada mielellinen kapasiteettinsa ravitsevaan käyttöön. Näin shoppailu tai muu kuluttaminen mieltä tyydyttävänä tai arvoa luovana menettää merkitystään. 4. luvussa pohditaan miten mielihyvä, tieto, normit ja/tai maailmassa olemisen kirkastaminen vaikuttavat totuttujen tapojen muuttamiseen, eikä tahtoa ja tunteita voi sivuuttaa.

⁴ Alhanen 2004, 33–37.

Arkiyhteisöt pitää rakentaa niin, että hyvinvoinnin vähemmälle jääneiden ulottuvuuksien (loving ja being) viljelyyn jää *aikaa*, jotta voidaan kartuttaa ja jalostaa kokemuksia. "Tavallisesti on niin kiire asiasta toiseen, ettei ole aikaa pysähtyä tutkimaan omia kokemuksia, tarkastelemaan niitä, oikeastaan ei ole aikaa piitata kokemuksista lainkaan, puhumattakaan siitä, että huolehtisimme, hoivaisimme ja kasvattaisimme niistä jotakin erityistä" (Sederholm 2007, 147). Tähän sietää pysähtyä. Kuinka muutoin voisimme päästä perille omista arvoistamme ja siitä mitä pidämme tärkeänä? Voivatko lapset oppia tarkastelemaan kokemuksiaan, jolleivät aikuiset pysähdy omiinsa?

Luontosuhde ja maailmaan orientoituminen

Se mitä ihminen tekee luonnolle, hän tekee myös itselleen, sukupolvien mitassa. Luonto on joutunut hallittavan objektin asemaan. Vieläkin enemmän. Michel Serres (1994) kutsuu todelliseksi maailmansodaksi sitä tapaa, jolla luontoa kohdellaan. Kun luonto on uudelleen pakko ottaa tasaveroiseksi kumppaniksi, tarvitaan syvää ymmärrystä luontoriippuvuudesta. Ihmiset ovat osa luontoa, ja me elämme luonnosta ja luonnossa. Ympäristö ympäröi meidät, mutta luonto lävistää meidät. (Haila & Lähde 2003). Hyvinvoinnin ankkuroiminen elämän ekologiseen perustaan on tämän aikakauden tärkein tehtävä. Kulttuurin ja luonnon ehdottoman yhteenkietoutumisen opiskelu voi lähentää sukupolvia toisiinsa. Eri ikäisten ihmisten toiminta ja uuden ymmärtäminen yhdessä voi helpottaa myös ympäristötuhojen aiheuttamaa psykososiaalista ahdistusta. Osallistuminen luonnon tilan korjaamiseen on merkityksellistä ja elämää suojelevaa toimintaa.

Kirjallisuus

- Alhanen, Kai (2004) Filosofia ja ihmiselämän haavoittuvuus – Martha Nussbaumin haastattelu, Niin & näin. Numero 43/talvi 4, 33–37.
- Allardt, Erik 1993. Having, Loving, Being: An Alternative to the Swedish Model of Welfare. Teoksessa Nussbaum, Martha & Sen, Amartya (eds.) The Quality of Life Oxford: Clarendon Press, 88–94.
- Bardy, Marjatta 2009. Hyvinvoinnin ulottuvuudet – perheen ja yhteiskunnan suhteissa. Teoksessa Lammi-Taskula, Johanna ym. (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi. Helsinki: THL, 226–242.
- Haila, Yrjö & Lähde, Ville (2003). Luonnon poliittisuus: mikä on uutta? Teoksessa Haila, Yrjö & Lähde, Ville (toim.) Luonnon politiikka. Tampere: Vastapaino, 7–36.
- Mokka, Roope ja Neuvonen, Aleksi (toim.) 2009. Olimme kuluttajia. Huutomerkki 2/2009
- Mäkelä, Jukka (2003) Aivojen varhainen kehitys vuorovaikutussuhteissa. Teoksessa Sinkkonen, Jari (toim.) Pesästä lentoon. Helsinki: WSOY, 13–43.
- Nussbaum, Martha C. 2001. Upheavals of Thought. New York: Cambridge University Press.
- Sederholm, Helena (2007) Taidekasvatus – samassa rytmissä elämän kanssa. Teoksessa Bardy, Marjatta & Haapalainen, Riikka & Isotalo, Merja & Korhonen, Pekka (toim.) Taide keskellä elämää. Helsinki: Kiasma/Like, 143–149.
- Serres, Michel 1994. Luontosopimus. Suomentanut Jussi Vähämäki. Tampere: Vastapaino.

Ekologia-termin käyttöala

Ekologia-termin käyttöala on laajentunut osoittaessaan monialaisiin ilmiöihin kuten kehityksen kestävyyyteen, ekososiaalisiin toimiin, valtaan, vastarintaan ja tunteisiin.

- ♦ Ekologia on eliöiden ja ympäristön suhdetta tutkiva tiede. Se tutkii eliöiden ja eliölajien vuorovaikutusta toistensa ja ympäristönsä kanssa. Elinympäristö muodostuu elottomista tekijöistä kuten energiasta, ilmastosta ja geologisista tekijöistä sekä elollisista tekijöistä, joita ovat muut saman elinympäristön jakavat eliöt. Tutkimuksen kohteena voi olla yksilö, laji, populaatio, eliöyhteisö, ekosysteemi ja biomi. (wikipedia.)
- ♦ Ekologia on käsitteenä laajentunut tarkoittamaan elämäntapaa, aatesuuntaa tai muuta kestävään kehitykseen tähtäävää toimintaa. Kestävä kehitys on koko yhteiskunnan oppimisprosessi yhteisen näkemyksen saavuttamiseksi siitä, millä tavalla yhteiskuntaamme ja elämäntapaamme pitäisi muuttaa. Visiona: Hyvinvoinnin turvaaminen luonnon kantokyvyn rajoissa kansallisesti ja globaalisti. Suomen kestävä kehityksen toimikunta (www.ymparisto.fi).
- ♦ Ekologisen sosiaalipolitiikan tarkoituksena on ”kohtuullisen elintason, sosiaalisen turvallisuuden sekä puhtaan ja terveellisen elinympäristön takaaminen eri yhteiskuntaryhmille, perheille ja yksilöille”. Ilmo Massa on määritellyt jo vuonna 1992.¹
- ♦ Ekopsykologian ydinajatus on: ihminen on vastavuoroisessa suhteessa luontoon. Mielenterveys on sidoksissa tämän suhteen ”terveyteen”. Keskeistä on kunnioitus ja yhteyden tunne luontoon ja toisiin ihmisiin omaan elämänympäristöön liittyvässä toiminnassa.²
- ♦ Vallan ja vastarinnan ekologiathanke tutkii ekologisen kriisin levittäytymistä yhteiskunnalliseen ja mentaaliseen ympäristöömme. Hankkeessa tutkitaan kriisin takaa paljastuvan ajattelun, halun, tunteiden, mielentilan ja vuorovaikutuksen ekologiaa. (Akseli Virtanen³ ja tämän kirjan 3. luvussa.)
- ♦ Tunteiden ekologia (XIV Mäntän kuvataideviikkojen teema) on sanapari joka on käsitettävissä monin tavoin. Muodostuuhan elämä vastakkaisista asioista ja tunteista; ambivalenssi ja ristiriidat synnyttävät liikettä ja uusia ajatuksia. Nykyaikaisessa otetaan laajasti kantaa maailman tilanteeseen, ekologisiin kysymyksiin, taloudelliseen eriarvoisuuteen ja ahneuteen. Nämä ovat kaikille läs-

¹ Hirvilampi, Tuuli & Massa, Ilmo 2009. Ympäristösosiaalipolitiikan lähtökohtia. Teoksessa Massa Ilmo (toim.) Vihreä teoria – Ympäristö yhteiskuntateorioissa. Helsinki: Gaudeamus, s. 103.

² Heiskanen, Irma & Kailo, Kaarina (toim.) 2006. Ekopsykologia ja perinnetieto. Green Spot.

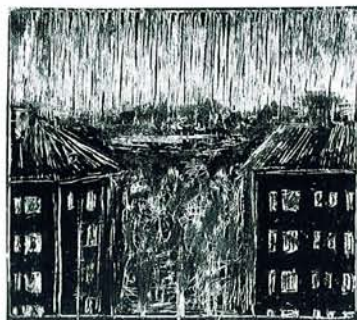
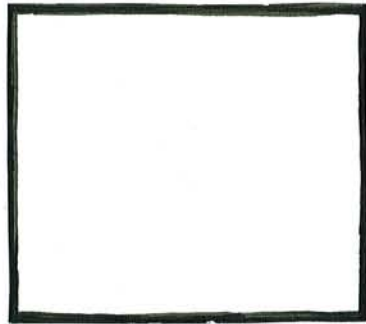
³ Virtanen, Akseli (toim.) 2009. Johdanto Bracha L. Ettingerin yhdessätuotantoon. www.mollekular.org.

nä kuin ilma jota hengitämme. Epäoikeudenmukaisuudet, sodat ja maapallon hidas itsemurha ovat mukana taideteosten syntyprosessissa, mutta yhtäläillä riemu elämisestä ja kaiken olevaisen monimuotoisuudesta. Ihmisenä oleminen on moraalinen kysymys, mutta mahdollinen ainoastaan tiettyjen fyysisten edellytysten vallitessa. Muutos voi tapahtua vain tunteiden kautta. Järkeä yksin on kyvytön. (Tuula Karjalainen.⁴)

Termin käyttöalan laajeneminen heijastanee nousevaa ajattelutapaa, jossa *eri ilmiöitä pyritään lähestymään uusin tavoin suhteessa toisiinsa*. Termi on ehkä laajentunut ennen kaikkea sellaisille uusille alueille, joilla pyritään tunnustellen hahmottamaan meneillään olevia mutta vielä nimeämättömiä tapahtumia, kokemuksia ja tunteita. Tämän voi nähdä yhtäältä korjaavana liikkeenä pitkälliseen eriytymisketjuun. (Marjatta Bardy.)

⁴ Tiivistelmä on näyttelyn kuraattorin Tuula Karjalaisen esittelystä.

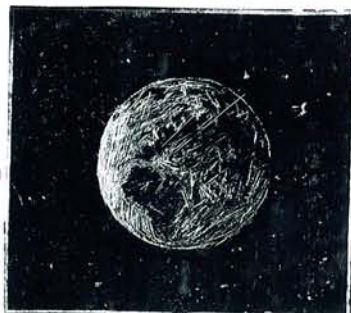
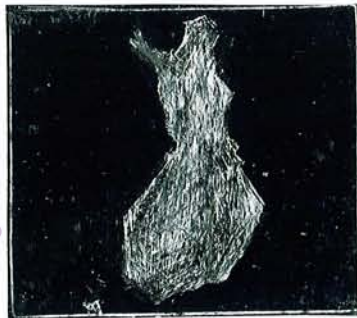
Onko teoillamme merkitystä?

”...Niillä on merkitystä samassa mielessä kuin meillä on merkitystä. Tekomme todella merkitsevät meissä, sisällämme, koska ne tekevät sen, joka olemme. Vaikka saatamme vaipua toivottomuuteen ja hämmennykseen, kykenemme silti näkemään mahdollisuuksia ympärillämme.” (Macy 2009)

Mirkka Forsberg, 2009, toteutus: vahaliitu

”Olemme saaneet mittaamattoman arvokkaan lahjan. On sanomattoman ihmeellistä saada elää tässä kauniissa, itsestään organisoituvassa universumissa, ottaa osaa elämän tanssiin ja havaita se aistein, hengittää sitä keuhkoin, saada siitä ravintoa. On myös suurenmoinen etuoikeus saada syntyä ihmiseksi, jonka itseään havainnoiva tajunta mahdollistaa tietoisuuden omista teoista ja kyvyn tehdä valintoja. Se sallii meidän valita ottamaan osaa maailmamme tervehdyttämiseen.”
(Macy 2009)

Lähde: Joanna Macy 2009. Maailma rakastajana ja minuutena. Keinoja maailmanlaajuisen ympäristökatastrofin torjumiseksi. Suom. Jussi Korhonen. Helsinki: Basam Books.

2 PAKOTTAVA PERUSTA MUUTOKSIIN IHMISTEN TOIMISSA

Planeettamme energiabudjetti on puolen miljoonan gigawatin suuruudessa epätasapainossa (saman verran kuin puolen miljoonan suuren ydinvoimalan tuottama sähkö), ja se on seurausta useamman tekijän yhteisvaikutuksesta, Risto Isomäki kirjoittaa kirjassaan *34 tapaa estää maapallon ylikuumeneminen* (2008 Tammi). Ns. kasvihuonekaasut ehkäisevät tehokkaasti lämmön haihtumista avaruuteen koptplaneetaltamme. Tästä seikasta johtuu merkittävä osa viime aikoina havaitusta lämpenemisestä. Ja tämä on varmaa, koska ilmiö voidaan mitata tarkasti laboratorioissa. Monet ajattelevat ilmaston lämpenemisen etenevän lineaarisesti. On kuitenkin todennäköisempää, että se etenee epälineaarisesti, aika ajoin pysähtyen ja välillä edeten rajuina kertarysäyksinä.

Aiemmin tutkimus keskittyi tasaiseen tahtiin etenevän muutoksen tutkimiseen. Nyt ajattelutapa on vaihtunut, ja kasvavaa huolta kannetaan äkillisistä yhtäkkiä iskevista rajuista muutoksista, kirjoittaa Pasi Toiviainen kirjassaan *Ilmastonmuutos nyt* (2009 Otava. Seven pokkari). Kirja jakautuu neljään päälukuun: Tunne, Tieto, Ymmärrys ja Merkitys. Nämä teemat kietoutuvat toisiinsa läpi kirjan. Tekijä ei etäännytä tietoa itsensä ulkopuolelle vaan kuvaa sen herättämää ahdistusta yrittäessään ymmärtää ilmastonmuutosta koskevan tiedon pakottavaa laajuutta. Tekijä on tehnyt arvostetun dokumentin haastattelemalla eri puolilla maailmaa eturivin ilmastotutkijoita. Teoksessa kuvataan mm. Amazonian metsätuhoutumista ja jäätiköiden sulamista.

Ilmatieteen laitoksen tutkijoiden kirja *Muutamme ilmasto*a (2008 Nevanlinna, Heikki (toim.) Karttakeskus) sai vuoden 2009 tiedonjulkistamisen valtionpalkinnon. Kirjan tavoitteena on kertoa yleistajuisesti ja ymmärrettävästi kaikki oleellinen ilmastosta, sen muuttumisesta ja mallintamisesta, muutoksen taustalla olevista

ilmiöistä sekä muutoksen seurauksista niin meillä Suomessa kuin muualla maailmassa.

Ilmaston kuten muidenkin ilmiöiden tutkimiseen kuuluu tulosten koettelu, eriyttäminen ja kriittinen punninta. Tiedeyhteisöjen valppaus, tutkimusten toistaminen ja menetelmien tarkentuminen johtavat yhä monimuotoisempaan tietoon ilmastonmuutoksen seurauksista. Pitkät aikasarjat mahdollistavat muutossuuntien varmistamisen. Ilmastonmuutos ei ole mielipidekysymys, koska valittavana ei ole sellaista vaihtoehtoa, jossa siitä ei tarvitse välittää, vaikka avoimia kysymyksiä on paljon.

* * *

Seuraavassa tarkastellaan ilmastonmuutoksen tieteellistä perustaa sekä sen yhteiskunnallisia vaikutuksia. Olemme sopeutuneet elämään hyvin nykyisessä ilmastossa ja osaamme ottaa vuodenaikojen vaihtelun huomioon. Vanha hiljainen tieto ei enää kuitenkaan päde. Kuumuus, kylmyys, kuivuus, rankkasateet, myrskyt ja tulvat voivat vaikuttaa elinkeinoelämän koko ketjuun. Suoria vaikutuksia on odotettavissa kansalaisten terveyteen ja hyvinvointiin esimerkiksi helleaaltojen aikaan, Reija Ruuhela kirjoittaa.

Kasvihuoneilmiö on tunnettu jo yli sadan vuoden ajan. Ilmasto on lämmennyt ennenkin mutta ei yhtä nopeasti kuin nyt. Uusiutuva energia näyttää paljon mutkikkaammalta kysymykseltä kuin maallikko arvaisi. Biopoltonesteet kiihdyttävät ilmastonmuutosta, hävittävät luonnonmetsiä ja lisäävät maailman nälkää, Matti Jantunen sanoo ja pitää tuulta ratkaisuna.

Ilmastonmuutos tuo likelle luonnon ja ihmisen toiminnan välistä aineenvaihduntaa, ja myös uusien tuntemattomien prosessien äärelle. Tarvitaan tarkkaa seurantaa pitkinä ketjuina siitä, mitä eri toimista johtuu. Yksi asia johtaa toiseen joskus ennakkoidusti ja monesti yllättäen.

Tämän luvun tietoikkunat avaavat näkymiä kahden vakiintuneen ja laajalti tunnetun instituution näkökulmista: Maailmanpankin ja Worldwatch-instituutin. Poliitiikan muuttaminen kaikilla tasoilla on välttämätöntä. Maailmantalous on saatava ihmisten palvelukseen.

Ihmisen aiheuttaman ilmastonmuutoksen tieteellinen perusta

MIKKO ALESTALO

Ilmakehässä olevien ns. kasvihuonekaasujen ansiosta lämpötila maapallolla on fysiikan lakien mukaan lämpimämpi kuin jos näitä kaasuja ei olisi. Kasvihuonekaasuja ovat mm. hiilidioksidi, metaani, typpioksiduuli, otsoni ja nk. F-kaasut. Vesihöyrykin on kasvihuonekaasu (lisäksi voimakkain), mutta sen ilmakehäpitoisuuksiin ihmiskunta ei juuri pysty suoraan vaikuttamaan. Hiilidioksidin (CO₂) merkitys on merkittävin ihmiskunnan välittömien vaikutusten näkökulmasta.

Fossiilisten polttoaineiden – hiili, öljy ja maakaasu – polttaminen energiatuotannossa tuottaa luonnon kannalta ylimääräistä CO₂:a ilmakehään. Luonto pystyy palauttamaan noin puolet ihmisen aiheuttamasta lisästä joko meriin tai kasvillisuuteen lopun jäädessä ilmakehään nostamaan CO₂-pitoisuutta. Tällä hetkellä ilmakehän CO₂-pitoisuus on 385 ppm (0,039 %). Se on jo 30 % korkeampi kuin esiteollisella ajalla ennen 1850. Pitoisuus on itse asiassa saman verran korkeampi kuin koskaan puoleen miljoonaan vuoteen jääkausien tai niiden välisten lämpökausien jaksottamalla ajalla. Ihminen on siten pystynyt merkittäväällä tavalla muuttamaan ilmakehän koostumusta. Maankäytön muutokset, lähinnä metsävolyymien väheneminen päiväntasaajan seudun sademetsissä myös vapauttaa CO₂:a ilmakehään. Metaanilla ja typpioksiduulilla on vastaavat kehityksensä. Muutos on pitkäaikainen, sillä nykyinen korkeampi CO₂-pitoisuus säilyy hyvin pitkään, vaikka ihmiskunnan CO₂-päästöt loppuisivat heti.

Fysiikan mukaan seurauksena on ilmakehän lisälämpiyminen. Maapallon km. pintalämpötila on noussut esiteolliselta ajalta jo 0,8 C, mistä varsinkin 1970-luvulta jatkunut vääjäämätön nousu 0,4 C voidaan selittää vain ihmisen toiminnan kautta. Samana aikana merenpinta on lämmennyt ja happamoitunut, merenpinta on noussut ja monet jäätiköt ovat vetäytyneet korkeammalle. Pohjoisen jäämeren kesäaikainen laajuus on supistunut huomattavasti. Rankkasateiden määrässä ja kuivuuksien esiintymisessä on merkkejä ilmastonmuutoksen vaikutuksista haitalliseen suuntaan.

Ilmakehän tuleva kehitys riippuu oleellisesti siitä, miten ihmiskunnan CO₂-päästöt kehittyvät seuraavien vuosikymmenien aikana. Jos energian tuotanto perustuu nykyisessä suhteessaan fossiilisiin polttoaineisiin ja volyymiltaan kasvaa, on mahdollista, että 2100 mennessä km. globaali lämpötila nousee 6 C, ja arktisilla alueilla jopa 10 C. Jos fossiilisten polttoaineiden CO₂-päästöt ilmakehään supistetaan alle puoleen nykyisestä seuraavien 20–30 v. aikana, saattaa olla mahdollista rajoittaa lämpötilan nousu noin pariin asteeseen. EU on asettanut tavoitteen, että

maapallon km. lämpötila ei saa nousta enempää kuin 2 C esiteolliseen aikaan verrattuna.

Ennakoidun ilmastonmuutoksen haitallisimmat vaikutukset kohdistuvat kehittyviin maihin vaikeuttaen entisestään niiden sopeutumista erityisesti rankkasateiden aiheuttamiin tulviin, kuivuusjaksoihin ja merenpinnan nousuun. Kehittyneissä maissa riskit liittyvät muuttuvien ääri-ilmiöiden aiheuttamiin häiriöihin infrastruktuurin toiminnassa, esim. sähköjakeluun tai tietoliikenteeseen. Ekologisten yllätysten mahdollisuus on aina olemassa. Sopeutumistarve on väistämätön.

Ilmastonmuutoksen tutkimuksessa on edelleen alueita, joita ei tunneta riittävästi. Näitä ovat muutokset merivirroissa, mannerjäätiköiden sulamisvauhti, ilmakehän pienhiukkasten merkitys sekä hiilen kierrossa ilmakehän ja maan välillä olevat epävarmuudet. Yllätyksiä tulee todennäköisimmin ekosysteemien sopeutuessa muuttuviin olosuhteisiin. Näitä on tutkittava enemmän. Tässä esitetyt tiedot pohjautuvat kansainvälisen ilmastopaneelin IPCC 4. arviointiraportin tuloksiin (2007) www.ipcc.ch.

Ilmastonmuutoksen ja ilmastopolitiikan yhteiskunnallisia vaikutuksia

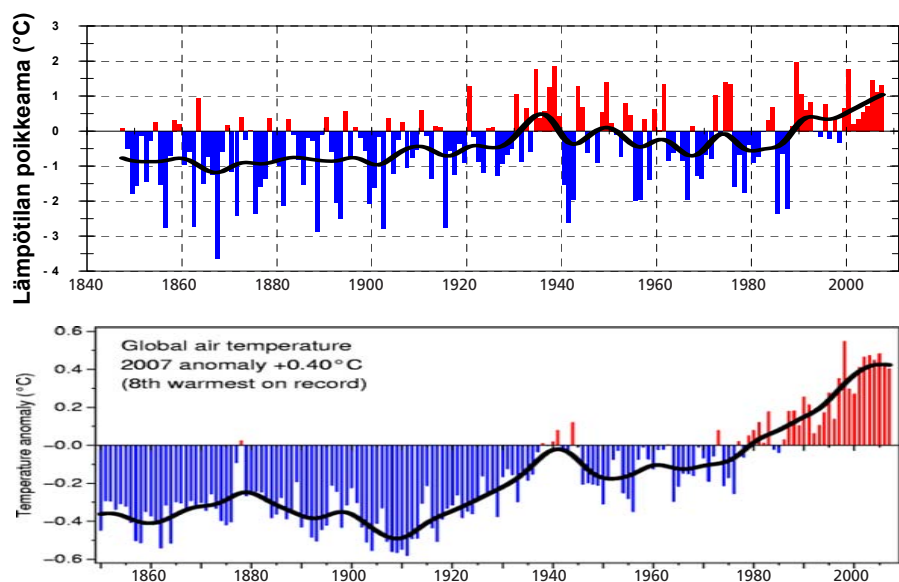
REIJA RUUHELA

Ilmastonmuutos tulee vähitellen vaikuttamaan yhteiskunnan kaikilla eri toimialoilla. Kansainvälisen ilmastopolitiikan tavoitteena on hillitä ilmastonmuutosta vähentämällä kasvihuonekaasupäästöjä. Tämä vaikuttaa erityisesti päästökaupan piiriin kuuluvassa teollisuudessa ja energian tuotannossa, mutta kasvihuonekaasujen päästöjä on pyrittävä vähentämään myös muilla sektoreilla, kuten liikenteessä ja rakentamisessa. Hillintätoimista huolimatta emme pysty ilmastonmuutosta enää kokonaan estämään, vaan meidän on valmistauduttava myös sopeutumaan muuttuviin ilmastoriskeihin. Viime vuosina ilmastonmuutokseen sopeutuminen on noussut hillinnän rinnalle merkittäväksi osaksi ilmastopolitiikkaa.

Ilmaston luonnollinen vaihtelevuus ja ihmisen aiheuttama ilmastonmuutos

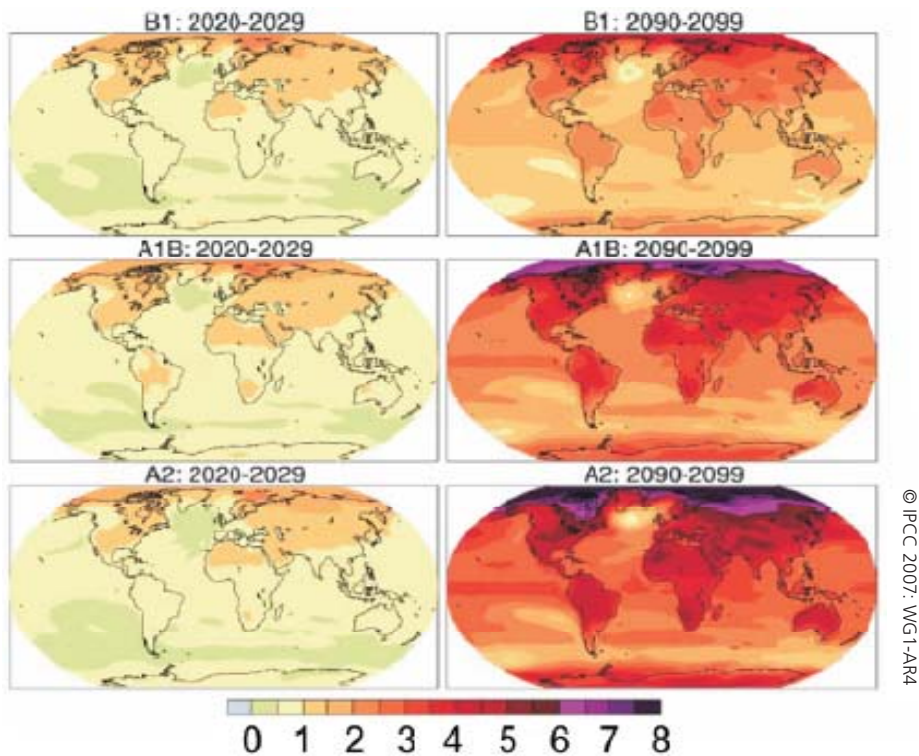
Maapallon ilmasto lämpenee ihmiskunnan toimien seurauksena jo kaiken aikaa, muutoksen suuruus ja vaikutukset vaihtelevat maapallon eri osissa. Suomen suurimpia haasteita on muutoksen nopeus, sillä pohjoiset alueet lämpenevät enemmän kuin maapallo keskimäärin. Suomen keskilämpötila on 1960-luvulta kohonnut keskimäärin 0,3 °C vuosikymmenessä, mikä on noin kaksinkertainen nopeus koko maapallon lämpenemistahtiin verrattuna. Ilmastolle on tyypillistä ns. luonnollinen vaihtelu, eli peräkkäiset vuodet voivat olla hyvin erilaisia sääoloiltaan. Siksi yksittäisestä poikkeuksellisen lämpimästä jaksosta ei voi vielä suoraan vetää johtopäätöksiä ilmaston lämpenemisestä, vaan tarvitaan pitkiä aikasarjoja muutostrendin varmistamiseksi. Kuvassa 1 nähdään aikasarjoina Suomen ja maapallon keskilämpötilan kehitys vuosina 1847–2007.

LÄMPÖTILA SUOMESSA JA GLOBAALISTI 1847-2007

KUVA 1. Suomen ja maapallon vuosikeskilämpötilan poikkeama vertailukauden 1961–1990 keskilämpötilasta

Kuvassa 2 esitetään ennakoituja lämpötilan muutoksia ilmastonmuutoksen seurauksena kolmessa erilaisessa ihmiskunnan elintapoihin liittyvässä mahdollisessa kasvihuonekaasujen päästöskenaariossa. Nähdään, että vuosisadan alkupuolella muutos on varsin samankaltainen päästöskenaariosta riippumatta ja hillintätoimet vaikuttavat lämpötilan nousuun selvästi vasta vuosisadan loppupuolella. Vaikka lämpeneminen on voimakkainta korkeilla leveysasteilla, kaikkein haavoittuvimpia ilmastonmuutokselle ovat maapallon köyhimmät maat ja alueet, jotka ovat jo entuudestaan erityisen alttiita nykyisille sään ja ilmaston riskeille. Suomi rikkaana maana on hyvässä asemassa; meillä on sopeutumis- ja hillintätoimiin tarvittavaa osaamista ja varallisuutta. Ilmastonmuutoksen kaikki vaikutukset eivät meillä Suomessa suinkaan ole vain kielteisiä, vaan sillä on myös myönteisiä vaikutuksia. Ilmastonmuutokseen sopeutumisella tarkoitetaan toimia, joilla pyritään vähentämään ilmastonmuutoksen haittoja ja toisaalta hyödyntämään sen mahdollisuuksia.

KUVA 2. Maapallon keskilämpötilan muutos vuosisadan alkupuolella (2020–2029) ja lopulla (2090–2099) kolmessa eri kasvihuonekaasujen päästöskenaariossa, B1 = optimistinen skenaario, A2 = pessimistinen skenaario, A1B = "siltä väliltä -skenaario" (IPCC, 2007)

Ilmastomuutoksen hillinnän ja sopeutumisen vaikutuksia yhteiskunnassa

Ihmiskunnan elintavoista riippuu, miten paljon ilmasto lopulta lämpenee. Jos jatkamme nykyistä elämäntapaa, seurausten ennakoidaan olevan katastrofaalisia. Niinpä kansainvälisten ilmastoneuvotteluiden tavoitteena on päästä sopimukseen kasvihuonekaasujen päästövähennyksistä. EU on jo sitoutunut vähentämään päästöjä 20 % vuoteen 2020 mennessä vuoden 1990 tasosta, lisäämään uusiutuvan energian osuutta 20 % ja parantamaan energiatehokkuutta 20 %. Liikenteessä biopolttoaineiden osuutta lisätään 10 %. Nämä tavoitteet tulevat vaikuttamaan erityisesti päästökaupan piirissä oleviin aloihin ja energiantuotantoon, mutta energia- ja materiaalitehokkuutta tulisi parantaa kaikilla muillakin aloilla.

Monet ilmastomuutoksen hillinnän keinot ovat perusteltavissa myös taloudellisesta näkökulmasta tai hyvinvoinnin edistämisen kannalta ja ne tukevat yleisemminkin kestävä kehityksen tavoitteita.

Suomi on ilmastonmuutokseen sopeutumisessa eurooppalainen edelläkävijä. Ilmastonmuutoksen kansallisessa sopeutumisstrategiassa kuvataan ilmastonmuutoksen vaikutuksia yhteiskunnan eri toimialoilla ja esitetään toimenpiteitä sopeutumiskeinoiksi. Käytännön sopeutumistoimissa on arvioinnin mukaan tähän mennessä edetty pisimmälle vesivarojen hallinnassa. EU-tason yhteistyötä vauhdittanee komission vuona 2009 julkaisema ns. valkoinen kirja ilmastonmuutokseen sopeutumisesta. Sopeutumisen valkoisessa kirjassa yhdeksi avainalueeksi nostetaan *terveys- ja sosiaalipolitiikka, jota koskevissa sopeutumistoimissa ollaan Suomessa vasta alkuvaiheessa*.

Suomalainen yhteiskunta on sopeutunut elämään hyvin nykyisessä ilmastossamme. Osaamme ottaa vuodeaikojen vaihtelun huomioon esim. liikenteessä ja rakentamisessa ja tavallisen kansalaisen arkeen kuuluvissa asioissa, kuten vaikkapa vapaa-ajan harrastuksissa. Ilmasto on näihin päiviin saakka ollut yksi tiedossa oleva ympäristötekijä, johon ei ole välttämättä tarvinnut erikseen paneutua. Nyt tilanne on muuttunut. Kun ilmasto lämpenee, tämä usein kokemuseräinen hiljainen tieto lakkaa pätemästä. Mitä säälle herkempi ala tai pitemmälle tulevaisuuteen ulottuva suunnittelu suunnitelma, sitä tärkeämpää on ottaa ilmastonmuutos päätöksenteossa huomioon mahdollisimman aikaisessa vaiheessa.

Erityisesti ilmaston ääri-ilmiöt – kuumuus, kylmyys, kuivuus, rankkasateet, myrskyt ja tulvat – voivat vaikuttaa elinkeinoelämän koko ketjuun: raaka-aineiden hintaan ja saatavuuteen, logistiikkaan, tuotantoprosessiin ja kysyntään. Ilmastoherkkyys vaihtelee aloittain. Maatalous ja elintarviketeollisuus sekä metsäteollisuus ovat aloja, joissa riippuvuus ilmastosta on ilmeinen. Palvelusektorilla päivittäistavarakaupan lisäksi varsinkin vapaa-aikaan liittyvät palveluiden ja turismin tulot riippuu paljon säästä. Ihmisten arvomaailman muuttuminen voi myös vaikuttaa vähitellen kulutuskäyttäytymiseen. Julkisella sektorilla ilmastonmuutoksen hillinnan ja sopeutumisen näkökulmat tulisi ottaa huomioon varsinkin kaikissa pitkälle tulevaisuuteen vaikuttavissa päätöksissä. Esimerkiksi liikenteen kasvihuonepäästöihin voidaan vaikuttaa myös yhdyskuntasuunnittelun avulla ja lisäämällä joukkoliikenteen houkuttelevuutta.

Ilmastonmuutoksen hillintään ja sopeutumiseen liittyvät näkökulmat tulisi saada mukaan luontevaksi osaksi päätöksentekoa yhteiskunnan eri tasoilla ja toimialoilla. Tämä puolestaan merkitsee, että työelämässä tarvitaan entistä enemmän ilmasto-osaamista. Niinpä ilmastonmuutokseen liittyviä teemoja tulisi saada osaksi eri alojen opetusta ammatillisista opinnoista korkeakoulutasoihin opintoihin. Edelleen on tarpeen parantaa myös yleistä tietoisuutta ilmastonmuutoksesta.

Ilmastomuutoksen vaikutuksia hyvinvointiin

Muuttuva ilmasto vaikuttaa myös suoraan kansalaisten terveyteen ja hyvinvointiin. Esimerkiksi helleaaltojen yleistymisen kesäisin voi aiheuttaa terveysongelmia. Euroopassa kesän 2003 helleaalto aiheutti noin 30 000 ylimääräistä kuolemantapausta. Tuo kesä oli nykyilmastossa ennätysellisen kuuma, mutta vuosisadan puolivälissä vastaavat helleaallot tulevat olemaan jo tavallisia, ja vuosisadan loppupuolella kesä 2003 edustaisi jopa tavanomaista viileämpää säätyyppiä. Vaikka Suomessa ei saavutettu Länsi-Euroopan kaltaisia huippulämpötiloja, heinäkuun puolivälin ja heinä-elokuun vaihteen helleaaltojen vaikutus näkyi kuolemantapausten lukumäärän lisäyksenä myös meillä. Ilmaston muuttuessa Suomessakin kuumat kesät yleistyvät.

Toisaalta ilmastomuutoksen myönteisenä seurauksena kylmän sään aiheuttamien terveysongelmien odotetaan jonkin verran vähenevän. Sälle herkimpiä ovat vanhukset ja lapset sekä henkilöt, joilla on jokin krooninen sairaus, kuten sydän- tai hengitystiesairauksia tai diabetes.

Fyysisten terveysongelmien lisäksi ilmastomuutokseen voi vaikuttaa myös psyykkiseen hyvinvointiin. Ilmastomuutoksen seurauksena talvista tulee nykyistä vähälumisempia ja pilvisempiä. Entistä pimeämmät talvet voivat pahentaa kaamosmasennusta, mikä yhdessä työn jatkuvan tehostamisvaatimuksen kanssa voi heikentää tulevaisuudessa työssä jaksamista.

Ilmastomuutos ja ilmastopolitiikka vaikuttavat liiketoimintaan ja työllisyyteen eri aloilla ja siten myös koko yhteiskunnan hyvinvointiin. Uudet hillintään ja sopeutumiseen liittyvät teknologiat luovat liiketoimintamahdollisuuksia, mikä edellyttää innovaatioita ja ennakkoluulotonta asennetta. Suomi ei ole myöskään erillään muusta maailmasta, ilmastomuutoksen vaikutukset globaaliin talouteen muualla heijastuvat nopeasti myös meille.

Maailmanlaajuisesti ajatellen suurimmat ongelmat liittyvät kuivuuteen ja vesivaroihin. Puhtaasta juomavedestä tulee pulaa. Kuivuuden seurauksena monilla alueilla on odotettavissa ongelmia ruoantuotannossa ja sen seurauksena aliravitsemusta. Kun uudet alueet tulevat asuinkelvottomaksi, ympäristöpakolaisuuden ennakoidaan myös kasvavan. Toisaalta rankkasateisiin liittyvät tulvat voivat aiheuttaa suoranaisten kuoleman- tai sairaustapausten lisäksi suuria taloudellisia menetyksiä. Useiden vektorivälitteisten tautien, kuten malarian ja dengue-kuumeen, ennakoidaan leviävän uusille alueille.

Uhkakuvista huolimatta on hyvä muistaa, että ihmiskunta pystyy kyllä sopeutumaan muuttuvaan ilmastoon, olemmehan tähänkin mennessä sopeutuneet elämään maapallolla hyvin erilaisissa ilmastoissa. Ilmastomuutokseen sopeutuminen ja sen rajoittaminen kuitenkin edellyttävät meiltä nyt uudenlaisia arvoja ja asenteita sekä käytännön toimia.

Kirjallisuus

- Hassi, J. & Rytönen, M. (2005) Climate warming and health adaptation in Finland. FINADAPT Working Paper 7, Finnish Environment Institute Mimeographs 337, Helsinki.
- IPCC (2007) Summary for Policymakers. In Solomon, S. & D. Qin & M. Manning & Z. Chen & M. Marquis & K.B. Averyt & M.Tignor & H.L. Miller (eds.) Climate Change 2007: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA: Cambridge University Press. <http://www.ipcc.ch>.
- IPCC (2007) Summary for Policymakers. In M.L. Parry & O.F. Canziani & J.P. Palutikof & P.J. van der Linden & C.E. Hanson, (eds.): Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 7–22. <http://www.ipcc.ch>.
- KOM(2009) 147 VALKOINEN KIRJA. Ilmastomuutokseen sopeutuminen: Kohti eurooppalaista toimintakehystä. http://ec.europa.eu/environment/climat/adaptation/index_en.htm.
- Maa- ja metsätalousministeriö (2005) Ilmastomuutoksen kansallinen sopeutumisstrategia. MMM:n julkaisuja 1/2005. http://wwwb.mmm.fi/julkaisut/julkaisusarja/2005/MMMjulkaisu2005_1.pdf.
- Maa- ja metsätalousministeriö (2009) Ilmastomuutoksen kansallisen sopeutumisstrategian toimeenpanon arviointi 2009. MMM:n julkaisuja 4/2009. http://www.mmm.fi/attachments/mmm/julkaisut/julkaisusarja/2009/5IEsJXWoU/Sopeutumisstrategian_toimeenpano.pdf.
- Näyhä, S (2005) Environmental temperature and mortality. *Int J Circumpolar Health* 64(5), 451–458.
- Swart, R. & Biesbroek, R. & Binnerup, S. & Carter, T.R. & Cowan, C. & Henrichs, T. & Loquen, S. & Mela, H. & Morecroft, M. & Reese, M. & D. Rey (2009) Europe Adapts to Climate Change: Comparing National Adaptation Strategies. PEER Report No 1. Helsinki: Partnership for European Environmental Research (painossa).
- Työ- ja elinkeinoministeriö (2008) Pitkän aikavälin ilmasto- ja energiastrategia. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 6. päivänä marraskuuta 2008. TEM julkaisuja 36/2008. <http://www.tem.fi/index.phtml?s=2658>.
- Wilbanks, T.J. & P. Romero Lankao & M. Bao & F. Berkhout & S. Cairncross & J.-P. Ceron & M. Kapshe & R. Muir-Wood & R. Zapata-Marti (2007) Industry, settlement and society. . In M.L. Parry & O.F. Canziani & J.P. Palutikof & P.J. van der Linden & C.E. Hanson, (eds.) Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 357–390. <http://www.ipcc.ch>.

Kasvihuoneilmiö

MATTI JANTUNEN

Jo 1860-luvulla, kun hiidioksidin infrapunasäteilyn absorptio-ominaisuudet oli mitattu, brittifysikko Tyndale esitti, että hiilipitoisten polttoaineiden runsas käyttö saattaa muuttaa maapallon ilmastoa. Ruotsalainen, fysikaalisen kemian ansioistaan Nobel-palkittu kemisti, Svante Arrhenius (Phil Mag S. 1896, 41:251, 237–277) mallitti jo yli 100 vuotta sitten globaalin ilmastomuutoksen hiilenpolttoskenaariolla, joka kohottaisi ilmakehän hiilidioksidipitoisuuden kaksinkertaiseksi, ja laski, että sen seurauksena maapallon ilmasto lämpenisi keskimäärin 5...6 °C. Sadassa vuodessa Arrheniuksen jälkeen ilmaston tutkimus ja mallintaminen ovat kehittyneet suunnattomasti ja saaneet paljon lisää yksityiskohtia. Hiilidioksidin rinnalle on löytynyt muitakin, sekä luontoperäisiä että ihmisen tuottamia kasvihuonekaasuja. Silti Arrheniuksen soveltama fysiikka, tieteen käsitys ihmisen hiilidioksidipäästöjen vaikutuksesta ilmakehän säteilytasapainoon ja sen kautta maapallon ilmastoon ei ole muuttunut miksiäkään, vaikka tämän päivän mallilaskelmat viittaavatkin jonkin verran Arrheniuksen ennustetta alhaisempaan globaalin lämpötilan kohoamiseen.

Ilmasto on lämmennyt ennenkin, mutta tuskin koskaan yhtä nopeasti kuin nyt. Jääkauden jälkeen globaali ilmasto lämpeni n. 3,5 °C 10 000 vuodessa. Nyt se on lämmennyt n. 1 °C 150 vuodessa.

Paikallisen ilmaston, lämpötilan, sateiden ja tuulten muuttumisesta on varmasti monin paikoin etua monille. Ilmastomuutoksesta kokonaisuudessaan on sen sijaan varmasti monin verroin enemmän haittaa kuin etua. Näin on kahdesta syystä.

- ♦ Maailman ekosysteemit, väestöt ja kulttuurit riippuvat toisistaan ja ovat vuosituhansien myötä sopeutuneet paikalliseen ilmastoon. Luonnollisestakin vaihtelusta johtuvat suuret satunnaispoikkeamat ilmastossa ovat aina johtaneet suuriin ongelmiin, kuivuuden tai kylmyyden aiheuttamiin nälänhätiin, myrskyjen ja sateiden aiheuttamiin tulvavahinkoihin ja kuumuuden aiheuttamiin kuolleisuushuippuihin (v. 2003 elokuun helleaalto, jota me muistelemme unelmien kesänä, tappoi Keski- ja Etelä-Euroopassa kymmeniä tuhansia ihmistä, erityisesti naisia). Ilmasto, joka ei ole ongelma siellä missä sekä luonto että ihminen ovat siihen sopeutuneet, voi olla katastrofi siellä, missä se on sekä luonnolle että ihmiselle uusi.
- ♦ Ilmaston vuosittaisen vaihtelun alla piilossa kehittyvä yksisuuntainen muutos tietää eri seuduilla erilaisia ilmiöitä. Yhdellä seudulla kuivia katovuosia seuraa yhä harvemmin normaali sade. Toisella seudulla kadonneilta vuoristojäätiköiltä ei enää sula kesäisin kasteluvettä maanviljelijöille. Toisaalla ennen

poikkeukselliset syystulvat alkavat toistua. Jossain kesähelteet eivät enää olekaan iloinen asia vaan kodit, työpaikat ja liikennevälineet on pakko ilmastoیدا, jos aikoo kyetä nukkumaan, tekemään työtä tai liikkumaan siedettävästi. Eilinen ja tämä päivä eivät enää kerro paljoakaan huomista.

Uusiutuva energia

MATTI JANTUNEN

Kestävintä ja turvallisinta – niin luonnolle, ihmiselle kuin ilmastollekin – on tuottaa energiaa uusiutuvista energialähteistä, auringosta, tuulesta ja biomassasta. Koska ne ovat tasapainossa luonnon kanssa, ne ovat ehtymättömät eivätkä lisää ilmakehän kasvihuonekaasuja. Näin luullaan.

Käsite uusiutuva energia on nostettu sekä Euroopassa että USA:ssa kasvihuonekaasu-(KHK-)politiikan avaimeksi. Ympäristöleimana uusiutuva energia on kuitenkin vähintäänkin ongelmallinen. Se pitää sisällään sekä energialähteitä, kuten aurinko ja tuuli, joita voidaan (laitteiden valmistukseen tarvittavia raaka-aineita ja energiaa lukuun ottamatta) pitää ympäristölle haitattomina, että energialähteitä, kuten polttopuu ja liikenteen biopolttonesteet (ks. erillinen artikkeli), joiden tuottaminen ja käyttäminen saattavat niin luonnon, ihmisen terveyden kuin ilmastokin kannalta olla niillä korvattavia fossiilisia polttoaineita haitallisempia.

Puun poltto on mutkikas kysymys. Metsän kasvattaminen on tehokkain tapa sitoa ilmasta kasvihuonekaasuja. Suomen metsien nettokasvu poistaa ilmasta yli 20 miljoonaa tonnia hiilidioksidia vuodessa, noin neljänneksen Suomen koko päästöistä (ts. jos kykenisimme lisäämään metsien nettokasvua 50 % ja vähentämään polttoenergian käyttöä 50 %, Suomi olisi kasvihuonekaasujen suhteen neutraali maa). Metsä ei kuitenkaan kasva loputtomiin, vaan vanha metsä vapauttaa ja sitoo hiilidioksidia suurin piirtein yhtä paljon, ja biomassan mätänemisen tuottama metaani voi muuttaa metsän kasvihuonekaasujen nettolähteeksi. Jotta metsää voidaan kasvattaa, sitä on myös hakattava. Hakkuut tuottavat runkopuuta ja hakkuutähteitä, latvoja, oksia ja kantoja.

Runkopuusta voidaan tehdä pitkäikäisiä tuotteita, kuten rakennus- ja kalustemateriaaleja, joissa puuhun sidottu hiili voi pysyä sidottuna kymmeniä jopa satoja vuosia, lyhytikäisiä tuotteita kuten paperia jossa hiilen pysyminen sidottuna vaihtelee viikoista vuosikymmeniin ja polttopuuta, jossa sidottu hiili vapautuu takaisin taivaalle saman tien.

Hakkuutähteet mätänevät metsiin jätettynä muutamassa vuodessa, ts. niihin sidottu hiili palaa pian ilmakehään hiilidioksidina ja osittain 50 kertaa haitallisempaa metaanina. Hakkuutähteiden polttaminen lämpö- sähkö- ja prosessienergiaksi tuottaa hiilidioksidia enemmän kuin esim. öljyn poltto, mutta sen hyödyntämättä metsään jättäminen aiheuttaisi samat päästöt. Lämpölaitosmittakaavassa, mutta ei pientalo- tai mökkisaunamittakaavassa, polttamisen eduksi jäävät hyötyenergian lisäksi myös metaanipäästöjen poistuminen.

Metsäpolitiikka on siis yksi Suomen KHK-politiikan kulmakivi, ei kuitenkaan niin, että maksimoitaisiin puun polttoa, vaan metsiin ja puutuotteisiin kulakin hetkellä sidottuna olevan hiilen kokonaismäärää, ts. metsän kasvatusta ja puun käyttöä pitkäikäisiin kohteisiin – erityisesti rakentamiseen. Polttaa kannattaa ainoastaan sellainen metsätaloudessa syntyvä jättemateriaali, jolle pitkäikäistä käyttökohdetta ei ole. Tällä rajoituksella tämän uusituvan luonnonvaran osuutta Suomen energiantuotannosta tuskin voidaan olennaisesti nykyisestä lisätä.

Ilmastonmuutos, liikenne, biopolttonesteet, nälkä – ja tuuli

MATTI JANTUNEN

Biopolttonesteet kiihdyttävät ilmastonmuutosta

Maaailman arvovaltais in tiedelehti, Science, julkaisi v. 2008 joukon artikkeleita (Vol. 219: Scharleman ja Laurance, s. 43–44, Fargione ym. s. 1235–38 ja Searchinger ym. s. 1238–40) joissa osoitettiin, että fossiilisten polttoaineiden korvaaminen biopolttonesteillä ei vähennä vaan kiihdyttää ilmastonmuutosta. Melillon ja Searchingerin artikkelit (Science 22.20.2009) vahvistavat aiemmat tulokset, ja Searchinger osoittaa, että biopolttoaineiden käsitteleminen Kyoton ja mahdollisesti myös Kööpenhaminan sopimuksessa hiilineutraaleina avaa valtavan porsaanreiän, jonka kautta yritykset ja maat saattavat täyttää vähentämisehdot ja silti lisätä kasvihuonekaasupäästöjään. Sinclair puolestaan osoitti American Scientist -lehden syyskuun 2009 numerossa, että USA:n vuoteen 2022 mennessä tavoitteleman liikenteen biopolttoaineosuuden tuottaminen edellyttäisi maan jo ennestään vaikuttavan maanviljelyshistorian suurinta ja nopeinta viljelysmaan lisäystä (20–40 %). Ja että riittävän sade- ja kasteluveden (50–200 miljardia m³/v) löytäminen on täysi kysymysmerkki. Ja että nitraattilannoitteiden lähes kaksinkertaistaminen sekä lisääisi kasvihuonekaasupäästöjä että pilaisi merkittävästi lisää pinta- ja pohjavesiä (sekä Meksikonlahtea). Euroopasta vastaavaa analyysiä ei ole julkaistu. EU:n väestö ja automäärä ovat suuremmat ja viljelty ala pienempi kuin USA:n, joten biopolttonesteiden tuotannon haasteet ja ympäristövaikutukset eivät ole ainakaan vähäisemmät kuin Amerikassa.

Biopolttonesteet hävittävät luonnonmetsiä ja lisäävät maailman nälkää

Euroopan biopolttonesteiden tuotanto onkin painottumassa kolmanteen maailmaan, jossa kasvavat alat viljelymaata otetaan ja sademetsää sekä savanneja raivataan biopolttoaineiden tuotantoon – myös Suomen tarpeisiin. Viidakon raivaus palmuöljyn tuotantoon erityisesti Indonesiassa on nostanut maan kolmanneksi suurimmaksi kasvihuonekaasupäästäjäksi, USA:n ja Kiinan jälkeen. EU ja USA ovat sitoutuneet liikenteen biopolttonestetuotannon edelleen moninkertaistamiseen tulevan kymmenvuotiskauden aikana, ja länsimaiden ympäristötietoiset autoilijat ovat viljelijöille paljon maksukykyisempiä asiakkaita kuin kolmannen maailman nälkäänäkevät. Niinpä, kun maailman aliravittujen määrä aleni yhtäjak-

soisesti vuosikymmeniä ja saavutti minimin, 820 miljoonaa, viime vuosituhannen loppuvuosina, se kääntyi 2000 luvun alussa jyrkkään kasvuun ja ylitti tänä vuonna ensimmäisen kerran miljardin rajan. Biopolttonesteiden tuotanto ei ole kasvavan nälän ainoa syy, mutta, jos EU:n ja USA:n tavoitteet toteutetaan, varmasti suurin.

CGIAR on globaali verkosto tieteen soveltamiseksi nälkää ja köyhyyttä vastaan. Siihen kuuluu 47 maata, ml. Suomi ja 13 kansainvälistä organisaatiota, ml. EU:n komissio ja YK:n alajärjestöt, FAQ, UNDP ja UNEP. Suomi tukee CGIAR:a ulkoministeriön kehityspoliittisen osaston kautta. CGIAR vaati huhtikuussa 2008 biopolttonesteiden tuotannon keskeyttämistä. Vaatimukset kaikuivat kuuroille korville, koska ensin ympäristöjärjestöt, sitten kansalaiset ja lopulta hallitukset ovat uskotelleet itselleen, että biopolttonesteet ovat kasvihuoneneutraali, ympäristöystävällinen ja terveydellekin haitattomampi vaihtoehto fossiilisille polttonesteille. Yksikään näistä uskomuksista ei pidä paikkaansa. Biopolttonesteiden massatuotannon moraalisesti suurin ongelma on kuitenkin satojen miljoonien ihmisten kasvava nälkä. Greenpeacekin toimii nykyisin näkyvästi biopolttonesteiden tuotantoa vastaan.

Biopolttonesteet eivät ole ratkaisu

Sciencen artikkeleiden ja CGIAR:n vaatimuksen ohella Time julkaisi keväällä 2008 kansantajuisia artikkeleita biopolttonesteiden ongelmista. Laajimmassa, usean aukeaman artikkelissa 9.4.2008 kerrattiin koko problematiikka ja kysyttiin lopulta: *Kun biopolttonesteet voimistavat ilmastonmuutosta, lisäävät maailman nälkää ja uhkaavat biodiversiteettiä – mitkä ovat niiden edut?*

Ja silti, liikennettä ei voida loputtomiin pyörittää bensiinillä ja dieselöljyllä, eikä myöskään lopettaa. Biopolttonesteiden tuotanto ei ole ratkaisu. Se kaatuu omaan mahdottomuuteensa kauan ennen kuin järjestömien tukiaisten voimin ja raskaiden ympäristövahinkojen seuraamana on korvattu edes kymmenettä osaa nykyisistä liikennepolttoaineista. Liikenne ei tarvitse polttoaineita, liikenne tarvitsee energiaa. Ratkaisu ei ole pelloilla vaan peltojen yläpuolella, ilmassa.

Ratkaisu on tuuli

Koska tuulivoimaa ei ohjaa sähkön tarve, se tarvitsee rinnalleen säätövoimaa tai energiavaraston. Verkosta ladattavat hybridiautot taas ovat autoliikenteen kehityksen luonnollinen suunta. Akkujen ja autojen kehittyessä sähkö korvaa niissä valtaosan polttoaineesta. Voisivatko siis autojen akut muodostaa tuulivoiman tarvitseman energiavaraston ja korvata tuulivoiman muutoin edellyttämän kalliin säätövoiman?

Suomeen kaavailtu tuulivoima, n. 3000 MW, hybridiautokannan akkukapasiteetti ja vuotuinen sähkönkulutus näyttäisivät jokseenkin täsmäävän. V. 2030 parin miljoonan hybridiauton akkuihin mahtuisi em. tuulivoimakapasiteetin maksimivuorokausituotanto, n. 50 GWh. Tuulivoima voisi Suomessa korvata, ei muutamia prosentteja, vaan valtaosan bensiinistä ja vähintään puolet dieselistä. Vuodessa ne kuluttaisivat sähköä n. 10 TWh, samaa suuruusluokkaa kuin tuulivoimakapasiteetin tuotanto. Tuuli oli, lihasvoiman ohella, aina 1800-luvun puoliväliin saakka tärkein liikenteen energialähde.

Toisin kuin muut sähkön käyttökohteet, hybridiautojen akkujen lataus voidaan ajastaa tuulisähkön tuotannon mukaan. Henkilöautot seisovat valtaosan ajasta ne voisivat hyvin olla latauksessa keskimäärin yli 20 tuntia vuorokaudessa, ja Suomessahan suuri osa pysäköintipaikoista on jo varustettu pistorasialla.

Teknisesti tämä edellyttäisi autokohtaisia ja latauspisteestä riippumattomia sähkösopimuksia. Sähköverkon pitäisi tunnistaa auto kun se kytketään pistorasiaan ja lataus riippuisi auton sopimusehdoista. Taksin akkua ladattaisiin aina kun se kytketään pistorasiaan, sunnuntaiautoilijan autoon ladattaisiin vain halvinta ylikapasiteettia, ja – kuten kännykällä puhutaan – samalla sopimuksella taksiaseman, kodin, työpaikan, rautatieaseman, marketin ja hotellin parkkipaikalla. Markkinat tuottaisivat vaihtoehtoja, jotka sovittaisivat tekniikan mahdollisuudet, sähköyhtiöiden ja erilaisten autoilijoiden tarpeet.

Ja hokkus pokkus: Samalta pelloilta saataisiin sekä ravintoa nälkäisille että – tällä kertaa ihan oikeasti – ympäristöystävällistä energiaa liikenteelle.

Maailmanpankki kehityksestä

Maailmanpankin World Development Report vuodelle 2010 vaatii ilmastonmuutoksen suhteen kiireellisiä toimia, unohtamatta kuitenkin köyhyyden vähentämisen ja kestävä kehityksen tavoitteita. Ilmastoystävällinen politiikka edistää kehitystä, vähentää haavoittuvuutta ja tukee vähähiilistä talouskasvua. Maailmanpankin mukaan *ilmastotietoinen* maailma on saavutettavissa, mutta se edellyttää välitöntä toimintaa, yhteistyötä sekä totutusta poikkeavia toimintatapoja:

ON TOIMITTAVA NYT

- ◆ Ellei ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi toimita heti, käytettävissä olevat vaihtoehdot vähenevät, kustannukset nousevat ja kehityksestä tulee ehkä peruuttamatonta. Jo nyt ilmastonmuutos vaatii kompromisseja elintason kohottamisen ja kehitykselle asetettujen tavoitteiden saavuttamisen suhteen.

ON TOIMITTAVA YHDESSÄ

- ◆ Yhteistyö on tärkeää, jotta kustannukset pysyisivät kurissa ja ilmastonmuutoksen vaikutusten lieventäminen sekä siihen sopeutuminen olisi tehokasta. Ratkaisevan tärkeitä ovat vauraiden maiden päästövähennykset, jotka voivat antaa sysäyksen uuden teknologian kehittämiselle. Se on puolestaan välttämätöntä kehittyvien maiden vähähiilisyyteen siirtymiselle. Myös kehityksen edistäminen muuttuneessa ympäristössä edellyttää yhteistyötä, sillä lisääntyvät ilmatoriskit ylittävät yhteisöjen kyvyn sopeutua. Kansallista ja kansainvälistä tukea tarvitaan kaikkein haavoittuvimpien suojelemiseksi: erilaisten sosiaalisen avun ohjelmien avulla voidaan kehittää riskien jakamista globaalisti sekä edistää tiedon ja teknologian jakamista.

ON TOIMITTAVA UUSIN TAVOIN

- ◆ Kestävän tulevaisuuden saavuttamiseksi toimintatapojen tulee muuttua. Tarvitaan laajaa, pitkälle aikavälille ulottuvaa hallintoa ja joustavaa suunnittelua. Tällöin voidaan huomioida luonnonvarojen käyttöön kohdistuvat vaatimukset niin, että samanaikaisesti suojellaan luonnon monimuotoisuutta ja ylläpidetään maan ja metsien hiilivarantoja. Menestyvät taloudelliset ja sosiaaliset strategiat huomioivat lisääntyvän epävarmuuden ja edistävät sopeutumista monenlaisiin ilmastollisiin tulevaisuuksiin. Tehokas politiikka arvioi niin kehitystä kuin ilmastonmuutokseen sopeutumista ja sen vaikutusten lievittämistäkin – nämä kaikki edellyttävät samojen rajallisten resurssien sekä luonnonvarojen hyödyntämistä.

Tarvitaan globaalia tehokasta ja oikeudenmukaista ilmastopimusta. Sen pitäisi varmistaa, että kehittyvät maat saavat osansa yhteisistä luonnonvaroista. Suurin osa päästöjen lisäyksestä tapahtuu kehittyvissä maissa, joiden nykyinen hiilijalanjälki on suhteettoman pieni ja joiden toisaalta täytyy kasvaa nopeasti vähentääkseen köyhyyttä. Vauraiden maiden tulisikin tarjota kehitysmailla taloudellista sekä teknistä apua vähähiiliseen kasvuun siirtymiseksi.

Raportissa korostetaan, että maapallon asukkaat määrittelevät planeettansa tulevaisuuden. Menestys ilmastonmuutoksen hillitsemisessä riippuu käyttäytymisen ja julkisen mielipiteen muuttumisesta. Yhä suurempi osa maapallon asukkaista tietää ilmastonmuutoksesta ja uskoo sitä hillitsevän toiminnan olevan välttämätöntä. Tästä huolimatta liian harvat toimivat. Poliitiikan muuttaminen kaikilla tasoilla onkin välttämätöntä, jotta toiminnan muutoksesta tulisi helpompaa ja houkuttelevampaa. On luotava institutionaalisia rakenteita, jotka kykenevät tarttumaan ongelmiin ja etsimään niihin ratkaisuja sekä tekemään valintoja.

Development and Climate Change 2009. Main Messages. World Development Report 2010. Advanced overview. Washington, DC: The World Bank, VIII–XI./ Raportin julkistamisseminaari 17.9.2009.

Maailman tila 2009

– Lämpenevään maailmaan

Worldwatch-instituutti Maailman tila 2009. Lämpenevään maailmaan. Raportti kehityksestä kohti kestäväää yhteiskuntaa. Gaudeamus Helsinki 2009. Ks. myös www.worldwatch.org. Raportilla on jo 25 vuoden pituinen perinne.

Nyt eletään *”laajan ja suunnittelemattoman ilmastomuutoksen varhaisia vuosia”* raportin mukaan.

Ilmastomuutos suosii selviytyjää (David Dodman ym.): Selviytymisen tukeminen liittyy kokonaisvaltaiseen kehitysajatteluun. Riittävä ruoka, puhdas vesi, mahdollisuudet terveydenhoitoon ja koulutukseen sekä yhdyskuntien toimivat infrastruktuurit... kaikki nämä osatekijät auttavat selviytymään.

- ♦ Ei saa ylittää ympäröivän luonnon kantokykyä
- ♦ Ihmisyhteisöt ja ekosysteemit tarvitsevat kykyä itseorganisoitumiseen
- ♦ Monimuotoisuus on avaintekijä
- ♦ Tärkeää on kyky oppia ja kyky keksiä uusia ratkaisuja

Selviämisessä *”ylivoimaisesti tärkeintä on tasapainoinen suhde ihmisen ja luonnon välillä”* (mt. 181).

10 kohdan toimintaohjelmassa Wordlwatchin pääjohtaja Christopher Flavin ja tutkimusjohtaja Robert Engelman nostavat ratkaisun avaimiksi seuraavat seikat:

- ♦ On opittava ajattelemaan pitkäjänteisesti
- ♦ Uudistuksia tarvitaan
- ♦ Väestön määrän on vähennettävä
- ♦ Elämäntapoja on muutettava
- ♦ Maasta on pidettävä huolta
- ♦ Tarvitaan vahvoja instituutioita
- ♦ Oikeudenmukaisuuden on toteuduttava
- ♦ Tarvitaan tasapainoista taloutta
- ♦ Poliittinen vakaus on tarpeen
- ♦ Ihmiset on saatava liikkeelle

Ilmastomuutosta ”ei voi käsitellä erillisenä ongelmana. Ilmastomuutoksen perimmäisenä käyttövoimana on maailmantalous. Talouden toimintaperiaatteita on muutettava, jos ilmasto halutaan saattaa tasapainoon ja maailmantalous ihmisten palvelukseen”. (Mt. 31–34.)

Maailman tila 2010 –

Kulutuskulttuurista kestävään elämäntapaan

Vuonna 2008 maailmassa ostettiin 68 miljoonaa ajoneuvoa, 85 miljoonaa jääkaappia, 297 miljoonaa tietokonetta ja 1,2 miljardia matkapuhelinta.

Ihmiset kuluttavat noin kolmanneksen enemmän kuin mihin maapallon kapasiteetti riittää. Maailman 500 miljoonaa rikkainta ihmistä (noin 7 % maapallon väestöstä) vastaa noin puolesta ihmiskunnan aiheuttamia hiilidioksidipäästöjä.

Kuluttajuus on korvattava uudella toimintakulttuurilla. Se tarkoittaa valintoja, joista koituu luonnolle mahdollisimman vähän haittaa tai jotka elvyttävät maapallon ekosysteemejä. Se tarkoittaa syvempää muutosta kuin uuden teknologian omaksuminen. Se vaatii vuosikymmenien ponnisteluja. Monet keskeiset instituutiot on ohjattava kokonaan uusille raiteille.

On järkeenkäypää siirtyä sellaiseen kulttuuriin, jossa normit, symbolit, arvot ja perinteet kannustavat vain ihmisen hyvinvoinnille välttämättömään kulutukseen ja inhimillisiä voimavaroja ohjattaisiin maapalloa tervehdyttäviin käytäntöihin. Kestävästä elämänculttuurista on tultava instituutioiden uusi johtotähti.

Järjestelmää muutetaan tehokkaimmin muuttamalla sen alkuasetuksia, se merkitsee yhteisiä käsityksiä ja oletuksia, joiden varassa järjestelmä toimii.

Tärkein teema on ekologisten vaurioiden korjaaminen. Se antaa elämään merkitystä ja mielekkyyttä. Toinen vahva teema on tasa-arvo: yhteiskunnan voimavarojen tasaisempi jakautuminen auttaisi torjumaan pahimpia ympäristövaurioita.

Aktiivinen puuttuminen hyvinvointia vaarantavaan kulutukseen on tärkeää. Terveellisiä vaihtoehtoja on tuotava saataville. Yksityistä tavarankulutusta voidaan korvata yhteisöllisellä ja julkisella. Autoliikenne voidaan häätää kaupungeista. Tarvittavat tuotteet on suunniteltava pitkäikäisiksi, elinkaari mietittävä alusta loppuun. Vain ihmiset valmistavat jätettä, jota luonto ei pysty käsittelemään. Sekä henkistä että fyysistä ahmimista on hillittävä. Kuusi tärkeää instituutiota ovat: koulutus, liike-elämä, valtiovalta ja media sekä yhteiskunnalliset liikkeet ja kestävä elämäntavan mukaiset perinteet. Sosiaaliset yritykset haastavat käsityksen siitä, että yritystoiminnan päätehtävä olisi tuottaa voittoa.

Lähde: Erik Assadourian: Kulutuksen aikakausi. Teoksessa Worldwatch-instituutti. Maailman-tila 2010. Kulutuskulttuurista kestävään elämäntapaan. Gaudeamus. Helsinki 2010, 29–49.

Seuraavassa luvussa paneudutaan jatkuvan kasvun ja kulutuksen imperatiiviin.

3 KASVUN JA KULUTUKSEN IMPERATIIVI?

Hyvinvointimme on rakentunut talouskasvun varaan. Teollistuminen ja kulutuksen jatkuva kasvu ovat tuottaneet ennen näkemättömän vaurauden. Sen varassa on myös rakennettu tasa-arvoa koulutuspolitiikan, sosiaaliturvan ja terveydenhuollon keinoin.

Mutta miten on tulevaisuudessa?

Nykymuotoinen talouskasvu perustuu luonnonvarojen ylikuormitukseen sekä aiheuttaa eriarvoisuuden lisääntymistä, hoivatehtävien laiminlyöntiä ja psykososiaalista yllärasitusta. Talouskasvu esitetään kuitenkin ratkaisuna kaikkiin mahdollisiin ongelmiin, ja vaihtoehdon löytäminen tuntuu liki mahdottomalta.¹

Toimeentulo, työ, kulutus ja sosiaaliturvan rahoitus muodostavat kehän, jossa kaikki riippuvat toisistaan. Yhtä kohtaa on vaikea liikuttaa koskematta muihin. Ympäristöasioiden pohtiminenkin jo vie ikään kuin sosiaalipolitiikalta pohjan pois. Siksi uusia malleja ei oikein uskalleta edes pohtia.

Talouskasvu on herkkä ja vaikea asia, jota ilmastonmuutoksenkin yhteydessä usein mieluummin vältetään. Talouskasvu ja siihen kytkeytyvä kulutuksen kasvu muodostavat hyvinvoinnin mallissamme ”*tabun tai mustan aukon*”.

Kärjistäen voisi väittää olevan ainakin kaksi tapaa ajatella, ettei talouskasvuun sinänsä tarvitsekaan tarkemmin tarttua, kunhan irtaudutaan hiilidioksidipäästöistä. Ydinvoiman puoltajat siirtyisivät vähähiiliseen talouteen ydinenergialla, jota osa sen kannattajista pitää ”puhtaana” energiana; näköpiirissä ei kuitenkaan ole mitään varmaa tapaa selvittää radioaktiivisuuden kanssa. Toisaalla uusiutuvan energian laajenevien markkinoiden toivotaan tuottavan ratkaisun, onhan tuulta ja aurinkoa lo-

¹ Silti sitä on sitkeästi hahmoteltava, kysyttävä ajan ja hoivan vaurauden perään, kirjoittaa Tuula Helne: Aineeton kasvu? teoksessa Helne, Tuula & Julkunen, Raija ym. 2003 Sosiaalinen politiikka. Helsinki, 448–451).

puttomasti tarjolla. Uuden tekniikan käyttöön otto on kuitenkin vielä hidasta, sitovia päätöksiä odotettaessa.

Näkemykset talouskasvusta jakautuvat puolesta ja vastaan. Toisaalla katsotaan nimenomaan tarvittavan talouskasvun lisäämistä, jotta on mitä investoida ilmastomuutoksen torjuntaan. Talouskasvun ja ilmastomuutoksen välinen suhde on monimutkainen. Nicholas Sternin usein siteeratussa päätelmässä (vuodelta 2006) ilmastomuutos linkitetään talouteen vahvan vastavuoroisesti: jollei ilmaston lämpenemisen torjumiseksi ryhdytä vankkoihin vastatoimiin, seuraukset maailmantaloudelle ovat kohtalokkaat; edessä on bkt:n pysyvä ja tuntuva lasku.

Voimakkaita kannanottoja on esitetty myös kasvusta pidättäytymisen tai laskusuuntaan kääntämisen puolesta. Pasi Toiviainen² on perustellut laskevan talouden tarvetta ylimenovaiheena ainakin siihen asti, kunnes uusiutuvaa energiaa on riittävästi saatavilla. ”De-growth” -taloudessa pyritään kasvun sijasta tasapainoon. Kasvun tasaantuessa matalan kasvun taloudessa voidaan vähentää kasvihuonepäästöjä ja työttömyyttä jakamalla työtä ja tasaamalla vaurautta.³

Arvostetun brittiläisen tutkijan ja kestävän kehityksen komitean tuoreessa raportissa katsotaan, että taloudellisen kasvun periaate on pakko ottaa vakavaan tarkasteluun, koska *se on ehkä suurin yksittäinen uhka kestävyiden tavoittelussa*. Toistaiseksi uskottavista, sosiaalisesti oikeudenmukaisista, ekologisesti kestävästä globaaleista skenaarioista on suuri puute. Siitä huolimatta on aivan selvää, että hallitusten politiikassa on siirryttävä kestävään makrotalouteen. Nyt on olennaisempaa kuin koskaan hahmottaa hyvinvointia ilman kulutuksen kasvua. Raportissa kiteytetään 12 askelta kestävään talouteen kolmella pääulottuvuudella, tiivistetysti seuraavin tavoin:

- ♦ *Hyvinvoinnin edellytysten turvaamisessa* tulee kaventaa tuloeroja ja poistaa tuottamattomaan statuskilpailuun ohjaavia kannustimia; työtä tulee jakaa, ja kulutuskulttuurista on tarpeen irrottautua; inhimillisen ja sosiaalisen pääoman edellytyksiä tulee vahvistaa.
- ♦ *Kestävän makrotalouden rakentamisessa* ei voi enää nojautua lisääntyvään kulutukseen; talouden joka voi onnistua ilman kasvua täytyy perustua sääntelyyn; makrotalouden mittareita pitää parantaa; investointeja julkiseen omaisuuteen ja infrastruktuuriin tulee suosia.
- ♦ *Ekologisten rajojen kunnioittamisen* täytyy olla taloudellisen päätöksenteon ytimessä; luonnonvarojen kulutukselle ja päästöille on määriteltävä selvät rajat; tarvitaan ympäristöveroja; politiikan tulee edistää puhtaan teknologian siirtymistä kehitysmaihin sekä globaalin ekosysteemin suojelemista.⁴

² Pasi Toiviainen 2009. Ilmastomuutos Nyt. Helsinki: Otava. Seven-pokkari.

³ Tuuli Hirvilampi ja Elina Turunen: Kohtuulliseen hyvinvointiin ei tarvita ryöstelyä. Teoksessa Bruun, Otto ja Eskelinen Teppo (toim.) 2009. Finanssikapitalismi. Helsinki: Like., 83–98.

⁴ Jackson, Tim / Sustainable Development Commission: Prosperity without Growth? – The transition to a sustainable economy 2009 <http://www.sd-commission.org.uk/publications.php?id=914> Lisäksi: Press – Recession must make us question ”Relentless pursuit of growth” 30 March 2009.

Tästä yhteiskuntapoliittisesta näköalasta sopii keskustella. Jos työtä jaetaan ja muutokin tehdään kohtuullisesti, tuottaisiko se hyvinvointia ja hoivavaurautta, jotka säästäisivät kustannuksia esimerkiksi mielenterveyden hoidossa. Jos ihmiset vapautuisivat laajemmassa mitassa oravanpyörästä, lisäisikö se mahdollisuuksia myötätuntoon ja ekologisiin elämänmuotoihin? Matalaan kasvuun tietoisesti pyrkivää visiota on tarpeen tarkastella rinnakkain talouden ja kulutuksen jatkuvaan kasvuun luottavan näkemyksen kanssa. Pitäisi voida myös vastata siihen perustavaan kysymykseen: voiko jatkuvaan kasvuun pyrkivä talous koskaan muuttaa toimintaansa ekologisesti kestäväksi taloudeksi? Ja jos, niin miten?

* * *

Tässä luvussa talouskasvuun liittyvää tematiikkaa kosketellaan seuraavista näkökulmista.

Taloudellisen maailmankuvan muunnelmia kuvatessaan Jouko Kajanoja avaa historiallista perspektiiviä Aristoteleen ajattelusta lähtien. Sieltä on pitkä matka tilanteeseen, jossa talouskasvusta tuli vähitellen menestyksen ja hyvinvoinnin mitta. Ekologiset rajat ja oravanpyörää muistuttava elämäntapa ovat vähentäneet nyky-muotoisen talouskasvuajattelun suosiota. Se mikä nyt on vallalla, tulee väistymään jonkin muun ajattelutavan tieltä.

Seuraavassa tekstissä Niku Määttänen tuo esiin, että talouskasvun turvaaminen edellyttää kasvihuonekaasujen vähentämistä, jotta välttyään suurilta taloudellisilta vahingoilta. Pitää puuttua suoraan ongelmaan: vähentää päästöjä. Siirtymävaiheeseen saattaa liittyä elintason laskua, mutta sen ei tarvitse olla pysyvää. Talouskasvun vastustaminen on vastuutonta.

Kasvihuonepäästöjä kannattaa aina alentaa, Timo Karjalainen toteaa seuraavassa tekstissä. Talouskriisien suitsemiseen tarvitaan tarkempaa tietoa, ja finanssikriisin opetukset pitäisi muistaa. Suomessa pitää satsata tietojärjestelmien tutkimiseen ja kehittämiseen.

Jukka Hoffrén ja Hanna Rättö tahtovat kiinnittää huomion talouskasvun mittaamisesta hyvinvoinnin mittaamiseen. Vaihtoehtoja BKT:lle etsitään aiempaa intensiivisemmin. Tekstissä esitetään Stiglitzin komission suositusten mukaiset koe-laskelmat. Komission työ on merkittävä askel hyvinvoinnin mittaamiseksi, vaikka ympäristövarojen hinnoitteluun on tartuttava rohkeammin.

Yhteiskunta ja ihmisen mieli, ulkoinen ja sisäinen kietoutuvat toisiinsa seuraavassa tekstissä, jossa jäljitetään ekologisen kriisin levittäytymistä mentaaliseen ympäristöömme. ”Tietokapitalismi ei ole niinkään tuotantotapa kuin tapojen tuotantoa”, kirjoittaa Akseli Virtanen.

Eriarvoisuutta lisäävällä vaurastumisella on laajakantoisia yhteiskunnallisia seurauksia, Timo Miettinen kirjoittaa. Hyvinvointimallimme ei ole nykykeskustelun tabu. Sen sijaan eriarvoisuuden lisääntyminen on kielletty ja vältetty tema. Talouskasvun ja hyvinvoinnin suhde ei ole yksiselitteinen. Vauriissa teollistuneis-

sa maissa suhteellinen eriarvoisuus on kasvanut, ja se on useimpien psykososiaalisten ongelmien taustalla. Suhteellisen köyhyyden kustannukset ovat yhteiskunnalle merkittävät.

Tuloerojen kasvu tuottaa myös ympäristöllisesti kestäättömiä paineita vähentää suhteellista köyhyttä.⁵

Luvun päätteeksi kauppiasmoraalin ja huolenpitomoraalin epätasapainoinen suhde nostetaan myös hyvinvointimallimme tabuihin. Kumpaakin moraalintajaa tarvitaan, ja hyvin kehittyneinä ne vartioivat ja täydentävät toisiaan.

Tietoikkunoita tässä luvussa avataan markkinoilla (LOHAS) ja politiikan tutkimuksessa (Ulvila & Pasanen).

⁵ Hirvilampi, Tuuli 2009. Kohti ympäristösosiaalipolitiikkaa Janus 3. vol 17, 269–277.

Taloudellisen maailmankuvan muunnelmia

JOUKO KAJANOJA

Aristoteles

Aristoteles kuvasi *Politiikka*-teoksessaan taloutta tavalla, joka sopii luonnehtimaan keskiaikaan saakka vallalla ollutta käsitystä: ”Eräiden mielestä rikkauten hankkiminen on taloudenhoidonkin tehtävä. He pitävät kiinni ajatuksesta, että rahavaroja on suojeltava tai kartutettava rajattomasti. Syynä tähän on se, että näiden ihmisten pyrkimyksenä on pelkkä elämä, mutta ei hyvä elämä.”

Hyvän elämän kannalta omaisuus oli ainoastaan välikappale, ja siihen takeruminen merkitsi Aristoteleen ajattelussa alennustilaa, pöytätyymistä toissijaisiin asioihin. Keskiajan aateliset halveksivat Aristoteleen tavoin rikkauksien hankkimista kaupankäynnin avulla.

Markkinat

1700-luvulla voimistui markkinayhteiskunnan kannatus ja yhä useammin puolustettiin markkinasuhteiden käyttöönottoa vallinneiden feodaalisten tuotantosuhteiden sijaan. Ihmisluonnolle ominaista itsekkyyttä ei nähty enää pelkästään valitettavana asiana, sillä yhteiskunnan edistymisen uskottiin perustuvan markkinoihin ja niiden pohjana olevaan itsekkyyteen. Perinteiset moraalihyveet nähtiin osittain markkinoiden laajenemisen jarruina. Markkinat omaksuttiin toimintatavaksi, joka yhä laajemmin ohjasi tuotantoa ja tavaravaihtoa. Markkinoiden merkitys kasvoi vähitellen pienehköstä reuna-ilmästä yhteiskuntaa ohjaavaksi toimintaperiaatteeksi.

Samalla talous sai määräävän paikan hyvinvoinnin ymmärtämisessä. Talouskasvusta tuli vähitellen tekijä, jolla mitataan kansakunnan menestystä. Talouden nousu hyvinvoinnin määrittäjäksi on ymmärrettävää. Markkinatalouden periaatteet ja siihen liittynyt teknologinen kehitys alkaen kehuukoneista ja höyrymootoreista johtivat ennen näkemättömään tuotannon lisäykseen ja aineellisen hyvinvoinnin kasvuun.

Bruttokansantuote

Kansantalouden menestystä mitataan bruttokansantuotteella. Siihen lasketaan mukaan kansantaloudessa tuotettujen hyödykkeiden arvo. Hyödykkeiden arvo määräytyy sen mukaan, mikä hinta niistä saadaan markkinoilla. Kotitaloudessa tehtävää työtä ei lasketa mukaan. Sen arvoksi arvioidaan noin 40 prosenttia bruttokansantuotteesta. Sen sijaan julkisella sektorilla tehtävä työ lasketaan mukaan bruttokansantuotteeseen. Sen arvo määräytyy tuotantokustannusten mukaan. Tärkein tuotantokustannuserä eli palkat määräytyvät työmarkkinoilla. Siten on kohtuullisen johdonmukaista sisällyttää julkisen sektorin toiminta kansantalouden tilinpitoon, vaikka sen tuottamien hyödykkeiden arvoa ei mitata markkinoilla.

Vasta toisen maailmansodan jälkeen henkeä kohti laskettu bruttokansantuote vakiinnutti paikkansa. Siitä lähtien se onkin ollut keskeisin kansakunnan hyvinvointia ja menestystä kuvaava mittari. Samalla se ohjaa politiikkaa. Talouskasvu on ehkä keskeisin osoitin, jolla hallitukset ja oppositio arvioivat harjoitetun politiikan menestystä.

Korjattu bruttokansantuote

Parin viime vuosikymmenen aikana on kehitetty laskelmia, jotka kuvaisivat bruttokansantuotetta paremmin hyvinvointia ja kestävää kehitystä. Tällaisia ovat aidon kehityksen mittari (GPI, Genuine Progress Index) ja kestävä taloudellisen kehityksen mittari (ISEW, Index of Sustainable Economic Development). Niissä lähtökohtana on bruttokansantuote, mutta sitä korjataan monella tavalla. Siitä vähennetään rikollisuuden aiheuttamat kustannukset. Esimerkiksi rikotun ikkunan korjauskustannukset lisäävät bruttokansantuotetta.

Bruttokansantuotteeseen tehdään paljon muitakin korjauksia. Siihen lisätään muun muassa arvio kotitaloustyöstä ja kolmannen sektorin vapaaehtoistyöstä sekä vapaa-ajan määrästä. Erityisen vaikuttavaa on, että mittareissa arvioidaan ympäristön pilaantumisen ja uusiutumattomien luonnonvarojen menetys.

GPI-laskelmien mukaan aito kehityksen mittari kääntyi Yhdysvalloissa laskuun 1970-luvun puolessa välissä ja on edelleen alempana kuin silloin. Samaan aikaan USA:n bruttokansantuote on noussut yli puolella. ISEW-laskelmat kertovat Suomen kestävä taloudellisen hyvinvoinnin olleen huipussaan vuonna 1983 ja vuonna 2000 se oli noin puolet vuoden 1983 tasosta. Samaan aikaan Suomen bruttokansantuote on kasvanut noin puolella.

Aineettomat tarpeet ja sosiaali-indikaattorit

Kansantaloustieteen perusoppikirjoissa talouden tehtäväksi määritellään ihmisen tarpeiden tyydyttäminen. Ihmisen tarpeet eivät rajaudu aineellisiin tarpeisiin vaan hänellä on myös henkisiä tarpeita. Bruttokansantuote ei ota huomioon tekijöitä, joita on vaikea tai mahdoton mitata rahassa. Sitä eivät tee myöskään edellä kuvattu korjattu bruttokansantuote. Se ohittaa terveyden, monet turvallisuuteen ja fyysiseen ympäristöön liittyvät kysymykset, ihmisoikeudet, demokratian, tasa-arvon, osallistumisen ja monet vuorovaikutukseen ja sosiaalisen yhteisön laatuun liittyvät asiat. Jos siis halutaan arvioida talouden onnistumista, bruttokansantuote ei riitä, ei edes korjatussa muodossa. On arvioitava hyvinvointia laajasti ymmärrettyinä. Siihen kuuluvat hyvä elämä ja kestävä kehitys koko kirjossaan.

Ajatus hyvinvointia laajasti kuvaavista sosiaali-indikaattoreista virallistettiin YK:ssa jo 1950-luvulla. Kehittelytyötä tehtiin erityisesti OECD:ssä ja tutkijapiireissä 1960–1980-luvuilla. Indikaattorin mittasivat terveyttä, ravitsemusta, asumista, vaatetusta, työtä, työolosuhteita, koulutusta, sosiaaliturvaa, vapaa-aikaa, virkistystä, ihmisoikeuksia, osallistumisen mahdollisuuksia ja monia muita hyvää elämää kuvaavia asioita. Ne elivät tutkimusmaailmassa, mutta niistä ei tullut yhteiskuntapolitiikkaa ohjaavia mittapuita.

Onnellisuus

Yksi tapa arvioida hyvinvointia on luottaa siihen, että ihmiset ovat oman hyvinvointinsa parhaita asiantuntijoita. Silloin käytetään onnellisuustutkimuksia. Ihmiset antavat omasta hyvinvoinnistaan subjektiivisen arvionsa. Eräät taloustieteilijät ovatkin kyseenalaistaneet bruttokansantuotteen autuaaksi tekevän voiman ja herättäneet hämmennystä pitämällä onnellisuutta menestyksellisen politiikan mittarina.

Ihmisten kokeman hyvinvoinnin tutkimukset antavat hämmäntäviä tuloksia. Kehitysmaissa talouskasvu lisää tuntuvasti ihmisten tyytyväisyyttä elämäänsä, mutta taloudellisesti kehittyneissä maissa viime vuosikymmenien talouskasvu on lisännyt vain vähän koettua hyvinvointia. Kun perustarpeet on tyydytetty, ihmiset korostavat aineellisten tekijöiden kustannuksella yhä enemmän ihmissuhteita ja elämän merkityksellisyyttä. Evan kyselytutkimuksessa yli puolet suomalaisista on sitä mieltä, että ”taloudellisen hyvinvoinnin kehittäminen vielä nykyistä korkeammalle tasolle lisää pahoinvointia”.

Paluu Aristoteleen ajatuksiin

Tärkeitä tekijöitä nykymuotoisen talouskasvuajattelun suosion hiipumiseen ovat olleet ekologiset rajat. On ymmärretty, ettei maapallon kestävyys salli nykyistä menoa ainakaan silloin, kun kehitysmaiden väestö lähestyy länsimaista elämäntapaa. Yhä enemmän epäillään myös nykyistä työelämää. Siinä on tapahtunut paljon myönteistä, mutta kiire ja stressi ovat lisääntyneet. Monen mieleen nousee kysymys, mitä järkeä on juosta oravanpyörässä saadakseen jotain aineellista lisää, jos samalla menettää tärkeimmiksi koettuja asioita.

Jotkut puhuvat tarpeesta palata aristoteelisiin kohtuutta korostaviin hyveisiin. Itämaiset arvot kuten pyrkimykset kohti myötätuntoa, hiljentymistä ja itsensä unohtamista lisäävät suosiotaan. Haetaan aineellisesti vaatimattomampaa, mutta henkisesti rikkaampaa elämää. Aristoteeliset ja itämaiset ajatukset voidaan leimata elitistisiksi. Mutta ehkä ne ovatkin heikkoja signaaleja tulevasta valtavirrasta.

Ilmastonmuutos ja talouskasvu

NIKU MÄÄTTÄNEN

Ilmastonmuutoskeskustelussa esitetään toisinaan, että ongelma juontuu viime kädessä koko länsimaisesta ”talouskasvuun perustuvasta” yhteiskuntamallista. Talouskasvun tavoittelemisen nähdään olevan perustavanlaatuisessa ristiriidassa ilmastonmuutoksen torjunnan kanssa. Ratkaisua saatetaan tällöin hakea enemmän tai vähemmän kokonaisvaltaisesta yhteiskuntajärjestyksen muutoksesta. Tavoitteena on usein yhteiskunta, jossa talouskasvua pyritään eri tavoin pikemminkin jarruttamaan kuin kiihdyttämään.

Taloustieteilijänä vierastan tällaista asennetta.

On totta, että talouskasvu on tällä hetkellä omiaan lisäämään kasvihuonekaasupäästöjä: Ihmisten vaurastuessa he kuluttavat enemmän energiaa ja valtaosa energiasta tuotetaan edelleen fossiililla polttoaineilla.

Talouskasvun ei kuitenkaan tarvitse olla ristiriidassa ilmastonsuojelun kanssa. Päinvastoin. Ilmastopolitiikkaan perehtyneiden taloustieteiden konsensuskäsitys on, että kasvihuonekaasujen dramaattinenkin leikkaaminen tulee todennäköisesti ilmastonmuutoksen aiheuttamia taloudellisia vahinkoja edullisemmaksi. Talouskasvun turvaaminen siis pikemminkin edellyttää ilmastonsuojelua.

Toisaalta talouskasvu voi pidemmän päälle jatkua myös ilmaston kannalta kestävällä tavalla. Ei ole mitään syytä ajatella, että talouskasvu loppuisi ikiajoiksi, jos fossiilisista polttoaineista luovuttaisiin. Siirtymävaiheeseen saattaa liittyä merkittäväkin elintason aleneminen. On kuitenkin vaikea nähdä, miksi elintason lasku olisi pysyvä. Suuri osa talouskasvusta perustuu länsimaissa jo nyt uusiin innovaatioihin pikemminkin kuin fossiilisten polttoaineiden käytön lisäämiseen.

Perusongelma on tietysti se, että jokaisella yksittäisellä maalla on kannustin yrittää livetä ilmastotalkoista ja toisaalta mikään maa ei yksin pysty pysäyttämään ilmastonmuutosta. Lisäksi ilmastonsuojelun höydyt ja kustannukset jakautuvat hyvin epätasaisesti eri maiden kesken. Siksi yhteisten ilmastonsuojelupäätösten aikaansaaminen on hyvin vaikeata, vaikka se olisi jo talouskasvun kannalta perusteltua.

Vauraat länsimaat ovat onnistuneet ratkaisemaan monia paikallisia ympäristöongelmia, mutta tällaisen täysin globaalin ongelman hoitaminen on paljon vaikeampaa.

Jokaisella on tietysti oikeus yrittää ajaa syvällisiäkin muutoksia elämäntapaamme. Julkisen vallan kautta tehtäviä ilmastonsuojelutoimenpiteiden tulisi kuitenkin olla mahdollisimman tehokkaita. Oleellista on käyttää keinoja, jotka puuttuvat suoraan ongelmaan, eli kasvihuonekaasupäästöihin. Tavoitteena tulisi olla vähentää päästöjä aina sieltä, missä se on kaikkein edullisinta. Ympäristöverotus ja päästökauppa ovat siihen oikeat keinot. Talouskasvun rajoittaminen tarpeettomasti ilmastonmuutoksen nimissä on vastuutonta politiikkaa jo sen vuoksi, että se on omiaan lisäämään ilmastonsuojelupolitiikan vastustusta.

LOHAS – esimerkki kestävän kehityksen markkinoista

LOHAS – Lifestyles of health and sustainability

Termillä LOHAS viitataan kuluttajaliikkeeseen, jolle on keskeistä tuotteiden ja palvelujen terveellisyys, ympäristöystävällisyys ja kestävyys, sosiaalinen oikeudenmukaisuus ja vastuullisuus sekä se, että ne ovat yksilön kehitystä tukevia. Tällainen kuluttajaryhmä on kasvanut länsimaissa merkittäväksi. Esimerkiksi Yhdysvalloissa arviolta lähes viidennes aikuisista noudattaa LOHAS-elämäntyyliä.

LOHAS-markkinoiden nousun taustalla on tuotantorakenteen painopisteen siirtyminen teollisuudesta palveluihin. Palveluyhteiskunnissa keskiluokka on suuri ja varakkaiden kuluttajien määrä merkittävä. Keskeistä on kuluttajien valistuneisuus ja vaatimukset, joita heidän elämäntyyliinsä asettaa tuotteille ja palveluille. Kun teollisuustuotantoon perustuvissa yhteiskunnissa yritykset määrittelevät itse mitä ja miten ne tuottavat, nousevat palveluyhteiskunnassa kuluttajien tarpeet keskiöön. Kuluttajien taholta tulevat vaatimukset edistävät esimerkiksi ympäristö- ja hyvinvointiteknologioiden kehitystä, puhtaan ja luonnonmukaisen ruoan tuotantoa sekä kestäväää energiantuotantoa, jätehuoltoa ja liikennettä.

LOHAS-elämäntyyli kattaa eri elämänalueita, ja sen ympärille syntyneet markkinat ovat laajat. Markkinat voidaan jakaa viiteen lohkoon:

- ♦ Kestävä talous (sustainable economy): esim. vihreä rakentaminen, uusiutuva energia, energiaa ja resursseja säästävät tuotteet, vaihtoehtoinen liikenne sekä sosiaalisesti vastuullinen sijoitustoiminta.
- ♦ Terveellinen elämäntyyli (healthy lifestyle): esim. luomutuotteet ja ravintolisät.
- ♦ Yksilöllinen kehitys (personal development): kehon, mielen ja henkisyyden huolenpitoon liittyvät palvelut ja tuotteet kuten erilaiset liikuntapalvelut, kirjat ja levyt.
- ♦ Vaihtoehtoinen terveydenhuolto (alternative healthcare): esim. akupunktion ja homeopatian kaltaiset hoitomuodot
- ♦ Ekologinen elämäntyyli (ecological lifestyles): esim. asumiseen ja ekoturismiin liittyviä tuotteita ja palveluita.

LOHAS-markkinoissa keskeistä on niiden kokonaisvaltaisuus. Kuluttajien vaatimukset ulottuvat tuotantoprosessin kaikkiin vaiheisiin: niin energiantuotannon, raaka-aineiden, logistiikan kuin jätehuollonkin tulee täyttää tietyt kriteerit. Käytännössä tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että käytetty energia on vähähiilisesti

tuotettua, raaka-aineet luonnonmukaisia sekä terveellisiä ja pakkaukset kierrätysmateriaalista valmistettuja, kuljetus tapahtuu biopolttoainetta käyttävillä kuljetusvälineillä ja lopputuote voidaan kierrättää. LOHAS haastaakin ajatusta siitä, että kuluttaminen ja ”mukava elämä” olisivat väistämättä ristiriidassa kestävyiden kanssa.

Valistuneiden kuluttajien vaatimuksiin vastaaminen luo yrityksille ja sijoittajille uusia mahdollisuuksia, ja syntynyt lisäarvo kattaa parhaimmillaan ympäristöystävällisten, terveellisten ja sosiaalisesti vastuullisten tuotteiden kehittelystä koituneet kustannukset. Vaikka LOHAS on alkujaan kuluttajalähtöinen liike, esimerkiksi Japanissa julkinen hallinto tukee sääntelyn ja tukien avulla LOHAS-periaatteita noudattavia yrityksiä pyrkiessään edistämään kestävyttä ja terveellisyyttä. Lisäksi kolmannen sektorin toimijat vaikuttavat osaltaan näiden markkinoiden vahvistumiseen ja uusien ideoiden syntymiseen. Parhaimmillaan eri toimijoiden yhteisvaikutuksesta syntyy kaikkia hyödyttävä tilanne: yritysten arvo ja kilpailukyky kasvavat, kuluttajat saavat elämäntyyliinsä ja vaatimustensa mukaisia tuotteita ja palveluita, ja ennen kaikkea ympäristölle koitua rasitus pienenee.

Lähteet

Kimura, Masahiro (2007) LOHAS (Lifestyles of Health and Sustainability) and its trend in Japan. Esitelmä 24.9.2007, Finpro.
LOHAS Online [www.lohas.com].

Ympäristöystävällinen talous on ovi parempaan elämään

TIMO KARJALAINEN

Finanssikriisin iskettyä Eurooppaan vuonna 2008 valtiovarainministeri Jyrki Katainen sanoi TV:ssä, että kriisistä selvitään vain selvittämällä totuus. Yhtenä keinona hän esitti, että Euroopassa tehdään pankeille stressitestit, niin kuin Yhdysvalloissa. Stressitesteillä kohdistettiin keskuspankkien lisärahaa ja valtion tukea finanssisektorille niin, että se elpyi. Reaalitalouskin voi elpyä, jos sen ”verenkierto” eli rahoitus turvataan.

Suomessa kriisit ja haasteet uhkaavat kerrostua ennen kokemattomalla tavalla. Kasvihuonepäästöt aiheuttanevat maailmanlaajuisen ilmaston lämpenemisen. Haitat ennakoidaan suuremmiksi kuin hyödyt maailmanlaajuisesti. Finanssi- ja talouskriisi todennäköisesti vauhdittavat työpaikkojen siirtymistä Suomesta halvemman työvoiman maihin.

Työttömyys kasvaa samaan aikaan, kun kasvaa huoli, riittääkö työvoimaa ja verorahaa ikääntyvän väestön sosiaali- ja terveystalouden, lakisäätelysten eläkkeiden ja muun sosiaaliturvan järjestämiseen.

Näyttää siltä, että suomalaisten osaamista, kilpailukykyä, tehokkuutta, toiminnan vaikuttavuutta ja työntekoa on pakko lisätä hyvinvointimme säilyttämiseksi. Ympäristötaloudellisia totuuksia ja mahdollisuuksia selvittämällä saatamme paremmin selvitä näistä haasteista.

Suomalaiset ovat luoneet hyvinvointinsa luonnontieteiden, tietotekniikan ja muun tekniikan osaamisella, vaikka luontoa ja ihmisluontoa onkin räsitetty. Rationalisoinnilla on huolehdittu kilpailukyvyystämme ja vähennetty turhaa työtä tavalla, jolla Katainen perustelee myös valtion tuottavuusohjelmaa. ”Työtä ei vaadita tehtävän enemmän vaan vähemmän ja fiksummin.” Hieno kestävän kehityksen tavoite: Vähemmällä työllä parempaan elämänlaatuun.

Valitettavasti finanssikriisi ja globalisaatiokehitys osoittavat, että tulevaisuutemme on aikaisempaa vähemmän omissa kansallisissa käsissämme. Suomalaisen työn hedelmiä voi alkaa valua kiihtyvästi muualle samaan aikaan kun niitä tarvittaisiin Suomessa, esim. kansallisen menestystarinamme ”jälkihoitoon” eli ikääntyvän väkemme toimeentuloon.

Kannattaa selvittää huolella ne väylät, joita myöten vaurautta tulee kansakunnalle ja valuu sieltä pois. ”Vaurauden väyliä” ei siis kannata tukkia, vaan tutkia. Oma ja kansallinen etumme vaativat, että tiedämme nuo väylät ja osaamme laskea niiden virrat oikein esim. ulkomaankauppaa käydessämme. Kansantalouden tilinpitoa kehittämällä saamme tätä tietoa.

Taloustieteessä ja muissa sosiaalitieteissä sekä talous- ja sosiaalipolitiikassa olemme vielä liikaa epätarkkojen ja epävarmojen uskomustemme, vaihtelevien poliittisten ideologioiden ja muiden arvojen armoilla. Joskus näyttää siltä, että terve järki, mieli ja etiikka eivät enää ohjaisi yhteiskunnallista elämäämme. Finanssikriisi osoitti tämän. Huikeat voitot yksityistettiin, tappiot sosialisointiin ja syyttömiä rankaistiin kovalla kädellä.

Ei mitään niin pahaa, ettei jotain hyvää. Finanssikriisi antoi opetuksen ilmastokriisin hoidolle ja ympäristötaloudelle: Vauhtia ei saa olla liikaa, jottei suunta hämärtyisi. Globaalin finanssisektorin silmitön ahneus ja kasvuvauhti synnyttivät kuplan, joka ajoi kaikkialla maailmassa ihmisiä suuriin vaikeuksiin. Tuskin kukaan enää uskoo, että ”vapaa” kilpailu ”vapaila” markkinoilla korjaa omat virheensä. Veronmaksajia huudetaan apuun, kun riskit realisoituvat.

On vaarallista, jos jotkut uskovat luonnon olevan markkinatalouden tapaan itsensä automaattisesti tasapainottava järjestelmä kasvihuonepäästöjen suhteen. Voi se olla, mutta varmuutta ei ole siitä, että luonnon uuteen tasapainotilaan mahdusi nykyinen määrä ihmisiä sillä elintasolla, joka on monilla tavoitteena. Uhkaavaan ilmastokriisiin ei ole varaa suhtautua kuten markkinatalouden kriiseihin, joita veronmaksajat tavan takaa maksavat takaisin ”tasapainoon” muiden verovarojen käyttökohteiden kustannuksella.

On vain yksi järkevä vaihtoehto. *Kasvihuonepäästöjä kannattaa aina alentaa*, vaikkeivät uskomukset päästöjen haitallisuudesta olisikaan tosia.

Historia on osoittanut – vaikka onkin hullua suostua näihin historian opetuksiin –, että ihmiset ja instituutiot voivat ”stressitestein” testata toistensa sopeutumiskykyä muuttuviin elinolosuhteisiin sitä mukaa kuin maailmanlaajuiset finanssipelurit ja sotaa haluavat meille kriisejä järjestävät.

Ihmisten ei kuitenkaan kannata kokeilla samaa luontoon. Ihminen ei luontoa tahtoonsa alista, mutta luonto voi kostaa rikkomukset sitä vastaan suurellekin osalle ihmiskuntaa.

On epärealistista kuvitella, että korkeaan elintasaan tottuneet hiilidioksidipäästöjä nyt aiheuttavat ihmiset olisivat valmiit tinkimään aineellisesta elintasostaan esim. köyhien ja huono-osaisten elintason parantamisen hyväksi. Pahimmillaan ilmastokriisistä tehdään tekosyy, jolla nujerretaan köyhät ja sorretut ”lopullisesti”. Parhaimmillaan ympäristötietoinen talous on väylä maailmanlaajuisen vaurauteen, hyvinvointiin ja rauhaan.

Paul Krugman sanoi Suomessa 21.9.2009: Jos hallitukset todella sitoutuvat panostamaan ilmastomuutoksen hillintään, piilee siinä suuria taloudellisia mahdollisuuksia. Esimerkiksi 90-luvulla investoitiin it-alaan, joka lähti valtavaan kasvuun. Sama voisi olla mahdollista myös ympäristöliiketoiminnalle.

Teknologiayritys Sun Microsystemsin pääjohtaja Jonathan Schwartz kirjoitti 30.12.2008: Maailmassa on käynnissä hiljainen vallankumous, jonka veturina ovat nopeimmin kehittyvät taloudet. Globaalin kaupankäynnin esteet eivät ole koskaan ennen olleet näin matalia eikä kommunikointi näin yksinkertaista esim. internetin

ansiosta. Tämä edistää poliittisia uudistuksia, kulttuurien läpinäkyvyyttä, yhteiskunnallista kehitystä ja varallisuuden voimakasta kasvua.

Krugmanin ja Schwartzin ohjeiden mukaan Suomen kannattaa vallata takaisin menettämänsä asemaa tutkimuksessa ja tietojärjestelmien kehittämisessä. Tällöin erityistä painoa kannattaa panna sosiaalisesti ja ympäristötaloudellisesti kestävä tiedon selventämiseen ja siihen nojautuviin tietojärjestelmiin. Niillä ylläpidetään ja kehitetään turvaverkostoja, joista Krugman kiitti pieniä maita ja joiden kehittämisestä Sitran yliasiamies Mikko Kosonen – yksi ihmisistä Nokian ihmeen takana – on visioinut tulevan parhaimmillaan vientituote. Tällaisilla tietojärjestelmillä voidaan myös selventää niitä väyliä, joita myöten varallisuutta tulee kansakunnille ja poistuu kansoilta. Tällaiselle tiedolle on huutava tarve modernissa rajat ylittävissä yhteiskunnissa.

Huomio talouskasvusta hyvinvoinnin mittaamiseen

JUKKA HOFFRÉN & HANNA RÄTTÖ

Hyvinvoinnin mittaaminen on haastava tehtävä, sillä kyseessä on moniselitteinen ja laaja-alainen ilmiö. Hyvinvoinnin mittareiden kehittäminen on kuitenkin erityisen ajankohtaista, kun hyvinvointi on länsimaissa nousemassa yhteiskuntapolitiikan keskeiseksi tavoitteeksi. Hyvinvointiin vaikuttavia, taloudellisesti arvotettavia tekijöitä on lisäksi mahdollista mitata melko luotettavasti.

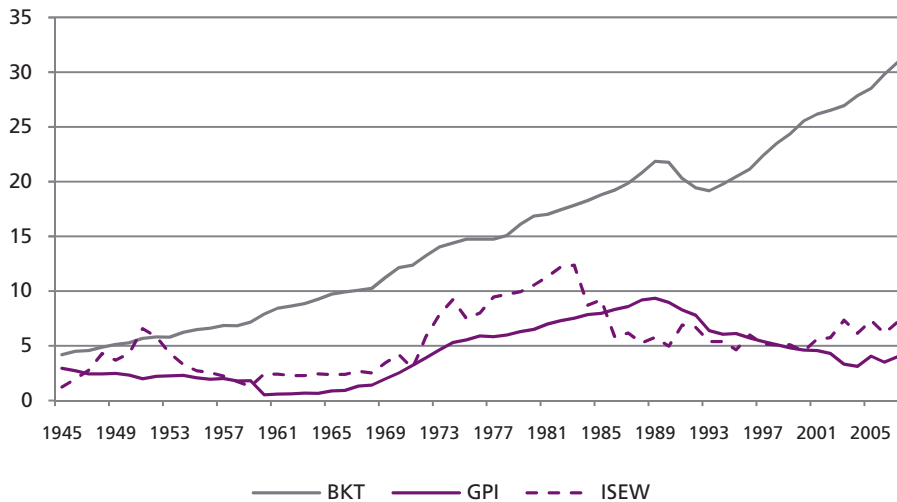
Hyväksytyksi taloudellisen aktiivisuuden mittariksi nousutta bruttokansantuotetta (BKT) pidetään yhä yleisesti hyvinvoinnin mittarina. Useimpien tutkijoiden ja ekonomistien mielestä BKT on tähän tehtävään kuitenkin riittämätön, sillä sitä ei ole kehitetty kuvaamaan hyvinvointia vaan talouden tavaroiden ja palveluiden tuotantoa. Kaiken tuotannon oletetaan lisäävän kulutusta ja kulutuksen väistämättä lisäävän ihmisten onnellisuutta, joten talouskasvu (BKT:n kasvu) on tavoiteltava yhteiskunnallinen päämäärä. BKT ei huomioi talouden toiminnan ja sen kasvun kestävyyttä ympäristön näkökulmasta. BKT ei myöskään tee eroa tuottavien ja tuottamattomien toimintojen välillä, eikä ota huomioon markkinatonta ja aineetonta taloutta riittävästi. Lisäksi tulonjakokysymykset jäävät kokonaan tarkastelun ulkopuolelle.

Talouspolitiikassa vallitsevat yhä BKT:n taustalla olevat pyrkimykset edistää kaikin keinoin talouskasvua. Samalla näkökulma hyvinvointiin on supistunut vain markkinahyödykkeiden tuotannoksi ja kulutukseksi. Lukuisten tutkimusten mukaan kulutusmahdollisuuksien kasvu ei kuitenkaan enää lisää ihmisten kokemaa hyvinvointia Suomessa tai muissa kehittyneissä maissa. BKT-mittarin käyttöä yhteiskuntapolitiikan ohjaamisen ja suunnittelun apuvälineenä on jatkettu, vaikka sen selityskyky on jatkuvasti heikentynyt. Tästä huolimatta talouspolitiikka on vahvasti kytkeytynyt BKT:hen mahdollisimman suureen kasvattamiseen.

Tärkeimmät vaihtoehtoiset taloudellisen hyvinvoinnin mittarit Index of Sustainable Economic Welfare (ISEW) ja Genuine Progress Indicator (GPI) tarkastelevat kehitystä yksittäisen ihmisen näkökulmasta. Ne lähtevät liikkeelle tulonjaolla painotetusta yksityisestä kulutuksesta jota korjataan mm. hyvinvointia tuottavien markkinattomien palveluiden, tuotannon aiheuttamien ympäristöhaittojen, luonnonvarojen ja luonnon laadun heikentymisen sekä pääoman kasvun ja kansainvälisen kaupan arvoilla.

Tilastokeskuksessa on laskettu Suomelle taloudellista hyvinvointia paremmin mittaavat ISEW- ja GPI-indikaattorien aikasarjat (kuvio 1). Tulosten mukaan hyvinvoinnin ja talouskasvun kehitykset erkanivat Suomessa toisistaan 1990-luvun

laman myötä: kun BKT kääntyi jo 1990-luvun alkupuolella takaisin nousevalle kehitysuralleen, jäivät ISEW- ja GPI-mittarit alhaiselle tasolle. Sekä ISEW että GPI ovat 2000-luvun puolella kääntyneet hienoiseen kasvuun, joka ei kuitenkaan ole ollut yhtä nopeaa kuin BKT:n kasvu.

KUVIO 1. Suomen BKT:n, GPI:n ja ISEW'in kehitys 1945–2007 (asukasta kohti, vuoden 2000 hinnoin)

Kansantalouden tilinpito ja BKT on tarpeen korvata jollakin kehittyneemmällä tilastojärjestelmällä, joka antaa paremman kuvan ihmisten hyvinvoinnin kehityksestä. Lisäksi kansantalouden tilinpidon, tapaan laadittava hyvinvoinnin tilastointijärjestelmä edellyttää järjestelmällistä ja kansanvälisesti standardoitua tilinpitojärjestelmää jotta tulokset olisivat luotettavia ja vertailukelpoisia. Uusien hyvinvoinnin seurantavälineiden kehittämisen keskeisinä haasteina ovat erityisesti hyvinvoinnin käsitteen moniulotteisuus ja subjektiivisuus. Euroopan unionin Beyond GDP -konferenssissa 2007 pohdittiin BKT:n korvaamista kehittyneemmillä seurantavälineillä. Uuden seurantajärjestelmän laatiminen osoittautui kuitenkin nopeasti ennakoitua huomattavasti haasteellisemmaksi.

Kirjallisuus

- Hoffrén, J. (2009) Katse talouskasvusta hyvinvointiin. Tieto&Trendit 2/2009. Tilastokeskus, 48.
- Hoffrén, J. & Rättö, H (2009) GPI hinnoittelee taloudellisen hyvinvoinnin. Tieto&Trendit 2/2009. Tilastokeskus, 46–47.
- Hoffrén, J. (2009) Bkt kasvaa, mutta hyvinvointi ei. Talouselämä 1/2009 39–41.
- Hoffrén, J. (2001) Measuring the eco-efficiency of welfare generation in a national economy. The case of Finland. Helsinki: Tilastokeskus.
- Rättö, H. (2009) Hyvinvointi ja hyvinvoinnin mittaamisen kehittäminen. Tutkimuksia 250. Helsinki: Tilastokeskus.
- Stiglitz J. & Sen, A & Fitoussi, J (2009) Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. Saatavissa: http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf.

JUKKA HOFFRÉN & HANNA RÄTTÖ

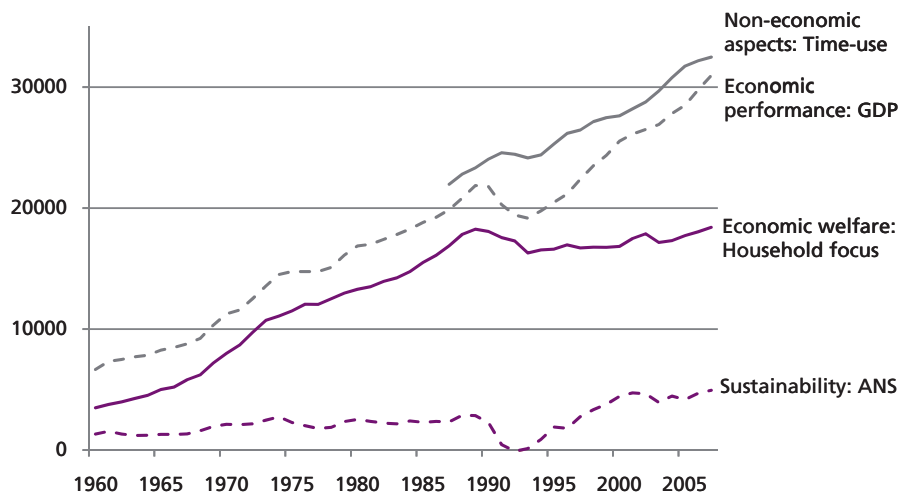
Stiglitzin komission lyhyt arvioiva kuvaus

Ranskan presidentti Nicholas Sarkozy asetti helmikuussa 2008 komission pohtimaan BKT:n rajoja ja kehittämään parempia mittareita talouden suorituskyvyn ja yhteiskunnan kehityksen seurantaan. Komissioon kuului kaikkiaan viisi taloustieteen nobelistia ja muita arvostettuja talous- ja yhteiskuntatutkijoita. Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, tunnetaan paremmin puheenjohtajansa Joseph Stiglitzin mukaan Stiglitzin komissiona. Komission suositukset valmistuivat syyskuussa 2009 ja ne asettavat suuria haasteita tilastotuotannon kehittämiseksi. Suositusten mukaan talouden mittaamisessa painopistettä tulee siirtää tuotannon mittaamisesta laajemmin ihmisen hyvinvointiin liittyviin mittareihin.

Komission hahmotelmien mukaan BKT:n ohella yhteiskunnan kehityksen parempi seuranta edellyttää seuraavia mittareita:

1. Taloudellinen hyvinvointi: Huomio kotitalouksiin, Kansantalouden tilinpitoa (SNA) täydentävät mittarit. Ideaali mittari sisältää kotitalouksien markkinakulutuksen, julkiset palvelut, ei-markkinatoiminnot, vapaa-ajan arvon ja puolustautumismenot.
2. Ei-taloudelliset seikat: mahdollisuudet ja elämänlaatu. Esim. ajankäyttötilit.
3. Kestävyys; globaalit ja kansalliset kestävyiden rajoitteet pitää huomioida. Genuine Saving (GS) tai Adjusted National Savingsin (ANS) tulee olla positiivinen.

Kuviossa on esitetty näiden suositusten mukaiset koelaskelmat Suomelle. Näiden koelaskelmien mukaan Suomessa BKT ja elämänlaatua kuvaava vapaa-ajan määrä ovat kasvussa. Sen sijaan kotitalouksien hyvinvointi on vuoden 1990 jälkeen polkenut lähes paikoillaan. Kestävyttä mittaava Maailman pankin ANS-mittari taas kertoo Suomen olevan kestäväällä pohjalla. Näitä mittareita ja niiden taustalla olevia tilastoihin on syytä suhtautua kriittisesti. Vapaa-ajan määrää on esimerkiksi kasvattanut suuri pitkäaikaistyöttömien määrä, joten se ei Suomen tapauksessa ole paras mahdollinen elämänlaadun mittari. Maailmanpankin ANS-mittari taas kertoo lähinnä onko talous kestäväällä vai kestävättömällä pohjalla. ANS antaa ymmärtää, että nykyinen hyvinvoinnin taso voidaan säilyttää Suomessa, vaikka toimintaa jatketaan entiseen malliin. ANS ei siten anna todellista kuvaa Suomen talouden kestävydestä.

Stiglitzin komission ehdottamat mittarit, Suomi (asukasta kohden, reaaliset hinnat (2000))

Stiglitzin komission työtä voi pitää merkittävänä askeleena eteenpäin hyvinvoinnin mittaamisessa, mutta ei viimeisenä sellaisena. Kehitystyö jatkuu varmasti ja luvassa on uusia merkittäviä avauksia. Merkittävin puute komission työssä on ollut se että se ei rohkennut suositella ympäristöhaittojen ja -vaurioiden hinnoittelua ja sisällyttämistä muihin talousmittareihin. Kestävyyden mittaaminen jää näin erilliseksi seurannaksi, mitä ei voi pitää hyvänä ratkaisuna. Jatkossa ympäristövarojen hinnoittelun haasteisiin on tartuttava rohkeammin ja ne on ratkaistava jollakin keinolla, jotta kestävä hyvinvoinnin seurannan kehittäminen mahdollistuisi.

KUVIO. Ekologisen kriisin levittäytymisen mentaaliseen ympäristöömme. Akseli Virtanen

Ekologisen kriisin levittäytyminen mentaaliseen ympäristöömme

AKSELI VIRTANEN

Mentaalinen ekologia kognitiivisessa kapitalismissa -tutkimushankkeemme on pyrkinyt kartoittamaan ekologisen kriisin levittäytymistä yhteiskunnalliseen ja mentaaliseen ympäristöömme.

Edellä oleva kartta lähtee keriytymään auki keskeltä "ekologisen epätasapainon" kokemuksesta. Se tarkoittaa jatkuvan epävarmuuden, elämän pysyviltä vaikuttaneiden perustojen sortumisen kokemusta tai eräänlaisesta subjektiviteetin ja sen ympäristöjen eroosiota ja tähän liittyvää traumaa, kuten Bracha Ettinger sanoisi. Kyse on arvojen kellumisen yhteydestä prekaareihin mielentiloihin: ahdistukseen, masennukseen ja paniikkiin elämänmuotoina, siis yhteiskunnallisen, mentaalisen ja ympäristöllisen ekologian ongelmien kietoutumisesta yhteen.

Vasempaan reunaan kartta laajeneekin kysymykseksi siitä, kuinka nykykokemuksemme ja -mielentilamme, se mitä tunnemme, haluamme ja toivomme on tänään itse asiassa elimellinen osa tietokapitalismin toimintaa, eikä jotain siitä erillistä. Tietokapitalismi on levittänyt tuotantonsa rakenteet ja riskit halujen, merkitysten ja subjektiviteetin rakenteisiin ja laajentanut siten ekologisen kriisin koskemaan myös mentaalista ympäristöömme.

Rahan tekemisessä tiedon avulla onkin yhä vähemmän kyse tavaroiden tuotannosta ja yhä enemmän kyse maailmojen tuotannosta. Tietokapitalismi ei ole niinkään tuotantotapa kuin tapojen tuotantoa: se on maneirismiä, habituksen ja uskomusten ja niihin sisällytettyjen subjektiivisuuksien ilmaisua, halujen ja käsitysten tuotantoa. Se on "tuotannollis-taloudellis-subjektiivinen yhdistelmä", kuten Félix Guattari sanoo. Siksi olemme *itse* olennainen osa sen toimintaa. Arvonmuodostuksen mekanismien siirtyminen mentaaliseen ympäristöömme onkin tänään halun analyysin kannalta huomattavasti olennaisempaa kuin "äitisuhde" tai "perhe".

Tulevaisuuden ongelman ydin ei toisin sanoen ole vain jokin meidän ulkopuoellamme oleva erillinen "neoliberalismi" tai "finanssipääoma", vaan yhä enenevässä määrin omat tunteemme, halumme, tapamme, ystävämme ja suhteemme heihin. Pelottavinta ei enää olekaan tuntematon, vaan se jonka tunnemme parhaiten. Ei ole enää minkäänlaista manikealaista dualismin logiikkaa, jonka perusteella "hyvät" voisivat organisoida vastustamaan "pahoja". Psykososiaaliset patologiat ovat suorassa yhteydessä siihen, että kyvyistämme kommunikoida, oppia ja liittyä toisten seuraan on tullut tärkeimpiä tuotantotekijöitä suorittavan työn ja kiinteän pääoman sijaan.

Näiden uusien suhteiden ymmärtämiseen tarvitaan Félix Guattarin mukaan uutta esteettis-poliittista artikulaatiota, ekosofiaa. Ekon taito eli oikoksen taito (oikonomia) on inhimillisen olemassaolon alueiden asuttavaksi tekemisen käytäntöjen kehittämistä. Kysymys ajattelun, tunteiden, mielentilan ja vuorovaikutuksen ”lajien” ympäristöstä ja tulevaisuudesta onkin tänään yhtä oleellinen kuin kysymys näkyvän luonnonympäristömme ekologiastakin.

Mentaalinen ekologia koskee päidemme ja suhteidemme sisään tunkeutuvia vallan ja kontrollin muotoja, jotka tuottavat toimintamme ja ajattelumme ehtoja subjektiviteetin tasolla. Se merkitsee myös välttämättömyyttä rakentaa uudelleen vastarinnan ”paikkaa” inhimillisen herkkyyden, myötätuntemisen ja yhdessätuotannon avulla. Oikealle kartta laajenee tähän suuntaan, inhimillisen asuttavaksi muuttamisen prosessien kartoitukseen.

Tässä rakennustyössä tarvitaan mm. Guattarin, Ettingerin ja Franco Berardin mukaan esteettisiä metodeja, jotka luovat tuntemisen ja käsittämisen yhteisiä hetkiä ja myötätuntemisen tiloja. Ne luovat katkoksia, jotka pakenevat ”mielivaltaa” ja auttavat meitä toimimaan ja tuntemaan yhdessä ilman, että meidän täytyy tulla toiseksi tai välttämättä edes ymmärtää toista. Se on onnistua vain, jos se saavuttaa kytkeytymisen koostumuksen, jos se on olemassa yksilöiden ja ryhmien subjektiivisella tasolla, sen on tapahduttava näillä ”molekulaarisilla tasoilla”, joilla uudet asenteet, herkistymiset ja käytännöt voivat estää vanhojen rakenteiden toiston.

Kartta hahmottaa näin mentaalisen, yhteiskunnallisen ja luonnonympäristön ekologian kytkeytymistä yhteen. Sen avaamassa mikropoliittisessa analyysissä ei ole kysymys siitä, että toisaalla olisi subjektiviteetti ja toisaalla materiaallinen yhteiskunnallinen todellisuus. Eikä karttaa voi jakaa makro- ja mikrososiaaliseen. Tietokapitalismi toimii näillä kaikilla tasoilla.

Suosittelen jokaiselle poliittisena itseään pitävälle liikkeelle sen oman mentaalisen ekologian kysymysten ottamista vakavasti.

Lisää molekulaarisesta organisaatiosta löytyy täältä: www.mollecular.org.

Kirjallisuus

- Berardi, Franco (2006) Tietotyö ja prekaari mielentila. Helsinki: Tutkijaliitto, Polemos-sarja.
Butler, Judith (2009) Brachan työstä – On Bracha's Work 2009. Helsinki: Aivojen yhteistyön muistivihkot 4.

- Ettinger, Bracha (2009) Yhdessätuotanto. Helsinki: Tutkijaliitto, Polemos-sarja.
Guattari, Félix (2008) Kolme ekologiaa. Helsinki: Tutkijaliitto, Polemos-sarja.
Virtanen, Akseli (2009) Johdanto Bracha Ettingerin yhdessätuotantoon. Helsinki: Aivojen yhteistyön muistivihkot 3.

Tuloerojen kasvu – kateellisten panettelua?

TIMO MIETTINEN

Älä kadehdi sitä, joka menestyy elämässään, sitä, jonka kaikki juonet onnistuvat. Malta mielesi, hillitse vihasi! Älä kiivastu – se johtaa vain pahaan! – Daavidin psalmi (Ps. 36:7–8)

Myytti Suomesta kateuden ja kaunahengen tyyssijana elää vahvasti katajaisen kansan keskuudessa. Kateuden sanotaan vievän kalatkin vedestä, muuttavan kantajansa vihreäksi ja – yllättävää kyllä – jarruttavan dynaamisen ja kannustavan kansantalouden kehittymistä. Vuosittaista verotietojen julkistamisaikaa on alettu nimittää kateusviikoiksi, vaikka uutisoinnin perusteella korkean tuloluokkien elämään kuuluu piirteitä, jotka eivät varsinaisesti ole kadehdittavia. Vaan on tässä jotain hyvääkin: STT:n uutisen mukaan (26.9.2009) suomalainen naapurikateus on yksi tehokkaimmista laitonta rakentamista hillitsevistä tekijöistä.

Tässä suhteessa ei olekaan yllättävää, että viime vuoden lopulla julkistetut tilastotiedot Suomesta eniten tuloeroja viimeisten kahden vuosikymmenen aikana kasvattaneena OECD-maana ohitettiin muutamalla olankohautuksella (Growing Unequal? 2008). Erityisesti talouslehtien sivuilla kyseiseen tietoon viitattiin usein kateellisten panetteluna¹, sillä vaikka tuloerojen kasvu oli Suomessa vuosina 1995–2005 teollisuusmaiden huippua, olemme edelleen keskimääräisesti pienten tuloerojen maa. Julkisessa keskustelussa korostetaan usein, että 1990-luvun laman jälkeinen talouskasvu on myös hyödyttänyt kaikkein pienituloisimpia: yhteisen kakun kasvaessa myös tulonsiirtojen sekä terveys- ja hyvinvointipalvelujen perusta vahvistuu.

Suomalaisen kaunahengen kritiikki oli myös Pekka Himasen tulevaisuusvaliokunnalle vuonna 2004 tekemän selvityksen *Välittävä, kannustava ja luova Suomi* keskeisimpiä lähtökohtia. Raportissaan Himanen määritteli perinteisen suomalaisen hyvinvointivaltiomallin joustamattomaksi ja uudistuskyytymäiseksi ”kateuden yhteiskunnaksi”, jonka tilalle hän toivoi uutta luovuuteen ja keskinäiseen luottamukseen perustuvaa ”vapauden kulttuuria”. Hyvinvointivaltio 2.0 -nimikkeen alaisuudessa kulkeva malli tuli saavuttaa kattavalla toimenpideohjelmalla, johon liikunnallisuuden lisäämisen ja julkisten palveluiden yksityistämisen ohella sisältyi vaatimus työn verotuksen ”uudelleendynamisoinnista” (suomeksi: viiden prosentin laskemisesta kaikissa tuloluokissa). Samalla Himanen tuli vahvistaneeksi julkisessa keskustelussa usein esiintyvän väitteen, jonka mukaan ”hyvinvointiyhteiskunnan perusta ei ole veroaste, vaan työn synnyttämät verotulot”(emt. s.12). Kasvattakaamme siis kakkua.

¹ ”Kateusviikolla näkyi tuloerojen kasvu”, Talouselämä 7.11.2008.

On nähdäkseni tärkeää ymmärtää, miksi maamme etevimmän tietoyhteiskunnan tutkijan argumentti on olennaisesti puutteellinen nykyisen empiirisen todistusaineiston valossa. Vaikka filosofian tutkijana jaan täysin Himasen tavoitteet – välittämisen, yhteisöllisyyden, luottamuksen vahvistamisen – sisältyy uuteen 2.0.-hyvinvointikäsitteeseen eräs ammottava aukko: kysymys taloudellisesta eriarvoisuudesta ja sen merkityksestä hyvinvoinnille. Globaali tarkastelu osoittaa, että kysymys on ehdottoman tärkeä niin talouden kilpailukyvyyn, sosiaalisten ongelmien kuin ympäristötehokkaan yhteiskunnan kehittämisen kannalta. Siksi esittelen seuraavassa lyhyesti neljä teesiä:

1. *Hyvinvointivaltio ei kestä taloudellisen eriarvoisuuden kasvua. Tämän hillitseminen tulisi olla koko poliittista kenttää yhdistävä teema.*
2. *Eriarvoisuuden kasvu ei ole välttämätöntä vaan riippuvaista poliittisesta päätöksenteosta.*
3. *Yhteiskunnallisella tasa-arvolla on merkittäviä hyötyjä innovaatiotehokkuuden kannalta.*
4. *Kestävän kehityksen politiikka edellyttää myös sosiaalisesti oikeudenmukaista yhteiskuntaa. Tasa-arvoon perustuva hyvinvointivaltio ja ympäristövaltio eivät ole vastakkaisia tavoitteita.*

Siinä missä Himanen näkee uskon pohjoismaiseen hyvinvointivaltiomalliin eräänä nykyisen yhteiskunnallisen keskustelun tabuna – yhteisöllisesti torjuttuna asiana – rohkenen olla eri mieltä: juuri 1990-luvun laman jälkeistä talouskasvua seurannut eriarvoisuuden lisääntyminen on muuttunut hyvinvointivaltion tabuksi – kielletyksi ja vältettäväksi aiheeksi. Puhetta yhteiskunnan eriarvoistumisesta vältetään vetoamalla huono-osaisten kateuteen, joka – kuten kristillisen tradition kasvatteina tiedämme – on yksi perisyksästä. Kateus- ja ahneuspuheeseen liittyvän vääränlaisen psykologisoinnin sijaan huomio tulisi kiinnittää kehitykseen ja sen seurauksiin.

Talouskasvun ja hyvinvoinnin suhde ei ole yksiselitteinen

Ajatuksella talouskasvun ja hyvinvoinnin kytkeytymisestä yhteen on pitkä historiansa. Modernissa eurooppalaisessa perinteessä yhteyden vaikutusvaltaisimpana puolustajana voidaan pitää Adam Smithia, joka teoksessaan *Kansojen varallisuus* (1776) esitti kattavan analyysin vapaisiin markkinoihin perustuvan järjestelmän eduista. Vaikka varhaiset feodaaliyhteiskunnat olivat Smithin havaintojen mukaan näennäisesti tasa-arvoisempia, teollisen yhteiskunnan mukanaan tuoma työnjako ja tuotannon tehostuminen olivat tehneet kansakunnista keskimääräisesti onnellisempia ja oikeudenmukaisempia. Talouden kasvaessa eriarvoisuus lisääntyi, mutta kokonaiselintason kasvaessa kaikki pääsivät viime kädessä hyötymään hyvinvoinnin kasvusta. Yhä monimutkaisemmaksi käynyt kaupankäynnin rakenne pakotti

myös uudistamaan lainsäädäntöä sekä vahvistamaan liberaaliin traditioon kuuluvia inhimillisiä perusoikeuksia.

Smith osui epäilemättä oikeaan. 1700-luvulta 1900-luvun puoliväliin (ja sen paremmalle puolelle) vapaisiin markkinoihin perustunut järjestelmä osoitti elinvoimansa varsinkin niissä maissa, jotka toimivat tämän järjestelmän ytimessä. Kansakunnista tuli terveempiä, oikeudenmukaisempia sekä pitkäikäisempiä: esimerkiksi verrattain myöhään teollistuneessa Suomessa odotettu elinikä lähes kaksinkertaistui aikavälillä 1880–1980. Demokraattisten päätöksentekomekanismien kehittyminen kulki myös rinta rinnan tuotantokapasiteetin kehittymisen kanssa, vaikka jälkimmäinen ei toki sinällään aiheuttanut työtä tekevän väestönosan olosuhteiden parantumista.

Smithin teesistä tuli hiljalleen itsestäänselvyys: talouskasvu merkitsee yhteisen hyvinvoinnin lisääntymistä. Vaikka toisen maailmansodan jälkeen kehitetyt menetelmät bruttokansantuotteen (BKT) laskemiseksi eivät olleet ensisijaisesti hyvinvoinnin mittareita, ne muuttuivat hyvin pian sellaisiksi.

Smithin näkemystä kritisoitiin toki jo 1800-luvulla, ja monet 1900-luvun taloustieteilijät esittivät siihen merkittäviä täydennyksiä. Esimerkiksi bruttokansantuotteen kehittäjänä tunnetun Simon Kuznetsin esittämän hypoteesin mukaan tuloerojen kasvu liittyy ainoastaan tiettyyn markkinatalouden kehitysvaiheeseen, jonka jälkeen taloudellinen eriarvoisuus kääntyy laskuun. Tämä hypoteesi näyttikin pitävän paikkansa 1960-luvun Suomessa. Vuodesta 1966 vuoteen 1976 tuloerot tasoittuivat merkittävästi suuren yhteiskunnallisen rakennemuutoksen seurauksena, minkä jälkeen kehitys pysyi 1990-luvun puoliväliin lähes paikoillaan.

1990-luvun alkupuolella jotain kuitenkin tapahtui. Tuloeroja kuvaava gini-indeksi kääntyi nousuun 1990-luvun puolivälissä nousten sotien jälkeiseen huippuunsa vuonna 2006 (27,3). OECD-tasolla tarkasteltuna taloudellisen eriarvoisuuden kasvu oli Suomessa huippuluokkaa; kuvaavaa on, että vuosina 1990–2006 suurituloisimman prosentin reaaliset tulot kaksinkertaistuivat (kasvua 121,9 prosenttia), kun taas alin prosentti sai tyytyä ainoastaan vajaan prosentin vuosivauhtiin (Riihelä 2009). 1960-luvulta lähtien jatkuvasti vähentynyt suhteellinen köyhyys kääntyi jälleen nousuun 1990-luvun puolivälissä, ja vuonna 2004 köyhien määrä oli ylittänyt jo 500 000 ihmisen rajan (11 prosenttia). On myös vahvaa evidenssiä siitä, että bruttokansantuotteen kehitys irtaantui ihmisten kokeman hyvinvoinnin keskimääräisestä lisääntymisestä. Onnellisuustutkimuksien lisäksi muutos näkyi ISEW-indikaattorissa (Index of Sustainable Economic Welfare) sekä GPI-indeksissä (Genuine Progress Indicator), jotka molemmat osoittivat käännöstä alaspäin 1990-luvun alkupuolella.

Hyvinvointivaltio ei kestä eriarvoisuuden kasvua

Onko tämä kehitys uhka Suomen hyvinvoinnille?

Suomen poliittista konsensusta on ohjannut pitkään John Rawlsin muotoilema tulonjaon ”eroperiaate”, jonka mukaan tulonjaon eriarvoisuus on hyväksyttävää vain niin pitkälle kuin se hyödyttää myös kaikkein heikoimmassa asemassa olevia. Hyvinvointivaltio-ideologian laaja hyväksyntä onkin kiistämättä ollut eräs Suomen poliittisen kentän vahvuuksia: päämäärien sijaan kiistaa aiheuttavat keinot. Maksimaalista rikastumista painottavan amerikkalaisen unelman sijaan suomalainen malli on painottanut toimivia terveys- ja hyvinvointipalveluja, universaalia sosiaaliturvaa sekä heikoimmista huolehtimista julkisen vallan keinoin. Tavoitteiden saamiseksi talouspolitiikkaa on ohjannut pyrkimys verokertymän maksimointiin.

Emme kuitenkaan ole kenties täysin ymmärtäneet niitä haittatekijöitä, joita yhteiskunnan taloudellinen eriarvoistuminen voi tuottaa. Eräs vaikuttavimmista tulerokeysmyksen ympärille keskittyvistä tutkimuksista voidaan pitää Nottinghamin yliopiston professorin Richard Wilkinsonin sekä tutkija Kate Pickettin vuonna 2008 ilmestynyttä teosta *The Spirit Level*, joka vyöryttää kattavan todistusaineiston tulerojen haittavaikutuksista. Tutkimuksen aineisto osoittaa varsin vakuuttavasti, että varsinkin teollisuusmaissa useimpien sosiaalisten ongelmien taustalla ei nykyään ole niinkään absoluuttinen köyhyys vaan ennen muuta yhteiskunnan suhteellinen eriarvoisuus. Liikalihavuus, mielenterveysongelmat, teiniraskaudet, perheväkivalta, rikollisuus – lähes kaikki sosiaaliset ongelmat ovat akuuteimpia maisissa, jossa ero rikkaiden ja köyhimpien välillä on suuri.

Eriarvoisuuden kasvu ei ole välttämätöntä

Miksi tuloterot kasvoivat 1990-luvun aikana? Julkisessa keskustelussa usein esitetyn väitteen mukaan taloudellisen eriarvoisuuden lisääntyminen liittyy aina talouskasvuun. Täydentävän argumentin mukaan tulerojen kasvu liittyy erityisesti tuotantorakenteen muutoksiin: kun korkeasti koulutetun työvoiman kysyntä lisääntyy työmarkkinoilla, myös taloudellinen eriarvoisuus lisääntyy. Suomessa tätä teoriaa on tukenut esimerkiksi teknologiateollisuuden 1990-luvun aikana lisääntynyt huippuosaajien tarve. Laman jälkeiseen eriarvoisuuden kasvuun on kytkeytynyt myös vahvasti omaisuusarvojen (arvopaperit, kiinteistöt) nousu. Siksi tulerojen kasvu on mielletty välttämättömänä pahana – hallitsemattomana luonnonvoimana, jonka eteneminen on poliittisen päätöksenteon ulottumattomissa.

Argumentti eriarvoisuuden välttämättömyydestä ei kuitenkaan päde tällaiseen Suomen tapaukseen. Kuten useat tutkimukset osoittavat, yksittäisistä syistä tärkeimpänä voidaan pitää vuoden 1993 verouudistusta, jossa pääomatulojen verotus eriytettiin ansiotuloista investointihalukkuuden tukemiseksi. (Riihelä ym. 2005; Pirttilä & Selin 2006). Pääomatulojen erillinen verokanta näkyi varsinkin

parhaiten tienaavan prosentin tulotasossa, mutta myös parhaassa kymmenyksessä. Kehityksen myötä verotuksen keskimääräinen progressioaste on laskenut, ja varsinkin ylimmissä tuloluokissa veroratkaisun myötä yhä suurempi osa tuloista pyritään nostamaan pääomatuloina. (Vuonna 1994 osuus pääomatulojen osuus oli 28 %, vuonna 2007 jo 62 %). Tulonsiirrot – sekä maksetut (verot) että saadut (toimeentulotuki, eläkkeet jne.) – alkoivat entistä vähemmän tasoittaa tuloerojen syntymistä.

On toki mahdollista esittää argumentti, ettei kuvattuun kehitykseen liity mitään eettistä ongelmaa: kuten Himasen raportti esittää, hyvinvointivaltion perustana tulisi pitää ensi sijassa työn synnyttämiä verotuloja – eriarvoisuutta tulisi pikemminkin oppia sietämään. Poliittisen järjestelmän kannalta on kuitenkin ongelmallista, että edellä kuvattua kehitystä pidetään yksinomaan taloudellisiin nousukausiin kytkeytyvänä välttämättömyytenä. Empiirisen todistusaineiston valossa on selvää, että eriarvoisuuden kasvu liittyy poliittisiin ratkaisuihin – vetoaminen kehityksen väistämättömyyteen häivyttää poliittisesta päätöksenteosta vastuun.

Yhteiskunnallisella tasa-arvolla on merkittäviä hyötyjä innovaatiotehokkuuden kannalta

Usein esitetyn väitteen mukaan pohjoismaisen hyvinvointimallin heikkoutena on sen vähäinen kannustavuus, joka liitetään yhtäältä suhteellisen korkeaan verotasoon sekä toisaalta pohjoismaisen hyvinvointimallin luomaan sosiaaliturvaan. Tämä oli myös Himasen raportin lähtökohta: ”Työntekoa eli osaamisen käyttöä ei pidä rangaista” (Himanen 2004, 14). Näkemys on esiintynyt myös esimerkiksi International Institute for Management Development (IMD) -järjestön julkaisemissa, kilpailukykyä mittaavissa indekseissä, joissa heikentäviä osatekijöitä ovat Suomen tapauksessa olleet muun muassa korkea henkilöveroaste, alhainen vuosityötuntimäärä sekä korkea valtion menojen suhde bruttokansantuotteeseen. Tästä huolimatta Suomi on pärjännyt kansainvälisessä vertailussa varsin hyvin: maailman talousfoorumin (WEF) kilpailukykyvertailussa Suomi on koko 2000-luvun ollut kärkipäässä – vuonna 2009 sijoitus oli kuudes.

Tosiasioiden valossa on hyvin kyseenalaista väittää, että korkea verotus tai julkisen sektorin suuri osuus olisivat sinällään kilpailukykyä huonontavia tekijöitä. Näin on ainoastaan siinä tapauksessa, että julkinen sektori toimii tehottomasti. Esimerkiksi Suomi on pystynyt nousemaan PISA-vertailussa Euroopan kärkeen, vaikka käytämme bruttokansantuotteesta koulutukseen esimerkiksi vähemmän kuin muut pohjoismaat (6,53 % vuonna 2004).

OECD-maiden välinen tarkastelu osoittaa kiistattomasti, että yhteiskunnallisella tasa-arvolla on positiivista merkitystä innovaatiotehokkuuden kannalta. Patentteja myönnetään selkeästi enemmän niissä maissa, joissa tulonjaon vähäinen eriarvoisuus yhdistyy maksuttomaan ja laadukkaaseen koulutukseen. Myös sosiaa-

lisellä liikkuvuudella – mahdollisuudella nostaa (tai laskea) koulutus- ja ansiotaso-
aan suhteessa vanhempiin – on merkitystä kilpailukyvyn kannalta.

Tutkimustulosten kiistaton johtopäätös näyttääkin olevan, että kannusta-
vuus on yhteiskunnallisena ilmiönä monimutkaisempi kuin usein ajatellaan. Ih-
misen halu kehittää itseään ja tuottaa tätä kautta yhteistä hyvää ei riipu ensi sijas-
sa työstä saatavista palkinnoista vaan ennen muuta sitä edeltävistä lähtökohdista:
esimerkiksi kokemuksesta, että myös vaatimattomista lähtökohdista käsin olen
koulutusmahdollisuuksien suhteen samalla viivalla muiden kanssa. On myytti, et-
tä innovaatiokulttuuria ruokkii yksinomaan keskittyminen ”huippuosajiin” – tie-
teentekijänä tiedän, että tiedeyhteisö toimii aina kokonaisuutena ja yksittäiset löy-
dökset ovat aina pitkän vuorovaikutusketjun tulosta.

Kestävän kehityksen politiikka edellyttää myös sosiaalisesti oikeudenmukaista yhteiskuntaa

On tärkeää myös huomioida, millä tavoin sosiaalinen oikeudenmukaisuus on kyt-
keytynyt ilmastonmuutokseen sekä kestävän kehityksen politiikkaan. Pohjoismais-
ta hyvinvointimallia on oikeutettua kritisoida sen suuresta hiilijalanjäljestä, jonka
syntyy tasaisesti jakautunut hyvinvointi on eittämättä vaikuttanut. Hyvinvoinnin
käsite on ajateltava uudelleen.

On kuitenkin perusteita väittää, että nimenomaan tasa-arvoisemmat yhteis-
kunnat tuntevat syvempää vastuuta kestävästä kehityksestä: australialaisen Planet
Ark -säätiön kierrätystä käsitelleessä tutkimuksessa kierrätystehokkuuden ja talou-
dellisen tasa-arvon välillä oli selkeä yhteys: parhaiten menestyivät tutkituista mais-
ta tasa-arvoisimmat (Japani, Ruotsi), huonoimmin epätasa-arvoisimmat (USA,
Iso-Britannia). (The Recycling... 2004). Kehitysavun antaminen on pitkään ollut
yleisempää tasa-arvoisissa maissa. Myös Reilun kaupan tilastot osoittavat selkeäs-
ti, että vastuullinen kuluttaminen on yleisempää tasa-arvoisimmissa maissa (pois
lukien Iso-Britannia ja Sveitsi, jossa RK-tuotteet menestyvät suhteellisen korkeas-
ta epätasa-arvosta huolimatta).

Kenties johtopäätös näistä tosiasioista on se, että teknologiset ratkaisut si-
nällään eivät riitä kestävän kehityksen aikaansaamiseksi. Ympäristöä parantavi-
en innovaatioiden laaja ja vastuullinen käyttöönotto edellyttää sosiaalisesti oikeu-
denmukaista yhteiskuntaa, jossa ihmiset tuntevat luottamusta toisiaan kohtaan:
kierrätämme, koska uskomme muidenkin tekevän niin – vaihdamme hehkulam-
put energiatehokkaampiin vaihtoehtoihin, koska luotamme muidenkin tekevän
näin. Hyvinvointi- ja ympäristövaltio eivät ole toisensa poissulkevia vaihtoehtoja –
päinvastoin: juuri hyvinvointivaltio kykenee uudistumaan.

* * *

Kyseessä on ennen kaikkea eettinen kysymys: koko eurooppalainen poliittinen ajattelu nojaa vakaumukselle, jonka mukaan poliittinen yhteisö ei ole olemassa ainoastaan aineellisten tarpeiden tyydyttämistä vaan ennen muuta hyvää elämää varten.² Siksi myös hyvinvointivaltiokeskustelua tulisi avata suuntaan, joka aineellisten edellytysten lisäksi ottaisi huomioon yhä paremmin hyvinvoinnin käsitteen ja hyvinvoinnin tasaisemman jakautumisen?

Kirjallisuus

- Aristoteles, Poliitiikka (1991) Suomentanut A. M. Anttila. Selitykset laatinut Juha Sihvola. Teokset 8. Helsinki: Gaudeamus.
- Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries. OECD Publishing 2008. <http://browse.oecdbookshop.org/oecd/pdfs/browseit/8108051E.PDF>.
- Himanen, Pekka, Välttävä, kannustava ja luova Suomi. Katsaus tietoyhteiskuntamme syviin haasteisiin. Eduskunnan kanslian julkaisu 4/2004.
- Pirttilä, Jukka & Selin, Håkan (2006) "How Successful is the Dual Income Tax? Evidence from the Finnish Tax Reform of 1993," CESifo Working Paper Series CESifo Working Paper. CESifo Group Munich.
- Riihelä, Marja, Essays on income: inequality, poverty and the top income shares. VATT-julkaisuja (52), 2009.
- Riihelä, Marja, Risto Sullström, Matti Tuomaala: "Kuponinleikkaajien paluu: ylimmät tulo-osuudet ja niiden verotus". Talous ja yhteiskunta 1/2005.
- The Recycling Olympics Report. Planet Ark Environmental Foundation 2004.
- Wilkinson, Richard & Kate Pickett, Kate (2009) The Spirit Level: Why do more equal societies almost always do better? Penguin.

² Aristoteles, Poliitiikka (I, 1252b29–30).

Kauppiasmoraalin ja huolenpitomoraalin suhde

MARJATTA BARDY

Kulttuurien kukoistuskautia tutkittaessa on tultu päätelmiin,¹ jonka mukaan kukoistamiselle on ominaista kauppiasmoraalin ja huolenpitomoraalin rinnakkainen kehittyminen. Kauppiasmoraalin tarkoitus on tuottaa voittoa, ja huolenpitomoraalin tehtävänä on vaalia sitä, mitä ei voi panna kaupan. Kumpaakin tarvitaan. Niiden rinnakkainen yhteiselo mahdollistaa ehtoisasti kukoistavan kulttuurin. Huonosti käy yhteiskunnassa, jossa jompikumpi hallitsee yksin. Niitä ei pidä myöskään sekoittaa toisiinsa, koska näillä moraalien lajeilla on *erilainen toimintalogiikka ja erilainen aikajänne*.

Huolenpitomoraalin mukaisessa toiminnassa ”voitot” karttuvat pitkäjänteisestä kannattelusta, monesti hitaista ja usein mittaamattomista, kärsivällisistä ja toistuvista arjen kestävästä suhteista ja teoista. Huolenpitomoraalissa lähtökohdat kiinnittyvät ihmisen arvokkuuden ja yhteisvarantojen vaalimiseen. Kauppiasmoraali taasen ei harjaannuta ihmisen kehitystä, oppimista ja hoivaamista kannattelevaan toimintaan. Sen ydin on rahassa mitattavien voittojen kartuttaminen. Toimien keskiössä ovat nopeasti omistajiaan vaihtavat hyödykkeet, uuden vaihdettavan kehittäminen ja markkinoiden valloittaminen, laskelmiin, intuitioon ja riskinottoon perustuen. Toimet kummankin moraalilajin piirissä hyödyttävät yksilöitä ja yhteiskuntaa.

Tämän aikakauden perustaviin ongelmiin kuuluu se, että *kauppiasmoraalin toimintalogiikan ja aikajänteen ylivalta on näivettänyt huolenpitomoraalin kehittymistä* uusissa muuttuneissa yhteiskunnallisissa oloissa. Väitän että näin on pääosin markkinakurin yhteiskunnassa. Käytännöissä on havaittavissa monia muunnelmia, joissa myös huolenpitomoraali on voinut kehkeytyä uusiin muotoihin kuten vaikkapa soveltavan taiteen käytännöissä.² Silti uudet kehkeymät jäävät usein lyhytkestoisiin johtuen lyhytkestoisesta rahoituksesta ja toimintapolitiikasta.

”Hyvinvointimallimme tabuihin ja mustiin aukkoihin” kuuluu kauppiasmoraalin ja huolenpitomoraalin *epätasapaino*. Huolenpitomoraali on jäänyt puolustusasemiin ja ikään kuin altavastaaajaksi kysymykseen, miksei sen toimintapiirissä noudatettaisi tinkimättömästi kauppiasmoraalin logiikkaa ja aikaperspektiiviä. Näin on hämärtyneet se, että nämä moraalilajit palvelevat perustehtäviltään erilaisia päämääriä. Hyvin kehittyneinä ja tasaveroisina ne myös voisivat vartioida toinen toisiaan ylilyöntien vaaroilta. Niiden kesken nyt kärjistyneen epätasapainon korjaaminen on maailman laajuinen kysymys, jonka ratkaisuedellytyksiä on haettava monelta tasolta myös paikallisesti.

¹ Jane Jacobs (1992) *Systems of Survival. A Dialogue on the Moral Foundations of Commerce and Politics*. New York: Random House. Termit kauppiasmoraali ja huolenpitomoraali ovat Jacobsilta peräisin, tässä niiden sisältöä on muokattu tähän aikaan ja paikkaan soveltuviksi.

² Ks. Kulttuurin hyvinvointivaikutusten toimintaohjelma, OPM 2010.

Tämän ristiriidan vakaviin seurauksiin kuuluu aikajänteen lyheneminen, pahimmillaan kvartaalitalouden tahtiin. Kestävän yhteiskunnan rakentamisessa tarvitaan kipeästi pitkää aikaperspektiiviä – niin taaksepäin kuin eteenpäinkin. Tarvitaan tietoa ja historiantajua menneiden sukupolvien elämänmuodoista ja tulevantajua uusien sukupolvien elämän kuvittelemiseksi. Kauppiasmoraalin ylivalta typistää paitsi sukupolviperspektiiviä myös käsityksiä ihmisestä ja hyvästä elämästä. Typistymistä ja vääristymistä tapahtuu myös silloin, jos huolenpitomoraali alistaa valtaansa kauppiasmoraalin.

Se mitä meille ja meissä tapahtuu, yksilöinä ja yhteisöinä, on yhtäältä seurausta kauppiasmoraalin ja huolenpitomoraalin keskinäisistä suhteista, joita politiikassa säädellään.

Näiden kahden moraalilajin välinen suhde tulee ratkaisevasti vaikuttamaan siihen, miten ympäristötietoista ja sosiaalista yhteiskuntaa rakennetaan. Sitä hahmotellaan 4. luvussa.

Ylikuluttavat, kamppailevat ja kestävät yhteiskunnat

Marko Ulvila & Jarna Pasanen (eds.) Sustainable Futures. Replacing Growth Imperative and Hierarchies with Sustainable Ways. Helsinki: Ministry for Foreign Affairs. 2009.
Tiivistelmä, s. 9–10; Conclusion and recommendations, s. 70–84.

Kirjassa jäsennetään kolme kulttuurista luokkaa, joihin kuhunkin kuuluu maailmanlaajuisesti noin kolmannes väestöstä. Ylikuluttavassa kulttuurissa ihmisten tarpeet täyttyvät mutta ympäristövara ylittyy. Kamppailevassa ympäristövara ei ylitä mutta ihmisarvon kriteeri ei täyty esimerkiksi aliravitsemuksen takia. Näiden kahden väliin jää *kestävä luokka*. Kestävään luokkaan kuuluvat pystyvät täyttämään perustarpeensa niin, että he elävät tasapainossa ympäristön kanssa. Eri-tyisen kestävinä kulttuureina erottuvat Kolumbia, Kuuba, Costa Rica ja Sri Lanka.

Kulttuurien kestämyksen taustalla on perimmiltään kaksi asiaa: taloudellisen kasvun vaatimus sekä hierarkkiset rakenteet. Kasvun ihanteen tilalle ehdotetaan kestävää taloutta, joka tarkoittaisi

- ♦ ylikuluttavalle luokalle rahatalouden supistumista,
- ♦ kestäville luokalle vakaata taloutta ja
- ♦ kamppailevalle luokalle voimaantumista.

Valtahierarkiat johtavat kestämyksen luontosuhteeseen ja ihmisarvon puutteeseen, sillä eliitti on vieraantunut luonnon ja ihmisyyden perussäännöistä. Sukupuoli, etnisuus, talous, tieto ja luonto ovat hierarkkisia suhteita, jotka tulisi muuttaa tasa-arvoisiksi. Modernin yhteiskunnan muuttaminen kestävämmäksi edellyttää ylikulutuksen poistamista, demokratian syventämistä ja alkuperäiskansojen maailmankuvasta oppimista.

Kulttuurisesta muutoksesta kirjassa on hahmoteltu kaksi mahdollista skenaariota. Ensimmäisen skenaarion mukaan muutos tapahtuu lähes itsekseen, kun uusi, kestävä, globaali kulttuuri alkaa kukoistaa alitajuisena vastauksena useisiin samanaikaisiin kriiseihin. Toisen skenaarion mukaan kulttuurinen muutos tapahtuu, kun kestävään kulttuuriin siirtymisestä eniten hyötyvät ryhmät nousevat kapinaan vaatimaan muutosta. Tämän skenaarion kannalta kiinnostavia ovat kamppailevien ja kestävien luokkien kansanliikkeet.

Kansanliikkeissä ensimmäisenä ja tärkeimpänä askeleena pidetään köyhien oikeuksien tunnustamista. Oikeus ruokaan ja kunnialliseen asemaan yhteiskunnassa ovat perustarpeita; tärkeitä ovat myös oikeudet luonnonvaroihin, äänioikeus sekä oikeus tietää omaan elämään vaikuttavista politiikkatoimista ja ohjelmista.

Maareformien tarve on akuutti. Lisäksi on välttämätöntä lopettaa esimerkiksi naisiin, vähemmistöryhmiin ja alkuperäisasukkaisiin kohdistuva väkivalta.

Kestävään luokkaan kuuluu merkittävä osa maapallon väestöstä, mutta se sivutetaan usein ympäristön kestävyyttä koskevissa keskusteluissa, joissa huomio kiinnittyy toisaalta ylikulutukseen ja toisaalta köyhyyteen. Luokan elämäntapa tulisi kuitenkin nähdä esimerkkinä kestävyiden rajoissa toteutuvasta hyvästä elämästä. Tarvitaan globaalia kartoitusta kestävästä elinkeinoista ja elämäntavoista sekä kestävien luokkien kulttuurisesta dynamiikasta, esimerkiksi siitä, kuinka jäsenet kokevat kulutuskulttuurin houkutukset ja miten ympäristökriisejä käsitellään.

Koska talouskasvun imperatiivi ja hierarkiat ovat pääsyitä kestävämmälle, perusteellinen sosiaalinen ja kulttuurinen muutos ylikuluttavan luokan keskuudessa on välttämätön. Muutos edellyttää, että kestävästä kehityksestä ja tasa-arvosta tulee keskeisiä yhteiskunnan päämääriä. Valtaosa ylikuluttavaan luokkaan kuuluvista on miehiä, minkä vuoksi heillä on erityisen suuri vastuu muutoksesta. Muutos kohti kestävämpää kulttuuria tulisi nähdä niin, että tilalle tulee jotakin nykyistä parempaa. Kyseessä voi olla voimaannuttava kokemus, sillä tarpeettomista, ympäristön kannalta ja sosiaalisesti kestävämmistä asioista luopuminen mahdollistaa todella arvokkaiden asioiden löytämisen.

Suosituksien *kansalaisliikkeille* koskevat yhteiskunnan radikaalia demokratisoimista sekä tasa-arvoista, väkivallatonta yhteiskuntaa ajavien liikkeiden voimien yhdistämisestä. *Kansallisille hallituksille* annetaan useita suosituksia kestävämmän tulevaisuuden saavuttamiseksi. Talouspoliittisia tavoitteita tulee muuttaa. Kestävä talous edellyttää uudenlaista, kokonaisvaltaista taloustiedettä. Päästöjen ja resursien käytön vähentämiseen perustuva politiikka (de-growth policy) on varmin ja reiluin keino ympäristöongelmien ratkaisemiseksi. Koska tulotaso ja ympäristöuhot ovat yhteydessä toisiinsa, on ennen kaikkea leikattava suurituloisten tuloja ja vaurautta.

Globalisoitunutta taloutta on pikaisesti ryhdyttävä kontrolloimaan demokraattisesti.

On käynnistettävä vihreän teknologian innovaatio-ohjelma, joka perustuu vapauden ja tiedon jakamisen periaatteille. Mallina tällaiselle ohjelmalle toimii esimerkiksi avoin ohjelmistokehitys (open-source software), jossa käyttäjät kehittävät ohjelmistoja tekijänoikeuden kuitenkin säilyessä alkuperäisellä tekijällä.

Uusien innovaatioiden luomiseksi tarvitaan hallitustenvälinen tutkimus- ja kehittämisorganisaatio.

4 YMPÄRISTÖTIETOINEN JA SOSIAALINEN YHTEISKUNTA?

Tässä luvussa jatketaan edellistä teemaa kääntämällä katse kestävän kehityksen imperatiiviin. Ympäristötietoisien ja sosiaalisen yhteiskunnan sanoittaminen on osan rakentamista. Ympäristötekijöiden ymmärtäminen elämän perustana vaatii ajattelu- ja toimintatapojen harjoittelua.

Ilmo Massan artikkeli Green New Deal – Vihreän sopimuksen keskeiset tavoitteet tarjoaa laajan paletin näköalan siitä, mihin päin yhteiskuntaa on kehitettävä. Keskeiset teemat toistuvat kansainvälisissä keskusteluissa: Ympäristövaltion rakentaminen; Vähähiilinen talous; Uusi innovaatioiden järjestelmä; Tiukka ympäristöhallinto ja -lainsäädäntö; Uusi työvoima- ja koulutuspolitiikka.

Ilmo Massa ehdottaa, että Suomessa laadittaisiin oma Green New Deal, jossa käytettäisiin ”lähtökohtana jo olemassa olevia ohjelmia, mutta jossa haettaisiin politiikkalohkojen välistä kokonaiskuvaa”. Tässä tarvitaan myös tieteiden välistä keskustelua ja kansalaiskeskustelua. Kyseessä on sodan jälkeisen jälleenrakennuksen kokoinen miljardiluokan ohjelma, Ilmo Massa tiivistää.

Mutta miten ihmiset, yksilöinä ja yhteisöinä muuttavat totuttuja tapojaan? Vastauksia on monella suunnalla, kuten seuraavat tekstit osoittavat.

Juha Nurmela turvautuu tulevaisuudentutkijana analogia-ajatteluun. Ihmisten käyttäytymistä on ohjattu terveyden ja turvallisuuden nimissä normeilla ja lain säädöksillä, esimerkkeinä vaikkapa tupakkalaki ja liikennesäännöt. Ilmastopolitiikan töyssyt eli hidasteet ovat konkreettisia tekoja maailman pelastamiseksi rajatuissa toimissa ja valinnoissa. Ekotekoihin kuuluu tehdä vähemmän palkkatyötä. Kuka nostaisi keskusteluun teeman: lapsettomuus kunniaan. Tätä seuraavat teot ovatkin sitten vähän helpompia. Kannattaa muistaa, miten suuria muutoksia on tapahtunut nopeastikin, kuten tietokoneiden ja kännyköiden yleistyminen.

Piia Jallinoja käyttää myös analogioita nostaessaan tarkasteluun tärkeän kysymyksen mielihyvistä käyttäytymisen muutoksissa. Mistä mielihyvä toiminnan perustana syntyy itse kullekin? Aikoinaan laihduttaminen perustui kieltäytymiseen. Nyt painonhallinnassa on opittu mielihyvän merkitys, ja kirjoittaja pohtii, tapahtuuko samoin ilmastotietoisissa valinnoissa: kieltäytymisestä nautintoon? Hän epäilee, että vaeltelu lähimetsissä ei tuota useimmille etelänmatkan nautintoja. Terveellisempien elintapojen taustalla on lukuisia yhteiskunnallisia muutoksia ja interventioita. Niitä tarvitaan myös kulutusmuutoksissa.

Tässä luvussa on opiskelijayhteistyössä syntyneen Lukemiston tekstejä, joissa pohditaan mm. elämäntapojen muutosta, kuten Johanna Pitkälä, ja totumuksen voimaa, kuten Heikki Räisänen. Minna Savin puolestaan näyttää välähdyksen vuodesta 2052. Luvun päättää Heidi Fastin manifesti Toivosta.

Ilmasto muuttuu, muuttuuko ihminen? – Tuula Helne kysyy ja osoittaa ilmastomuutoksen taustalla ”kulutuskapitalismin rakentumisen sen oletuksen varaan, että onnellisuus löytyy ihmisen ulkopuolelta”. Ilmastopolitiikka koostuu teoista, ja Tuula Helne pohtii, emmekö ymmärrä tietoa maailman tilasta, kun emme näytä motivoituvan toimintaan, emme jätä vanhoja tapoja. Emme ole kasvaneet aikuisiksi. Hän suomii välittömän nautinnon periaatetta infantilismien aatteeksi. Hän etsii näköaloja tulevaisuuteen ihmiskäsityksen ja maailmankuvan perinjuurisesta tarkistamisesta, jotta voisimme elää elämänarvojemme mukaisesti. Tuula Helne viittaa brittiläiseen raporttiin ”Prosperity without Growth?” ja patistaa Suomeakin pikimmin ”selvittämään, miten maamme voisi nopeasti siirtyä ekologisesti kestäväan yhteiskuntamalliin”.

Edessä voi olla aikamoisia rotkelmia. Timo Miettinen katsoo, että demokration kriisin taustalla on politiikan ja talouden kuilu. Talouden medikalisaatio ja poliittiseen retoriikkaan iskostunut välttämättömyyden kieli synnyttävät voimattomuuden tunteen ja siten vieroittavat politiikasta, joka on vain reaktiota talouden hallitsemattomiin liikkeisiin. On siis vastustettava välttämättömyyden kieltä ja nähtävä vaihtoehdot – sekä tosiasiat, kuten: tuloerojen kasvu rankaisi kaikkein köyhimpiä.

Mahdollisiin rotkelmiin osoitetaan myös seuraavassa tekstissä, jossa Ilmo Massa pohdiskelee Immanuel Wallersteinin päätelmää kapitalismista terminaalivaiheessa nimenomaan ekologisista syistä. Näkemystä ei ole helppo arvioida. Useimmat lienevät kuitenkin huolissan. Emmekö voikaan jatkaa nykyistä elämänmuotoa? Ekologisen modernisaation ideoista puolestaan avautuu optimistisemmat näköalat uusiin ratkaisuihin... vai onko kyse vain viherpesusta. Pintakorjaukset eivät riitä ja ”eurokeskeisyys” on ongelma. Tarvitaan käsitteellistä sillanrakennusta ekomodernisaatioajattelun ja sivilisaatiokriittisen suuntauksen välillä, Massa päätelee.

Inhimillistä turvallisuutta ja oikeudenmukaisuutta tähdentäen Marja Vaara jatkaa teemaa. Yksityisinä ihmisinä voimme monin tavoin hillitä ilmastomuutosta arkisissa valinnoissa. Tarvitaan myös kollektiivisia ratkaisuja. Ilmastomuut-

tosta terveys- ja hyvinvointiriskinä ei tiedosteta riittävästi. Riskit on kartoitettava ja tietoisuutta niistä on lisättävä. Mallia voi ottaa Skotlannista ja Kanadasta, jotka ovat jo ryhtyneet rakentamaan kansallista ilmastonmuutoksen, terveyden ja hyvinvoinnin strategiaansa. Tähdellistä on pitää mielessä tunnettu seikka: eniten ilmastonmuutoksista kärsivät ne, joilla on vähiten resursseja sopeutua siihen. Kyse on useiden toisiinsa kytkeytyvien riskitekijöiden hallinnasta. Marja Vaarama tuo tarjolle ehdotuksen Suomen kansallisen strategian rakentamiseksi.

Muutosten aikaansaamisessa tarvitaan arvomaailman selvittämistä, paljon tietoa, yhteistä sitoutumista, vastuunottoa, mielihyvää, normeja, pakkoa, aikuismaista asiain tilasta välittämistä. Tarvitaan näköaloja ja toiminnan malleja. Tarvitaan pieniä ja suuria konkreettisia tekoja. Tarvitaan ajattelua ja toimintaa.

Green New Deal – Vihreän sopimuksen keskeiset tavoitteet

ILMO MASSA

Kesällä 2008 kansainvälisessä talouslehdissä alettiin puhua vihreästä jaosta (Green New Deal) uutena yhteiskuntapoliittisena strategiana. Green New Deal jäljittelee USA:n presidentti Franklin D. Rooseveltin vuonna 1933 pörssiromahduksen ja laman jälkeen esittämää kuuluisaa sosiaali- ja talouspoliittista ohjelmaa. Yhdysvaltojen talouden tilanne oli Rooseveltin presidenttikauden alkaessa kriisissä, johon nykyistä talouskriisiä on jo ehditty verrata.

Olen kääntänyt Green New Dealin ”vihreäksi sopimukseksi”, vaikka tarjolla olisi ollut muitakin käännösmahdollisuuksia, kuten vihreä jako, vihreä isojako tai vihreä keynesiläisyys. ”Sopimus”-termi tähdentää, että uusi strategia ei voi olla eliittien diktaatti eikä myöskään yhden vihreän puolueen ohjelma, vaan se edellyttää toimijoiden välisiä neuvotteluja ja niihin perustuvaa yhteisymmärrystä.

Vihreän sopimuksen taustalla muhii ei ainoastaan talouskriisi, vaan myös talouskriisin, energiakriisin ja ilmastomuutoksen yhdessä aiheuttama sivilisaatiokriisi. Tarkoitin sivilisaatiokriisillä maailmanyhteiskunnan ja -talouden perusrakenteiden vakavaa horjumista ekologisten ja energiataloudellisten niukkuuksien vuoksi. Systeemikriisiin kuuluu se, että sille ei ole olemassa helppoja välineellisiä (kuten ympäristöteknologiaa) ratkaisuja, vaan niitä on haettava systeemin perusrakenteiden korjaamisesta. Tämän vuoksi laman jälkeisestä normaalista elpymisestä ei ole varmoja takeita, vaan elpyminen saattaa olla mahdollista vasta kun uusi tasapaino löytyy.

Sivilisaatiokriisin tutkiminen ja siitä selviytyminen vaativat yhteiskuntatutkimukselta ja siten sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikalta uusia lähtökohtia ja ehkä myös uusia paradigmoja (Massa 2009a). Tämä artikkeli on kehitelmä Januksen *Ympäristö ja sosiaalipolitiikka* -erikoisnumerossa ilmestyneestä artikkelistani (Massa 2009b).

Vihreän sopimuksen keskeiset teemat

Vihreä sopimus ei ole mikään kiveen hakattu strategia, vaan lähtökohta vihreällä taloudelle ja yhteiskunnalle. Seuraavassa esitellään muutama vihreän sopimuksen yhteiskuntapoliittiseen strategiaan kuuluva tärkeä teema. Ensimmäinen niistä on oma lisäykseni, mutta muut teemat ovat olleet esillä eri tavoin myös kansainvälisessä keskustelussa. Teemoja ovat:

1. Ympäristövaltion rakentaminen
2. Vähähiilinen talous
3. Uusi innovaatiojärjestelmä
4. Tiukka ympäristöhallinto ja -lainsäädäntö
5. Uusi työvoima- ja koulutuspolitiikka

Ympäristövaltion rakentaminen. Ympäristöpoliittisessa keskustelussa ”moneen kertaan keksitty” (Jänicke 2006, 87) ympäristövaltiota pidän tärkeimpänä vihreän sopimuksen osana. Ympäristövaltio tarkoittaa julkisen vallan uutta versiota, jossa ympäristöpolitiikka, energiapolitiikka ja luonnonvarapolitiikka ovat politiikan ytimessä. Se pyrkii myös kompensoimaan talouden ja teollistumisen aiheuttamia ekologisia hyvinvointivajeita (Hirvilammi & Massa 2009c, 119–127). Ympäristövaltio ei ole ainoastaan teoreettinen käsite, vaan myös tulkinta todellisesta kehityksestä muun muassa EU:ssa ja ympäristötietoisissa yksittäisissä maissa, kuten Ruotsissa (Lönnroth 2006).

Ympäristövaltion kehittäminen saattaa joutua ristiriitaan hyvinvointivaltion kanssa, jos talouden kasvu törmää fyysisiin ja ekologisiin rajoihin. Hyvinvointivaltio ja ympäristövaltio saattavat myös kietoutua uudella tavalla toisiinsa niin että tuloksena on täysin uusia luovia poliittisia ratkaisuja. Esimerkiksi ekologinen verouudistus ja Tobinin valuutansiirtovero ovat esimerkkejä uusista keinoista, jotka saattavat hyvinkin tukea kestävästä kehityksestä parantamalla työllisyyttä ja tuomalla sosiaaliturvaan uusia rahoitusmahdollisuuksia. Ekologinen verouudistus tarkoittaa verojärjestelmän muuttamista siten, että luonnonvarojen käytön ja saastuttamisen veroja lisätään samalla kun luonnonvaroja säästävältä tuotannolta, tuotteilta ja työltä vähennetään veroja (Massa 1995; Aarnos 2007). Tobinin vero on yhdysvaltalaisen taloustieteilijän James Tobinin jo vuonna 1972 ehdottama kansainvälinen valuutansiirtovero, jossa kaikista yli rajojen tapahtuvista valuutansiirroista kannettaisiin vero. Tämä olisi hyvin pieni (Tobinin ehdotus oli 0,1–0,25 %), mutta se auttaisi yksittäisiä maita paremmin hallitsemaan spekulatiivisia pääomaliikkeitä ja estämään ehkä myös talousrikollisuutta (Patomäki 2001).

Vihreässä sopimuksen ohjelmassa julkiselle vallalle on varattu niin massiivinen lainsäätäjän, suunnittelijan, koordinaattorin, rahoittajan ja säätelijän rooli että vihreän sopimuksen kutsuminen jopa vihreäksi keynesiläisyydeksi on perusteltua. John Maynard Keynes (1883–1946) puolusti yleisessä työllisyyden, koron ja rahan teoriassaan interventionistista julkisen vallan politiikkaa, jossa valtio käyttää fiskaalisia ja monetaristisia keinoja lieventääkseen taloudellisten taantumien, lamojen ja noususuhdanteiden haittoja. Vihreässä keynesiläisyydessä valtion käytäisi näitä keinojaan myös ympäristö- ja energiakriisien sekä luonnonvarojen hallintaan. Se voisi myös lieventää esimerkiksi energian kallistumisesta johtuvien mahdollisten pulakausien aiheuttamaa yhteiskunnallista ahdinkoa. Vihreä keynesiläisyys edellyttää yhteiskunnan eri osajärjestelmien, kuten sosiaaliturvasta ja ”ympäristöturvasta” vastaavien ministeriöiden, entistä parempaa kommunikaatio-

ta ja sille perustuvaa yksimielisyyttä. Kriisiajan malli voisi olla Kansanhuoltoministeriö (1939–1950), joka perustettiin toisen maailmansodan syttymisen aiheuttaman elintarvikepulan ongelmien ratkaisemiseksi (Kallioniemi 1998).

Joseph Huberin (2000) ehdottama ympäristöpolitiikan yhteensovittamisstrategia sopisi julkisen vallan politiikan erääksi lähtökohdaksi myös vihreän sopimuksen ohjelmassa. Siinä julkinen valta pyrkii säästämään energiaa ja luonnonvaroja, parantamaan energiatehokkuutta ja luomaan edellytykset ympäristöteknologisille perusinnovaatioille tutkimusta ja kehitystoimia rahoittamalla. Näillä taloudelle haetaan uutta käyttövoimaa, uutta teollisuuden kasvusektoria, uutta teknologiaa ja tuottavia työpaikkoja. Yhteensovittamisstrategia saattaisi nivoa oikeisto-, keskusta- ja vasemmistopuolueiden näkökohdat vihreiden ja vaihtoehtoliikkeiden painotuksiin.

Vähähiilinen talous. Vähähiilisen talouden keskeisenä päämääränä on siirtyä fossiilienergiaan perustuvasta taloudesta vähähiiliseen talouteen. Siihen voidaan päästä energiaa säästämällä, parantamalla energiankäytön tehokkuutta, lisäämällä vähän tai ei lainkaan hiilidioksidia päästävien energialähteiden, kuten tuulivoiman, aurinkoenergian ja vesivoiman käyttöä ja kehittämällä energiatalouteen uusia perusinnovaatiota, jotka eivät perustu fossiilipolttoaineisiin. Rakennusten energiatehokkuutta on tarkoitus kehittää merkittävästi parantamalla lämmöneristystä sekä yhdistämällä lämmön ja sähkön tuotantoa (johon Suomessa on jo siirrytty).

Saksan esimerkki osoittaa, että esimerkiksi aurinkoenergian käyttö lisääntyy nopeasti, mikäli siihen on poliittista tahtoa. Aurinkokennojen korkeahko hinta ja toistaiseksi suhteellisen matala hyötysuhde hidastavat kuitenkin niiden käyttöä etenkin pohjoisilla leveysasteilla. Suomessa kesämökkikansakaan ei ole laajemmin innostunut aurinkopaneeleista, vaan kesämökit on valtaosin (80 %) sähköistetty. Aurinkopaneelilla saattaa kuitenkin olla merkittävästi menekkiä, jos niin sanottua ekorakentamista ryhdytään tukemaan vahvasti ja aurinkopaneelit asetetaan sen tärkeäksi kriteeriksi.

Uusi innovaatiojärjestelmä. Vihreän sopimuksen ohjelman kolmantena julkisen vallan tehtävänä on läpäisevän ympäristöteknologisen innovaatioprosessin käynnistäminen. Ympäristöteknologisia innovaatioita on tuhansia ja taas tuhansia. Energiaa ja aikaa säästävä supernopea raideliikenne on ehkä arkipäiväisin ja ajankohtaisin ympäristöteknologian trendi. Tällä alueella on tapahtumassa ja tapahtuu merkittäviä teknologisia parannuksia. Euroopassa supernopeat junat esimerkiksi reiteillä Pariisi–Lontoo, Madrid–Barcelona, Pariisi–Lyon, Pariisi–Bryssel ja Hampuri–Berliini ovat lyöneet laudalta sekä auto- että lentoliikenteen. Italiassa myös autoteollisuusjätit Fiat ja Ferrari kehittelevät parhaillaan supernopeaa junaliikennettä maan ensimmäisen yksityisen rautatieyhtiön Nuovo Trasporto Viaggiatorin (NTV) omistajina. Suomessa Pohjanmaan radan saneeraus on ilahduttava

esimerkki raideliikenteen renessanssista, jota perusteltiin myös vihreän talouden näkökulmasta.

Kaikkiaan on mahdollista että talouden seuraava sykli rakentuu ympäristö-teknologisten innovaatioiden (seuraavassa YTI) (*technological environmental innovations*) varaan (Huber 2004). Nämä innovaatiot johtavat energiansäästöön ja ympäristön ekologisen laadun paranemiseen sekä luovat perustan uudelle vihreälle taloudelle. Keskeistä on teollisen aineenvaihdunnan (metabolismin) ja luonnon aineenvaihdunnan tieteellinen ja teknologinen yhteensovittaminen. Tämä ei kuitenkaan ole automaattista, koska ympäristötekniikan avaininnovaatiot eivät välttämättä synny oikeassa muodossa, oikeaan aikaan ja oikeassa paikassa. Onnistuakseen ympäristötekniikan läpimurto edellyttää myös voimakasta poliittista tahtoa, julkisen vallan koordinoitua ja vankkaa rahoitusta.

Tiukka ympäristöhallinto ja -lainsäädäntö. Neljänneksi julkisen vallan tehtävänä vihreässä sopimuksessa on nykyistä tiukemman ympäristöhallinnon ja -lainsäädännön rakentaminen kannustamaan energian säästöä ja uuden energiatekniikan luomista. Ajatus perustuu 1980-luvun mittaan yleistyneeseen käsitykseen siitä, että tiukka ympäristölainsäädäntö saattaa hyödyttää yrityksiä. Tämän oivalluksen tiivistä amerikkalainen strategiaguru Michael Porter (1991). Hänen nimensä saaneen hypoteesin mukaan yritystalous ja tiukka ympäristöpolitiikka vahvistavat toisiaan niin että voidaan puhua win-win-tilanteesta.

Porterin hypoteesi liittyy taloushistorialliseen teoriaan, jossa väitetään että jokin tuotannontekijähaitta voi pitkällä aikavälillä synnyttää kilpailuedun. Esimerkiksi jos energiaa on vähän käytettävissä ja siihen reagoidaan luomalla energiaa säästävää tekniikkaa, tästä saattaa parhaassa tapauksessa kehittyä myyntivaltti. Taloushistoriasta on löydettävissä tapauksia, jotka näyttäisivät tukevan Porterin hypoteesia. Esimerkiksi Outokumpu Oy:n 1940-luvulla kehittämä liekkisulatusmenetelmä, jolla 70 prosenttia maailman kuparista sulatetaan edelleen, kehitettiin niukan ja kalliin energian Suomessa (Särkikoski 1999). Vastakkaisiakin esimerkkejä toki on. Esimerkiksi 1970-luvun energian hintojen nousu ei sanottavastikaan lisännyt satsauksia ”pehmeään energiaan” (*soft energy*), kuten aurinko- ja tuulienergiaan, kuten muun muassa energiatutkija Amory Lovins (1977) ehdotti, vaan päinvastoin ydinvoimaan.

Uusi työvoima- ja koulutuspolitiikka. Uuden työvoima- ja koulutuspolitiikan tavoitteena on tuottaa vihreitä työpaikkoja tai ”viherkaulustyöntekijöitä”, joita tarvitaan matalahiilisen yhteiskunnan rakentamisessa. Kansainvälinen työjärjestö ILO (2008, 3–4) määrittelee ”vihreän työpaikan” (*green job*) maatalouden, teollisuuden, tutkimuksen ja kehityksen, hallinnon ja palvelualojen toimeksi, jotka olennaisesti suojelevat ja ennallistavat ympäristöä. ILO:n raportissa mainitaan erityisesti – mutta ei siis poissulkevasti – vihreän työn kohteeksi ekosysteemien ja biodiver-

siteetin suojele, energian, materiaalien ja veden käytön vähentäminen, talouden siirtäminen vähähiiliseen suuntaan sekä jätteiden ja saastumisen ehkäisy.

Vihreiden työpaikkojen luominen on valtava haaste julkisen vallan työvoimapolitiikalle ja ammattiyhdistysliikkeelle. Hiilivaltaisesta yhteiskunnasta pitäisi siirtyä vähähiiliseen yhteiskuntaan parissa kolmessa vuosikymmenessä. Tämä edellyttää uudenlaisen työ- ja koulutuspolitiikan luomista. ILO (2008, 309–310) vertaa työelämän muutoksen mittasuhteita ”suureen muutokseen” (*the great transformation*), jolla unkarilainen taloushistorian klassikko Karl Polanyi (1944) kuvasi Ison-Britannian (ja laajemmin eurooppalaisen) ”puhtaan” markkinatalouden siirtymistä 1800-luvun lopulta lähtien julkisen vallan eriasteisesti säätelemään yhteiskuntaan. Vihreän talouden transformaation tulisi olla tätä huomattavasti nopeampi ja koskea koko maailmantaloutta. Jää nähtäväksi, millaisia yhteiskunnallisia ja geopoliittisia ristiriitoja ILO:n kannustama vihreä siirtymä herättää ja miten rauhanomaisesti se tapahtuu.

Yhteenveto

Vielä 1970-luvulla vain kansalaisjärjestöjen ja tutkijoiden agendalla olleet hurjimatkin unelmat kestävän kehityksen politiikasta ja ekomodernisaatiosta ovat siis mukana vihreän sopimuksen tavoitteissa. Tällä hetkellä näyttää siltä että ne ovat siirtyneet monien teollisuusmaiden päätöksenteon hegemoniseen ytimeen, joten ne saattavat vaikuttaa merkittävästi myös tulevien vuosikymmenien kansallisiin päätöksiin ja suurvaltapolitiikkaankin. Keskeistä tulisi siis olemaan ympäristövaltion kehittäminen hyvinvointivaltion rinnalle, siirtyminen vähähiiliseen talouteen, ympäristötekniikan innovaatioiden luominen, tiukka ympäristöhallinto- ja lainsäädäntö sekä vihreä työvoima- ja koulutuspolitiikka.

Voidaan tietysti kynnisesti todeta että monien muiden vastaavien ideoiden tapaan vihreää sopimusta koskeva keskustelu on pelkkää retoriikkaa, josta luovutaan heti kun se on täyttänyt tehtävänsä, kuten rauhoittanut ihmisiä. Uskallan kuitenkin ehdottaa että myös Suomelle laadittaisiin oma vihreä sopimuksensa, jossa voitaisiin käyttää lähtökohtana jo olemassa olevia ohjelmia, mutta jossa haettaisiin politiikkalohkojen välistä kokonaiskuvaa. Näitä ovat muun muassa ilmasto- ja energiapoliittinen ohjelma (2009), kansallinen luonnonvarastrategia (2009), energiatehokkuustoimikunnan mietintö (2009) ja kansallinen kestävän kehityksen strategia (2006). Ohjelman tavoitteet tarkentuisivat poliittisissa neuvotteluissa sekä niitä tukevissa tutkimuksissa ja kansalaiskeskustelussa. Aito tieteidenvälinen yhteistyö on keskeistä ja koordinoivan roolin tulisi tässä olla yhteiskunta- ja humanistisilla tieteillä. Todennäköisesti kaikkien vihreän sopimuksen tavoitteiden saavuttaminen edellyttäisi sodan jälkeisen jälleenrakennuksen kokoista ohjelmaa ja miljardiluokan investointeja.

Yhteiskuntatieteellisellä ympäristötutkimuksella tulisi olemaan vihreän sopimuksen solmimisessa erittäin tärkeä tehtävä, enkä tarkoita yksin ympäristöpoliitista, ympäristötaloustieteellistä ja teknologista tutkimusta, vaan myös ympäristöhistoriaa. Esimerkiksi nykyhetkeä ja nykyongelmia painottava presentistinen eli tämänhetkisyttä tähdentävä kuva historiasta saattaa estää näkemästä, että nykyisen modernin yhteiskunnan ”perusrakenteet” ovat sittenkin aika nuoria ja myös muunneltavampia kuin yleensä ajatellaan.

Nyt elävien sukupolvien historiallisessa muistissa on esimerkiksi 1950- ja 1960-lukujen yhteiskunta, jolla oli tyypillistä hämmästyttävän tiheä palveluverkosto. Vain muutaman kilometrin päässä toisistaan sijaitsevista kylissä oli usein oma kauppa, posti, koulu, usein myös pankki sekä julkisen liikenteen suhteellisen tiheä verkosto.

Tämän menneen yhteiskunnan muistoa ei ole syytä ideologisesti hehkuttaa. Sen romahdus kuitenkin osoittaa, miten yhteiskunta voi suhteellisen nopeasti muuttua, kun talouden ja politiikan väkipyörä hakeutuu uuteen asentoon. Vihreään sopimukseen liittyvässä keskustelussa ja tutkimuksessa haetaan nyt uusia koordinaatteja tälle väkipyörälle, jonka olisi luotava vain muutaman vuosikymmenen mittaan kokonaan uudenlainen kestävä yhteiskunta. Tehtävä saattaa vaikuttaa lamauttavan suurelta, jos ajattelee kaukaista tavoitetta. Se kuitenkin muuttuu käytännölliseksi ja virittäväksi, jos ajattelee uutta yhteiskuntaa kulttuurisen kehityksen pitkän linjan kautta syntyvänä uutena haasteena.

Kirjallisuus

- Aarnos, Kari (2007) Ekologinen verouudistus. Ympäristöverot energian kulutuksen ja liikenteen ohjauskeinoina. Helsinki: Vihreä sivistysliitto.
- Andersen, Mikael Skou & Massa, Ilmo & (2000): Ecological Modernisation. Special issue. *Journal of Environmental Policy and Planning* 2:4, 265–267.
- Hirvilammi, Tuuli & Massa, Ilmo (2009c) Ympäristösosiaalipolitiikan lähtökohtia. Teoksessa Massa, Ilmo (toim.) *Vihreä teoria*. Helsinki: Gaudeamus, 102–129.
- Huber, Joseph (2000) Towards Industrial Ecology. Sustainable Development as a Concept of Ecological Modernization. Teoksessa Andersen, Mikael Skou & Massa, Ilmo, 269–285.
- Huber, Joseph (2004) *New Technologies and Environmental Innovation*. Cheltenham, UK; Northampton, MA: Edward Elgar.
- ILO (2008) *Green Jobs: Towards Decent Work in a Sustainable, Low-Carbon World*. <http://www.ilo.org/>.
- Lovins, Amory (1977) *Soft Energy Paths: Towards a Durable Peace*. New York: Harper & Row.
- Massa, Ilmo (1995) Epävarman yhteiskunnan ympäristöpolitiikka. Teoksessa Massa, Ilmo & Rahkonen, Ossi (toim.) *Riski-yhteiskunnan talous*. Helsinki: Gaudeamus, 7–40.
- Massa, Ilmo (2009a) Vihreä sopimus uutena yhteiskuntapolitiikan strategiana. *Janus* 17:3, 231–247.
- Massa, Ilmo (2009b) Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen paradigmat ja keskeisimmät suuntaukset. Teoksessa Massa, Ilmo (toim.) *Vihreä teoria*. Helsinki: Gaudeamus, 9–46.
- Jänicke, Martin (2007) *The environmental State and Environmental Flows: The Need to Reinvent the Nation-State*. Teoksessa Spaargaren, Gert & Mol, Arthur, P.J & Buttel, Frederick H. (toim.) *Governing*

- Environmental Flows. Cambridge, Massachusetts, 83–105.
- Kallioniemi, Jouni (1998) Kotirintama 1939–1945. Turku: Vähäheikkilän kustannus.
- Lönnroth, Måns (2006) The environment in the European social model. Teoksessa Giddens, Anthony & Diamond, Patrick & Liddle, Roger (toim.) Global Europe, Social Europe. Oxford: Polity Press, 215–228.
- Patomäki, Heikki (2001) Democratising Globalisation: The Leverage of the Tobin Tax. Zed Books.
- Polanyi, Karl (1944) The great transformation. Boston: Beacon Press, 1971. (Suuri murros: aikakautemme poliittiset ja taloudelliset. Suomennos Natasha Vilokinen, esipuhe Risto Heiskala. Tampere: Vastapaino, 2009.)
- Porter M.C. (1991) America's Green Strategy. Scientific American 264 (4):168.
- Särkikoski, Tuomo (1999) Tiedon liekki. Kuinka Outokumpu loi keksinnön ja teki siitä kulttuurin. Outokummun juhla-kirja. Helsinki: Outokumpu Oyj.

Missä ovat ilmastopolitiikan töyssyt?

JUHA NURMELA

Kasvihuonekaasupäästöjen supistamistavoitteet ovat hyvin hyvin vaikeita saavuttaa. Lopullisena tavoitteena on ihmiskunta, joka ei lisää ilmakehän kasvihuonekaasupitoisuutta lainkaan. Itse asiassa lienee tarpeen vähentää ilmakehän hiilidioksidipitoisuutta eli maapalloon pitäisi sitoa hiiltä esimerkiksi puumateriaalina pois ilmakehän kierrosta.

Tulevaisuuden tutkimuksen ja muunkin inhimillisen ajattelun keskeinen jäsentämisen väline on *analogia-ajattelu*. Eli sovelletaan jonkin ilmiön omaa aiempaa historiaa tulevaisuuteen tai oletetaan, että jonkin toisen ilmiön historia ja syyseuraussuhteet soveltuvat kuvamaan tarkasteltavan ilmiön tulevaisuutta.

Ilmastopolitiikan vaikeus on se, että sillä joudutaan puuttumaan hyvin voimakkaasti ihmisten kulutustottumuksiin, jos tavoitteisiin halutaan päästä. Toinen erityispiirre muihin politiikkoihin verrattuna on se, että hyödynsaajat ovat epä määräinen tulevat sukupolvet tai ihmiset jossain kaukana.

Lähimenneisyydessä on kuitenkin hyviäkin esimerkkejä. Ns. kansainvälinen yhteisö on onnistunut rajoittamaan otsoniaukkoja laajentavien freoni- ja muiden kaasujen päästöt sovitulla tavalla. Se oli mahdollista, koska oli olemassa korvaava kaasu kylmälaitteisiin ja koska ei tarvinnut puuttua ihmisten tapoihin ja tottumuksiin, ruuan kylmänä pitämiseen. Eivätkä kasvaneen ihosyöpäriskin maat vaatineet muilta korvauksia.

Kuitenkin käytännön elämässä meillä on esimerkkejä politiikoista, joilla on puututtu voimallisesti yksilöiden vapauteen toisten ihmisten suojelemiseksi, kuten tupakkalaki, lastensuojelulaki ja liikennettä koskevat lait.

Tupakkalaki rajoittaa suuresti tupakoitsijan oikeuksia tupakointiajan ja -paikan valintaan. Lain lähtökohtana oli alkuaan työsuojelu. Työpaikka ei saa vaarantaa ihmisen terveyttä. Siitä se on laajentunut koskemaan julkisia sisätiloja. Nyt keskustellaan siitä, saako asunnon parvekkeella polttaa. Siinä ollaan savukaasujen vaarallisuuden sijasta tekemisissä hajuhaitan kanssa.

Lasten koskemattomuuden turvaamiseksi on nähty välttämättömäksi kieltää lasten ruumiillinen kuristus. Edes vanhempiin ei luotettu, vaan tehtiin laki.

Myös liikenteessä rajoitukset on viety hyvin pitkälle. Valistuksen varaan ei ole jätetty mitään oleellisia liikenneturvallisuuteen liittyviä seikkoja. Meillä on nopeusrajoituksia, auton ja autoilijan kunnon tarkistuksia, auton ehdottomia laatuvaateita, kymmeniä kieltäviä liikennemerkkejä. Lisäksi on tehty monia rakenteellisia teiden turvaratkaisuja, kuten kaiteita, leveitä pientareita, tärinäraitoja. Niistä mainion analogiamallin kasvihuonekaasupäästöjen rajoituksille tarjoavat töyssyt eli hidasteet. Hidaste saa jokaisen autoilijan suojelemaan autoaan ja todella hidastamaan nopeutta. Tärinäraidatkin toimivat varoituksena – älä nukahda.

Siispä mitä olisivat kasvihuonekaasujen vähentämisen liikennetöyssyjen veroiset tehokkaat hidasteet tai vakavan herätyksen antavat tärinäraidat? Siinä on todellisia haasteita ilmaston lämpenemisen estäjille. Ne toimisivat varmaan parhaiten ”kuluta energiaa ja luonnonvaroja vähemmän” näkökulmasta toimittaessa.

Vapaamatkustajuuden mukavuusloukku

Kasvihuonekaasujen vähentämisen suurena haasteena on kasvavan hiilidioksidipitoisuuden välittömien vaikutusten vähäisyys. Happamoittavien päästöjen lopettaminen näkyi nopeasti parantuneena ilmanlaatuna sekä paikallisesti että laajemmalla alueella. Kasvavan hiilidioksidipitoisuuden seurausvaikutukset ulottuvat liikkuvan ilman myötä koko maapallolle. Paikallisella kuivuudelle tai hurrikaanien yleistymiselle ei voida osoittaa yhtä syyllistä, joskin suhteellisia, prosentuaalisia syyllisyyksiä voidaan osoittaa.

Kasvihuonekaasujen päästöjen vähentämisen suhteen joudutaan helposti patitilanteeseen, koska jokainen voi ajatella, että minun päästöni ovat merkityksettömät. Esim. Suomen osuus lienee noin promille, eli voisimme hyvin perustein väittää, että meidän päästöillemme ei ole mitään merkitystä maapallon pelastamisessa. Mutta niin voisivat päätellä myös kaikki muut, eikä kasvihuonekaasujen vähentämisessä päästäisi ns. puusta pitkään.

Tätä pinnariongelmää selvitti ansiokkaasti professori Liisa Uusitalo jo 1980-luvun puolivälissä tutkimuksessaan ”Suomalaiset ja ympäristö”. Hän osoitti, että suomalaiset ovat valmiita tinkimään taloudellisesta hyvinvointinsa kasvusta ympäristön hyväksi, mutta ehtona oli se, että asiasta tehdään kaikkia koskevia lakeja ja muista säädöksiä. Tällaista periaatetta voidaan ilman muuta toteuttaa kaikilla tasoilla kansalaisista ja kotitalouksista yrityksiin ja valtioihin. Kasvihuonekaasupäästöjen lopettaminen on ilman ylisanoja ihmiskunnan yhteinen juttu.

Vapaamatkustajat kuriin!

Mutta miten se tehdään, vaatii paljon neuvotteluja. Tämä vaatii poliittisilta päättäjiltä rohkeutta tehdä epämieluisia päätöksiä. No ainakin Suomessa sille on pitkät perinteet. Talouspoliittinen eliittimme on jo pari vuosikymmentä toittanut talouskasvun hyötyjen jakamisessa, että on pakko suosia hyvätulaisia ja pääoman omistajia jne. Kuitenkaan näillä pakoille ei juuri löydy tieteellisiä perusteluja. Sen sijaan ilmaston lämpenemisen aiheuttaja tiedetään tieteellisten näyttöjen perusteella suurella varmuudella samoin kuin se, mitä on pakko tehdä, jotta estetään ihmiskuntaa uhkaavat suurskatastrofit. Poliitikkojen on pakko ryhtyä päättämään ja pian.

Onko joukkovoimaa? – Kestävän kehityksen tuki ry vuonna 2000

Tilastokeskuksessa tehtiin vuonna 2000 puhelinhaastatteluna ympäristöasennetutkimus, jossa selvitettiin myös kestävään kehitykseen suhtautumista ja ympäristöhuolestuneisuutta. Noiden kysymysten perusteella voitiin arvioida kestävän kehityksen tuki ry:n potentiaalisen jäsenistön sitoutumisen vakavuutta. Suomalaisten joukossa oli reilu 100 000 15–74-vuotiaista, jotka olivat hyvin vakavasti huolissaan maapallon ympäristöongelmista ja sanovat tuntevansa kestävän kehityksen käsitteen hyvin tai melko hyvin. Lisäksi oletettiin, että myös hyvin vakavasti huolestuneet ja keken pääsisällön tuntevat olisivat olleet sitoutuneita toimintaan kestävän kehityksen edistämiseksi, näin päädyttiin jo liki 300 000 tukijaan. Vakavasti huolestuneista kestävän kehityksen käsitteen pääsisällön tuntevista olisi saatu vielä reilu 300 000 lisäsympatisoijaa. Kestävän kehityksen tuki ry kannattajapohja olisi ollut vuonna 2000 noin 15 % 15–74-vuotiaista. Ei hassumpi lähtökohta *yhden asian liikkeen* perustamiselle tai kevyen ekologisen selkärepun omaavien tuotteiden markkinoinnille, kun ottaa vielä huomioon sen, että tukijoukkoihin kuuluu paljon parhaassa työiässä olevia (naisia).

Tekoja maailman pelastamiseksi

Eittämättä materiaalisen ja energiankulutuksen vähentäminen sekä uusiutuviin energialähteisiin siirtyminen (energian koko tuotantoketjun huomioon ottaen) ovat oleelliset keinot kasvihuonekaasujen vähentämiseksi. Mitä sitten voisi tehdä? Mitkä olisivat kansalaisen ekotekoja?

Vähemmän palkkatyötä

Käytettävissä oleva raha muuttuu lopulta kierrossa materiaaliseksi ja energian kulutukseksi (jokaista käytetty euroa kohti syntyy noin 700 g hiilidioksidia). Siksi omien tulojen laskeminen on mitä parasta henkilökohtaista ilmastopolitiikkaa. Tilastokeskuksen vuonna 2000 tekemässä haastattelututkimuksessa kysyttiin mm. valmiutta vaihtaa palkankorotukset vapaa-aikaan. Tätä mieltä oli enemmän tai vähemmän vahvasti kaksi kolmesta suomalaisesta. Tilanne lieene nykyään aika samanlainen. Se miten tämä voisi muuttua todeksi, edellyttää, että työnantajat ja työntekijä osapuolet ovat valmiit tällaiseen järjestelyyn. Meillähän on jo tällaisia vapaaehtoisesti ekotekoja tekeviä ihan kiitettävästi. Kaikki osa-aikaeläkkeellä ja vuorotteluvapaalla olevat ansaitsivat maailmanpelastuspinssin. Lama pakottaa suuren joukon ihmisiä luonnon kannalta tähän samaan ekoihmisten ryhmään.

Lapsettomuus kunniaan

Eettis-moraalisesti vaikea aihe on suvun jatkaminen. Suomessa syntyvän lapsen elämänsä aikana aiheuttamat kasvihuonekaasupäästöt ovat valtavasti suuremmat kuin kehitysmaiden lapsen – siitä ei päästä yli eikä ympäri, vaikka kuinka yritettäisiin. Olisiko Suomessa aika siirtyä yhden lapsen politiikkaan? Suomalaisuus ei liene rotuominaisuus, vaan oman kielen sisältävä ns. sosiaalinen ja kulttuurinen konstruktio, jonka sisältö on muuttunut historiassa ja muuttuu koko ajan, siksi ajatus sukupuuttoon kuolemista on lähinnä surkuhupaisa, kun tiedämme, että maahanmuuttajia läheltä ja kaukaa on yllin kyllin tulossa Suomeen, jos se vain sallitaan.

Ketkä kuuluvat meihin?

Koko maapallon asujaimistoa uhkaavan tuhon kannalta on oleellista pohtia, miten määritellään me. Paljon myönteistä on tapahtunut. Homojen ja lesbojen asema on parantunut huomattavasti. Monien eläinten oikeudet ovat parantuneet. Voidaan perustellusti väittää, että esimerkiksi liitto-orava ja saimaannorppa kuuluvat meihin, sillä niiden suojelua koskeva lainsäädäntö tiukka ja merkitsee taloudellisia ”uhrauksia”. Pohjoismaiden asukkaat taitavat tässä mielessä kuuluvat meihin jonkin verran lujemmin lainsäädäntö- ja sopimussitein kuin EU:n jäsenet.

Voitaisiinko analogisesti tehdä valtioliitto vaikkapa Sierra Leonen kanssa? Se olisi aika paljon vahvempi sitoumus kuin kehitysapu. Mutta kolonialismin vaara olisi ilmeinen. Ehkä ei kovin kestävä ajatus edes ideatasolla. Läheltä kauas veisi liian kauas, jotta solidaarisuutta voisi syntyä.

Energiasäästölotto

Suomalaiset ovat tunnetusti lottokansaa eli harrastavat kulttuurin ja urheilun tukemista vapaaehtoisen veron kautta toivoen, että onni potkaisisi. Ehkäpä kannattaisi kokeilla energiasäästölottoa. Kun nyt energiasäästötoimia tekevät saavat kotitalousvähennyksen tai jotain muuta energia-avustusta, niin avustuksista tehtäisiinkin vaikkapa kerran kuussa arvottava puolen miljoonan potti, joka arvottaisiin säästöjä tehneiden kesken tai jotain tämän suuntaista.

Energian säästön ja uusiutuvien energialähteiden avoimet kehitysympäristöt

Suomessa on syntynyt tietoyhteiskunnan merkittävin avoinympäristö, Linux-käyttöjärjestelmä. Eikö olisi aika tarjota vastaava yhteinen kehittäjä-ympäristö tai -ympäristöjä sekä energiasäästöratkaisuille että uusiutuvien energialähteiden kehittäjille? Uskon, että Suomessa on vaikka kuinka paljon idearikkaita käytännönläheisiä ihmisiä, jotka innolla jalostaisivat ideoitaan toimiviksi ratkaisuuksi. Mutta heidän ideansa eivät pääse kehittymään, kun ensisijaisena tavoitteena on bisneksen teko ja

patenttien pikkusieluinen varjelu. Uusiutuvien energianlähteiden kehittäminen on paljon ahtaita rikastumistavoitteita tärkeämpi yhteinen asia.

Tarvitaan parikymmentä kestävästi energiankäytön keskusta, jossa olisi fyysikkoja, kemistejä, teknisiä ratkaisuja tuntevia asiantuntijoita sekä tuotannon elinkaarikokonaisuuden tuntijoita. He auttaisivat alkuun ideanikkarit alkuun tieteellisillä faktoilla jne. Lisäksi tarvittaisiin mallintamisen asiantuntijoita ja koneidenrakentajia. Olisi ideaalista, jos syntyisi päästötöntä paikallista energiantuotantoa. Se valtaistaisi valtavasti erittäin monella tapaa ja pienentäisi suurten katastrofien vaaraa.

Takaisinmaksuaika on aikansa elänyt jäänne

Uusien energiansäästökohteiden ja uusiutuvien energiamuotojen kehittämisessä on aika irrottautua energiainsinöörien peruskaavasta – takaisinmaksuajasta. Energiansäästön kehittämisessä on varminkin jäänyt valtava määrä hyviä ideoita toteuttamatta siksi, että energiainsinööri laskee taskulaskimellaan, mikä säästön rahallinen takaisinmaksuaika on. Sääntönä lienee ollut, että vain alle viiden vuoden takaisinmaksuaika antaa aiheen ryhtyä toimenpiteisiin. Raha ei enää käy ainoaksi kriteeriksi. Energiainsinöörin laskentakaavaan pitää lisätä ja suurella painolla tulevien sukupolvien hyödyt.

Arjen muutoksilla kasvuhuonekaasupäästöjä vastaan

Tätä nykyä kasvuhuonekaasupäästöjen kasvua torjutaan ensisijassa uusilla laitteilla ja uutta rakentamalla. Tässäkin olisi toisinajattelun paikka. Suomalaisethan suosivat omistusasumista. Asumisväljyyttä on kasvatettu pikku hiljaa asuntoa vaihtaen, ja monet saavuttavat tavoiteasuntonsa, omakotitalon, juuri siinä vaiheessa, kun lapset lentävät pois kotoa. Tekemäni kotitalouksien jako asumisjäljyydesiileihin osoitti, että meillä huomattava määrä pieniä kotitalouksia, joiden asumisväljyys suuri, ja toisaalta runsas joukko ahtaasti asuvia.

Viime vuosina on erityisesti korostettu omassa kodissa asumisen autuutta. Toki tiedämme, että monelle juuri tämän hetkinen viimeisin asunto tai talo on erityisen rakas. Muistot kultaavat sen asukkaalle ja pois lähteneille lapsille. Mutta kasvihuonekaasupäästöjen näkökulmasta tämä merkitsee asuntokannan tehotonta käyttöä. Jakamalla asunnot tasaisemmin asumisväljyyden suhteen kokonaishyvinvointi varmaan kasvaisi ilman yhtään uutta betonielementtiä tai jätevesiviemäriä tai sähköverkon vahvistamista. Tällaiseen tasoittamiseen kannustaa tällä hetkellä keppinä vain kiinteistövero. Porkkanoita ei ole lainkaan. Olisi kaikki syy ideoita niitä.

Yrittämisen pyhyys saa aikaan aivan kestävämpiä tilanteita kasvihuonekaasujen vähentämisen näkökulmasta. Taksiautoilijoiden yrittämisen vapaus estää kunnollisen kimpapakyytijärjestelmän syntymisen, kun toiselle ei saa maksaa. Kimpapakyydin tarjoaminen pitäisi määrätä lailla jokamiehen oikeudeksi ja siitä saadut rahat verottomiksi kuten metsämarjojen ja sienien poiminnasta saatu tulo.

Turisti – harakka tervatulla katolla?

Matkailu on valtava bisnes. Siihen liittyy suuria kerrannaisvaikutuksia alkaen lentokoneiden suunnittelusta kohdemaiden ihmisten työllistämiseen ja lopulta jäteongelmiin. Kaikki tiedämme, että lentomatka kaukomaille tai jopa Eurooppaan kasvattaa ekologisen selkäreppumme painoa suuresti (lentokoneen energiakulutuksesta suurin osa menee nousuun – ja laskuun?). Mutta toisaalta turistina olo ainakin kehitysmaissa merkitsee tulonsiirtoa rikkaista maista köyhiin maihin. Jos vastaava summa siirrettäisiin kehitysapuna, pitäisi sen osuus BKT:stä olla huomattavasti suurempi ja maksajilta jäisi toisenlainen maailma näkemättä. Siksi lentämisen hintaan pitää sisällyttää ja pian kaikki sen aiheuttamien kasvihuonekaasujen kompensointikustannukset ja turistipaikkojen pitää toimia nollapäästäisest. Uskon, että turismi kaikesta huolimatta lisää ihmiskunnan yhteiskuuluvaisuutta ja vähentää viholliskuvia. Kun vielä saataisiin kielten välille tietokoneavusteinen automaattinen simultaanitulkkaus, maailmaa olisi helpompi parantaa.

LUKEMISTOSTA

Katkaisuhoitoa ja kuntoutusta

Johanna Pitkälä

Katkaisuhoitoaseman työntekijää väsyttää. Päivä on ollut työntäyteinen. Viimeinen asiakas, ensikertalainen, odottaa aulassa sisään kutsumista. Sisään astuva asiakas näyttää vähän epätietoiselta. ”Pitikin saada se lähete tänne,” hän ajattelee mielessään. Asiakkaan olemus on asiallinen ja siisti. Olosuhteisiin nähden hän on vielä melko terveen näköinen. Koetulosten mukaan vointi ei kuitenkaan ole niin hyvä kuin päällepäin ehkä näyttää. Asiakas lähestyy, ojentaa kättä ja sanoo: *”Nimeni on Yhteiskunta, Suomalainen Yhteiskunta.”*

Käden ojennus on laimea. Työntekijä joutuu ottamaan kädestä otteen, jotta esittäytyminen onnistuu. Asiakas katsoo epävarmasti hetken silmiin ja kääntää sitten katseensa ikkunaan. Vähitellen asiakas alkaa avautua: ”Oli pakko tulla tänne katkolle. Tai rehellisesti sanottuna minut ohjattiin tulemaan tänne. Sanoivat, että käyttö alkaa olla vaaraksi ympäristölle ja kulutus on kaikin puolin yli sallittujen normien. Että kai tämä homma nyt pitää katkaista. Käytän vähän turhan kovaa kamaa: *luonnonvaroja.*”

Vanhoiden asioiden muisteleminen satuttaa. On tullut tehtyä virheitä, eikä omien asioiden levittely vieraille tunnu oikein luontevalta. Pitäisikö kertoa vähän kaunisteltua tarinaa... ”Muutaman vuosikymmenen ajan käyttö on ollut jo isompi ongelma. Kahdeksankymmentäluvulla alko mennä tosi lujaa, enkä aluksi ollut huolissani. Se oli kokoaikaista nousuhumalaa. Tuntui, että kamaa on riittävästi, eikä sen käyttö ole laitonta. Elämä hymyili. Mutta nyt viimeisen kymmenen vuoden ajan olen itsekin alkanu huolestua tilanteestani. On ollut pakko myöntää, että liikakäytöstäni on haittaa itselleni ja ympäristölle. Myönnän nyt, että tarvitsen apua tähän ongelmaan.”

Työntekijä miettii, puhuuko asiakas omalla suullaan, vai puhuuko sellaista, mitä olettaa työntekijän haluavan kuulla. Yrittääkö asiakas miellyttää? Työntekijän arvion mukaan asiakas kyllä pystyy kuntoutumaan, jos tällä vain on riittävästi tahtoa vaativan kuntoutusprosessin läpikäymiseen. ”Täällä katkolla pyritään ensin katkaisemaan tuo putki. Siihen pitää varautua, että vieroitusoireet voivat olla tosi kovia, ja että ne jatkuvat pitkään. Elimistö on niin tottunut ongelmakäyttöön, että se huutaa lisää myrkkyä. Katkaisuhoidon jälkeen, kun olet riittävän hyvässä kunnossa, voidaan alkaa miettiä kuntoutusta.”

Työntekijä ojentaa erilaisia esitteitä ja niitä esitellen jatkaa: ”Hoitomuotoja on monenlaisia, ja niistä pitäisi löytää teille sopiva. On yksilö- ja ryhmähoitoa, yhteisöllistä hoitoa ja vertaisryhmähoitoa, analyttistä ja voimavarakeskeistä hoitoa. Kuntoutuksissa huomioidaan usein koko perhe tai jopa koko verkosto, eli koko teidän *Globaali Yhteiskuntanne*. Osa hoitomuodoista on raskaita, ja ne vaativat pitkällistä intensiivistä työskentelyä. Tärkeintä on, että olette itse motivoitunut hoitoon, muuten kuntoutuminen ei edisty.”

Asiakas miettii perhettään, perhe Yhteiskuntaa. Näennäisesti perhe kyllä haluaa, että hän kuntoutuisi, mutta onhan se kaikille iso muutos. Entä verkosto, Globaali Yhteiskunta. Koko verkostollahan on sama ongelma! Ja – asiakas Yhteiskunta ajattelee hieman omahyväisesti – muulla verkostollahan, Globaalin yhteiskunnan muilla jäsenillä, heillähän se vasta ongelma onkin. Hyvinhän minä tässä moniin muihin verrattuna olen klaarannut. Ja asiakas on hetken ajan melkein tyytyväinen itseensä, kunnes muistaa millä asialla hän on. ”No jos sitä yhteistyötä sitten kuitenkin...”

Asiakas havahtuu, kun kuulee työntekijän jatkavan: "Ongelmakäytön lopettaminen on vaativa prosessi. Joudut opetteleman uuden elämäntavan. Käytön tilalle pitää tulla jotain muuta. Mitä sellaista kiinnostavaa voisit tehdä, mihin et tarvitse kiellettyjä aineita? Kuntoutumiseen pitää varata aikaa. Jotkut sanovat, että kuntoutumiseen kuluu usein jopa sama aika kuin mikä ongelman muodostumiseenkin on mennyt, eli sun kohdalla nyt ainakin tuo muutama vuosikymmen. Kuntoutuminen etenee päivä kerrallaan. Joka päivä teet uuden päätöksen: *ei tänään*.

Asiakas kuuntelee. Hän kyllä uskoo tietävänsä paljon näistä asioista. Hikipisara putoaa pöydälle. "Mitä jos en onnistu? Tavoite on liian iso. Tuntuu mahdottomalta muuttaa elämäntapaa kokonaan. Tajuutsä?" Asiakkaan alkaessa kiihtyä, työntekijä toteaa: "Onhan se suuri tavoite, mutta onko sinulla vaihtoehtoja? Retkahduksen jälkeen täytyy nousta uudelleen ja jatkaa kuntoutumista entistä sisukkaammin. Pilkkotaan tavoite pieniksi osatavoitteiksi. Mieti, mitä muutoksia olet valmis tekemään heti, huomiseen siirtäminen ei auta. Joten: *Mitä olet valmis tekemään ongelmalle juuri tänään?*"

Muutoksen malleja ilmastokeskustelussa – peilinä painonhallinta¹

PIIA JALLINOJA

Jokainen viime vuosina ilmastomuutoskeskustelua seurannut on selvillä siitä, että me aiheutamme ilmaston ääri-ilmiöiden lisääntymisiä, jäätiköiden sulamista, mahdollisia muutoksia merivirroissa, tulvia, kuivuutta, nälänhätää ja siinä samassa me tietenkin hävitämme lukuisia kasvi- ja eläinlajeja sukupuuttoon.

Elintapojemme haitallisuudesta kertovat uutiset toistuvat niin tiuhaan, että ihmisten on pakko perustella ja puolustella haitallisia valintojaan. Ihmiset ovat oppineet myös ironisoimaan epäekologisia tottumuksiaan samalla lailla kuin ironisoidaan herkuttelua ja laiskottelua. Tässä kirjoituksessa jäsennetään kansalaisten ilmastohuolta ja siihen liittyviä ratkaisuyrityksiä ja verrataan toiseen pyrkimykseen, jossa elintapamuutosta on harjoiteltu ja tutkittu jo varsin kauan – laihduttamiseen.

Kieltäytyminen ja kohtuullisuus

Ilmastomuutoksen kannalta katsottuna kulutusvalinnat voidaan karkeasti jakaa kahteen eri ryhmään. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat sellaiset asiat, joiden muuttaminen ympäristöstävälliseksi ei merkittäväällä tavalla muuta elämäntapaa tai elämänlaatua. Näitä asioita ihmisen on suhteellisen helppo muuttaa, kuten esimerkiksi ihmisten valmius lajitella jätteitä osoittaa. Toiseen ryhmään kuuluvat sellaiset kulutusvalinnat, joiden muuttaminen on vaikuttaa merkittävästi ihmisten elämäntapaan ja ajankäyttöön. Keskeinen pulmana tässä ryhmässä on, että karstimisen jälkeen jäljelle jäävät vaihtoehdot eivät useimpien mielestä tunnu kovin houkuttelevalta. Juuri siksi näiden käytäntöjen muuttaminen on suhteellisen vaikeaa, kuten esimerkiksi ihmisten haluttomuus luopua yksityisautoilusta ja vaikkapa lentomatkoista osoittavat.

Tilannetta on hedelmällistä verrata painonhallinnasta käytävään keskusteluun. Aikoinaan laihduttaminen perustui kieltäytymiseen, ts. tietyt ruoka-aineet tai ateriat oli täysin kiellettyjä. Ahmimalla hankitut läskit kuuluikin kuluttaa kärsimyksen kautta. Viime aikoina kuitenkin myös nautinto on vähitellen hiipinyt laihdutuspuheeseen – myös laihduttaja saa nauttia, ellei ole peräti velvoitettu nauttimaan. Tässä mallissa mikään yksittäinen ruoka ei ole absoluuttisesti kielletty, vaan esimerkiksi rasvaisia ruokia suositellaan syötäväksi niukasti.

¹ Perustuu Yhteiskuntapolitiikka-lehdessä 4/2009 julkaistuun kirjoitukseen.

Näyttää siltä, että ilmastonmuutoskeskustelu on toistaiseksi jäänyt laihduttamisesta tuttuun kieltämys-malliin. Lomamatkat ja talvimökkeily tuomitaan samalla tavalla kuin kermakakku ja sipsit vanhassa laihdutusmallissa. Erityisesti kaukomatkat ja shoppailumat symboloivat ilmastontuhhoa, mutta myös tuhlausta ja piittaamattomuutta ylipäänsä.

Toisin kuin kermakakku tai pizzaa, kaukomatkaa ei voi kuitenkaan kuluttaa vähän, ts. kohtuudella. Itse lento on matkan haitallisimman osuus, joten on lähes samantekevää, onko kohteessa päivän vai kaksi viikkoa. Riittävän vähän matkustaminen onkin ratkaisevasti jotain ihan muuta: kävelyretki Nuuksiossa tai seikkailu hylätyllä ralliradalla. Ne siis edustavat samaa kuin porkkanaraaste ja kaalikeitto dieettien kentässä. Nuuksiossa ei ole kaukomatkaan verrattavaa kohokohtaa, ei ilmeistä herkutteluun ja vapautumiseen liittyvää nautintoa, vain velvollisuudentunnosta vaellettu reitti – kuin pakosta puputettu porkkanaraaste.

Jos viimeaikaisista nautintoon merkitykseen liittyvistä tutkimuksista olemme mitään oppineet, ihmiset eivät tyydy – ainakaan nykyoloissa – porkkanaraasteeseen tai kotiseutumatkailuun. Painonhallinnan kanssa työskentelevät ja laihduttamista kokeilleet ihmiset tietävät, että askeettiset dieetit eivät toimi. Tiukka dieetti ei opeta ihmisiä elämään loppuelämänsä terveellisemmin, ja näin ollen ennemmin tai myöhemmin laihduttaja repsahtaa ikuisen jojo-liikkeeseen.

Voiko ihmisiä siis motivoida muuttamaan vaikkapa lomasuunnitelmiaan ilmastoystävällisempään suuntaan? Voiko oppia ja motivoitua saamaan lähimetsästä saman kuin Roomasta? Miten hedonistiseen matkailuun kannustettu ja mieltynyt kansalainen oppii aidosti nauttimaan toistosta ja tutusta, joka Suomessa kiertelestä väistämättä seuraa? Tehtävä on vaikea.

Muutoksen mahdollisuudet

Elintapamuutoksessa on ainakin kolme mallia, joiden piirissä muutos onnistuu varmimmin: Ensiksi, on paljon tutkimustietoa siitä, että suomalaiset ovat omaksuneet rutiineiksi yksittäisiä terveellisiä tottumuksia: esimerkiksi enemmistö suomalaisista on vaihtanut voion margariiniin ja kulutusmaidon rasvattomaan maitoon. Suomalaiset ovat myös vähentäneet tupakointia merkittävästi viimeisen kolmen vuosikymmenen aikana.

Myös ympäristöön liittyvissä teoissa on tapahtunut viime vuosina muutoksia: kun vuonna 2004 jätteensä lajitteli erittäin hyvin kolmannes suomalaisista, kuului tähän ryhmään kolme vuotta myöhemmin puolet suomalaisista. Pyöräilyyn ja kävelyyn turvautuminen lyhyillä matkoilla ei kuitenkaan samana ajanjaksona ollut lisääntynyt. (Wennerström, 2007.) Lajittelurutiini on siis suhteellisen helppo muodostaa, mutta auton vaihtaminen pyörään vaatiiikin jo isomman ponnistuksen. Vastaava haaste on myös terveyden edistäjien edessä: uusien, kestävien liikun-

tarutiininen rakentaminen on hankalaa eikä liikunnasta ole kovin helppo oppia nauttimaan.

Toiseksi, intensiivisillä interventioilla on havaittu olevan vaikutusta ihmisten elintapoihin ja terveyteen. Interventioiden ongelma on kuitenkin, että ei ole taloudellisesti mahdollista järjestää intensiivistä seurantaa ja tsemppausta kovin suurille väestöryhmille.

Kolmanneksi, vaihtoehtottomissa tilanteissa ihmiset laihtuvat. Esimerkkinä tällaisesta tilanteesta toimii mahalaukun ohitusleikkaus, joka tarjoaa tehokkaan keinon pudottaa painoa ja vähentää sairastumisriskiä. Laihdutusleikkauksiin verrannollisia kulutusleikkauksia ovat erilaiset vuosi tai kuukausi ilman öljyperäisiä tuotteita/vaatteiden ostoa/autoa -tempaukset. Tai ehkä nämä vertautuvat pikemminkin tipattomaan tammikuuhun ja lasten karkkilakkoon, joihin liittyvästä itsekurista ja päättäväisyydestä voi ylpeillä, mutta jonka jälkeen palataan vanhoihin tottumuksiin. Vuosi ilman -projekteja parempi analogia laihdutusleikkaukselle löytyy sellaisesta taloudellisesta tilanteesta, jossa yksinkertaisesti ei ole varaa kuluttaa.

Suomalaisten muuttuneiden elintapojen taustalla ovat lukuisat yhteiskunnalliset muutokset ja interventiot: on turvauduttu lainsäädäntöön, hintapolitiikkaan, valistukseen ja järjestetty interventioita, on mahdollistettu terveellisempää elämäntapaa rakentamalla pyöräteitä ja uimahalleja ja on muutettu epäterveelliseen ja terveelliseen elämäntapaan liittyviä mielikuvia. Mitä todennäköisimmin ympäristökysymyksen suhteen on tapahduttava vastaavanlaisia, moninaisia muutoksia.

Toiseksi, on huomioitava ihmisten motivaatiojärjestelmän moniulotteisuus. Ihmiset eivät elä vain elämään mahdollisimman terveellisesti tai minimoidakseen hiilijalanjäljen. On selvää, että valintoja ohjaavat muutkin tekijät. Näin hankkeet, joissa oletetaan ihmisten olevan pääsääntöisesti terveyteen ja ympäristöystävällisyyteen pyrkiviä, tulevat epäonnistumaan. Motivaatiota on vaikea rakentaa, jos palkintona on vain terveys jossain tulevaisuudessa tai ympäristön mahdollinen pelastuminen. On oltava muita, välittömästi toteutuvia palkintoja, kuten mielihyvä tai sosiaaliset palkinnot.

On kiinnostavaa seurata, kehittykö ympäristönsuojelun alueella suuntauksia, jotka yhdistävät ympäristöystävällisyyden, mielihyvän ja hyvinvoinnin. Erityisen kiinnostavaa on seurata, miten esimerkiksi hitaaseen ja vaivalloiseen matkustamiseen opitaan yhdistämään mielihyvä – olemmehan tottuneet yhdistämään mielihyvän pikemminkin vaivattomaan lentämiseen. Toistaiseksi vaivalloisuus tuottaa mielihyvää vain harvoille, tietoisien päätöksen tehneille seikkailijoille.

Kirjallisuus

Wennerström, P. Kansalaisten käsitykset ilmastonmuutoksesta, Taloustutkimus Oy, <http://www.ilmastonmuutos.fi/fi/cfm/docs/index.cfm?ID=1182>, 2007).

LUKEMISTOSTA

Katkelmia oppimispäiväkirjasta

Johanna Pitkälä

15.9.2009 Aloitin kurssin uteliaana. En ollut aikaisemmin osallistunut yliopisto-opiskeluun, jossa samalla kurssilla olisi opiskelijoita eri aloilta. Nyt mukana oli myös taide- ja teatteripuolen opiskelijoita Pohdinkin jo kurssille tullessani, että mikä on sosiaalityön rooli ja osuus tällä kurssilla.

Kurssin nimi Mitä hyvinvointi on nyt ja 10 vuoden kuluttua? viritti ajatukseni ensimmäiseksi aineelliseen hyvinvointiin ja vastaavasti aineelliseen huono-osaisuuteen. Tuleva sosiaalityöntekijä heräsi minussa heti. Jouduin kuitenkin laajentamaan ajatteluaani, kun hyvinvointia tarkasteltiinkin suurelta osin ilmastonmuutoksen kautta.

Jäin miettimään hyvinvoinnin näkökulmaa monelta puolelta. Mietin, mitä *hyvä elämä* on ja mitä siihen kuuluu? Mitä kuuluu minun näkemykseni hyvästä elämästä? Mitä vastavasti on huono elämä? Milloin ja miten elämä muuttuu huonosta hyväksi tai päinvastoin? Entä miten hyvinvointia tulisi tarkastella ilmastonmuutoksen olosuhteissa?

Hyvinvointia voi tarkastella sekä pienien ilmiöiden kautta, kuin myös suurina yhteiskunnallisina ja maailmanlaajuisina kysymyksinä. Pienenä ilmiönä se voi olla yksittäisen ihmisen elämää tai sen pienen pieniä hetkiä ja valintoja. Suurina kysymyksinä ne liittyvät yhteiskunnan päätöksentekoon ja globaaleihin valintoihin. Suurilla päätöksillä ja valinnoilla vaikutetaan vahvasti laajojen ihmisjoukkojen tai koko maailman asioihin. Myös pienet ilmiöt vaikuttavat jollain tasolla suurempiin kokonaisuuksiin.

22.9.

Muiden opiskelijoiden ideat ja niistä syntyneet yhteiset keskustelut avaavat omaankin ajatteluun uusia ulottuvuuksia...

Olen tietoisesti pyrkinyt kurssin aikana tarkastelmaan hyvinvointia muustakin kuin aineellisen hyvinvoinnin näkökulmasta. Kuitenkin ajatukset tahtovat hyvinvoinnista puhuttaessa kääntyä helposti aineelliseen hyvinvointiin, tai lähinnä aineellisen hyvinvoinnin puutteisiin. Ajattelen, että ihmisten, joiden perustarpeet eivät ole tyydyttyneet (esim asunnottomien tai työttömien), on vaikea kääntää ajatuksiaan hyvinvoinnin muihin ulottuvuuksiin.

Tästä ajatukseni kulkeutuivat pohtimaan sitä, että hyvinvointia ajatellaan usein itsekkäästä näkökulmasta: Minun hyvinvointini. Tämän itsekkään hyvinvoinnin piiriin mahtuu kerralla korkeintaan oma lähipiiri. Niinpä esimerkiksi ajatuksen ilmastonmuutoksesta tule konkretisoitua itselle tärkeäksi: oman hyvinvoinnin tulee kärsiä ilmastonmuutoksesta. Minun hyvinvointiini selkeästi vaikuttamattomat asiat eivät aiheuta vielä päänvaivaa. Samalla Minun hyvinvointini -käsitteellä tarkasteltuna vastustetaan asunnottomien yömajan tulemistä naapuritontille. Toisten hyvinvoinnin parantuminen ei ole tärkeää, jos oma hyvinvointini kärsii.

29.9.

Ahdistaa, kun en osaa hahmottaa selvästi, mihin pitäisi ryhtyä, tai edes mitä kohti mennä. Käsite itseks hyvinvointi kiinnostaa edelleen. Pahoinvointi ei kosketa tarpeeksi ennen kuin se tulee tarpeeksi lähelle: kun omasta vesihanasta ei tulisikaan puhdasta vettä, tai kun tal-

vea ein enää oikeesti olisi Suomessa ollenkaan. Jopa alkaisi ilmastonmuutosasiat kiinnostamaan...

Pakko myöntää, että en ole ollut erityisen valveutunut ympäristökysymyksissä. Olen tehnyt joitain toimenpiteitä pienentääkseni hiilijalanjälkeni, mutta en todellakaan ole tehnyt riittävästi. Itseäni ovat vaivanneet ristiriitaiset tiedot siitä, mikä on ympäristöystävällistä ja mikä taas ei. Esimerkiksi puilla lämmittäminen: toisaalta ekologista, mutta sitten kuitenkin ei. Sama pätee moniin muihinkin ekologisiin ratkaisuihin. Kuitenkin syynä on myös se, että ilmastonmuutos ei ole koskettanut minun pientä maailmaani vielä tarpeeksi konkreettisesti. Kurssin aikana tunnen kuitenkin valpastuvani ympäristöasioille aikaisempaa paremmin.

Eri tiedekuntien yhteinen hanke on kiinnostavaa, mutta samalla myös haastavaa. On täytynyt luopua tutusta ja turvallisesta, ja heittäytyä ajattelemaan asioita täysin eri tavalla kuin aikaisemmin. Kurssin suorittaminen itsessään on erilaista kuin muiden kurssien. Olen tottunut työskentelemään selkeää, tarkkarajaista tulosta kohti, ja nyt joudun ajattelemaan, enkä tiedä mitä tästä kaikesta syntyy.

Keskustelu muiden kurssin osallistujien kesken on ollut äärettömän mielenkiintoista. Usein olemme liikkuneet sellaisissa vesissä, joihin ei sosiaalityön kentällä tavallisesti ajattele. Se on toisaalta ollut piristävä välipala muiden kurssien joukossa, mutta toisaalta olen koemut jollain tavalla vastuuni ainoana sosiaalityön opiskelijana tarkastella asioita myös meidän tieteenalamme näkökulmasta.

5.10.

Vallankumous. kaikki uusiksi vai pienet muutokset? Tämä oli aihepiiri, jossa eri opiskelijoiden välillä oli näkemyseroja. Yhden mielestä ilmastonmuutosta ehkäisevien muutosten pitäisi tapahtua kertarytkäällä, ikään kuin vallankumouksen omaisesti. Tähän näkemykseen liittyi, että tarvitaan ulkoapäin vahvaa ohjausta, kuten lainsäädäntöä, ennen kuin ihmiset kykenevät isoihin muutoksiin. Osa opiskelijoista taas uskoi muutoksiin pienin askelin. Tämän ajatussuunnan kannattajat eivät juuri uskoneet ulkoa tulevien säästöjen toimivuuteen.

Huono-osaisuus. Sosiaalityön opiskeijana ajatukset karkaavat aina aineelliseen hyvinvointiin, vaikka puhunkin vähitellen ekologisesta hyvinvoinnista lähes yhtä sujuvasti kuin muutkin kurssilaiset. Koen kuitenkin syyllisyyttä, että en osaa olla yhtä ekologinen kuin muut samalla hyvinvointi-kurssilla opiskelevat. Olen tottunut taistelemaan enemmän yhteiskunnallisen eriarvoisuuden kuin ekologisten lähtökohtien puolesta.

Aikaperspektiivi. Nopea muutos kulutuksen kasvussa, myös nopeasti pois kulutuksesta... Tämä oli yksi minun omia ajatusketjujani. Mietin, että varsinaisen luonnonvarojen kerskakulutuksen aikakausi on kuitenkin ollut verrattain lyhyt. Esimerkiksi omat vanhempani, saati isovanhempani elivät ekologisemmin ja vähemmän kuluttavammin kuin oma sukupolveni. Uskon jollain tavalla, että myös melko nopea muutos toiseen, ekologisempaan, suuntaan voisi olla mahdollinen joillain keinoilla. Toisaalta tietysti muutaman kymmenen vuotta on pitkä aika, jos luonto koko ajan tuhoutuu enemmän sinä aikana.

13.10.

Tänään pohdimme aluksi seminaarissa (THL 6.10) kuulemiamme asioita. Erityisesti kauppatieteiden edustajien puheenvuorot puhuttivat. Yllättävää oli, että kaupallisella puolella on sekä pelkkien kovien arvojen puolestapuhujia, kuin myös henkilöitä, jotka ovat kiinnostuneita luonnon suojelemisen puolesta puhumisesta. Mutta niinhän se on, että emme ole ikinä vain massaa tietystä joukossa, vaan aina joukossakin, tietyn ryhmittymän edustajina, olemme yksilöitä.

Kuten jo aikaisemmin kirjoitin, en ole ilmastonmuutoksessa yhtä valveutunut kuin muut kurssilaiset. Koen, että on niin epäselvää, mikä lopulta on haitallista, mikä hyödyllistä. Nyt kuulin, että energiansäästölamppujen valmistuksessa käytetään elohopeaa. Ja että energiansäästölamppun hajotessa pitää tuulettaa hyvin, ja sirpaleiden keräämistä ei pidä tehdä ilman suojautumista. Apua, en kestä tätä ristiriitaisuutta!

19.10.

Palaveri Teakissa... Sain palaverissa kirjoitukseni aiheesta kannustavaa palautetta, joten enköhän saa jotain siitä kirjoitettua.

Kurssin aikana olen oppinut monenlaista. Kiinnostavaa on ollut työskentely eri tiedekuntien opiskelijoiden kanssa. Meitä kurssilaisia on ollut niin pieni ryhmä, että olemme tapaa-misten kuluessa alkaneet jo ryhmäytyä jonkin verran. Ryhmässä on ollut helppo olla, on saanut olla oma itsensä ja omat mielipiteensä on uskaltanut esittää rohkeasti.

Olen kurssin aikana havahtunut ajattelemaan ympäristöasioita aikaisempaa enemmän. Koen, että minäkin voisin pienentää omaa hiilijalanjälkeäni monin eri tavoin. En kuitenkaan vielä osaa kovin hyvin ajatella, kuinka sosiaalityöntekijänä voisin toimia työssäni ympäristöaktiivisesti. Yhteiskuntatieteilijänä toki minun pitää olla kiinnostunut ja valveutunut kaikista yhteiskuntaa koskevista asioista. Ympäristöasiat ovat isoja yhteiskunnallisia asioita, ja sen vuoksi niiden laajempi ymmärtäminen olisi tärkeää. Yritän jatkossa kehittää tietämystäni ympäristöasioissa entistä aktiivisemmin.

LUKEMISTOSTA ovat myös kaksi seuraavaa pienoiskuvaa tottumuksen voimasta arkisessa assosiaatioiden virrassa.

Aamiainen

Heikki Räisänen

Perhe lukee lehteä aamupalalla. Kuten tavallisesti, pöytä on täynnä. Lehteä ympäröi voipurnukka, leipää ja teekuppi, josta jää kostea ympyrä lehden reunaan liimaten sivuja yhteen. Pöydän ympärillä on hiljaista, sillä kaikki keskittyvät lukemaansa. Lehti on jaettu osiin, ja ne kiertävät ja risteilevät pöydän ylitse. Tämä on kodin joka aamuinen rituaali.

Arkipäiväinen onni koostuu useimmiten juuri näistä asioista, purnukoista pöydällä ja hiljaisesta keskittymisestä johonkin tavallaan tärkeään. Lehti, joka täyttää pöydän, on aamuisen rituaalin keskipiste. Se auttaa sietämään toisten läsnäoloa aamuisen mielen hitaudessa. Miten kammottavaa olisi katsoa pelkkiä purnukoita ja ajatella pelkkää leukojen liikettä tai kuunnella toisen hölötystä... Ja yksin asuvalle lehti on vastaisku liiallista hiljaisuutta vastaan. Lehti kohisee ihmisten läsnäoloa. Taas on joku räjäytellyt jossakin.

Ja mikä voisi olla parempaa kuin lukea aamiaispöydässä räjähdyksestä jossakin kaukana.

Kaikkein suurin haaste maailmassa on pitää tämä asetelma mahdollisimman samankaltaisena: Hyvä yöuni, herätyskello, hidas nousu sängystä, pesu, vaatteiden pukeminen, sanomalehden nouto, aamupala, lehden avaaminen ja toisten nuhjuinen läsnäolo. Kaikkea tätä ympäröi sopiva määrätietoinen verkkaisuus. Jos jokin noista häiriintyy olet pulassa. Perhe, joka lukee lehteä aamulla, on lähdössä johonkin. Kaikilla on jokin suunta: työ, koulu, mikä tahansa. Pahinta mitä voi tapahtua on räjähdys jossakin lähellä tai halu hautautua sänkyyn. Ainakin, jos niistä tulee tavanomaista.

Onnettomuus

Heikki Räisänen

Jään usein kelaamaan erästä muistoa lapsuudestani. Yllättäen koiramme on päässyt irti ja se juoksee ikkunan ohitse vapaudesta hurmaantuneena suoraan tielle, jää auton alle ja kuolee. Mitä olisin voinut tehdä? En tietenkään voinut mitään.

Jäin hautomaan erilaisia selviytymistarinoita. Kaikki tapahtui minusta itsestä riippumatta. Painajaiseni toistivat vielä pitkään koiran kuolemaa. Kelaan mielessäni tapahtumaa hidastettuna. Reagoin nopeasti ja pelastan koiran. Mutta tapahtunutta ei voi muuttaa. Ainoaksi vaihtoehdoksi jää tapahtumaan tyytyminen.

Olen viime aikoina kokenut samankaltaista tunnetta ilmastonmuutoksen suhteen.

Vaikka aikaskaala on todella pitkä ja ylittää oman elämäni rajat, näyttäytyy se samanlaisena tapahtumana kuin tuo koiraonnettomuus. Mielikuvassa tapahtuu nopea kohtaaminen, väijäämätön onnettomuus, joka kelaautuu mielen lävitse. Joudun käymään sitä läpi kuten onnettomuutta ja pelastan maailman, vaikka tiedän, että voimani ovat siihen rajalliset. Mieli jää apeaksi. Tekoni ei yllä koko ilmiöön. Olen täysin riippuvainen muista.

Mihin voin kiinnittää onnellisuuteni joutuessani katsomaan onnettomuutta, joka tapahtuu ympärillä ja joka näyttää ympäröivän koko elämää? Mielessä vaihtelee toivo ja toivottomuus, usko ja epäusko. Olisi helpompaa, jos voisin avata onnettomuuden eteeni ja tarkastella sitä edessäni. Koska en siihen kykene, tunnen itseni epäonnistujaksi ja tuntuu yhtä helpolta hyväksyä asia kuin kieltää se kokonaan. Kykenemättömyys varmuuteen uhkaa jättää onnettomuuden elämän perusvireeksi.

Ilmasto muuttuu, muuttuuko ihminen?

– Näkökulmia ilmaston lämpenemisen ja ajatusilmastomme yhteyksiin

TUULA HELNE

”Ihmiskunnan tulevaisuuden suurin vaara on kaupallisen hengen rajoittamaton vaikutus.”

Taloustieteilijä John Stuart Mill, 1836

Hyvinvointikäsitteet uusiksi

Ilmastomuutos tulee, tai pikemmin on jo todellisuutta. Meillä ei ole paljon aikaa tilanteen korjaamiseksi, vaikkei sitä Kööpenhaminan ilmastokokouksessa ymmärrettykään. Maailmanlaajuisesti päästöt on saatava käännettyä laskuun vuoteen 2015 mennessä. Joku voi ihmetellä, miksi tuhlaisimme voimavaroja hyvinvointikäsitteistä keskustelemiseen. Siksi, että ilmastomuutos on nykyisten elintapojemme ja nykyisen ”hyvinvointi”mallimme seurausta (lainausmerkit, koska maailma voi huonosti) ja että siirtymällä toisenlaiseen hyvinvointimalliin pahin ilmastokriisi on torjuttavissa – kunhan muutamme ajatteluamme ja tapojamme pikimmiten.

Ilmaston lämpeneminen on osa pitkään jatkunutta ekologista tuhkierrettä. WWF:n vuoden 2008 Living Planet Reportin mukaan ihmiskunnan ekologinen jalanjälki kasvoi luonnon uusiutumiskykyä suuremmaksi 1980-luvulla. Nykyisin se on noin 30 prosenttia sitä suurempi. Saman menon jatkuessa tarvitsisimme 2030-luvun alkuvuosiin mennessä kaksi maapalloa tuottamaan kysyntäämme vastaavan määrän raaka-aineita. Raskaita ovat myös ilmastomuutoksen seurausvaikutukset: meren pinnan kohoamisesta aiheutuvat tulvat, vuoristojäätiköiden sulamisesta johtuva vesipula, aavikoituminen, pahentuneiden hirmumyrskyjen tuhot, trooppisten tautien yleistyminen, ilmastopakolaisuus, eliölajien sukupuutto. Ja niin edelleen.

Ilmaston muuttumisen syyt ovat äärettömän monimutkaisia. Kaiken takana on kuitenkin yksinkertainen alkusyy. Se on kulutuskapitalismin rakentuminen sen oletuksen varaan, että onnellisuus löytyy ihmisen ulkopuolelta: maineesta, saavutuksista ja aineellisesta hyvästä. ”Onnellisuutta” tavoitellessamme emme ole halunneet havaita materiaalisen kulutuksemme ja luonnon tuhoutumisen läheistä suhdetta. Juuri tämä vie planeettamme – sen ainoan – perikatoon.

Voisiko onnellisuuden tavoittelu auttaa yhteiskuntia sopeutumaan niukkaressriseen tulevaisuuteen ja epävakaiseen ilmastoon? Näin kysyi Mikko Jalas arviodessaan ”Olimme kuluttajia” -kirjaa. Oma vastaukseni on: kyllä (ja enemmän-

kin) – kunhan muistamme, mitä onnellisuus ja hyvinvointi oikeasti tarkoittavat. Ehkäpä seuraavasta on apua:

Erik Allardt jaotteli 1970-luvulla hyvinvoinnin Having-, Loving- ja Being-ulottuvuuksiin. Kaksi jälkimmäistä olivat uutta silloiseen resurssiajatteluun verrattuna. Sitten ne ovat joutuneet marginaaliin. Jaottelu olisi syytä ottaa taas tarkasteltavaksi.

Ensinnäkin hyvinvoinnin materiaallinen Having-ulottuvuus tulisi ymmärtää toisin. Kuten jo Allardt on esittänyt, siihen tulisi sisällyttää myös luonnonvarojen ja fyysisen ympäristön tila – muistaen, että kyse ei ole niinkään erillisistä resursseista kuin koko olemassaolomme perustasta. Toiseksi immateriaaliset ja siksi ilmastonmuutoksen hillitsemisen kannalta keskeiset Being- ja Loving- ulottuvuudet olisi rehabilitoitava. Tähän kuuluu myös markkinasuhteiden maailmasta karkotetun henkisen ulottuvuuden kutsuminen takaisin kotiin. Meidän olisi kuunneltava sisäisen äänemme viestiä siitä, mitä todella tarvitsemme.

Kolmas huomio koskee tekemistä. Allardt sisällytti Doing-käsitteen osaksi Beingiä, mutta myös sille tulisi varata itsenäinen paikkansa – ihmiselle merkityksellisen ja perustellun eikä ajattelemattoman ja pahimmillaan koko olemassaolomme vaarantavan kuumeisen touhukkuuden mielessä. Ilmastopolitiikka koostuu teoista. Niitä tarvitaan. Esimerkiksi Ison-Britannian Tyndall Centre for Climate Change Research -laitoksen mukaan kasvihuonekaasupäästöjä tulisi vähentää kaksi kertaa maan hallituksen suunnitelmia nopeammin. Tekemiseen siirtyminen ei kuitenkaan ole itsestään selvää, kuten seuraavaksi ilmenee.

Asenteista tekoihin

Suomen Gallupin vuoden 2009 tutkimuksen mukaan halukkuus henkilökohtaisiin tekoihin ilmastonmuutoksen torjumiseksi on laimentunut. Vielä kaksi vuotta aiemmin 42 prosenttia suomalaisista oli valmiita maksamaan ilmastoveroa. Vuonna 2009 osuus oli laskenut 33 prosenttiin. Halu vähentää lentomat kustamista oli alentunut aikaisemmasta 58 prosentista 48 prosenttiin. Silti kolme neljäsosaa kansasta piti ilmastonmuutosta hyvin tai melko suurena uhkana – tosin näin ajatteleva joukko oli sekin kahdessa vuodessa pienentynyt kahdeksalla prosentilla. Yhtä aikaa tämän kehityksen kanssa ilmaston lämpenemisestä on saatu yhä karmeampaa tietoa. Sivuutammeko lukemamme? Miksi emme motivoidu tekoihin?

Piia Jallinoja on rinnastanut ilmastonmuutoksen painonhallintaan. Nuuksiossa samoilu etelänmatkan sijaan olisi yhtä innostavaa kuin kermakakun korvaaminen porkkanaraasteella. Lisäksi motivaatiota on vaikea rakentaa, ”jos palkintona on vain terveys jossain tulevaisuudessa tai ympäristön mahdollinen pelastuminen. On oltava muita, välittömästi toteutuvia palkintoja, kuten mielihyvä tai sosiaaliset palkinnot”.

Välittömästi toteutuvia palkintoja? Tässähän kirjoitetaan lapsista! Lapset haluavat jotain hyvää, heti, ja suuttuvat, kun heille asetetaan rajoja. Pienten lasten elämää hallitsee pikemmin mielihyvä- kuin todellisuusperiaate, jonka ohjaamana sopeutuminen maailman realiteetteihin tapahtuu. Näin ajatteli Sigmund Freud. Hän kirjoitti myös infantilismista, häiriöstä psykoseksuaalisessa kehityksessä. Nykyisin infantilismista on tullut aate. Halutaan pitää hauskaa, elää rajoituksetta ja karttaa aikuisuuteen liitettyä vastuullisuutta.

Tieto lisää tuskaa. On selvää, että mielihyväperiaatteen mukaan elävät välttelevät tuskaa hinnalla millä hyvänsä. Vaikka lukisimme ilmaston lämpenemisestä, emme anna luetun koskettaa meitä. Ekofilosofi Joanna Macy väittääkin, että nykyihmisen yhteiskunnallisen turtumuksen ja huvittelunhalun syy ei ole välinpitämättömyys, vaan tuskasta kieltäytyminen. Kivulla on kuitenkin tarkoituksensa kaikissa organismeissa: se on vaaran signaali, joka laukaisee korjaavan reaktion.

Ekokatastrofiin johtavan kehityksen pysäyttämiseksi meidän olisi kohdattava ilmaston lämpenemisen ikävät tosiasiat – kohdattava todellisuus. Myös Ilmatieteen laitoksen ”Muutamme ilmastoa” -kirjassa mainitaan ilmastonmuutoksen ja sen seurausilmiöiden tuottama ahdistus henkistä hyvinvointia alentavana tekijänä ja toivotaan, etteivät ihmiset varjelisi mielenrauhaansa sulkemalla silmänsä ja korvansa ilmastonmuutostiedoilta. Meidän olisi uskallettava nähdä, että pahentunut ilmastokriisi tulee tekemään suuren osan planeettamme väestön elämästä kurjaa, raakaa ja lyhyttä – jollei tappavaa. WHO:n mukaan ilmastonmuutoksesta aiheutunut kuolleisuuden lisäys on jo nykyisin 150 000 henkeä vuodessa. Muun muassa lentämällä sinne tänne olemme osallisina näissä kuolemantuottamuksissa. Kasvi- ja eläinkuntaan ne kohdistuvat vielä rankempina: IPCC:n neljännen raportin mukaan 20–30 prosenttia kasvi- ja eläinlajeista on vaarassa kuolla sukupuuttoon, jos maapallon keskilämpötila nousee enemmän kuin 1,5–2,5 astetta.

Yksi askel kohti todellisuusperiaatteen mukaista elämää olisi, että alkaisimme puhua ilmaston lämpenemisestä ja ilmastokriisistä ilmastonmuutoksen sijaan. Viimeksi mainittu on kaunisteleva ilmaus. Jussi Raumolin on kirjoittanut, että kun keskustelu näistä ilmiöistä 1980-luvun lopulla alkoi, termejä olivat ilmakehän lämpeneminen ja kasvihuoneilmiö. Kuitenkin sen jälkeen, kun näiden ongelmien ratkaisemisen osoitettiin edellyttävän radikaaleja muutoksia esimerkiksi tuotanto- ja kulutusmalleissamme, Yhdysvaltojen hallituksen kaltaiset konservatiiviset tahot halusivat toisenlaisia, neutraaleja käsitteitä. Näin keskusteluun iskostui sana ilmastomuutos, joka ei arvota kehitystä mitenkään. ”Muutos” kuitenkin tarkoittaa sitä, että ilmakehän hiilidioksidipitoisuus oli vuonna 2007 yli 30 prosenttia korkeampi kuin ainakaan 600 000 vuoteen.

Niin kauan kuin emme ole kasvaneet aikuisiksi, lasten tavoin tarvitsemme sitä, että toiminnallemme asetetaan jokin raja. Voisiko esimerkiksi eduskunta toimia auktoriteettina? Kuten Risto Isomäki on asian muotoillut, planeettamme energiabudjetti on epätasapainossa: maapallo säteilee avaruuteen vähemmän energiaa kuin se vastaanottaa auringon säteilyn muodossa. Tämän budjetin tasapainottami-

sen tulisi viimeinkin saada vähintään yhtä paljon huomiota kuin vuotuisen talousarviokäsittelyn.

Ilmaston lämpeneminen asettaa ihmiskunnan suurimman haasteensa eteen. Siksi tarvitaan sekä jokaisen omaehtoista toimintaa että yhteiskunnan kaikkia mahdollisia ohjaustoimia. Tarvitaan lakeja, direktiivejä, haittamaksuja, pakotteita, kannustimia, energiankulutuksen kasvun pysäyttämistä, ekologista verouudistusta, teknisten keksintöjen käyttöön ottamista ja niin edelleen. Tarvitaan ikään kuin ilmastopoliittinen lastensuojelulaki. Keinoja on, mutta onko valmiutta?

Hyvästit altruismille

Mikä siis motivoisi ihmiset muuttamaan tapojaan ilmastokriisin pysäyttämiseksi? Oman edun tavoittelu? Palkinnotko? Jokin ajatuksessa vaivaa.

Ihmisen luonne on jo kauan nähty pitkälti uusklassisen taloustieteen kertoman tarinan mukaisesti: ihminen on omaa etuaan tavoitteleva materialistinen olento. Erityisen ongelmallinen on tästä nouseva päättely: *koska* ihminen on tällainen, hän voi jatkaa samaan malliin.

Oikeutamme nykyisissä tottumuksissamme pitäytymisen individualistiseen ja egoistiseen ihmiskäsitykseen vetoamalla. Ajatusmallit ohjaavat toimintaamme – ja seuraukset ovat nähtävillä. Ihmisen aiheuttaman ilmastomuutoksen vaikutukset maapallosysteemiin ovat saavuttaneet sellaiset mittasuhteet, että jotkut tutkijat ovat alkaneet kutsua teollistumisen jälkeistä jaksoa *antroposeeniksi* eli ihmisen aikakaudeksi maailmanhistoriassa. Toinen nimitys aikakaudellemme voisi olla kriittisten tutkijoiden käyttämä ”röyhkeä antroposentrismi”. Sille on tyypillistä luonnon loismainen hyväksikäyttö, joka ei kuitenkaan ole pitkällä tähtäimellä hyödyttänyt edes ihmistä itseään.

Näistä syistä tarvittaisiin relationaalisempaa käsitystä, jossa ihminen asettuu osaksi paljon itseään laajempaa kokonaisuutta. Ekofilosofi Arne Naess on käyttänyt termiä ”ekologinen minä”. Hän viittaa sillä laajenevaan identifikaatioprosessiin, jossa minä ulottuu yhä pidemmälle erillisen egon tuolle puolen, kaikkiin eläviin olentoihin. Tässä prosessissa käsitteet altruismi tai moraalinen velvollisuus tulevat tarpeettomiksi. Altruismi viittaa siihen, että ego uhraa omat intressinsä toisen (*alter*) puolesta. Relationaalisessa ajattelussa ”toista” ei ole, vaan se mitä tapahtuu muille, tapahtuu minulle. Siksi loisena oleminen on mahdotonta. Tällaiseen ajatteluun perustuva politiikka olisi myös aidosti globaalia – toisin kuin nykyinen ilmastopolitiikka, jossa ei tunnuta haettavan kokonaisuuden etua, vaan vastakkain ovat kehittyneiden ja kehitysmaiden lyhyen tähtäimen intressit.

Terho Pursiainen on kirjoittanut ilmastokriisin tuottamasta mielen muutoksen, *metanoian*, tarpeesta. Tapamme eivät parane ennen kuin mielemme muuttuu. Mutta entä jos kyse ei ole niinkään ihmisten mielen muutoksesta kuin meihin iskostettujen käsitysten purkamisesta? EVA:n vuoden 2007 arvo- ja asennetutki-

muksen mukaan yli kolme neljäsosaa suomalaisista yhtyi väitteeseen, jonka mukaan ”pyrkimällä jatkuvaan taloudelliseen kasvuun ihminen tuhoaa vähitellen luonnon ja myös itsensä”. Meille syydettävä pakkomainonta opettaa kuitenkin, että on hyväksyttävämpää shoppailla ja hemmotella itseään (”koska olen sen arvoisen”) kuin elää askeettisesti, vähään ja pieneen tyytyen. Vain hörhöt ja luuserit eivät kuluta, syö lihaa ja lennä. Röyhkeyden huippuna Lentoyhtiö Blue1 mainosti syksyllä osallistuvansa ilmastotalkoisiin halvoilla Lapin-lennoillaan ”lahjoittamalla kansalle talven”.

Tilannetta, jossa arvomme sanovat yhtä, mutta tekomme toista, voidaan Pasi Toiviaisen sanoin nimittää ”ympäristölliseksi jakomielitautisuudeksi”. Selittäisin tautia pitkälti sillä, että juuri mikään yhteiskunnassamme ja meitä ympäröivässä mediamaailmassa ei tue meitä elämään arvojemme mukaista elämää. En saata uskoa, että vain oman mielihyvän tavoittelu on ihmisen luontainen ominaisuus. Jos näin olisi, miksi tarvitsisimme niin voimakasta yllyttämistä? Miksi ajatellaan, että ”vain” ympäristön pelastaminen ei motivoi ihmisiä? Tekeehän jo muiden auttaminen tutkimustenkin mukaan onnelliseksi. Mistä yhteiskunta alun perin syntyi, jollei yhteistyöstä, yhteisen edun ajatuksesta? Harvoin on ollut yhtä ilahduttavaa taloustieteen Nobel-palkintoa kuin viime joulukuussa Elinor Ostromille myönnetty: hän on korostanut ihmisten yhteistyökykyä ja sitä, ettei oletusta ihmisen itsekkyydestä ole mitenkään todistettu.

Ilmasto lämpenee vääjäämättä tähänastisten kasvihuonekaasupäästöjen takia. Nyt harjoitettava ilmastopolitiikka – se, kuinka vakavaksi maapallon sairaus ja energiabudjetin epätasapaino kehittyy – vaikuttaa siis ennen kaikkea jälkeemme tuleviin. Siksi vaaditaan ekologisen minämme mukaista asennoitumista. Filosofin Miches Serresin sanoin: olemme kohdassa, jossa historia haarautuu joko kuolemaksi tai symbioosiksi.

Entä jos oppisimme tyytymään? – Lama, nyt!

Päättäjätkin ovat jakomielisessä tilanteessa. Mikään ei ole vuosiin ollut yhtä tärkeää kuin talouskasvun turvaaminen. Yhtäkkiä pitäisikin ryhtyä pysäyttämään ilmastomuutosta. Ei ihme, että poliittisissa puheenvuoroissa esiintyy huojuntaa. Milloin korostetaan vastuutamme ilmastotalkoissa, milloin meidän toivotaan lähtevän ostoksille kotimarkkinoiden kysynnän puolustamiseksi tai kaivataan nykyajan ”Onko maallamme malttia vaurastua” -ohjelmaa. Poliitikot ja hallitukset eivät näytä kykenevän tunnustamaan, että lisääntyvä kulutus ja ilmaston lämpenemisen estäminen eivät kerta kaikkiaan sovi yhteen. Sen sijaan esimerkiksi Kevin Anderson, yksi Ison-Britannian johtavista ilmastotutkijoista, on vaatinut suunniteltua talouslamaa, sillä talouskasvu ei käy yksin kasvihuonekaasupäästöjen vähentämisen kanssa.

Vaurastumisen tavoittelu on jäänne menneisyydestä. Kari Narsin mukaan markkinatalouksien talouspolitiikka ja retoriikka ammentavat edelleen käyttövoimansa 1700- ja 1800-lukujen kurjuudessa, köyhyydessä ja hädässä kehitetyistä ajatusrakennelmista. Clive Hamilton muistuttaa kirjassaan ”Growth Fetish”, että kehittyneimpien maiden hallitseva piirre ei suinkaan ole puute vaan runsaus. Näiden äärettömän rikkaiden maiden aineellinen elintaso on yli kymmenkertaistunut yhdessä vuosisadassa. Suomessa BKT kasvoi henkeä kohden yli 40 prosenttia pelkästään vuosina 1990–2008. Silti rikkaita maita askarruttaa eniten se, miten ne voisivat vaurastua entisestään – ja huoli siitä, onko hyvinvointivaltion ylläpitämiseen ja ilmastokriisin pysäyttämiseen varaa.

Hamilton kritisoi etenkin vasemmistoa sen takertumisesta kysymykseen, miten puute poistetaan. Tällainen deprivaatiosta lähtevä näkökulma tai malli ohjaa kasvuhakuisuuteen ja estää kuluttajakapitalismin haastamisen ja vakavan suhtautumisen luonnonsuojeluun. Lisäksi köyhyyttä ei ole saatu poistetuksi, vaikka useimmissa rikkaissa maissa keskimääräiset reaalitytulot ovat vähintään kaksinkertaistuneet viimeisen 30 vuoden aikana. Tämä johtuu siitä, että suurin osa väestöstä kantaa huolta lähinnä oman tulotasonsa turvaamisesta, jolloin sosiaalista rakennetta ei uudisteta köyhyyden poistamisen edellyttämällä tavalla.

Jaakko Kiander on kirjoittanut, että meidän olisi vaikea kuvitella elävämme ilman kasvun hedelmiä. Hän uskoo, että tarve elintason kasvattamiseen tulee säilymään rikkaissakin maissa, sillä ”koettu onnellisuus paranee yksilöiden suhteellisen aseman parantuessa. Jos suurin osa ihmisistä pyrkii parantamaan elintasoaan suhteessa muihin, elintaso nousee ja talouskasvu jatkuu.” Ilmastonäkökulmasta tämä on kauhuskenaario, sillä aineellinen kasvu vie planeetan perikatoon. Asetan toivoni Kianderin virkkeen jos-sanaan ja kysyn, onko meistä kyseenalaistamaan se itsekäs vertailu- ja kilpailuasetelma, jota myös yhteiskunta- ja ilmastopolitiikka heijastelee.

Talouskasvu perustuu tyytymättömänä pysymiseen. Kulutuskapitalismin suurin uhka olisi, että ihmiset päättäisivät, että heillä on jokseenkin kaikki tarvitsemansa. Ilmaston lämpenemisen estämisen kannalta suurin toivo piilee juuri tässä tyytymisen uhkakuvasa.

Enhkäpä liikumme oikeaan suuntaan, sillä lokakuussa 2009 pääministeri Vanhanen esitteli valtioneuvoston ilmasto- ja energiapoliittista tulevaisuusselontekoa näillä sanoilla: ”Kysymys on elämäntapaamme ja tuotantomme liittyvästä vallankumouksesta. Kohtaamme ilmastonmuutoksen muodossa uudenlaisen niukkuuden lajin, jonka mukaan meidän on pakko sovittaa arvostamamme asiat, kannattavuudet, koko tuotannon ja olemisen rakenne.”

Maailmalla on merkkejä myös kulutuskapitalismia ohjanneen uusklassiseen taloustieteen valta-aseman murentumisesta. On myös alettu selvittää kasvuun perustumattoman yhteiskunnan perusteita. Erityisen suositeltavaa luettavaa on Tim Jacksonin viime vuonna laatima Ison-Britannian kestävän kehityksen komission raportti ”Prosperity without Growth?”. Suomikin tarvitsisi pikimmin monien eri

tieteenalojen vahvuudet yhdistävän ohjelman, jossa selvitettäisiin hyvinvointikäsitysten, talouskasvun ja luonnon tilan suhdetta ja jossa pyritäisiin ratkaisemaan, miten maamme voisi nopeasti siirtyä ekologisesti kestäväan yhteiskuntamalliin.

Kirjallisuus

- Allardt, Erik (1976) Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Helsinki: WSOY.
- Allardt, Erik (1993) *Having, Loving, Being: An Alternative to the Swedish Model of Welfare Research*. Teoksessa Martha Nussbaum & Amartya Sen (toim.) *The Quality of Life*. Oxford: Clarendon Press, 88–94.
- Haavisto, Ilkka & Kiljunen, Pentti & Nyberg, Martti (2007) *Satavuotias kuntotestissä. EVA:n kansallinen arvo- ja asennetutkimus*. Helsinki: EVA.
- Hamilton, Clive (2004) *Growth Fetish*. London & Sterling, Virginia: Pluto Press.
- Isomäki, Risto (2008) 34 tapaa estää maapallon ylikuumeneminen. Helsinki: Tammi.
- Jackson, Tim (2009) Prosperity without growth? The transition to a sustainable economy. <<http://www.sd-commission.org.uk/pages/redefining-prosperity.html>>. Luettu 2. 4. 2009.
- Jallinoja, Piia (2009) Ilmastonmuutoksen ja painonhallinnan vaikeat kalkyylit. *Yhteiskuntapolitiikka* 74 (4), 433–437.
- Kiander, Jaakko (2009) Mitä taloudellinen kasvu on ja mihin sitä tarvitaan? Teoksessa Heikki Taimio (toim.) *Kurssin muutos: Kestäväan kasvuun ja hyvinvointiin*. Helsinki: Työväen Sivistysliitto, 57–71.
- Macy, Joanna (2009) Maailma rakastajana ja minuutena. Keinoja maailmanlaajuiseen ympäristökatastrofin torjumiseksi. Helsinki: Basam Books.
- Muutamme ilmastoa (2008) Ilmatieteen laitoksen tutkijoiden katsaus ilmastonmuutokseen. Päätoimittaja Heikki Nevanlinna. Helsinki: Karttakeskus.
- Naess, Arne (1988) *Self-realization*. Teoksessa John Seed & Joanna Macy & Pat Fleming & Arne Naess: *Thinking Like a Mountain: Toward a Council of All Beings*. Philadelphia: New Society Publishers.
- Nars, Kari (2006) *Raha ja onni*. Helsinki: Tammi.
- Pursiainen, Terho (2008) Ilmastonmuutoksen teologia: pieni apokalypsi. Teoksessa Ilkka Niiniluoto & Juha Sihvola (toim.) *Kansakunnan henkinen tila*. Helsinki: Gaudeamus, 221–227.
- Raumolin, Jussi (2007) Ympäristökolonialismi ja ekologinen imperialismi. Katsaus käsitteisiin ja ongelmakenttään. *Kulttuurivihkot* (1), 41–44.
- Serres, Michel (1994) *Luontosopimus*. Tampere: Vastapaino.
- Times online (2009) Rich countries 'must slash living standards' to fight climate change. <<http://www.timesonline.co.uk/tol/news/environment/article6858326.ece>>. Luettu 10. 11. 2009.
- Toiviainen, Pasi (2007) Ilmastonmuutos. *Nyt. – Muistiinpanoja maailmanlopusta*. Helsinki: Otava.

LUKEMISTOSTA

Minna Savin

Hei isoäiti!

06.04.2052

Olisinpa saanut tutustua sinuun! Äiti kertoi, että olen ollut vauvana sinun sylissäsi, mutta sitten sinä kuolit. Missäköhän sinä nyt olet? Kristinuskontunneilla kerrottiin, että ihmiset menevät taivaaseen, buddhalaisuus- ja hindulaisuustunneilla taas, että ihminen syntyy uudelleen. En vielä tiedä mihin uskoa, käsityksiä on niin monia.

Tämä viesti on osa koulutehtävääni, jossa pitää tutkia omia juuria ja suvun tapahtumia. Äiti näytti valokuvia, kun hän oli lapsi ja te olitte pulkkamäessä. Lumi näyttää ihanan puhtaalta valkoiselta. Miltä lumi tuntui? Mitä on kirpeä pakkanen ja lumen narina kengän alla?

Välillä mietin, miksen minä saa kokea lunta. Äiti ja isä sanoivat, että te olisitte voineet vaikuttaa paljon maapallon lämpenemiseen. Teillä ei varmaankaan ollut tarpeeksi tietoa, että olisitte osanneet toimia toisin. Äiti kertoi, että kun hän oli pieni, melkein kaikilla aikuisilla oli oma auto, joillakin jopa kaksi. Mihin te niin paljon autoja tarvitsitte?

Me käymme usein uimassa ja sukeltellessa. Vettä sataa nykyisin ympäri vuoden, sadevetä kerätään altaisiin, joista suurin osa on uimakäytössä. Minun lempiuimaapaikkani on allas, jonka pohjassa ja reunoilla on virtuaalinen koralliriutta. Korallit ovat niin kauniin värikkäitä, eikä niitä enää muualla ole.

Tässä on uusi seuraavan jakson lukujärjestykseni.

KELLO	MAANANTAI	TIISTAI	KESKIVIikko	TORSTAI	PERJANTAI
13–14	Musiikki	Luova liike	Soittotunti	Teatteri-ilmaisu	Kuvallinen ilmaisu
14–15	Yleissivistys	Kehon huolto	Hengellisyys	Teatteri-ilmaisu	Kuvallinen ilmaisu
15–16	Yhteistyö- ja vuorovaikutus	Kirjallisuus	Matematiikka ja Fysiikka	Media	Valinnainen kieli
16–17	Filosofia	Äidinkieli	Joukkueurheilu	Teknologia	Uteliaisuus-tunti (oma aihe)
17–18	Filosofia (keskustelu)	Luovakirjoittaminen	Joukkueurheilu	Ympäristön-suojelu	Keksijä-tunti (oma aihe)

Minä käyn koulua iltavuorossa. Pitää olla aamu- ja iltavuorot, koska meitä lapsia on nykyään paljon enemmän Suomessa kuin sinun aikanasasi. Afrikan-manner on suljettua aluetta, siellä ei enää kukaan voi elää. Kaikki afrikkalaiset muuttivat Euroopan alueelle. Suomeen tulivat kaikki eteläafrikkalaiset ja heille annettiin oma maa-alue. Äiti sanoi että, maanjakaminen oli oikeudenmukaista. Hän sanoi, että länsimaat ovat aiemmin tehneet saman Afri-

kalle ja vielä väkivalloin. Mutta sitten hän ei enää halunnut puhua koko asiasta. Minä kysyn siitä huomenna opettajalta.

Saimme luovan kirjoittamisen tunnilla kirjoitustehtävän, jossa piti kuvailla jotakin merkittävää tapahtumaa tai hetkeä koulussa. Meidän opettajalla on tapana kätellä koko luokka koulupäivän päätteeksi. Minä kirjoitin siitä:

Opettajani tarttuu käteeni koulupäivän päätteeksi. Tunnen käden puristuksen, se ei ole löysä, se on kuin ote, jolla tartutaan pyristelevään kalaan. Ote pitää ja rauhoittaa, kuolinkua ei tule. Tunnen sormet, joiden näin äsken koskettavan pianon koskettimia, ranteellani. Tunnen hänen lämpönsä, hän hymyilee. Opettaja katsoo minua silmiin. Kultaiset, pyöreät silmälasit täyttyvät opettajan silmistä, joilla hän näkee minut. Hetken ajan hän näkee vain minut, se tuntuu hyvältä.

Hei, hei isoäiti!
Terveisin Matilda

Demokratian kriisin taustalla politiikan ja talouden kuilu

TIMO MIETTINEN

Usein esitetyn väitteen mukaan politiikka on etääntynyt kansalaisista. Vaikuttaminen yhteisiin asioihin kiinnostaa yhä vähemmän, äänestysaktiivisuus on laskussa, ja puolueiden jäsenkirjoja leimataan harvakseltaan. Uskaliaimmat puhuvat jopa demokratian kriisistä.

Vaikka EU-jäsenyyden myötä merkittävä osa lainsäädäntöä onkin karannut kansallisen päätöksenteon ulottumattomiin, väitän, ettei nykyistä kansanvallan itseyemmärrystä luonnehdi niinkään etäisyys vaan erityinen *voimattomuuden tunne*. Tämä voimattomuus ei johdu yksinomaan kansan passivoitumisesta tai poliittisen eliitin eriytymisestä. Se johtuu ennen kaikkea poliittiseen retoriikkaan iskostuneesta välttämättömyyden kielestä: talouden ja politiikan välille on repeytynyt kuilu, jonka myötä poliittinen päätöksenteko on muuttunut yhä enemmän reaktioiksi talouden hallitsemattomalta vaikuttavaan kiertokulkuun.

Tuoreessa artikkelissani kuvasin tätä kehitystä käsiteparilla *talouden medikalisaatio*.¹ Tarkoitukseni oli argumentoida, millä tavoin sekä talousuutisointi että talouspoliittinen retoriikka ovat omaksuneet yhä enemmän potilaskertomuksen muotoja: keskustelun tilan ovat täyttäneet kriisit sekä komplikaatiot – julkinen valta on puolestaan ottanut itselleen lääkärin roolin, jonka tehtävänä on tasapainoilta elvyttämisen ja tervehdyttämisen, hätäratkaisujen ja kivuliaiden leikkausten välillä.

Kehitys ei ole toki viimeaikaista. Jo 1600-luvulta lähtien liberaalin talousteorian ytimeen on kuulunut vahva tukeutuminen lääketieteellisiin kielikuviin, ennen kaikkea anatomiasta lainattuihin käsitteisiin. Teoriat niin ruuansulatuksesta kuin ruumiinnesteistä on siirretty vaivattomasti kuvaamaan talouden logiikkaa: esimerkiksi klassisen rahankierron malli syntyi analogiana verenkierrolle, jonka esteetön toiminta mahdollistaa elävän organismin – talouden tai ihmisen – hyvinvoinnin.

Käsitteet ovat toki vertauskuvallisia, mutta eivät viattomia. Historiallisesti on kuitenkin selvää, etteivät lääketieteestä lainatut käsitteet ole ainoastaan kuvanneet talouden kehitystä, vaan ne ovat myös ohjanneet siihen kohdistettuja toimia. Varhaisklassiset talousteoreetikot noudattivat nimittäin Hippokrateen lääketieteestä tuttua periaatetta, jonka mukaan ”luonto parantaa itsensä”: taloudella on luonnollinen taipumus terveyteen, ja siksi julkisen vallan on häiritävä mahdollisimman vähän sen toimintaa. Tämän periaatteen omaksui myös liberaalin talousteorian

¹ ”Talouden medikalisaatio häivyttää inhimillisen vastuun politiikasta” (Helsingin sanomat 16.8.2009) Medikalisaatiolla tarkoitetaan usein modernille ajalle ominaista kehitystä, jonka myötä yhä useampi inhimillisen elämän osa-alueista saatetaan lääketieteellisen tarkastelun alaiseksi. Oli kyse sitten ylen- syönnistä, alkoholin liikakäytöstä tai mielipahasta, yhä useampi osa inhimillistä toimintaa diagnosoidaan sairauksiksi: liikalihavuudeksi, alkoholismiksi, masennukseksi.

isä Adam Smith ajatuksellaan näkymättömästä kädestä, joka luonnollisesti ohjaa markkinoiden tasapainoa. Talouden sääntelyä vastustetaan yhä samantyyppisin argumentein.

On kuitenkin syytä kysyä, vastaavatko nämä käsitteet enää yhä monimutkaisemmaksi muuttuvaa talousjärjestelmää.

Yhdysvalloista vuonna 2007 alkunsa saanut finanssikriisi ja sitä seurannut globaalin talouden kriisi näyttävät hallitsemattomilta sairauksilta, ja ovat käynnistäneet valtavat elvytystoimet. Tämän kriisin taustalla eivät kuitenkaan olleet hallitsemattomat komplikaatiot, vaan yksinkertaisesti kestäättömät inhimilliset ratkaisut: huono korkopolitiikka, yksityisen sektorin ylivelkaantuminen sekä riittämätön valvonta uusien rahoitusinstrumenttien käytössä.

Vaikka suomalainen finanssijärjestelmä ei ajautunutkaan samanlaiseen kurimukseen rahoitussektorin valvonnan ja maltillisen eurooppalaisen korkopolitiikan ansiosta, on kotimaisessa keskustelussamme yksi alue, johon orgaanisen ja välttämättömän kehityksen kategoriat ovat pesiytyneet. Tämä alue on kysymys tuloeroista.

Vuonna 2008 julkistetun tutkimuksen mukaan Suomi oli OECD-maista eniten tuloerojaan kasvattanut valtio viimeisen kymmenen vuoden aikana. Vaikka useat kriitikot huolestuivatkin tämän kehityksen vaikutuksesta hyvinvointivaltion idealle, lähes kaikki talouselämän vaikuttajat sivuuttivat kritiikin juuri kehityksen luonnollisuuteen vedoten: kokonaistuotteen kasvaessa myös tuloerot väistämättä kasvavat. Vaikka ”yhteisen kakun” kasvun nähtiin hyödyttävän myös kaikkein köyhimpiä, tutkimukset osoittavat päinvastaista: tuloerojen kasvu rankaisi juuri kaikkein köyhimpiä, tulonsiirtojen varassa eläviä ihmisiä.

Tuloerojen jyrkkä suhteellinen kasvu ei kuitenkaan ollut poliittisista päätöksistä – inhimillisestä vastuusta – riippumaton kehitys. Se perustui ennen muuta vuonna 1993 toteutettuun verouudistukseen, jonka myötä pääomatulojen verotusta kevennettiin investointihalukkuuden lisäämiseksi sekä pääoman ulkomaille lipumisen pelossa. Vaikka useat asiantuntijat ovat korostaneet, että 1990-luvun skenaario on aikansa elänyt, esimerkiksi pääomatulojen progressiivista verotusta vastustetaan yhä samaan pakkoratkaisuun vedoten.

Matalana äänestysaktiivisuutena ilmenevä demokratian kriisi ei johdu yksinomaan puolueiden kyvyttömyydestä vaihtoehtojen tarjoamiseen. Se johtuu yhä vahvemmin politiikan ja talouden välisen kuilun repeämisestä, julkisen vallan muuttumisesta pelkiksi reaktioiksi talouden vallitseviin olosuhteisiin. Siksi eräs demokratian keskeisimmistä haasteista onkin vastustaa talouspoliittiseen retoriikkaan iskostunutta välttämättömyyden kieltä.

Yhteiskuntapolitiikan oppiala vihreän haasteen edessä

ILMO MASSA

Ympäristöpolitiikka voidaan määritellä tutkimus- ja oppialaksi, jossa etsitään sosiaalisia, taloudellisia ja intellektuaalisia ratkaisuja ympäristöongelmiin. Tämä oppiala, kuten ympäristöpoliittisen säätelyn ideakin, ovat kehittyneet suhteellisen myöhään. Ympäristöpolitiikan käsitteen modernissa muodossa esitti ensimmäisenä politiikan ja hallinnon tutkija *Lynton K. Caldwell* vuonna 1966. Jo tätä ennen oli tosin käyty lähinnä luonnontieteisiin perustuvaa keskustelua saastumisen säätelystä ja luonnonvarojen hallinnasta muun muassa Yhdysvalloissa.

Ympäristöongelmat ovat kuuluneet teollistumiseen, mutta aluksi ne ovat tulleet esille pieninä ja paikallisina saastumisongelmina, varsinkin kaupungeissa ja tehtaiden lähiympäristössä. Ympäristöongelmien kokonaiskuva on paljastunut vasta ympäristöliikkeen ja ympäristötutkijoiden toiminnan kautta 1960-luvun lopulta lähtien. Tuohon aikaan paljastuneet suuret ympäristöonnettomuudet olivat siinä pontimena. Rooman Klubin *Kasvun rajat* -raportti (1973), Tshernobylin ydinvoimalaonnettomuus (1986), ilmastonmuutos ja energiatalouden kriisi ovat kukin lisänneet omat mausteensa tähän keskusteluun. Seurauksena luonto on yhteiskunnallistunut ja politisoitunut niin että sitä koskevat kysymykset on voitu kohdata talouden, oikeudenkäytön, yhteiskuntasuunnittelun, elämäntapaa jne. koskevinä ongelmina.

Ympäristöpoliittinen ohjaus on sekin tullut osaksi sekä läntisten teollisuusmaiden valtion ja kuntien hallinnollista sektoria 1960-luvun lopulta lähtien. Ympäristöpolitiikan vaikutusalue on ollut koko ajan laajenemassa. Nyt puhutaan jo systeemikriisistä, jolla tarkoitetaan nykyisen maailmanjärjestelmän perusteiden horjumista energiatalouden niukkuuksien, ilmastonmuutoksen ja monien muiden ongelmien vuoksi. Eivätkä ongelmat rajoitu vain maailmantalouden hyytymiseen, vaan voidaan hyvällä syyllä puhua myös maailmanekologian ongelmista.

Kapitalismi terminaalivehessä?

Merkittävä sosiologi ja maailmansysteemiajattelun kehittäjä Immanuel Wallerstein (1999) mielestä vallitseva kapitalistinen maailmantalous on ekologisista syistä terminaalivehessä. Se ei siis suinkaan kykene ratkaisemaan ympäristökriisiä, kuten jotkut vieläkin ehkä kuvittelevat, vaan on globaalin ympäristökriisin tärkein syy. Ympäristön vaurioituminen on edennyt jo niin pitkälle että todella merkittä-

vät ympäristön saastumista ehkäisevät toimet haavoittaisivat maailmantaloutta vakavasti ja johtaisivat lopulta sen tuhoutumiseen.

Ympäristöhistorian näkökulmasta Wallersteinin näkemystä kapitalismin terminaalivaiheesta ei ole helppoa arvioida. Clive Ponting (1992) tiivistää länsimaisen ympäristöhistorian metaforaksi ”maailman yli pyyhkäissee tuhotulvasta” ja yrittää kirjoittaa maapallon ympäristöhistorian. Se on hyvä yritys. Ongelmana on se, että tuon tuhotulvan kaikki seuraukset ja kustannukset eivät vielä ole nähtävissä. Koko planeettaa käsittelevien ilmastomuutoksen tapaisten kriisien osalta on pakko tyytyä karkeisiin yleistyksiin, joita on liiankin helppo arvostella.

Mikäli kuitenkin Wallerstein on oikeassa, olemme valtavan ja lähes ylivoimaisen tehtävän edessä. Historiallinen kapitalismi alkoi kehittyä yli 500 vuotta sitten. Ei ole helppoa löytää tämän järjestelmän toimivaa korvaajaa, varsinkin kun samaan aikaan kapitalismin pääkilpailijana pidetty neuvostovetoinen sosialismikin on haaksirikkoutunut ja kiinalainen sosialismin versio taas on kehittynyt keskusjohtoiseksi superkapitalismiksi. Jos kapitalismi todella on terminaalivaiheessa, odotettavissa on tukala katkos kapitalismin ja teollisuusyhteiskunnan kehityksessä.

Wallersteinilla ei ole ratkaisua kapitalismin ympäristökriisiin, vaan hän arvelee, että kysymys siirtymisestä ”johonkin muuhun” maailmanyhteiskuntaan tai -järjestelmään on seuraavien 25–50 vuoden keskeinen keskustelunaihe. Tässä keskustelussa ympäristöongelman ratkaisumahdollisuuksilla tulee hänen mielestään olemaan keskeinen asema.

Miten tällaiseen teollisuusyhteiskunnan perusteita ravistavaan tulevaisuuskuvaan pitäisi suhtautua? Pentti Linkola aateveljineen myhäilee ehkä tyytyväisenä. Nythän maapallon liikaväestön ongelmaan ja luonnon pilaantumiseen on löyty-mässä luonnollinen ratkaisu, kun ehkä koko ihmislaji poistuu kuvasta. Useimmat meistä lienevät kuitenkin huolissaan. Onko oma turvallisenä pidetty maailmamme nyt uhan alla? Miten käy hyvinvointimme, jos taloudellinen perusta putoaa alta pois? Emmekö voikaan jatkaa nykyistä elämänmuotoamme? Kannattaako yrittää enää mitään, jos jo muutaman hassun vuosikymmenien kuluessa elinolosuhteet maapallolla saattavat muuttua sietämättömiksi ilmastomuutoksen vuoksi?

Tietysti Wallerstein voi olla väärässäkin. Hänhän kirjoittaa maailmansysteemianalyysin näkökulmasta, eikä tuossa alun perin marxilaisperäisessä tutkimustraditiossa ole aikaisemmin juuri käsitelty ympäristökysymyksiä. Wallersteinin profetiaa voi pitää myös vain yhdysvaltalaisena näkemyksenä, vaikka Wallerstein toki itse on kosmopoliitti vailla vertaa. Yhdysvaltoja ei kuitenkaan tunneta ympäristöpolitiikan edelläkävijänä, vaan päinvastoin perässähiittäjänä. Valtaosin eurooppalaisperäinen ekomodernisaation ajatus on vasta Barack Obaman Yhdysvalloissa otettu mukaan kehittämisen kohteeksi. Vielä ei ole näkyvissä, onko siitä odotettavissa muutakin kuin mahtipontista retoriikkaa.

Ekologisen modernisaation ideat antavat kuitenkin Wallersteinin näkemystä merkittävästi optimistisemmän kuvan ympäristökriisin ratkaisumahdollisuuksista. Käsittelenkin niitä seuraavassa.

Löytyisiköhän ekomodernisaatiosta potkua?

Modernisaatioajattelu liittää ympäristökysymyksen valistuksen perinteestä kumpuavaan modernin projektiin. Se vaatii teollisen vallankumouksen ja liberaalin demokratian täydentämistä ekologialle ja ympäristötietoisuudella uudenlaisen käytännönläheisen yhteiskuntapoliittisen uudistustyön käynnistämiseksi. (Massa & Anderson 2000.)

Kesti aikansa ennen kuin modernisaatio valtasi eurooppalaisen ympäristöajattelun. Aatehistorian tutkija Anna Bramwellin (1989) mukaan läntisen maailman ympäristötietoisuuden mullistuksen syy oli se, että 1960- ja 1970- lukujen vaihteessa ekologinen ja energiataloudellinen ajattelu kytkeytyivät toisiinsa. Niissä molemmissa teollisuusyhteiskuntien kehityssuuntia tarkasteltiin erittäin kriittisesti. Teollisen yhteiskunnan perusteet tuntuivatkin järkkävän varsinkin ensimmäisen öljykriisin aikana talvella 1973–74. Myös Rooman Klubin *Kasvun rajat* -raportti (1973) osoitti silloin mystisiltä vaikuttavilla tietokonekäyrillä, että lähestulkoon maailmanloppu on tulossa muutamassa vuosikymmenessä, ellei länsimaista elämäntapaa muuteta. Ei ihme, että muutamien tuon ajattelutavan kriitikot, kuten John Maddox (1972), alkoivat kirjoittaa tuomiopäiväsyndroomasta ja -profeetoista.

Optimistisemmat ekomodernisaation näköalat valtasivat alaa 1980-luvulla osittain ympäristöpolitiikan ja ympäristöliikkeiden lisääntyvän vaikutuksen ansiosta. Ranskalaista kehitystutkijaa Ignacy Sachsia (1980) sekä saksalaisia yhteiskuntatieteilijöitä Joseph Huberia (1982) ja Martin Jänickeä (1984) voidaan pitää tuon ajattelutavan pioneereina. Mutta kyse oli myös laajemmasta tuota vuosikymmentä leimaavasta tulevaisuususkon eetoksesta. Brundtlandin komission raportista levinnyt ”kestävän kehityksen” vertauskuva kuuluu samaan ajatusperheeseen. Onko ekomodernisaatiosta kapitalismin pelastajaksi?

Ekomodernisaation päämääränä on talouden tai yhteiskunnan metabolisen tehokkuuden (*metabolic efficiency*) lisääminen. Yhteiskunnan tai talouden metabolismilla eli aineenvaihdunnalla tarkoitetaan sekä niitä fyysis-kemiallisia muutoksia, joiden kautta raaka-aineet, energia ja työvoima ”vaihtuvat” tai virtaavat tuotantoprosessissa lopputuotteiksi että tässä prosessissa syntyviä saasteita ja jätteitä.

Metabolisen tehokkuuden nostamiseen on pyritty kolmella tavalla. Ensinnäkin erilaisilla ekologisilla verouudistuksilla eli alentamalla työ- ja tuloveroja ja lisäämällä ympäristö ja -luonnonvarojen veroja. Toiseksi pyrkimällä ”dematerialisaatioon” (*dematerialization*) eli vähentämällä käytettävissä olevin ja kehitettävien keinoin talousprosessin materiaalien kulutusta ja siten myös ympäristövaikutuksia. Kolmanneksi voidaan puhua talousprosessien aiheuttaman saastumisen vähentämisestä (*depollution*).

Ekomodernisaation idea oli lähtökohta 1990-luvun ympäristöpolitiikan nousukaudelle ja uusien alan instituutioiden perustamiselle. Yliopistollisen tutkimuksen lisäksi suuret tutkimuslaitokset, kuten saksalainen Wuppertalin instituutti, alkoivat suoltaa satapäisen tutkijajoukon voimin uusia ideoita vihreämmän yhteis-

kunnan luomiseksi. Suomessakin alettiin tuohon aikaan vaatia, tosin suurin piirtein ilman tulosta, ympäristöpoliittisen tutkimuksen ja opetuksen vahvistamista.

...mutta onko ekomodernisaatio sittenkin vain viherpesua?

Ekomodernisaation ajatus levisi eri variaatioina nopeasti poliittiseen retoriikkaan, ja 1990-luvulle tultaessa siitä vallitsi läntisessä Euroopassa jo laaja konsensus. Yhteiskunnan keskeiset valtaryhmittymät löysivät siitä lupaavan tavoitteen pyrkimyksilleen. Nykyisin yhteiskuntatieteilijöiden ja ympäristöliikkeen pääkritiikki 1980-luvun optimistisia ekomodernisaatioideoita ja niiden käytännön sovellutuksia vastaan on se, että niissä on niin sanotun viherpesun (greenwashing) piirteitä. Sen avulla haluttiin rakentaa yrityksille ja yhteiskunnillekin uutta vihreää imagoa, mutta käytännössä porskutettiin melkein entiseen malliin.

Lainaan noin kolmikymppistä suomalaista ympäristöinsinööriä, joka ekoelämäkerrassaan kuvaa työtään yrityksen ympäristöasiantuntijana:

”Karmea totuus selvisi valmistuttuani ja siirryttyäni sitä myöten työelämään, erään yrityksen ympäristöinsinööriksi. Kuvittelin olevani suunnitelleen kutsumusammattissani eli tekemässä työtä ympäristönsuojelun edistämiseksi. Oli järkyttävää huomata karmea totuus: yritykset palkkaavat ympäristöasiantuntijoita, jotta heillä olisi oikeat aseet taistelussa ympäristönsuojelua vastaan. Tärkein työ on lobbaus. Esimerkiksi ympäristönsuojelulainsäädännön valmisteluvaiheessa on vastustettava henkeen ja vereen kaikkea, mikä ikinä saattaa aiheuttaa lisää rasitteita eli kustannuksia yrityksille”

Ekomodernisaation tie on ilman imagorakentamistakin kivinen ja kaita. Modernin yhteiskunnan ja talouden ”metabolisen tehokkuuden” nostaminen on hidas ja vaivalloinen prosessi. Joidenkin tutkijoiden luottamus siihen, että talouskasvu ratkaisisi ongelman ikään kuin itsestään ei varmasti pidä paikkansa. Empiiriset tutkimukset osoittavat, että yhteiskunnan rikastuessa kokonaisympäristövaikutukset aluksi vähenevät, mutta rikastumisen jatkuessa nuo vaikutukset näyttävätkin taas lisääntyvän (Opschoor 1997). Ilmiö saattaa liittyä muun muassa siihen, että korkealla teknologian tasolla ympäristövaikutusten vähentäminen tulee entistä kalliimmaksi.

Toinen ekomodernisaatiokeskustelun ongelma on se, että talouden kasvun ekologisia, energiataloudellisia ja fyysisiä rajoja ei ole otettu riittävästi huomioon. Varsinkin 1990-luvun globaalit ympäristöongelmat, kuten ilmaston lämpeneminen, ovat herättäneet epäilyksen että teollisten yhteiskuntien pintakorjaukset eivät riitä, vaan on lopulta korjattava peruseremontilla kyseisten yhteiskuntien ”valuviika”, josta hollantilaisen sosiologi Gert Spaargaren (1997) on kirjoittanut. Myös energia-

keskustelussa on ollut uudelleen esillä radikaaleja näkemyksiä energiavarojen riittävyydestä ja tulevasta hintakehityksestä, kun maapallon käytettävissä olevat energiavarat on arvioitu puolittuvan lähivuosina.

Kolmas ekomodernisaation ongelma liittyy ajatuksen ”eurokeskeisyyteen”. Ekomodernisaatio soveltuu ehkä rikkaaseen ja hyvin organisoituun Länteen, mutta ei vaikkapa kehitysmaihiin. Globaali ekomodernisaatio tuntuneen useimmista jos selvästi liian suurelta ajatukselta, varsinkin kun ajatellaan Kiinan ja Intian harppauksin kehittyviä talouksia. Toisaalta näiden maiden energiatalouden tehokkuuden nostamisella vaikkapa yhdistetyllä sähkön ja lämmön tuotannolla saataisiin aikaa merkittäviä säästöjä. Näillä mailla on myös kosolti aineellisia ja henkisiä resursseja, jos niissä ryhdytään satsaamaan ekomodernisaatioon, kuten ehkä osittain nyt tehdäänkin.

Huippuunsa ekomodernisoidutkin yhteiskunnat saattavat siis olla ”silkkoa sisältä” eli sisältää yhteiskuntapoliittisia ratkaisuja, jotka tuossa keskustelussa ja tulevaisuuden kriiseissä osoittautuvat kestäättömiksi. Ekomodernisaation kritiikki ja Wallersteinin näkemys eivät tunnukaan tämän kritiikin jälkeen olevan ihan niin kaukana toisistaan. Kapitalismi saattaa olla jos ei nyt ihan terminaalivaiheessa niin ainakin suuremmissa ongelmissa kuin vielä ymmärretäänkään. Ympäristökeskustelu on siksi radikalisoitumassa ja palaamassa ehkä 1960- ja 1970-lukujen ongelmanasetteluihin ja globaaliin sivilisaatiokritiikkiin. Tutkijoiden ja ympäristöliikkeen puheet nollakasvusta tai kasvusta luopumisesta (ns. de-growth-liike) kertovat myös tästä.

Ympäristö tutkimuksessa ja opetuksessa

Ympäristöpolitiikan tutkimus- ja opetus voivat siis kierrellä hyvin laajalla kentällä luonnonsuojeluongelmista ja arkielämän politiikasta yhteiskuntapolitiikan sektoreiden kautta maailmanpolitiikan koukeroihin. Hyvä niin. Mitä pitäisi tehdä Suomessa, jos saisimme luvan leikkiä hetken opetusministeriä.

Ensinnäkin ympäristötutkimuksessa ja opetuksessa olisi järkevää tehdä rakennemuutos, jossa yhteiskuntatieteellistä ympäristötutkimusta vahvistetaan. Silä tarkoitetaan historiallisen, taloustieteellisen, sosiologisen, ympäristöpoliittisen ym. ympäristötutkimusalojen kokonaisuutta. Monet niistä ovat edelleen niin sanottuja puutealoja, joilla on joko olemattomat tai riittämättömät resurssit systemaattisen tutkimuksen ja opetuksen harjoittamiseen. Näitä tutkimusaloja pitäisi kuitenkin edistää, koska niillä on luonnon- ja teknisiä tieteitä paremmat teoreettiset ja metodiset valmiudet yhteiskunnallisten ratkaisumallien ja ohjauskeinojen tutkimukseen ja kehittämiseen. Ei riitä että esimerkiksi ilmastonmuutoksen etene mistä vain seurataan ja mitataan, vaan tarvitaan ilmastonmuutoksen yhteiskunnallisten ratkaisumallien ja sopeutumismuotojen kehittämistä.

Toiseksi ympäristöpolitiikka-tieteessä kaivataan ekomodernisaatiota koskevan tutkimuksen kehittämistä. Tarvitaan käsitteellistä sillanrakennusta ekomodernisaatioajattelun ja sivilisaatiokriittisen suuntauksen välillä. Muuten ympäristöpolitiikan tutkimusta uhkaa leimautuminen ekomodernisaation asiamieheksi, eikä sen analysoijaksi ja tulkitsijaksi. Kriittinen tutkimus liikkuu lähellä valtaa ja eliitti saattaa kokea sen varalliseksi, mutta niin on kaikki yhteiskuntapoliittisesti merkittävä tutkimus aina ollut.

Kolmanneksi ekomodernisaatioideoiden lähteestä on kummunnut melkoinen määrä teknokraattiselta vaikuttavaa terminologiaa, joka on leimannut ympäristöpolitiikan oppialan ehkä liiankin välineelliseksi. Siksi on hyvä tähdentää ihmisen, arkielämän ja kulttuurin pohjavirtojen tutkimisen merkitystä ympäristöystävällisemmän yhteiskunnan rakentamisessa.

Kirjallisuus

- Bramwell, Anna (1989) *Ecology in the 20th century: a history*. New Haven: Yale University Press.
- Hirvilampi, Tuuli & Massa, Ilmo (2009) Ympäristösosiaalipolitiikan lähtökohtia. Teoksessa Massa, Ilmo (toim.) *Vihreä teoria*. Helsinki: Gaudeamus, 102–129.
- Huber, Joseph (1982) *Die verlorene Unschuld der Ökologie*. Frankfurt am Main: Fischer Verlag.
- Jänicke, Martin (1984) *Umweltpolitische Prävention als Ökologische Modernisierung und Strukturpolitik*. Discussion papers 1/84. Berlin: Wissenschaftszentrum.
- Kasvun rajat (1973) [laat.] Donella H. Meadows... [et al.]; suomennos Kyösti Pulliainen, Pertti Seiskari, Hannu Taanila. Helsinki: Tammi.
- Maddox, John (1972) *The Doomsday Syndrome*. London: McGraw-Hill.
- Massa, Ilmo & Andersen, Mikael Skou (2000): *Ecological Modernisation*. Special issue. *Journal of Environmental Policy and Planning* 2:4, 265–267.
- Opschoor, J.B. (1997) *Industrial metabolism, economic growth and institutional change*. Teoksessa Redclift, Michael & Woodgate, Graham (toim.) *The International Handbook of Environmental Sociology*. Cheltenham: Edward Elgar, 274–286.
- Ponting, Clive (1992) *A green history of the world: the environment and the collapse of great civilizations*. New York: St. Martin's Press.
- Sachs, Ignacy (1980) *Stratégies de l'écodéveloppement*. Paris: Ouvrières.
- Spaargaren, Gert (1997) *The ecological modernization of production and consumption: essays in environmental sociology*. [Wageningen]: [G. Spaargaren].
- Wallerstein, Immanuel (1999) *Ecology and Capitalist Costs of Production: No Exit*. Teoksessa Goldfrank, Walter L. & Goodman, David & Szasz, Andrew (eds.) *Ecology and the World-System*. London: Greenwood Press, 3–11.
- Wallerstein, Immanuel (2009) *The Ecology and the Economy: What is Rational?* In *Globalization and the Environment*. Eds. by Andrew Jorgenson & Edward Kick. Heymarket Books, Chicago, Illinois, 13–22.

Perinnöksi toivo

Lasten ja tulevien ihmisten suojelullinen pamfletti

Ihmisyys perustuu mahdollisuuteen

ihmisellä on perustavaa laatua oleva kyky myötätuntoon ja solidaarisuuteen, eli "hyvään", mutta myös kyky "pahaan", vihamielisiin ilmaisuihin.

Ylisukupolvista hellyyttä ilmastonmuutoksen oloissa on:

kyky omaksua myös toisenlaisten ja tulevien ihmisten lapset sinun lapsiksesi. Ylisukupolvisen hellyyden vaatimus koskee niin lapsellisia kuin lapsettomiakin aikuisia. Aikaperspektiivi tekee ulottaa ohi oman aikamme ja paikkamme. Tänä päivänä tuleksemme teot ja päätökset tulee virittää minimissään ei-häpäiseviksi ja ei-äkävaltaisiksi tulevaa elämää kohtaan.

kyky ystävyyteen ja solidaarisuuteen ilman henkilökohtaista tuntemista. *Uusi yhteisöllisyys ei perustu jaetun kulttuurin tai aikakauden varaan, vaan se saa voimansa kulttuurisen muistin ulottamisesta myös tulevaan.*

kyky ottaa osaa toisten (tulevaan) traumaan.
Ylisukupolvinen hellyys on ennalta tapahtuvaa elämän ja olemassaolon variaelua.

Heidi Fast

Inspiraation lähteet:

M. Bardy (toim.): Lastensuojelun ymmärrys 2009, A. Cavero: Horrismi 2009 (2007).

B.L. Ettinger: Yhdessätuoto 2009.

B.L. Ettinger: Fragilization and resistance, 2009.

F. Guattari: Kolme ekologiaa 2008 (1989).

P. Toivainen: Ilmastomuutos Nyr 2007.

H. Nevanlinna: Muutamme ilmastoa 2008.

A. Virranen: lohdata Bracha L. Ettingerin vha-

EU – tutkimus kohti kestäviä elämäntapoja

- 1) *Towards a post-carbon society. European research on economic incentives and social behaviour. Conference proceedings, Brussels 24 October 2007. European Commission.*

Ilmastonmuutoksen hillitsemiseen riittävät todennäköisesti ne teknologiat, joita meillä jo on käytössämme tai vähintään näköpiirissämme, mikäli yhteiskunnat omaksuvat ne käyttöönsä. Pelkät teknologiset ratkaisut eivät kuitenkaan ole riittäviä, vaan ilmastonmuutokseen sopeutumiseen vaikuttavat myös väestön pyrkimykset ja toiveet. Tällaisessa tilanteessa yhteiskuntatieteilijät kohtaavat monimutkaisia ja laajoja haasteita. Eritelty strategia rakentuu neljän pilarin varaan:

- ♦ Varhainen toiminta EU:n sisällä.
- ♦ Ilmastonmuutokseen sopeutumisen integroiminen EU:n ulkosuhteisiin.
- ♦ Epävarmuuden vähentäminen tietoa lisäämällä: ilmastotutkimuksen avulla pyritään ymmärtämään ongelmaa ja sen ratkaisuja.
- ♦ Eurooppalainen yhteiskunta, yritysmaailma ja julkinen sektori otetaan mukaan sopeutumisstrategioiden valmisteluun.

Ilmastonmuutokseen sopeutumiseen käytettävissä oleva aika on vähäinen, ja seuraavat 10 vuotta tulevat olemaan kriittisiä. Jonkinlaiseen yhteisymmärrykseen on jo päästy siitä, että ilmaston lämpeneminen on mahdollista rajoittaa kahteen asteeseen. Sen sijaan jaettua näkemystä ei ole kyetty muodostamaan siitä, kuinka ilmastonmuutoksesta koituva taakka jaetaan. Koska kyseessä ei ole tekninen, vaan *sosiaalinen ja poliittinen kysymys*, on yhteiskunta- ja taloustieteissä on välttämätöntä tutkia käytännöllisiä ja oikeudenmukaisia ratkaisuja. Toistaiseksi ilmastonmuutoksen sosiaalisia seurauksia on tutkittu verraten vähän, ja tällä alueella tarvittaisiin tieteidenvälistä vuoropuhelua.

Kestävyuden saavuttamiseksi *tehokas hallinto* on välttämätön. Euroopan unioni on kehittyneistä alueista edistynein, ja sen tulee jatkossakin ottaa huomioon globaalit tarpeet (take the international need). Tässä se tarvitsee tuekseen yhteiskuntatieteellistä tutkimusta kansainvälisten sopimusten neuvottelemisesta ja päätöksenteon laadun ja nopeuden kohentamisesta. Monet hyvät ideat ja periaatteet ovat jo olemassa paperilla, ne täytyy toteuttaa. On sovittava siitä, mitkä teknologiat ovat hyväksyttäviä: tutkimusta tarvitaan, jotta teknistä suorituskykyä voidaan reilusti ja järkevästi mitata. Tarvitaan myös laajempaa tutkimusta sen määrittämiseksi, mitkä interventiot ovat tehokkaita, kuinka paljon ne maksavat ja kuinka taakka jaetaan.

2) *Goverscience seminar on energy and the environment. Brussels, 9–10 December 2008. Proceedings.*

Tietoa on jo olemassa laajalti energia- ja ympäristöasioihin liittyvästä teknologiasta sekä käyttäytymisestä. Myös kestävästä kulutuksesta ja tuotannosta tiedetään paljon, mutta iso osa tutkimustiedosta ei ole laajalle levinnyttä. Viestintä ja vuorovaikutus suuren yleisön sekä talouselämän suuntaan ovatkin keskeisellä sijalla, sillä nämä tahot – ei uuden teknologian saatavuus – ovat pääasiallisesti *kestävyyden saavuttamisen esteinä*.

Yksilötasolla käyttäytymiseen liittyvät tekijät ovat erityisen merkityksellisiä. Tällä hetkellä suurimpana esteenä on se, että tieto ei vaikuta toimintaan. Ilmastomuutosta ei pidetä kiireellisenä tai itseä koskevana. Lisäksi toimintaa vaikeuttaa se, että tietoa tulee useilta eri tahoilta, ja se voi olla ristiriitaista. Seminaarissa tultiin siihen johtopäätökseen, että yksilöiden toimintaan liittyvä lainsäädäntö on riittämätöntä.

Suosituksina esitettiin mm. seuraavia näkökulmia.

Tunnistetaan sekä ne EU-jäsenmaat, jotka menestyksekkäästi tekevät konkreettisia, kestäväan tuotantoon ja kulutukseen tähtääviä muutoksia että ne, jotka eivät ole saaneet tällaisia muutoksia aikaan. Tutkimusta tarvitaan esimerkkitapausten identifiointiin sekä analysoimaan menestykseen vaikuttavia tekijöitä.

On tärkeää tukea hankkeita, joissa aiemmin tuotettua tietoa sovelletaan: kyse on siis *tiedon tehokkaasta levittämisestä ja siirtämisestä*, jotta voidaan edistää vastuullista kuluttamista ja valistuneiden, ympäristöystävällisten valintojen tekemistä ja siten koko yhteiskunnan muutosta.

Tutkitaan ja kehitetään keinoja, joilla saadaan eri toimijoita yhteen muutoksen edistämiseksi.

3) *People, the Economy and our Planet. Sustainable development insights from socio-economic sciences and humanities. A socio-economic perspective from the conference Sustainable development: A Challenge for European research. Brussels, 26 - 28 May 2009. European Commission. Directorate-General for Research Socio-economic Sciences and Humanities – Prospective. 2009*

Kestävyys edellyttää *uutta kehittymisen mallia*, joka yhdistää taloudelliset, sosiaaliset ja ympäristölliset tavoitteet, sovittaa yhteen taloudellisen voiton, ihmiset ja planeetan. Siirtyminen resurssipohjaisesta taloudesta tietoyhteiskuntaan edellyttää koulutusta, tutkimusta ja innovaatiota: tehdä enemmän vähemmällä. Tärkeimpiin tutkimusteemoihin kuuluu:

- ♦ *Siirtymän edellytysten* (conditions for transition) identifointi; tarvitaan kunnollista ja kunnolla käytössä olevaa tutkimusta ja likeistä yhteistyötä eri tahojen kanssa. Kestävä kehitys pitää olla ylemmässä koulutuksessa hyvin esillä.

Koulutuksen tulee turvata valmiudet nykyistä integroidumpaan ajattelutapaan ja perehtyneisyyteen kestävästä kehityksestä. Silloin varmistetaan ja monitieteisyys, joka on teemassa elintärkeä. On etsittävä jatkuvaa tiedon vaihtoa tutkijoiden ja poliitikoiden välillä.

- ♦ *Taloudellisen vaikutuksen mittaaminen.* Ratkaisevaa on, että ihmisillä on työtä; työttömyys ei ole välttämätön, olennaista, miten talous on järjestetty; vihreä talous voi johtaa korkeaan työllisyyteen. Tarvitaan suuria rakenteellisia muutoksia.
- ♦ *Muutokset käyttäytymisessä.* Elämäntyylien tulee muuttua energiaa säästäviksi (towards low resource use); muutokset tapahtuvat hitaasti, ja niiden tulee alkaa koulusta.

Kokoavasti huomio tahdotaan kohdistaa prosesseihin ja tieteiden välisyyteen: "We are almost unable to integrate research between social and natural sciences." Niissä kysytään eri kysymyksiä, eri mittakaavassa ja eri metodein. Monitieteisyydellä ei ole selvää paikkaa EU-tutkimuspolitiikassa. Tarvitaan rakenteellisia ehdotuksia tilanteen korjaamiseksi.

4) *Social Platform on Sustainable Lifestyles. Information Day 20.10.09.*

Tavoitteena on sovittaa yhteen energian kulutuksen ja ympäristöresurssien vähentäminen liikenteessä kanssa ja samaan aikaan parantaa elämänlaatua kaikille ikääntyvän yhteiskunnan oloissa. Sosiaalinen foorumi kestävästä elämäntavoista järjestetään tutkimusohjelman määrittelemiseksi. Pitää tukea kokemusten vaihtoa ja analyysien kehittämistä niistä aloitteista ja käytännöistä, jotka tavoittelevat uusia, kestäviä tapoja elää, liikkua ja kuluttaa – ottaen huomioon nykytieto sekä taloudelliset, sosiaaliset ja oikeudelliset ja kulttuuriset imperatiivit. Tulevaisuusperspektiivien kehittäminen elämäntyyleistä on suotavaa, jotta paremmin voidaan identifioida asiat jotka pitää ratkaista. (<http://www.socialpolis.eu>).

Ks. sosiaalisesta kestävydestä: Mikko Kautto ja Laura Metso: Sosiaalinen kestävyys – uusi poliittinen horisontti. Yhteiskuntapolitiikka 73 (2008):4, 411–420.

Ilmastomuutos on terveys- ja hyvinvointiriski ja tarvitsee kansallisen strategian

MARJA VAARAMA

Ilmastomuutosta terveys- ja hyvinvointiriskinä ei tiedosteta riittävästi

Ympäristön merkitys ihmisten terveydelle ja hyvinvoinnille tunnustetaan laajasti esimerkiksi WHO:n politiikkaohjelmissa. Sen sijaan ilmastomuutoskeskustelussa ja politiikka- ja tutkimustoimien suuntaamisessa on jäänyt vähemmälle huomiolle se, että samalla kun ilmastomuutoksella on suoria ympäristövaikutuksia, sillä on myös epäsuoria vaikutuksia ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin.

Ilmastomuutos onkin liian yksipuolisesti nähty uhkana kansallisvaltioiden eduille, talouksille ja valtioiden rajoille, mikä on jättänyt varjoonsa ilmastomuutoksen merkityksen ihmisten hyvinvoinnille ja yhteiskuntien koheesiolle. Hän tarjoaa inhimillisen turvallisuuden käsitettä ilmastomuutoskeskustelun viitekehykseksi, koska se hänen mielestään kattaa ilmiötä laajemmin kuin taloudellisiin etuihin ja valtioiden turvallisuuteen keskittyvä ajattelu. Näkökulma myös nostaa näkyväksi yhteiskuntien velvollisuuden suojata kansalaisiaan ilmastomuutoksen haitallisilta vaikutuksilta ja niiden pelolta, ja ohjaa suuntaamaan voimavaroja ihmisten, yhteisöjen ja yhteiskuntien kykyyn sopeutua ennustettuihin haittoihin. Hänestä ilmastomuutosta koskevien analyysien keskeisiä kohteita tulisi olla ihmisten, yhteisöjen ja yhteiskuntien haavoittuvuus, sopeutumiskyky ja sosiaalisen oikeudenmukaisuus.

Ympäristön muutokset ja tavoiteltuihin hiilidioksidipäästöjen vähentämiseen tähtäävät toimet vaikuttavat ihmisten arkeen monin tavoin. Ne muuttavat asumista, työelämää, ihmisten jokapäiväisiä tapoja toimia, vapaa-ajan käyttöä, matkustamista ja kulutustottumuksia. Vaikka ilmastomuutokseen liitetään myös myönteisiä seurauksia, se lisää tiettyjä sairauksia ja mielenterveyden ongelmia. Myös terveyden ja hyvinvoinnin määrittäjät voivat muuttua, ja nykyinen materiaaliseen hyvään ja kulutukseen perustuva hyvinvointikäsite muuttua.

Eniten ilmastomuutoksesta kärsivät ne, joilla on vähiten resursseja sopeutua siihen, eli vanhukset, lapset, vammaiset, köyhät ja marginalisoituneet ihmiset kaikkialla maailmassa, erityisesti kolmannessa maailmassa. Kun haitallisten vaikutusten arvioidaan kohdistuvan kipeimmin juuri näihin haavoittuviin ihmisryhmiin, lisääntyy myös sosiaalisen tuen ja avun tarve. Hallitsemattomina ilmastomuutoksen vaikutukset voivatkin lisätä eriarvoisuutta ja heikentää yhteiskunnan koheesiota. Tulevaisuuden hyvinvointipolitiikka joutuu vääjäämättä ottamaan kantaa myös näihin kysymyksiin, samoin sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmä sekä sosiaali- ja

terveydenhuollon ammattihenkilöstö ja heidän koulutuksensa joutuvat sopeutumaan ilmastonmuutokseen.

Suomessa keskustelu ilmastonmuutoksesta on ollut melko aktiivista, mutta terveys- ja hyvinvointiteema on meilläkin jäänyt taka-alalle. Toimia on kohdistettu kotitalouksien käyttäytymisen muuttamiseksi ympäristöystävällisemmäksi, energiatehokkuuden parantamiseen sekä luontoon ja ympäristöön kohdistuvien vaikutusten tutkimiseen. Yksityiset ihmiset voivatkin hillitä ilmastonmuutosta monin tavoin, sillä heidän jokapäiväisillä valinnoillaan ja totumuksillaan on vaikutusta siihen, miten suuri hiilijalanjälki kultakin jää.

Asenteiden ja elämäntapojen muuttaminen vie kuitenkin aikansa: ihmiset tarvitsevat tietoa, käytännön neuvoja ja vinkkejä sekä kannustusta ja esikuvia. On tärkeää tietää perustiedot ilmastossa tapahtuvista muutoksista, mistä muutokset johtuvat ja miten ne vaikuttavat, jotta voi itse ryhtyä toimiin muutoksen hillitsemiseksi. Erityisesti nuoret tulevaisuuden kuluttajina ja päättäjinä tarvitsevat monipuolista tietoa elämäntapojen ja kulutustottumusten vaikutuksista ilmastoon. Kouluissa ja oppilaitoksissa onkin järjestetty aiheesta kampanjoita ja tietoisuuksia, ja ilmastonmuutos sisältyy myös yliopistojen koulutusohjelmiin. Esimerkiksi Tampereen yliopisto tarjoaa koulutusta myös ilmastonmuutoksen ja hyvinvoinnin yhteyksistä.

Ilmastonmuutoksen riskien hallintaa ei kuitenkaan voida jättää vain yksilöiden vastuulle, vaan on pyrittävä kollektiivisiin ratkaisuihin. Niiden ei tulisi lisätä eriarvoisuutta ja köyhyyttä, siksi niissä tulisi ottaa huomioon eri väestöryhmien erilaiset kyvyt ja resurssit sopeutua ilmastonmuutoksen vaatimuksiin. Suomessa myös maantieteellisten alueiden väliset erot ovat olennainen asia. Kylmässä maassa keskeiseksi arkielämän laadun osatekijäksi muodostuu energian hinta. Se todennäköisesti kallistuu, jolloin pienituloisten ja köyhien, jo nyt usein puutteellisesti asuvien asema saattaa muodostua kestävämmäksi ilman yhteiskunnan subventioita. Kunnat ja muut alueelliset tahot tekevät ilmastoon vaikuttavia ratkaisuja etenkin sellaisilla toimialoilla kuin maankäyttö, energiahuolto, jätehuolto ja liikenne. Kunnille ja kuntien organisaatioille onkin jaettu tietoa mm. maankäytön, liikennesuunnittelun ja energiahuollon ympäristöystävällisemmistä toteutustavoista. Nyt tarvitaan tietoisuuden lisäämistä myös ilmastonmuutoksen terveys- ja hyvinvointihaitoista ja niiden ennakointia.

Mallia Skotlannista ja Kanadasta

Kanada ryhtyi rakentamaan kansallista ilmastonmuutoksen, terveyden ja hyvinvoinnin -strategiaansa jo 2000-luvun alussa. Kanadan strategia identifioi kahdeksan merkittävää ilmastonmuutostekijää, jotka vaikuttavat ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin. Näitä ovat lisääntyvät ilmansaasteet, lämpöaallot, veden ja ruoan saannin vaarantuminen, erilaiset sairaudet, otsonikerroksen ohentuminen ja ää-

rimmäiset ilmastovaihdokset. Näiden oletetaan uhkaavan erityisesti haavoittuvia ihmisryhmiä kuten lapsia, vanhuksia, köyhiä, vammaisia, hiljattain maahan muuttaneita ja alkuperäiskansoja. Ilmastomuutokseen nähdään liittyvän myös suuri joukko sosioekonomisia tekijöitä, ja näiden vaikutuksista ollaan erityisen huolissaan. Sosiaaliset ja mielenterveyden ongelmat voivat kasvaa. Ilmastomuutoksen haittavaikutukset saattavat olla niin suuria, että koko kansanterveyden infrastruktuuri voi vaurioitua.

Osana kansallisen strategian luontia Kanadan terveysterveysviranomaiset järjestivät jo vuonna 2001 ensimmäisen kansallisen kongressin, jonka tehtävänä oli identifioida ilmastomuutoksen terveys- ja hyvinvointivaikutuksia sekä suunnitella kansallista politiikkaa niiden ehkäisemiseksi ja niihin sopeutumiseksi. Kongressiin osallistui politiikan tutkijoita, terveydenhuollon ammattihenkilöstöä kaikilta hallinnon tasoilta, sekä terveys- ja ympäristöjärjestöjen edustajia. Tavoitteena oli tuottaa tietoa, perustaa yhteistyöverkostoja ja aloittaa niiden toimien priorisointi, jotka auttavat Kanadaa sopeutumaan menestyksekkäästi ilmastomuutokseen. Ilmastomuutoksen terveys- ja hyvinvointivaikutusten hallintaa varten perustettiin terveysministeriöön myös oma osasto tehtävänä kehittää kansallista politiikkaa erilaisin toimin. Niihin kuuluivat soveltuvan asiantuntija- ja tutkijaryhmän perustaminen, mahdollisten rahoituslähteiden inventointi, nykyisten käytäntöjen analyysi ja mahdollisten sopeutumistoimien inventointi, alan tutkimuksen tukeminen ja mahdollistaminen, sekä seminaarien ja työpajojen koordinointi.

Kanadan strategiassa korostetaan, että sopeutuminen ilmastomuutoksen moninaisiin terveys- ja hyvinvointivaikutuksiin merkitsee useiden toisiinsa kytkeytyvien riskitekijöiden hallintaa. Poliittisen päätöksenteon kannalta nähdään ensiarvoisen tärkeäksi arvioida, miten haavoittuvia maan eri alueet ovat ilmastomuutoksen mahdollisille vaikutuksille. Haavoittuvuus määritellään kuntien ja alueiden haavoittuvuuden (esim. haavoittuvat väestöryhmät) ja adaptaatiokyvyn (esim. resurssit, teknologiat, tieto) funktioksi. Kanadan terveysterveysviranomaiset ovat yhteistyössä Ottawan yliopiston kanssa kehittäneet valtakunnallisen riskinhallintamenetelmän, jota parhaillaan kehitetään edelleen kuntien tarpeisiin soveltuvaksi (Health Canada Policy Framework for the Management of Global Climate Change Issues). Riskinhallintaprosessin tavoitteena on auttaa kuntia ja alueita valitsemaan omaan infrastruktuuriinsa, toimintaansa, talouteensa ja väestöönsä soveltuvat sopeutumiskeinot.

Kanadan strategiassa korostetaan tutkimustiedon tärkeyttä terveen sopeutumispolitiikan perustana. Tutkimuksen tulee tuottaa tietoa ilmastomuutoksen vaikutuksista ja kansalaisten haavoittuvuudesta altistua niille, sekä sopeutumiskeinoista näiden riskien vähentämiseksi. Kanadan terveysterveysviranomaiset järjestivät yhteistyössä Kanadan ilmastomuutosta ja siihen sopeutumista tutkivan tutkijaverkoston (C-CIARN) kanssa jo vuonna 2001 kansallisen konferenssin, joka identifioi vallitsevia tietoaukkoja ja teki ehdotuksen siitä, mihin tutkimusta tulisi tulevaisuudessa suunnata.

Skotlannin strategia puolestaan on aivan tuore. Strategiassa ilmastonmuutoksen suuriksi terveys- ja hyvinvointihaasteiksi määritellään sosiaali- ja terveyspalvelujen tarpeen kasvu ja kuntien ja yhteisöjen koheesion turvaaminen. Terveysviranomaisten kykyä vastata ilmastonmuutoksen mukanaan tuomiin terveydenhuollon vaatimuksiin parannettiin vuonna 2008 myös lainsäädännön avulla. Kanadan tapaan Skotlanninkin strategiassa on olennaista kuntien ja alueiden sopeutumiskyvyn vahvistaminen ja tukeminen. Ilmastonmuutoksen suurena uhkana pidetään eriarvoisuuden lisääntymistä. Siksi strategiaan on sisällytetty oma ohjelmansa terveyden ja hyvinvoinnin tasa-arvoa lisäävien toimien implementoinnista. Erityistä huomiota kiinnitetään erityisesti syrjäytyneisiin ja deprivoituneisiin alueisiin.

Varsinaisessa toimintaohjelmassa määritellään keskeiset politiikkatoimet ja kullekin vastuutaho ja aikataulu. Näitä ovat:

- ♦ Ilmastonmuutoksen vaikutusten ennakointi ja ymmärtäminen skenaariotyöskentelyä ja mallinnusta apuna käyttäen (tavoitevuosi 2011)
- ♦ Päätöksentekijöiden tietoisuuden lisääminen ilmastonmuutoksen terveys- ja hyvinvointivaikutuksista, sekä välineiden tuottaminen niiden arviointiin ja niihin sopeutumiseen (jatkuva toiminta)
- ♦ Ilmastonmuutokseen sopeutumisen integroiminen julkiseen politiikkaan ja säännöksiin (2010)
- ♦ Ilmastonmuutokseen sopeutumisen integroiminen terveyspalveluihin
- ♦ Ilmastonmuutoksen aiheuttamien terveyserojen kaventaminen ja torjunta

Nämä molemmat mallit tarjoavat ajatuksellisia lähtökohtia vastaavan strategian rakentamiseksi myös Suomeen toiminta- ja tutkimusohjelmineen.

Ehdotus: Terveys ja hyvinvointi osana Suomen kansallisen strategian rakentamista

Suomessa terveys- ja hyvinvointinäkökulma ei ole riittävästi esillä ilmastonmuutosta koskevissa toiminnaissa. Kun eduskunnan tulevaisuusvaliokunta on nyt ottanut teeman näkyvästi esiin, on syytä jatkaa asian edistämistä ja nykyistä näkyvämmiin integroida näitä kysymyksiä hyvinvointi- ja terveyspolitiikkaan. Menestyksellään selviytyminen ilmastonmuutoksesta edellyttää ajoissa aloitettuja sopeutumistoimia ja niiden vakaata toteuttamista. Vaikka ilmasto muuttuu melko ennustamattomasti ja tieteellinen epävarmuus on suuri, se ei tarkoita, etteikö olisi tarpeen ryhtyä toimiin ihmisten hyvinvoinnin ja terveyden suojelemiseksi. Työ on aloitettava selvittämällä ilmastonmuutoksen potentiaaliset riskit ja niiden kohdentuminen, minkä perusteella voidaan etsiä sopeutumiskeinoja ja muotoilla hyvinvointi- ja terveyspolitiikkaa. Tarvitsemme laajaa keskustelua myös kansalaisyhteiskunnan tasolla.

Ilmastonmuutokseen liittyvien terveys- ja hyvinvointivaikutusten laaja kirjo vaatii laajaa yhteistyötä kaikilla tasoilla. Erityisen tärkeää on, että valtakunnan ja

aluetason lisäksi kunnat ovat aktiivisesti mukana, koska juuri ne toteuttavat erilaisia terveys- ja hyvinvointiohjelmia ja vastaavat kansalaisten palveluista.

Meille Suomeenkin saattaisi sopia Kanadan malli, eli lähdetäisiin liikkeelle kansallisesta konferenssista, johon osallistuisi laaja joukko valtakunnan, alue- ja kuntatason sosiaali- ja terveysalan päättäjiä, tutkijoita ja tutkimuksen rahoittajia sekä kansalaisjärjestöjen ja kolmannen sektorin edustajia. Konferenssi jakautuisi politiikan ja terveys- ja hyvinvointitutkimuksen rinnakkaisryhmiin tehtäväänään identifioida niin politiikkatoimien kuin tutkimuksenkin aukkoja ja kehittämistoimia asiassa. Tämän jälkeen voitaisiin perustaa asiaa varten toimikunnat, joista toinen valmistelisi politiikkaohjelmaa ja toinen tutkimusohjelmaa. Jatkossa konferenssi järjestettäisiin vuosittain, ja se muodostaisi myös kansallisen verkoston asian ympärille.

Toinen mahdollisuus on edetä Skotlannin tietä, jolloin strategiaa valmistellaan laajassa yhteistyössä valtakunnan tason koordinaatiossa.

Kummassakin tapauksessa sosiaali- ja terveysministeriö on avainasemassa.

5 KOHTUUS JA OIKEUDENMUKAISUUS?

Edellisen luvun päättävä Marja Vaaraman teksti toimii siltana tähän lukuun kantaessaan erityistä huolta siitä, että ilmastonmuutoksen seuraukset sattuvat pahiten hädänalaisimpien ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin.

Tässä luvussa käsitellään useampia toisistaan periaatteessa etäällä olevia teemoja. Ne liittyvät kuitenkin väkevästi hyvinvoinnin kysymyksiin ilmastonmuutoksen oloissa. Niihin vaikuttaa aivan ratkaisevalla tavalla se, miten maailmantalouden pelisäännöt kehittyvät ja millä tavoin yhteiskunnat sopeutuvat ekologisiin rajoihin. Näin edellä kolmannessa ja neljännessä luvussa kosketellut teemat jatkuvat välillisesti tämän luvun teemoissa.

Pohdimmeko, mikä on kohtuullista ja oikeudenmukaista, ihmisarvoa kunnioittavaa? Vai turvaudummeko teknokraattiseen väistelyyn? Tai piiloudummeko taloudellisiin seikkoihin?

Vappu Karjalainen kysyy hyvinvoinnin perään vaikean työttömyyden oloissa. Ns. aktivointipoliittisilla toimilla onnistutaan harvoin työllistämään. Mutta niillä on ilmiselviä *hyvinvointipoliittisia vaikutuksia*. Ihmiset voivat niiden ansioista paremmin ja kuntoutuvat. Näitä vaikutuksia *ei kuitenkaan yleensä noteerata*, koska niitä ei ole asetettukaan aktivoinnin tavoitteiksi. Tulokseksi riittää vain työllistyminen. Eikö tämä ole luettavissa hyvinvointimallimme tabuihin: Hyvinvointitavoitteita ei aseteta, tunnusteta eikä nosteta ”kovempien” talous- ja työllisyyspoliittisten tavoitteiden rinnalle. Kauppiasmoraali ohittaa huolenpitomoraalin.

Terveellistä on pysähtyä avuttomuuden monimuotoisuuteen, josta Pentti Arajärvi kirjoittaa. Toimintakyky voi heiketä sairauden, iän, onnettomuuden, sosiaalisten ongelmien ym. vuoksi. Itse kukin saattaa joutua tilaan, jossa ei hallitse elämänsä vaan joutuu muiden avun varaan. Avuttomuutta lähestytään tekstissä yhteiskunnallisena ongelmana. Pohjoismainen hyvinvointivaltio lupaa huoleh-

tia kaikista. Avuttomuuden erilaiset tilanteet on tunnistettava. Viranomaisperiaate edellyttää viranomaisen aktiivisuutta tietyissä tilanteissa. Avutonta on autettava. Ja viranomaisen on tunnettava laki. *Kukaan ei ole aina avuton ja jokainen on joskus avuton.*

”Myllypuron diakoniatyö ja elintarvikejakelu” muodostaa Sanna Parrukosken kokoaman pienoisanoraaman, joka kertoo erilaisista avun tarpeista kuten kodittomuudesta, köyhyydestä ja toimeentulon niukkuudesta, elämänhallinnan pettämisestä. Kodittoman elämä on turvatonta. Tänä päivänä leipäjonosta avun hakijoina on niin lapsiperheitä, yksinhuoltajia, eläkeläisiä kuin maahanmuuttajiaakin. Samalla kerrotaan myös auttajista. Karolina Puuskan ja Sinikka Backmanin henkilöhaastatteluista käy ilmi *vahva auttamisen motivaatio*. Haastatteluja kannattaa lukea myös muistellen edellisessä luvussa käytyä keskustelua inhimillisen toiminnan motivaatioista, mikä käytöstämme ohjaa.

Meri Koivusalo vie lukijan globaaliin oikeudenmukaisuuteen ja tähdentää päästöjen vähentämisen *politiikkaluonnetta*. Se tulee kaikissa vaiheissa esille, maa-kohtaisesti, kehitysmaiden ja vauraiden maiden keskinäisessä taakanjaossa. Ilmastomuutoksen seurauksista kärsivät usein eniten ne, jotka ovat vähiten aiheuttaneet päästöjä. Keinot ovat osa laajempaa yhteiskuntapolitiikkaa ja heijastavat sen arvoja ja lähtökohtia. Esimerkiksi terveyden kannalta ydinvoiman valinta tuottaa erilaisia seurauksia kuin yksityisautoilun vähentäminen, kansalaisten liikkumisen lisääntyminen ja julkisesta liikenteestä huolehtiminen. Artikkelissa tehdään selkoa globaalin oikeudenmukaisuuden keskeisistä kysymyksistä YK:n tuoreen laajapohjaisen raportin ”World Economic and Social Survey” perusteella.

Tässä luvussa tietoikkuna avataan maailman lääkäreiden kannanottoon: ilmastomuutos on terveysuhka.

Kehityksissa ilmastomuutos kasvattaa entisestään naisten työtaakkaa ja jättää yhä useamman tytön vaille koulutusta. Ilmastomuutoksesta seuraa valtavia haasteita naisille. Mutta se voi olla myös sysäys uudistumiselle ja jopa tasa-arvon edistymiselle. Naisten perinteisille selviytymisstrategioille osataan myös rakentaa uusia käytäntöjä. Se edellyttää, että naiset otetaan mukaan päätöksentekoon.

Maa-ilma-vesi. Kuka omistaa ilman? Miten vesi omistetaan? Marja Pajukoski tarkastelee vettä sosiaali oikeudellisenä kysymyksenä. Yltävätkö vesilain säännökset tilanteisiin, joissa julkisen vesilaitoksen ostanut yksityinen palvelun tuottaja alkaa myydä vettä laajamittaisesti ulkomaille. Kysymyksiä on enemmän kuin vastauksia. Kansainvälisen keskustelun keskeisiin teemoihin kuuluu vesi ihmisoikeutena. Ympäristökatastrofien uhrien oikeudellinen asema on kansainvälisesti selkiintymätön. Voisikohan Suomi ottaa vastuuta asian selkiyttämiseksi, kirjoittaja pohtii.

Jutta Immanen-Pöyry kirjoittaakin: entäpä jos Suomessa avaisimme rajat köyhien maiden ilmastopakolaisille ja tarjoaisimme puhtaan ympäristön ja hyvät koulutusmahdollisuudet. Voisimme todella muuttaa maailmaa pelkän väittelyn sijasta – ja samalla ratkaista väestön ikääntymisestä koituvia pulmia.

Katse onkin käännettävä vieraan vastaanottoon ja maahanmuuttoon. Suomessa asuvien ulkomaan kansalaisten lukumäärä on viisinkertaistunut vuodesta 1990. Syntymästään saakka Suomessa asuneet maahanmuuttajaperheiden nuoret menestyvät koulussa keskimäärin paremmin kuin kantaväestön oppilaat. Peruskoulun jälkeen heistä jatkaa lukiossa kantaväestöä suurempi osa! Luvun päättää Bangladeshista Suomeen muuttaneen Atikul Islamin haastattelu, joka henkii toivon rikasta luottamusta työteliään ja vakiintuneen elämän saavuttamiseen.

Hyvinvoinnin käsite vaikean työttömyyden kysymyksessä

VAPPU KARJALAINEN

Hyvinvoinnin käsite ja aktiivitoimien hyvinvointivaikutukset avautuvat kiinnostavaan tarkasteluun vaikean työttömyyden kysymyksessä. Jo usean maamme hallituksen tahto on ollut pitkäaikaistyöttömyyden taittaminen ja tähän on pyritty ns. aktivointipolitiikkaa lisäämällä. Käytännössä tämä on tarkoittanut pitkään työttömänä olleiden ihmisten velvoittamista jopa sanktioiden uhalla osallistumaan aktivoiviin, kuntouttaviin ja työllistäviin toimiin. Kun näiden toimien vaikuttavuutta on tutkittu niille asetettujen työllistymistavoitteiden suhteen, on toistuvasti käynyt ilmi, että tulokset ovat vaatimattomia mutta ilmiselvästi toimilla on hyvinvointipoliittisia vaikutuksia. Ihmiset voivat paremmin, kuntoutuvat. Näitä vaikutuksia ei kuitenkaan yleensä noteerata, koska niitä ei ole toimille asetettukaan. Aktiivitoimien viralliset tavoitteet ovat työllisyys- ja talouspoliittisia. Sosiaali- ja hyvinvointipoliittisia tavoitteita ei erikseen ilmaista, sosiaalipolitiikka sulautuu työllisyys- ja talouspolitiikan tavoitteistoon ja seisoo niiden takana. Aktiivitoimien hyvinvointivaikutukset ovat sivutuote jolla ei ole yhteiskunnallista merkittävyyttä!

Taloustieteilijä Amartya Sen¹ palauttaa hyvinvoinnin käsitteen kansalaisen arkeen, subjektiiviseksi kokemukseksi. Bruttokansantuote tms. taloustieteen määrälliset mittarit eivät kerro kansalaisten hyvinvoinnin todellisesta luonteesta. Senin ajattelussa lähtökohtana on ihmisen toimijuus ja omat kyvyt. Jokaisella kansalaisella on oma ”kykyvarastonsa” ja halukkuus toimia niin että saavuttaa itselle merkityksellisiä asioita. Saavutukset ovat subjektiivisia ja siksi niihin yltäminen tuo mielihyvää, hyvinvointia, selviytymisen kokemuksia.

Vaikean työttömyyden tilanteessa saavutuksia voivat olla työpaikka mutta myös osallistuminen toimintayhteisöihin tai arjessa selviytymisen kohentuminen jne. Vaikeasti työllistyvät ihmiset pystyvät erilaisiin, kykyjensä mukaisiin aktiviteetteihin mutta ne eivät välttämättä ole yhteiskunnan virallisten työllisyys- ja talouspoliittisten tavoitteiden mukaisia. Kansalaisen näkökulmasta saavutuksiin pääseminen on kiinni yhteiskunnan rakenteista: onko hänellä toimintamahdollisuuksia ja -vapauksia niissä olosuhteissa joissa hän elää. Pitkäaikaistyötön ei voi sijoittua työhön ellei paikkakunnalla ole työpaikkoja, ellei hän ole työkunnossa, ellei työn vastaanottaminen ole taloudellisesta mielekästä jne. On hyvin epätodennäköistä, että aktiivitoimien yksilöllinen lopputulos on selkeästi virallisten työllisyyspoliittisten tavoitteiden mukaista.

On ristiriitaista, että virallinen aktivointipolitiikka tunnustaa vain yhteiskuntataloudellisesti kapeasti perusteltavissa olevia tuloksia (= työllistyminen) kun kansalaisen todellinen hyvinvointi määräytyy paljon monivivahteisemmin. Sosiaali- ja

¹ Amartya Sen (2002) *Rationality and Freedom*. Harvard University. Cambridge, Massachusetts.

hyvinvointipoliittisia tavoitteita ei aseteta, tunnusteta eikä nosteta yhteiskunnassa ”kovempien” talous- ja työllisyyspoliittisten tavoitteiden rinnalle. Miksi eivät sellaiset aktiivitoimien tulokset kuin pitkäaikaistyöttömän kohentuneet kunto ja selviytyminen arjen yksinäisyydestä tai osallistuminen esim. yhteisölliseen toimintaan ole yhteiskunnallisesti tavoiteltavia – varsinkin kun sijoittuminen työelämään saat-
taa ammattitaidon, iän, kunnon tms. johdosta on mahdotonta? Miksi yhteiskunta ei tunnusta tavallisen ihmisen pieniä mutta subjektiivisesti tärkeitä toiminnallisia saavutuksia? Miksi hyvinvointitavoitteita ei kirjata virallisiksi tavoitteiksi, miksi ei pidetä tärkeänä niiden toteutumisen mittaamista? Aina kansalaisen elämässä ja yhteiskunnassa selviytymisellä on myös kansantaloudellista merkitystä. Aina yksilön kuntoutuminen ja toimintakyvyn säilyttäminen on kaikille edullisempaa kuin sen menettäminen. – Ohittamalla nämä näkökohdat yhteiskuntapoliittisessa tavoiteasettelussa ei myöskään tunnusteta heikoimmilla olevien kansalaisten asemaa ja pyrkimyksiä yhteiskunnassa. Rakenteellinen polarisaatio vahvistuu ja harjoitetun yhteiskuntapolitiikan eettisyys kyseenalaistuu.

Avuttomuus

PENTTI ARAJÄRVI

Avuttomuus¹ on yksilön suorituskyvyn ja ympäristön asettamien odotusten ja vaatimusten välinen ristiriita. Sanakirjamäärittely avuttomasta on turvaton, suojaton, heikko sekä neuvoton, kykenemätön selviytymään omin avuin. Sanalle annetaan myös merkitys kömpelö, surkea, säälittävä, taitamaton, kehittymätön.

Avuttomuus on yhteiskunnallinen ongelma. Periaatteellinen lähtökohta yhteiskunnassa on, että aikuinen ansaitsee itselleen ja perheelleen toimeentulon työllä, ammatilla tai elinkeinolla. Näinhän se varmasti onkin terveiden, itseään ja omaisuuttaan hallitsevien yksilöiden kohdalla. Samaan aikaan on välttämätöntä myöntää, että itse kukin meistä saattaa joutua tilaan, jossa ei enää hallitse toimeentuloaan ja laajemminkaan elämistään. Se voi johtua tapaturmasta, sairaudesta tai siitä, että on joutunut itselleen vieraaseen ja lamauttavaan tilaan tai pidemmällä aikaperspektiivillä yhteiskunnan teknisestä, sosiaalisesta tai taloudellisesta muutoksesta.

Keskuudessamme on myös ihmisiä, jotka eivät hallitse ympäristöään ja joilla se ei ole tilapäinen, poikkeuksellinen tai korjattavissa oleva tilanne. He ovat vain avuttomia ihmisiä.

Pohjoismainen hyvinvointiyhteiskunta lupaa huolehtia kaikista. Lähtökohtana on tietysti, että mitä perustavammanlaatuiset inhimilliset tarpeet ovat uhattuina ja mitä heikommat ovat yksilön omat voimavarat selvitä, sitä vahvemmat ovat yksilön oikeudet ja sitä selkeämpi on julkisen vallan velvollisuus järjestää toimeentulo ja puuttua asioihin. Asioihin puuttuminen voi tapahtua palveluina, ja se voi tapahtua järjestämällä julkisen vallan tai kansalaisyhteiskunnan keinoin edellytyksiä osallisuuteen, sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja elämän haltuun ottamiseen.

Perusoikeuksien kielellä on kysymys perustuslakimme 19 §:n 1 momentin julkiselle vallalle asettamasta vaatimuksesta, jonka mukaan jokaisella on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Kyseisen oikeuden perustana on se, että henkilö ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa. Syynä ovat tavallisimmin ja tavanomaisessa ajattelussamme erilaiset sosiaaliset ongelmat. Syyt saattavat yhtä hyvin liittyä ylivelkaantumiseen, kuluttaja-asemaan, ulosottovelallisen asemaan tai oikeudellisen riidan osapuoleksi joutumiseen.

Jo asemansa puolesta tyypillisiä heikkoja ryhmiä yhteiskunnassamme ovat lapset, vaikeavammaiset, mielenterveysongelmaiset ja muistisairaat sekä maahanmuuttajat kielitaitoon ja kulttuurin vierauteen liittyvistä syistä. Oman erityisen ryhmänsä muodostavat syrjäytyneet, joilla on useita yhteiskunnallisia ongelmia samanaikaisesti, kuten huono asema työmarkkinoilla, koulutuksen vajavuus,

¹ Kirjoitus perustuu Rakenteet, avuttomuus ja lainsäädäntö. Sosiaali- ja terveydenhuollon ulkopuoliset tekijät työryhmä. Raportti II. THL. Raportti 14/2009 julkistamisen yhteydessä pidettyyn esiintymiseen. (Kirjoittaja toimi raportin valmistelleen työryhmän puheenjohtajana).

heikot asunto-olot, terveys- ja päihdeongelma sekä näiden taustatekijöinä haavoittava lapsuus ja ehkä esimerkiksi lukiongelmia.

Melkein kuka tahansa voi kokea epäsymmetrisissä tilanteissa asemastaan joutuva avuttomuutta esimerkiksi kuluttajana, keskustelussa asiantuntijan kanssa tai muista syistä ollessaan vailla tilanteen vaatimia resursseja.

Yleisenä viranomaistoiminnan periaatteena on, että viranomaisen on tunnettava laki, viranomaisen on noudatettava lakia ja viranomaisen on toteutettava hyvää hallintoa, johon liittyy muun muassa laaja neuvonta ja ohjausvelvollisuus.

Yhteiskunnan muutokset aiheuttavat myös ongelmia. Väestörakenteen muutos lisää tietyntyyppisten palvelujen kysyntää ja kasvava maahanmuutto aiheuttaa pulmia asiointikielen suhteen viranomaisaloitteisissa asioissa. Teknologian käyttö antaa monia mahdollisuuksia, mutta se asettaa myös rajoituksia. Lähtökohtana ei voi olla, että kaikilla on teknologia käytettävissään, ja että kaikki myös osaavat sitä käyttää. Sähköisen asioinnin käyttökelpoisuuteen ja turvallisuuteen on kiinnitettävä erityistä huomiota.

Talouden taantumat ovat lisänneet ylivelkaantumista ja saaneet aikaan myös ylivelkaantumisen purkua koskevia ratkaisuja kuten velkajärjestelyjä ja neuvontaa sekä vähittäistä heräämistä siihen, että pikaluottoja on syytä säädellä. Sosiaalisen luototuksen mahdollisuuksia ei ole käytetty läheskään riittävässä määrin hyväksi.

Meneillään oleva kunta- ja palvelurakenteen muutos todennäköisesti harventaa monella tavalla palveluverkkoa. Vakavaksi kysymykseksi nousee välttämättömyys korvata asiointimatkoja muissakin tilanteissa kuin niissä, jotka sairausvakuumus kattaa. Järjestelmien kattavuutta on jatkuvasti kehitetty erilaisten suunnitelmien laatimisella potilaan ja sosiaaliturvan käyttäjän ja palveluntarjoajan välillä. Näitä kutsutaan eräissä tapauksissa jopa sopimuksiksi, vaikka niihin sitoutuminen on etuuden tai palvelun saamisen ehto. Toisaalta näille suunnitelmille tyypillistä, että ne sitovat vain potilasta tai palvelun käyttäjää, mutta eivät viranomaista.

Hallinnossa on vanhastaan käytössä ns. viranomaisperiaate, joka edellyttää viranomaisen aktiivisuutta tietyntyyppisissä tilanteissa. Avuttomille henkilöille, jotka eivät osaa hakeutua neuvontapalveluidenkaan piiriin palvelun saamiseksi, viranomaisperiaate on ensisijaisen tärkeä. Se on tärkeä instrumentti toteutettaessa tosiasiallista yhdenvertaisuutta muodollisen yhdenvertaisuuden asemesta. Sillä voidaan johonkin pisteeseen myös korvata niitä ongelmia, joita palvelujen yksityistämisestä syntyy.

Palvelujen yksityistämisen ydinkysymys on se, että yksityisen tuottamien palvelujen käyttäjänä tai potilaana ihminen ei saa jäädä heikompaan asemaan kuin julkisen palvelun käyttäjänä. Oikeuksien ja aseman tulee olla palvelun tuottajasta riippumatta sama. Keskeisten hallinnon yleislakien, kuten hallintolain, kielilain, viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain ja hallintolainkäyttölain tulee kohdella yksilöitä yhdenvertaisesti.

Avuttomien yksilöiden aseman kehittämisen kannalta olennaista olisi saada sosiaali- ja terveydenhuolto ratkaisemaan ongelmia jo ennen kuin sairauden

diagnoosi on tehty tai sosiaalisen ongelman olemassaolo havaittu. Avuttomuus on elämäntilanne, josta ei välttämättä ole edes tunnistettavissa sairautta. Lisäksi esimerkiksi vakavista mielenterveyden häiriöistä kärsiville on tyypillistä se, että mielenterveyden ongelmien ohella on myös muita ongelmia. Näiden keskinäisten syy- ja seuraussuhteiden selvittäminen saattaa olla lähestulkoon ylivoimaista. Se saattaa olla myös tarpeetonta, kun kaikki ongelmat pitäisi kuitenkin hoitaa. Lainsäädäntörakenteellinen ongelma on usein soveltamisalojen päällekkäisyys. Ennen kaikkea päällekkäiset lait saattavat kumpikin säätää myös toissijaisuudestaan, jolloin tosiasiallinen ratkaisuvälta on viranomaisella riippumatta esimerkiksi ongelman laadusta tai vakavuudesta.

Julkisissa palveluissa on siirrytty eräiltä osin kuluttajasuojan käyttämiseen palvelujen laadun ja saatavuuden valvonnassa. Kuluttajasuojajärjestelmä on periaatteessa tehokas ja käyttäjän kannalta halpa järjestelmä. Sen tausta-ajatuksena on heikomman osapuolen suoja, joka tarkoittaa sosiaaliturvan käyttäjää, potilasta, vuokralaista, työntekijää ja kuluttajaa. Toisaalta kuluttajansuojassa on vain kaikkein heikoimmilla erityisasema ja heilläkin lähinnä markkinointia koskevissa kysymyksissä. Kuluttajansuojan yleisiä periaatteita on, että antamalla informaatiota vastuu siirtyy kuluttajalle, ja arviointiperustana on valistunut keskivertokuluttaja. Nämä kaksi seikkaa pikemminkin heikentävät kuin vahvistavat avuttomien henkilöiden turvan saantia. Euroopan unionissa tosin on meneillään prosesseja, jotka näyttävät johtavan kuluttajansuojan arviointiperustaksi ryhmän keskimääräisen kyvyn, jolloin ainakin tietyin osin ratkaistaan myös avuttoman henkilön ja valistuneen keskivertokuluttajan välinen raju ristiriita.

Oikeusapu on järjestelmä, jolla lähinnä pyritään mahdollistamaan se, että varattomat voivat päästä oikeuksiinsa. Oikeusavun saamista ei ole sidottu alentuneeseen toimintakykyyn, vaan lähinnä tiedollisiin seikkoihin ja ennen kaikkea taloudelliseen asemaan. Oikeusavun erityinen ongelma on se, että se ei auta asiakasta, joka ei itse kykene oikeudellisen ongelman olemassaolon tunnistamiseen tai hoitamiseen.

Avuttomuus on juridisesti vaikeasti ratkaistava kysymys. Avuttoman löytäminen ja tunnistaminen on paitsi yhteiskunnan myös yhteisvastuun kysymys. Yleisenä julkisen vallan toiminnan periaatteena on tärkeää myös, että toimintakyvyiltään rajoittuneen henkilön oikeuksia ei sidota hänen omaan toimintaansa.

Voidaan sanoa, että kukaan ei ole aina avuton ja jokainen on joskus avuton.

Myllypuron diakoniatyö ja elintarvikejakelu

SANNA PARRUKOSKI (toim.)

1) Hädässä olevia pitää auttaa

– Karolina Puuskan haastattelu

Viiden vuoden ajan Myllypuron alueella Itä-Helsingissä työskennellyt Herttoniemen seurakunnan diakoni Karolina Puuska kohtaa viikoittain lukuisia avun tarpeessa olevia. Vuonna 2008 hänellä oli yli 2 000 yksittäistä asiakaskontaktia; vuonna 2009 asiakasmäärä on edelleen kasvanut taloudellisen tilanteen tiukkenemisen myötä. Valtaosa apua tarvitsevista käy diakonin vastaanotolla useammin kuin kerran, useita asiakkaitaan Puuska tapaa monen vuoden ajan.

Diakonian perustuksessa köyhyys on jatkuvasti läsnä. Joillakin asiakkailla avun tarpeen taustalla on puhdas taloudellinen hätä, mutta tyypillisesti siihen liittyy myös muita vaikeuksia, Karolina Puuska sanoo. Usein köyhyys kulkee käsi kädessä esimerkiksi puutteellisten elämänhallintataitojen kanssa, ja apua hakevien elämäntilanteeseen saattaa liittyä näköalattomuuden ja toivottomuuden kaltaisia tunteita, joskus hengellistäkin hätää. Tällaiset vaikeudet ovat kuitenkin harvemmin ensisijaisia avun hakemisen syitä ja ne saattavat tulla ilmi vasta ajan myötä.

Myllypuron alueella viranomaiset, seurakunta ja sosiaalialan järjestöt tekevät aktiivista yhteistyötä. Innovatiivista toimintaa on paljon, minkä Karolina Puuska arvelee johtuvan siitä, että alueella on paljon ja monenlaista hätää, jota ei voi sivuuttaa. Esimerkkejä seurakunnan järjestämästä poikkeuksellisesta toiminnasta ovat elintarvikejakelu, kodittomien jokakesäinen talkooleiri sekä kerran kuussa Myllypuron kirkolla järjestettävä kodittomien yö.

Kodittomuus

Kodittomien yön ajatuksena on, että edes kerran kuussa asunnottomat pääsevät majoittumaan inhimillisiin, turvallisiin oloihin. Kävijöillä on mahdollisuus syödä, sauna ja pestä vaatteitaan. Myös heidän keskustelun tarpeensa on diakonin mukaan valtava. Yöpyjiä on kerralla parikymmentä, ja joukossa on ollut aina muutama nainen. Vastaavankaltaista toimintaa ei ilmeisesti ole muualla, lukuun ottamatta Alppilan kirkolla vuosittaisena asunnottomien yönä järjestettävää tapahtumaa. Kodittomien asian esillä pitämistä Karolina Puuska pitää tärkeänä, sillä heitä on pääkaupunkiseudulla edelleen paljon. Lähes poikkeuksetta kaikki Puuskan kohtaamat asunnottomat ovat toivoneet turvallista, pysyvää asuinpaikkaa, mutta sellaisen saaminen on usein vaikeaa. Turvattomuutta ja pelkoa koetaan myös asuntoiloissa, joiden suurissa nukkumasaleissa ei välttämättä ole kokoajaista valvontaa.

Kodittomilta puuttuvat sosiaaliset turvaverkot. Asiakkaiden joukossa on sekä lapsesta asti huono-osaisia että niitä, joille vaikeudet ovat kasautuneet vasta aikuisiässä. Vaikka päihdeongelmat ovat asunnottomien keskuudessa hyvin yleisiä, kaikilla ei niitä ole: joskus useiden muiden vaikeiden katastrofien kasautuminen ajaa kodittomuuteen. Karolina Puuska huomauttaa, että päihdeongelmista kärsivien hoitoon pääsyä vaikeuttavat katkaisuhoitopaikkojen tiukat säännöt. ”Hoitoa ei saa heti, kun siihen on valmis, vaan palvelun piiriin pääsee vain tiettyinä aikoina, esimerkiksi aamulla kello 8, ja selvin päin.” Matalan kynnyksen paikkoja tarvitaan. Myöskään mielenterveysongelmiin ei välttämättä saa akuuttia apua, jos henkilö on päihtynyt.

Auttamisen motivaatio

Karolina Puuska näkee kirkon auttamistyön vahvuutena sen, että siihen ei liity lainsäädännön asettamia velvoitteita tai pakkoja. Asiakkaan ei tarvitse suorittaa avun eteen mitään, vaan riittää, että hän jaksaa keskustelun jälkeen vähän paremmin tai että kodittomalla on edes yhden yön ajan turvallinen paikka olla. Omassa työssään Puuskaa ohjaa kristillinen näkemys ja kokemus kutsumuksesta. ”En voisi kuvitella eläväni vain itseäni varten.” Työn arjessa motivoivat sellaiset kohtaamiset ja tilanteet, joissa näkee asiakkaan piristyvän tai tämän elämäntilanteen kohenevan. Suoria kiitoksia asiakkailta tulee harvemmin – useammin merkki asiakkaan elämäntilanteen kohenemisestä on se, että hän ei enää tule vastaanotolle.

2) Karolina Puuska: Sosiaaliturvan mustia aukkoja

- ♦ Kun Kela kieltää jonkin sosiaalisen tuen, henkilö voi saada samansuuruisen toimeentuloturvan sosiaalivirastosta, mutta vasta erittäin hankalan hakuprosessin kautta.
- ♦ Kela myötäilee vakuutusyhtiölääkäreitä, jolloin yksittäinen henkilö saattaa jäädä tuen ulkopuolelle käytännössä mahdottomasta tilanteestaan huolimatta; päätös tehdään potilasta näkemättä, yli esimerkiksi sairaalalääkärin päätöksen.
- ♦ Kotikuntalain tiukkuus toimeentulotukiasioissa aiheuttaa mahdottomia tilanteita. Kunnat eivät tunnu ottavan vastuuta, vaan piilottelevat kotikuntalain takana.
- ♦ Kelassa ja sosiaalivirastossa on liian pitkät jonot. Ihmisten tilanteet kriisiytyvät jonoissa odotellessa.
- ♦ Vanhempiansa luona asuva aikuinen lapsi ei saa riittävää sosiaaliturvaa. Lainsäädäntö olettaa, että vanhemmat elättävät aikuisen lapsen.
- ♦ Kelasta puuttuu päihdeongelmaisen kuntoutustuki, jonka avulla päihdeongelmainen voisi kuntoutua rauhassa ja lopullisesti.

- ♦ Kelan muutoksenhakuprosessia tulisi nopeuttaa niin, että Kelan tekemät virheet tulisivat korjatuiksi inhimillisessä ajassa.

3) Hädänalaisimpien auttaminen Myllypurossa

Myllypurossa on vuodesta 2005 lähtien toiminut alueryhmä, jossa eri toimijatahot – kaupunki, seurakunta sekä järjestöt – kohtaavat. Alueryhmän tarkoitus on edistää hyvinvointia Myllypurossa esimerkiksi yhteistyöhankkeiden avulla.

Esimerkki usean toimijan yhteistyöstä on Ostarin Hymy -kohtauspaikka, jonka toiminnasta vastaavat Itäinen sosiaaliasema ja Herttoniemen seurakunta tukeaan muita tahoja. Ostarin Hymyssä tehdään matalan kynnyksen päihdetyötä, ja se on suunnattu ensisijaisesti Myllypuron ostoskeskuksen läheisyydessä aikaansa viettäville päihdeongelmaisille, jotka tarvitsevat tukea elämänhallintaan. Asiakkaat voivat tulla puurolle ja kahville ja heillä on mahdollisuus saada palveluita ja työllistymis- ja asumismahdollisuuksia koskevaa neuvontaa. Myllypurossa toimii myös sosiaaliviraston ylläpitämä lähiöasema.

Vuonna 2009 Helsingin sosiaalivirasto perusti lähityöhankkeen, jonka tarkoituksena on helsinkiläisten arkiturvallisuuden parantaminen ja ongelmien ennaltaehkäisy. Hanke toimii Myllypuron lisäksi myös eräillä muilla Itä-, Pohjois- ja Etelä-Helsingin alueilla. Sosiaalialan koulutuksen saaneet työntekijät jalkautuvat ongelmallisten, turvattomaksi koettujen alueiden kaduille ja ostoskeskuksiin ja pyrkivät puuttumaan häiriöihin ja ongelmiin välittömästi. He myös vievät kaupunkilaisten arkiturvallisuutta koskevia ilmoituksia eri viranomaisille sekä pyrkivät antamaan palautetta takaisin ilmoittajalle.

Lisätietoa:

- ♦ Ostarin hymystä:
http://kaupunginosat.net/myllypuro/index.php?option=com_content&task=view&id=258&Itemid=212
- ♦ Lähityöhankkeesta:
http://www.hel.fi/wps/portal/Sosiaalivirasto/Artikkeli?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/Sosv/fi/Aikuisten+palvelut/Asukastoiminta/lahityohanke

4) Leipäjonon kantava voima – Sinikka Backmanin haastattelu

Herttoniemen seurakunta on järjestänyt Suomessa ainutlaatuista elintarvikejakelua 17 vuoden ajan. Elintarvikejakelu tapahtuu Myllypurossa ja siitä vastaa nykyään vapaaehtoistyöntekijä Sinikka Backman. 1990-luvun laman aikana käynnistyneessä, alun perin väliaikaiseksi aiotussa ruoanjakelussa on viikoittain kävijöitä

keskimäärin 2 600. Elintarvikkeet saadaan lahjoituksina kaupoista ja tukkuliikkeistä. Toistaiseksi jaettavaa on lihatuotteita lukuun ottamatta ollut riittävästi, mutta Sinikka Backman pelkää, että esimerkiksi kauppojen sunnuntaiaukiolot voivat jatkossa pienentää jaettavien tuotteiden määrää.

Alkuaikoina ruuanjakelussa kävi lähinnä syrjäytyneitä miehiä, mutta tänä päivänä apua hakevat niin lapsiperheet, yksinhuoltajat, eläkeläiset kuin maahanmuuttajatkin, kertoo Sinikka Backman. Kävijämäärissä heijastuvat esimerkiksi etuuskien ja palkkojen maksupäivät: loppukuussa apua hakee reilusti suurempi joukko kuin kuun alussa. Osa avun tarvitsijoista käy elintarvikejakelussa useamman kerran viikossa. Kuluneen vuoden aikana heikentynyt taloustilanne on näkynyt elintarvikejakelussa siten, että kevään ja loppusyksyn välisenä aikana kävijöiden määrä on kasvanut rajusti.

Elintarvikejakelun tarve ei tule jatkossakaan vähenemään. Sinikka Backman toteaa, että leipäjonon poistaminen edellyttäisi olosuhteiden muuttamista, erityisesti kohtuullisen perustoimeentuloturvan takaamista. Pienituloisimpien on Helsingin alueella vaikea pärjätä taloudellisesti, eivätkä etuudet ole nousseet samassa tahdissa palkkojen ja hintojen kanssa. Erityisesti yksinasuvien tilanne on monesti tiukka. Backman epäilee, että myös käsittelyaikojen pituudet erilaisissa etuuksissa johtavat joidenkin kohdalla ruoka-avun tarpeeseen.

Elintarvikejakelussa kävijöille vapaaehtoiset saattavat olla ainoita kontakteja koko päivänä, ja monilla on selvästi suuri tarve tulla kuulluiksi. Backman itse pitää elintarvikejakelua sikäli epäinhimillisenä, että kävijät eivät saa itse valita, mitä haluavat: he joutuvat käytännössä tyytymään ruokaan, joka muuten olisi menossa kaatopaikalle. Kynnys leipäjonoon tulemiselle saattaakin olla alussa suuri. Monia voi kuitenkin helpottaa se, että näkee muita samassa tilanteessa olevia.

Ruuanjakelutoimintaa pyörittää 30 vapaaehtoisen ryhmä, minkä lisäksi elintarvikejakelussa on mukana työharjoittelijoita sekä kuntouttavassa työtoiminnassa olevia. Sinikka Backman kertoo, että väkeä tarvittaisiin lisää. Halukkaiden joukkoa rajaa kuitenkin muun muassa se, että työvoimaviranomaisten käytettävissä oleva henkilö ei voi ilman viranomaisten lupaa toimia vapaaehtoisena. Toisaalta työ voi sen fyysisyyden vuoksi olla liian raskasta esimerkiksi iäkkäille eläkeläisille. Ruuanjakelu on muodostunut tärkeäksi toiminnassa mukana oleville. Ryhmähenki on saatu luotua hyväksi, ja esimerkiksi mielenterveyskuntoutujat ovat hyötynyt työn ohessa toisiltaan saamastaan vertaistuesta.

Aiemmin yrittäjänä työskennellyt Sinikka Backman on aktiivisesti mukana myös muussa Herttoniemen seurakunnan vapaaehtoistoiminnassa. Hän pitää vastuutaan suurena, mutta kieltäytyy ottamasta auttajan viittaa ylleen; kiitoksen vastaanottaminenkin tuntuu vaikealta. ”Saan työssäni enemmän kuin annan.” Motivaatio kumpuaa etenkin kristillisestä katsomuksesta ja siihen vaikuttavat myös voimakkaasti rinnalla olevat ihmiset. Seurakunnan piirissä oleva yhteisö on Backmanille tärkeä, ja yhteistyö seurakunnan työntekijöiden kanssa toimii moitteettomasti. Herttoniemen seurakunnassa sallitaan erilaisuus ja itsensä toteuttaminen.

Ennen kaikkea vapaaehtoistyö on Sinikka Backmanille rakas harrastus: se vie paljon aikaa mutta ei tunnu työltä, kun saa tehdä itselleen mieluisia asioita.

5) Ketkä elintarvikejakelussa käyvät ja miksi?

Anna-Mari Siiki seurasi Myllypuron elintarvikejakelua vuosina 2001–2003, jona aikana hän kävi yhteensä 297 keskustelua ruuanhakijoiden kanssa. Keskustelujen perusteella erityisesti kolme ryhmää, pitkäaikaistyöttömät, paluumuuttajavanhukset sekä eläkeläiset, erottui joukosta.

Pitkäaikaistyöttömät elivät pääasiassa työmarkkinatuen, asumistuen ja toimeentulotuen varassa: työmarkkinatuki oli ensisijaisena tulonlähteenä 55 %:lla alle 65-vuotiaista avuntarvitsijoista, ja 54 % eli tuloilla, jotka oikeuttivat toimeentulotukeen. Ruoka-avun hakijoista vain kolmella prosentilla palkkatulot olivat ensisijainen tulonlähde. Yli 65-vuotiaiden toimeentulotukiongelmien liittyivät pieniin eläkkeisiin sekä terveysmenoihin. Eläkeläisten kohdalla eläkkeet ja eläkkeensaajan asumistuki kuitenkin useimmiten nostivat tulot toimeentulotukirajan yläpuolelle.

Paluumuuttajien osuus Anna-Mari Siikin kanssa keskustelleista oli neljännes, mutta heidän osuutensa kaikista ruuanjakeluun osallistuneista oli Siikin arvion mukaan todennäköisesti vieläkin suurempi. Yli 65-vuotiaista kävijöistä yli puolet oli paluumuuttajia. Aineiston keruuhetkellä paluumuuttajavanhusten sosiaaliturva oli heikko, ja heistä useimmat elivät toimeentulotuen varassa. Sittenkin maahanmuuttajan erityistuki on parantanut vähintään viisi vuotta Suomessa asuneiden paluumuuttajien taloudellista tilannetta, joskin sekin takaa vain alhaisimman eläketurvan tasoisen toimeentulon.

Vaikka elintarvikejakelusta apua hakevien perusturva oli pääasiassa kunnossa, se ei riittänyt poistamaan köyhyyttä. Moni kävijä olikin Siikin havaintojen mukaan tullut elintarvikejakeluun yksinkertaisesti siksi, että rahat olivat lopussa. Tietyt menot kuten veromatkut tai etuuksien maksamisen viivästyminen voivat kriisiyttää talouden. Toisaalta elintarvikejakelun avulla rahaa säästyy muihin menoihin ja talouteen jää liikkumavaraa.

Siiki havaitsi, että elintarvikejakelu on joidenkin kävijöiden kohdalla merkittävä myös sosiaalisesti. Sen vuoksi tulee lähdettyä kotoa edes jonnekin ja tavattua muita ihmisiä.

Lähde: Siiki, Anna-Mari (2008) Myllypuron ruokajono – esimerkki hyvinvointiköyhyydestä. Teoksessa Hänninen, Sakari ym. (toim.) (2008). Toisten pankki. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa. Helsinki: Stakes

* * *

Millaista köyhyys on?

Köyhyys on mielentila, alemmuuden tunnetta ja itsesyytöksiä, toteaa eräs kirjoittaja teoksessa Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä. Seuraavat luonnehdinnat ovat peräisin samasta teoksesta.

Köyhyys on konkreettista kolikoiden laskemista, pullojen palauttamista, kirjojen vientiä divariin, pesuainepullon tyhjentämistä viimeiseen pisaraan.

Köyhyys on yksinäisyyttä, kun ei voi lähteä kylään tai ulos, eikä ole varaa harrastuksiin. Kirjasto rikastaa elämää, museot ja näyttelyt ovat unta vain, teatterista puhumattakaan. Minulle on hankala ajatus hoitaa itseäni psyykenlääkkeillä, kun vaikeudet johtuvat käytännön asioista.

Ajattelen usein kenkiä: kunnollisia lenkkitosuja, kävelykenkiä ... käveleminen on ilmaista mutta se vaatii kengät. Kengät ovat pääosassa. Niitten avulla pääsen luontoon ja ulos kävelemään.

Lapsen leirikoulumaksut ruineerasivat talouden ja piti mennä leipäjonoon.

Kansanedustajat eivät todellakaan tiedä, missä surkeudessa ihmiset voivat elää.

Yhteiskunta pyörii rahan ympärillä. Rahan puute on ehkä stressaavin tekijä. Fyysisestä köyhyydestä tie kulkee henkiseen köyhyyteen.

Opiskellessa ihminen sentään pysyy jollakin lailla normaalissa elämässä kiinni.

Lähde: Isola, Anna-Maria & Larivaara, Meri & Mikkonen, Juha (toim.) Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä. Lääkärien sosiaalinen vastuu 2007.

Ilmastomuutos ja globaali oikeudenmukaisuus

MERI KOIVUSALO

Ilmastomuutoksen syyt, seuraukset sekä toimet sen hidastamiseksi eivät tapahdu tyhjiössä. Globaalin oikeudenmukaisuuden kannalta olennaista ei ole vain se, miten paljon, vaan myös miten päästöjä vähennetään ja kuinka ilmastomuutokseen suhtaudutaan kansallisella tasolla. Globaalisti tulevaisuuden haasteita ovat päästöjen vähentämisen velvoitteet ja keinot, lähdetäänkö päästökauppaan vai esimerkiksi päästöjen verotukseen kaupan sijaan, mitä uusia rahoituslähteitä voidaan hahmottaa sekä miten ilmastomuutos ja teknologian siirron tavoitteet nivoutuvat nykyisiin keinoihin kannustaa ja tukea innovaatioita. Kehitysmaat ovat tässä yhteydessä nostaneet esille esimerkiksi teollis- ja tekijänoikeuksien merkityksen teknologian siirrolle ilmastomuutoksen hallinnassa.

Kehitysmaiden osalta puhutaan kaksinkertaisesta epäoikeudenmukaisuudesta: ne maat, jotka ovat aiheuttaneet vähiten päästöjä, kärsivät usein ilmastomuutoksen seurauksista eniten. Suomessakin tulisi pohtia, miten tulevaisuissa ratkaisuihin huomioidaan globaalin oikeudenmukaisuuden kysymykset. Kyse ei ole kuitenkaan oikeudenmukaisuudesta vain kehitysmaiden ja teollisuusmaiden välillä, vaan myös siitä, minkälaisia yhteiskunnallisia jakovaikutuksia tällä taakanjakamisella on. Miten taakanjako vaikuttaa erilaisiin yksityisen sektorin toimijoihin, miten rahoitusvastuu jakautuu lyhyellä ja pitkällä tähtäimellä, minkälaisia vaikutuksia tällä on toisaalta resurssien jakoon julkisen ja yksityisen sektorin välillä, kansalaisten sekä alueiden välillä.

Päästöjen määrään ja niiden alentamiseen liittyvät keinot ovat osa laajempaa yhteiskuntapolitiikkaa ja heijastavat sen arvoja ja lähtökohtia. Tämän vuoksi näistä päätöksistä tulisi käydä keskustelua ilmastomuutosta laajemmin. Esimerkiksi ydinvoiman valitsemisella keskeiseksi keinoksi vastata ilmastomuutokseen olisi seurauksia paitsi päästöjen vähentämiselle, myös sille, mihin muihin toimiin Suomi ei ryhdy päästöjen vähentämiseksi ja mitä vaihtoehtoja Suomi voi globaalilla tasolla esittää. Terveiden osalta voidaan miettiä esimerkiksi sitä, missä määrin esimerkiksi yksityisautoilun vähentämisellä, kansalaisten oman liikkuvuuden lisäämisellä ja julkisen liikenteen ylläpidolla on merkitystä paitsi päästöjen hallinnalle, myös kansalaisten terveydelle ja sosiaaliselle kanssakäymiselle osana laajempaa politiikan kirjoa.

Maailmanlaajuisen oikeudenmukaisuuden kannalta keskeistä on keskustelu päästöjen vähentämisen velvoitteista ja keinoista sekä niiden suhteesta maan kansantuotteeseen ja kapasiteettiin toimia. Päästökauppaa ja markkinalähtöisiä ja -perusteisia mekanismeja ei enää voida pitää yhtä merkittävänä keinoina päästöjen vähentämiseksi kuin aiemmin on oletettu.

Tässä nostan esille globaalin oikeudenmukaisuuden kannalta keskeisiä kysymyksiä etenkin YK:n tuoreen raportin pohjalta. Raportti puolustaa laajapohjaista lähestymistapaa sekä nostaa esille myös julkisen hallinnon ja panostusten merkitystä ilmastomuutoksen hallinnalle laajemmin kuin yksittäisinä toimina. Päästöjen vähentämiseksi esitetyjä toimia voidaan tarkastella oikeudenmukaisuuden näkökohdista ja nähdä niissä erilaisia periaatteellisia painotuksia.

Voidaan esimerkiksi painottaa kaikille maille samoja päästöoikeuksia suhteessa väkilukuun maapallolle kokonaisuudessaan. Yksilökohtaisiin päästöoikeuksiin ja tavoitteisiin perustuvat mallit eroavat edellisestä siinä, että ne eivät salli korkeita päästöjä matalien keskimääräisten päästöjen maissa. Päästöjen supistamista voidaan lähteä edistämään myös siten, että aikaisemmat päästöt otetaan huomioon ja jokaiselle maalle asetetaan oma tavoite aikaisempien päästöjen pohjalta. Matalien päästöjen maissa sallitaan päästöjen lisääntyminen ja korkeiden päästöjen maissa edetään kohti tavoiteltua keskimääräistä päästörajaa. Keinoksi voidaan valita myös se, että päästöjä rajoitetaan samoista lähtökohdista, mutta kehitysmaiden annetaan lisätä päästöjä kehitystavoitteiden saavuttamiseksi asetettuun rajaan asti, jonka jälkeen ne joutuvat laskemaan päästöjään.

Päästöt voidaan määrittää myös kehitysoikeuksina ja päästömaksuina, jossa päästöjen taakka jaetaan maiden välillä niiden maksukyvyyn ja niiden nykyisten ja aikaisempien päästöjen pohjalta. Maat saavat oikeudet henkilömäärän mukaan ja lähtien tietystä lähtötasosta ja keskimääräisestä tulotasosta yli kehityksen perustason, jolloin vain tämän tason ylittävät joutuvat maksamaan. Tästä vielä pidemmälle menevässä versiossa historialliset päästöt huomioidaan aina vuodesta 1800-luvulta ja päästöihin liittyvät oikeudet lasketaan ennemmin kulutuskyvyyn kuin tuotannon mukaan, mikä aiheuttaisi teollisuusmaille suuremman velvoitteen maksaa päästöjen vähentämisestä kaikkialla maailmassa.

Politiikan muutoksen tukemiseksi katsotaan myös tarvittavan uusia globaaleja instituutioita ja tukiohjelmaa perinteisen yli ja ohi perinteisen kehitysyhteistyön. Kehitysmaiden mahdollisuudet vastata haasteisiin edellyttävät niiltä myös riittävää julkista sektoria. YK:n raportissa yksi keskeisistä huomioista sosiaalisen kehityksen ja tulevaisuuden kannalta liittyikin laajempaan kehityspolitiikkaan sekä julkisten toimien vaikutuksiin. Etenkin monissa kehitysmaissa valtion rooli on niin kapea, että pelkästään erilaisin politiikan ja tukitoimien keinoin on vaikea edistää matalapäästöisempää taloutta. Raportissa esitetäänkin ilmastomuutoksen hallintaan globaalia kestävän kehityksen New Deal -ohjelmaa, joka käsittäisi kolme keskeistä agenda:

1. Talouden ja markkinoiden liberalisaation politiikan tilalle investointeihin perustuva lähestymistapa, jossa investoinnit niin julkisella kuin yksityisellä sektorilla kohdistuvat uuteen infrastruktuuriin, kapasiteettiin ja instituutioihin ilmastomuutoksen vaikutusten lievittämiseksi ja siihen sopeutumiseksi.

2. Ilmastomuutos nähdään yhteisenä ja keskeisenä haasteena köyhien ja rikkaiden maiden välillä. Tarvitaan sitoutumista oikeudenmukaisuuteen sekä avoimeen, vastuulliseen ja osallistuvaan globaaliin hallintaan.
3. Sitoudutaan päästöjen kasvun taittumiseen. ”Likaisten” tukien on arvioitu vastaavan noin 0,5 % maailman bruttokansantuotteesta vuonna 2005. Näiden tukien suuntaaminen puhtaisiin energiamuotoihin vähentämättä kehitysmaiden energiansaannin mahdollisuuksia antaisi lisäruiskeen matalapäästöisyyden edistämiseksi.

New Deal lähtee myös siitä, että rahoitukseen etsitään uusia mekanismeja, sillä pelkän kehitysyhteistyön ei katsota riittävän rahoituksen pohjaksi. Uusina rahoituksen lähteinä ilmastokeskustelussa on nostettu esille globaalit rahastot sekä erilaiset rahoitusmekanismit, kuten päästökauppa ja investointeja edistävät velkakirjat (bonds) sekä erilaiset haittaverojärjestelyt. Päästökaupan vaikutuksiin on myös alettu suhtautua kriittisemmin ja ne on nähty tulevaisuuden kannalta vähäisinä ja jopa haitallisina. Päästöverojen lisäksi esille on nostettu myös uusia, aikaisemmin päästöveroihin sisällyttämättömiä veroja, kuten esimerkiksi globaalia lentoveroa, josta on kokemuksia jo rahoituksen keräämisessä UNITAID-järjestölle. Julkinen rahoitus tulee oletettavimmin olemaan myös osa globaalia rahoitusmekanismia.

Olenainen osa poliittista päätöksentekoa tulee olemaan se, miten päästöjä rajoittamaan pyrkivät toimet suhteutuvat teollisuuspolitiikkaan. Uutta teollisuuspolitiikkaa ei kuitenkaan voida luoda ilman ohjausta ja uudenlaisia kannustimia. Rahoitusmekanismien kartoituksessa ovat nousseet esille vaihtoehtoina esitys erityisesti kehitysmaihin kohdentuvasta globaalista puhtaan energian rahastosta nykyisistä kansainvälisistä rahoituslaitoksista erillisenä hankkeena sekä uuden tullin ja tariffijärjestelmän soveltaminen, joka takaisi kehitysmaiden uusiutuvan energian tuottajille takuuhinnan tietyksi ajaksi. Esillä on ollut aikaisempaa laajapohjaisempi puhtaan kehityksen rahoitusmekanismi, jossa projektipainotusten sijaan edistetään ohjelma- tai politiikkapainotusta. Esillä ovat olleet erilaiset metsään liittyvät rahoitusmekanismit niin metsien tuhoutumisen vähentämisessä kuin niiden uudistamisessakin.

Sosiaalisen kehityksen kannalta olennaista on kantaa myös huolta siitä, ettei panostus ilmastomuutoksen hallintaan tapahdu muiden sektorien ja esimerkiksi köyhyyden poistamiseen tai peruspalveluiden ylläpitoon tarvittavien kansainvälisten resurssien kustannuksella. YK:n aikaisemmin mainittu raportti painottaakin, ettei kehityksen edistämisestä ja köyhyyden vähentämisestä luopuminen edesauta ilmastomuutoksen ratkaisua. Kehitysmaiden mahdollisuuksia vastata ilmastomuutoksen aiheuttamiin äkillisiin muutoksiin sekä kehittyä pienemmillä hiilipäästöillä tulisivikin tukea.

Yksi esillä ollut oikeudenmukaisuuskysymys liittyy innovaatioiden edistämiseen, teknologian siirtoon ja immateriaalioikeuksiin. Uuden teknologian ja sovelusten siirto voi tietyillä aloilla tutkimus- ja kehitystoiminnan globaalista tuesta

huolimatta siirtyä kehitysmaiden ulottumattomiin tiukan immateriaalioikeuspolitiikan vuoksi. Ympäristöystävällisen teknologian siirto kehitysmaihiin olisi kuitenkin erityisen tärkeää päästöjen vähentämisen kannalta. Toistaiseksi immateriaalioikeuksien merkitystä ympäristöteknologiassa ei ole pidetty yhtä merkittävänä tuotteiden saatavuudelle kuin esimerkiksi lääkkeitä, mutta on selvää, että kehitysmaiden esille nostamat kysymykset on otettava vakavasti.

Uusien teknologioiden tutkimuksen ja käytön edistämiseksi on myös tehty aloitteita, joihin kuuluvat esimerkiksi ilmastonmuutoksen teknologian ohjelman perustaminen, eli käytännössä globaali ohjelma teknologian siirron edistämiseksi. Toinen vastaavanlainen aloite on globaalin tutkimus- ja kehitysrahaston perustaminen. Teknologian saatavuutta painotettaessa esille nousee se, missä määrin teknologian siirtoon liittyvät tavoitteet ja tasapaino ovat toteutuneet immateriaalioikeuksien osalta. Kehitysmaat ovat ottaneet esille mm. Maailman Kauppajärjestön immateriaalioikeuksiin liittyvän TRIPS-sopimuksen joustavuuksien käytön teknologian saannin turvaamiseksi, mukaan lukien pakkolisenssit, poikkeukset patenttioikeuksiin, vapaaehtoisten lisenssien säätely sekä patentointikriteerien tiukempi tulkinta. Immateriaalioikeudet ovat osa globaalia uudelleenjakomekanismia ja niiden vaikutukset heijastuvat lopputuotteiden hinnassa sekä tutkimus- ja tuotekehityksen toimintaedellytyksissä.

Maailman lääkärit:

Tietoisuutta ilmastonmuutoksen vaikutuksista on lisättävä

Maailman Lääkäriliiton WMA:n hyväksymässä julkilausumassa joulukuussa 2009 Delhissä vaaditaan päättäjiä ottamaan huomioon ilmastonmuutoksen terveysvaikutukset. Lausumassa vaaditaan mm.:

- ♦ poliitikkojen pitää ottaa huomioon ilmastonmuutoksen terveysvaikutukset
- ♦ köyhiä maita autetaan vahvistamaan terveydenhuoltojärjestelmiään
- ♦ kaikille taataan oikeus puhtaaseen veteen ja jätehuoltoon
- ♦ lääkärikunnan tietämystä ilmastonmuutoksen seurauksista ja vaikutuksista terveyteen lisätään, ja lääkäreitä koulutetaan varautumaan ilmastonmuutoksen aiheuttamiin hätätilanteisiin.
- ♦ ilmastonmuutoksen vaikutuksista terveyteen tuotetaan lisää tutkimustietoa.

www.wma.fi

Suomen Lääkärilehti 43/2009 ja ks. myös Lääkärilehti. Lääkäripäivät 2010. Ilmastonmuutos ja lääkäri – erikoisnumero.

Pahiten sattuu naisiin – mahdollisuudet käyttöön

SANNA PARRUKOSKI (toim.)

Ilmastomuutoksen vaikutukset kohdistuvat epätasaisesti maapallon väestöön. Luonnonkatastrofit ja sään ääri-ilmiöt lisääntyvät etenkin maapallon köyhimmillä alueilla ja niiden seuraukset kohdistuvat kehitysmaiden asukkaista erityisesti naisiin. Kansainvälisessä ilmastomuutoskeskustelussa käsitellään kuitenkin vähän ilmastomuutoksen inhimillisiä ulottuvuuksia, ja sukupuolinäkökulma ilmastomuutokseen on lähes olematon.

Ilmastomuutos vaikuttaa moninaisilla tavoilla naisten elämään. Kehitysmaissa maanviljelystä ja kodinhoidosta vastaavat pääasiassa naiset, joiden työtaakka kasvaa ilmastomuutoksen myötä. Kuivuuden vuoksi vedenhakumatkat pidentyvät ja viljelykelpoista maata on etsittävä yhä kauempaa kotoa. Tämä taas merkitsee riskiä naisten turvallisuudelle, sillä väkivallan uhka on sitä suurempi, mitä kauempana kotoa naiset työskentelevät. Naisten työmäärää lisää myös tautien leviäminen, sillä he huolehtivat perinteisesti lapsista, vanhuksista ja sairaista. Naisilla itsellään on miehiä suurempi riski sairastua, koska heidän terveytensä on usein lähtökohtaisesti miehiä heikompi ja heillä on huonommat mahdollisuudet päästä terveydenhoitopalvelujen piiriin. Taudit myös vaikeuttavat sopeutumista muuttuviin olosuhteisiin.

Naisten työtaakan kasvaminen johtaa edelleen siihen, että yhä useampi kehitysmaiden tyttö jää vaille koulutusta ja ansiotyömahdollisuuksia. Muun muassa tämän vuoksi ilmastomuutoksella saattaa olla pitkäaikaisia seurauksia sukupuolten väliselle tasa-arvolle. Tällainen kehitys hidastaa puolestaan esimerkiksi köyhyyden vähentämisen ja kestäväen kehityksen tavoitteiden saavuttamista.

Haavoittuvuus ilmastomuutoksen oloissa riippuu käytettävissä olevista voimavaroista: resurssien puute heikentää mahdollisuuksia sopeutua muuttuviin olosuhteisiin. Naiset elävät miehiä useammin köyhyydessä, heillä on miehiä vähemmän käytettävissään esimerkiksi maata ja teknologiaa ja heidän pääsyä päätöksentekoon on rajoitetumpaa. Perinteiset sukupuoliroolit ja -tavat lisäävät naisten haavoittuvuutta. Bangladeshin hirmumyrskyistä tiedetään, että naisten merkittävästi miehiä suurempi kuolleisuus (tulvissa kuolleista jopa 90 % on naisia) johtuu muun muassa kunniallisuussäännöistä, jotka estävät naisia lähtemästä kodeistaan suojaan ilman miespuolista sukulaista. Lisäksi tieto lähestyvistä myrskyistä ei välttämättä tavoita kuin julkisilla paikoilla oleskelevat miehet. Toistaiseksi naisten tarpeet eivät useinkaan tule huomioiduiksi ilmastomuutoksen hillintätoimissa, mikä voi vaikeuttaa jo ennestään köyhien naisten tilannetta entisestään. Esimerkiksi hiilidioksidipäästöjen vähentämiseksi välttämätön metsien suojele voi

heikentää polttopuun keräämisestä elantonsa saavien naisten ansaintamahdollisuuksia.

Vaikka ilmastonmuutos asettaakin valtavia haasteita kehitysmaiden naisille, se voi olla myös sysäys uudistumiselle ja jopa tasa-arvon edistämiseksi. Naiset ovat parhaimmillaan merkittäviä toimijoita muutoksessa. Monien alkuperäiskansojen keskuudessa naiset tuntevat jo ennestään useita selviytymisstrategioita ilmaston vaihtelun varalle – esimerkiksi Ruandassa jopa 600 erilaisen papulajikkeen kasvattaminen vähentää ruuantuotannon haavoittuvuutta. On myös olemassa viitteitä siitä, että Afrikassa naisryhtäjäyys on lisääntynyt ja tietoja ja kokemuksia vaihdetaan naisten kesken entistä vilkkaammin. Positiiviset muutokset edellyttävät kuitenkin esimerkiksi rahoituksen järjestämistä, eikä naisilla useinkaan ole, tiedoistaan ja taidoistaan huolimatta, tasavertaista mahdollisuutta osallistua ilmastonmuutoksen hillintää ja siihen sopeutumista koskevaan päätöksentekoon.

Kansainvälisen luonnonsuojeluliiton sukupuoliasiantuntija Lorena Aguilar Revelo katsoo naisten oikeuksien turvaamisen olevan yksi tärkeimmistä keinoista ilmastonmuutokseen varautuessa. Sukupuoli tulisi huomioida ilmastonmuutoksen hillintä- ja sopeutumistoimissa niin kansainvälisellä, kansallisella kuin paikallisellakin tasolla. Erityisen tärkeää on edistää naisten voimavaroja lisääviä toimia. Tiedon saanti ja koulutus edesauttaisivat kaikkein köyhimpien sopeutumista ja varautumista muuttuvaan ilmastoon. Esimerkiksi maataloudesta elantonsa saavien olisi tärkeää saada koulutusta siitä, mitkä viljelylajikkeet menestyvät muuttuvissa ilmasto-oloissa. Myös mahdollisuus muun muassa luototukseen sekä sosiaaliturvaan voivat vähentää haavoittuvuutta. Lieventämis- ja sopeutumisstrategioissa olisi lisäksi hyödynnettävä naisilla jo olevaa tietotaitoa luonnonkatastrofeista selviämisestä, ja myös taloudellisten mekanismien sukupuolisensitiivisyys on turvattava. Niin kansainvälisellä, kansallisella kuin paikallisellakin tasolla sukupuolen huomiointi edellyttää naisten ottamista mukaan päätöksentekoon.

Lähteet

- Aguilar Revelo, Lorena (2009) Establishing the Linkages between Gender and Climate Change. Luento seminaarissa Women and Climate Change – global perspectives. 19.11.2009.
- Aguilar Revelo, Lorena (2009) Women and Climate Change: Vulnerabilities and Adaptive Capacities. Teoksessa State of

the World 2009: Into a Warming World. Worldwatch Institute.

- Kannisto, Päivi (2009) Sukupuolten tasa-arvo ilmastonmuutoksessa. Luento seminaarissa Ympäristötietoinen ja sosiaalinen talous – yhteiskunnan perustana. 6.10.2009.
- Moustgaard, Ulrikke (2009) Climate change hits poor women hardest. NIKK magasin 2/2009, 21–25.

Vesi sosiaaioikeudellisena kysymyksenä

MARJA PAJUKOSKI

Tutkimusten mukaan ilmastonmuutoksesta ja ympäristön saastumisesta johtuvia veteen ja sen käyttöön vaikuttavia muutoksia ovat veden pinnan nousu, veden haihtuminen ja siitä seuraava kuivuus sekä veden saastuminen ja pilaantuminen. Veden pinnan nousu koskettaa etenkin merten rannikkoalueita, saaria ja saaristoja ja vaikuttaa sitä enemmän ihmisten elämään, mitä lähempänä rantaa on asutusta, työpaikkoja tai liikenneväyliä. Kuivuudella on vaikutuksia sekä kasvien että eläinten elinmahdollisuuksiin, elintarvikkeiden ja myös puun saatavuuteen, yleensä elinkeinoihin ja niiden kautta myös elinoloihin. Vaikka tuhansien järvien maassa pula vedestä tuntuu kaukaiselta, kuivuus uhkaa myös Suomessa pohjavesiä. Veden saastuminen ja pilaantuminen voi tapahtua vähitellen tai hyvinkin nopeasti jonkin ennakoimattoman tapahtuman seurauksena, jolla voi olla välitön vaikutus esimerkiksi puhtaan talousveden saantiin (esim. Nokian kaupungin vesiongelmät vuonna 2008).

Ihmisen välittömästä toiminnasta aiheutuvia ja merkittäviä vaikutuksia on luonnonvaraisten vesien kulkuun puuttumisella kuten jokien patoamisella tai vesireittien muuttamisella. Tekoaltaiden rakentamisen vaikutukset ihmisten elämään voivat olla veden pinnan nousun tai saastumisen vaikutusten kanssa hyvin samantapaisia. Osin muutoksista seuraavan vesipulan ja osin ylipäättään palvelujen yksityistämisen seurauksena puhdasta vettä tuotetaan enenevässä määrin kaupallisesti. Kaikilla ei ole yhdenvertaisia mahdollisuuksia saada ja käyttää vettä siksi, että vesihuollon yksityistäminen nostaa hintoja. Seurauksena voi syntyä myös erilaisia rakenteellisia uhkia, jotka liittyvät esimerkiksi vesijohtoverkoston ylläpito- ja korjausvastuisiin tai veden saannin turvaamiseen ympäristökatastrofitilanteissa.

Se, että vettä on Suomessa paljon, saattaa jättää olennaisia vettä koskevia kysymyksiä käsittelemättä. Voidaan pohtia esimerkiksi sitä, kuka veden omistaa. Vesi ei ole rajattavissa tiettyyn alueeseen. Sen määrä niin järvissä, joissa, pohjavesialueilla tai kotitalouksien kaivoissa on sidoksissa luonnossa tapahtuviin muutoksiin, joihin myös ihmisen toiminta vaikuttaa. Veden määrä voi vaihdella fyysisesti samassakin sijaintipaikassa merkittävästi. Onko itsestään selvää, että yksityiselle yritykselle voidaan antaa lupa ottaa vettä myytäväksi? Yltävätkö vesilain säännökset muuttamis- ja pilaamiskiellosta esimerkiksi tilanteisiin, joissa julkisen vesilaitoksen osittanut yksityinen palvelun tuottaja alkaa myydä vettä laajamittaisena kaupallisena tuotteena ulkomaille? Entä silloin, kun vesilaitoksen omistajuus siirtyy ulkomalaisille yrityksille? Ääripäänä voi näkyä tilanne, jossa tehdään sopimus toisen valtion kanssa veden turvaamisesta po. maan kansalaisille. Jos muualla elintärkeä vesi alkaa loppua, miten turvataan, että määräämisvalta veden suhteen on suomalaisissa, ehkäpä jopa parlamentaarisisissa käsissä? Vastaukset kysymyksiin jäävät riippu-

maan sekä sääntelyn tasosta että sen sisällöstä samalla kun niillä voi olla ympäristövaikutuksia merkittävästi suurempi vaikutus ihmisten hyvinvointiin.

Oikeudellista veteen liittyviä sosiaalisia kysymyksiä sivuavaa keskustelua on kansallisesti käyty kuitenkin pääasiassa ympäristöoikeudessa. Kansainvälinen keskustelu on merkittävästi laajempaa sekä ulottuvuuksiltaan että sisällöltään. Yksi sen keskeisistä teemoista on vesi ihmisoikeutena. Oikeuden veteen on katsottu sisältyvän taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevaan TSS-sopimukseen ja kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevaan KP-sopimukseen.¹ KP-sopimus ja sen 6 artiklaa koskeva tulkinta (30/04/82, CCPR General Comment no 6) sitoo veden elämän suojelun perusteena olevaan jokaiselle kuuluvaan oikeuteen elämään.

TSS-sopimusta koskevan YK:n talous- ja sosiaalikomitean mukaan jokaisen oikeus veteen tarkoittaa kohtuullista elintasoa, johon sisältyvät tarpeellinen ruoka, vaatteet ja asuminen ja jossa vesi on elossa pysymisen edellytys (art. 11, kohta 1). Toinen veteen liittyvä ulottuvuus koskee oikeutta hyvään terveyteen (art. 12, kohta 1), joka on sidoksissa kohtuulliseen asumiseen ja riittävään ravintoon. Komitean mukaan oikeuksia tulee tarkastella suhteessa Ihmisoikeuksien julistukseen sisältyviin muihin oikeuksiin, erityisesti oikeuteen elämään ja ihmisarvoon. Vesi tulee ymmärtää enemmän sosiaalisena ja kulttuurisena kuin taloudellisena hyvänä. Kaikissa olosuhteissa tulee turvata veden saatavuus (juomavesi, henkilökohtainen hygienia, vaatteiden pesu, ruoan valmistus, puhtaus), laatu (ei pieneliöitä, kemiallisia tai säteilyyn liittyviä epäpuhtauksia), saavutettavuus (fyysinen, taloudellinen, syrjimätön) ja myös vettä koskevan tiedon saatavuus. Valtion velvoitteena on luoda edellytykset sille, että oikeus veteen toteutuu ja huolehtia siitä, että kolmannet osapuolet eivät aseta esteitä vettä koskevan oikeuden toteutumiselle. (GC No. 15 (2002) E/C.12/2002/11).

Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ohjaavat myös Suomen perustuslain perusoikeuksia koskevia tulkintoja. Veden voidaan katsoa olevan olennainen osa perustuslain oikeutta elämään (7 §), välttämätöntä hoivaa ja huolenpitoa (19 § 1. mom.), terveyden edistämistä (19 § 3. mom.) ja terveellistä elinympäristöä (20 §), koskevien säännösten sisältöä. Veden käyttömahdollisuuksista, sen laadusta, suojelusta yms. säädetään myös kansallisessa lainsäädännössä varsin kattavasti. Vettä voidaan pitää kansainvälisiin sopimuksiin sisältyvänä ihmisoikeutena ilman, että kyse olisi erityisestä laajentavasta tulkinnasta. Sekä kansainvälisten ihmisoikeussopimusten valtioille asettamat velvoitteet samoin kuin kansallinen sääntely huomioon ottaen oikeus veteen tulisi kirjata Suomen perustuslakiin. Kirjaamisella ei varsinaisesti luoda uutta perusoikeutta. Säännöksellä varmistettaisiin tulevien sukupolvien elinmahdollisuuksia ja kansallisia intressejä tulevaisuudessa, jossa ve-

¹ Oikeus veteen on myös nimenomaisena kirjattu Naisten syrjinnän poistamista koskevaan yleis-sopimukseen ja lapsen oikeuksien sopimukseen. Se sisältyy myös suureen määrään kansainvälisiin ihmisoikeuksien tulkintoja koskevista kannanotoista esimerkkinä Euroopan sosiaalista peruskirjaa koskevat sosiaalikomitean kannanotot, joissa vesi liitetään pääasiassa asumiseen.

den puutteen on ennustettu aiheuttavan sekä pakolaisvirtoja että aseellisia konflikteja.

Toinen erityisesti kansainvälisesti keskusteltu teema on veteen sidoksissa oleva ympäristöpakolaisuus, joka käsitteenä on oikeudellisesti kiistanalainen. Veden alle jääviltä alueilta tapahtuvan väestön siirtymisen ohella siirtolaisuutta tai pakolaisuutta tulee tapahtumaan myös alueilta, joissa elinolosuhteet muuttuvat vaikeiksi tai mahdottomiksi kuivuuden takia.

Toistaiseksi kansainvälinen oikeus ei ole kyennyt ratkaisemaan ympäristökatastrofien uhrien asemaa vesikysymykseen liittyen. Vaikka jokaisella on oikeus lähteä mistä tahansa maasta, valtioilla on velvollisuus ottaa maahan ainoastaan oman maansa kansalaisia. Ulkomaalaisten maahan pääsy on kansallisvaltioiden harkinnassa. Pakolaiskäsitteen laajentamiseen koskemaan ympäristöolojen vuoksi asuinsijoiltaan pakenevia ihmisiä on suhtauduttu pidättyvästi. Vaikka vastuuta meren pinnan kohoamisesta ei voida kohdistaa yksittäisiin valtioihin, kansainvälisen suojan tarve voidaan rakentaa yleisempään ihmisoikeuksien kunnioittamisen varaan (Pirjatanniemi 2006). Voisiko Suomi ottaa myös globaalia vastuuta, toimimalla aktiivisesti ympäristökatastrofien uhrien oikeudellisen aseman selkiyttämiseksi. Otaen huomioon, että vähintään kuivuudesta aiheutuva siirtolaisuus tulee koskettamaan myös Suomea, olisi syytä pyrkiä sopimukseen myös ympäristökysymyksiin liittyvästä siirtolaisuudesta?

Lainkohtia, joihin tekstissä viitataan:

- ♦ Perustuslaissa säädetään oikeudesta elämään (7.1 §), ihmisarvoisen elämän edellytyksistä (19.1 §), terveyden edistämisestä (19.3 §) sekä terveellisestä ympäristöstä (20 §). Perustuslaki sisältää myös yleissäännöksen ihmisten yhdenvertaisuudesta lain edessä (6.1 §).
- ♦ Vesihuoltolain (119/2001) tavoite on turvat riittävän, terveydellisesti ja muuten moitteettoman talousveden saatavuus. Talousvedestä, mm. sen laadusta säädetään terveydensuojelulaissa (763/1994).
- ♦ Vesilaissa (264/1961) säädetään veden käytön yleisistä rajoituksista. Lain mukaan vesistöä ei saa johtaa vettä tai ryhtyä toimenpiteeseen siten, että se vähentää vesistön käyttökelpoisuutta vedenhankintaan tai aiheuttaa vaaraa terveydelle.
- ♦ Vesienhoidon järjestämistä koskevan lain (1299/2004) yleinen tavoite on suojella, parantaa ja ennallistaa vesiä niin, ettei pintavesien ja pohjavesien tila heikkene ja että niiden tila on vähintään hyvä.

Kirjallisuutta

UN Economic and Social Council. General Comment No. 15 (2002). E/C.12/2002/11. 20.1.2003. Pirjatanniemi, Elina (2006) Ympäristökatastrofin uhrin oikeudellinen asema. Oikeus 4/2006, 538–557.

Ilmastopakolaiseksi Suomeen?

JUTTA IMMANEN-PÖYRY

Kööpenhaminan ilmastokokouksen alla todetaan, että ympäristöneuvottelujen umpikuja voi johtaa protektionistiseen nokitteluun samaan aikaan kun holtittomuus ympäristön kuormituksessa jatkuu. Päästökauppa on merkittävä aikaansaannos mutta tavoiteltu, kattava ilmastopimus vaikuttaa myös eri energiamuotojen hintoihin, tavara-, palvelu- ja investointivirtoihin... Kauppa- ja yhteiskuntapolittiset vaikutukset ovat mittavat.

Vaikka teollisuusmaat ovat aiheuttaneet tähän mennessä eniten päästöjä, lankeavat pahimmat seuraukset kehitysmaiden ennestään kuiville ja köyhille alueille. Erityisen huonossa asemassa ovat niin sanotut vähiten kehittyneet maat kuten esimerkiksi Bangladesh, Malawi ja Etiopia. Ne tuottavat vain neljä prosenttia ilmastopäästöistä, mutta kuivuus, ruuantuotannon heikkeneminen ja myrskyjen lisääntyminen vaikuttavat niihin kaikkein eniten. Samanaikaisesti niillä on heikoimmat mahdollisuudet sopeutua ilmastonmuutoksen vaikutuksiin. Yksin Afrikassa ilmastomuutos voi pahentaa jo vuoteen 2020 mennessä 75–250 miljoonan ihmisen vesipulaa, ja vuoteen 2080 mennessä 75 miljoonaa hehtaaria maata voi muuttua sopimattomaksi maanviljelylle, joka perustuu sateiden säännöllisyyteen.

”Uutinen vuodelta 2008: UNICEF on huolissaan Etiopian lapsia uhkaavasta nälänhädästä. Jopa kuusi miljoonaa alle viisivuotiasta lasta on vaarassa kuolla nälkään. Arviolta 126 000 lasta kärsii vakavasta aliravitsemuksesta.” Etiopian kriisin taustalla ovat laajalle levinnyt kuivuus, vähäiset sateet, karjan menetys sekä ruoan, polttoaineen ja lannoitteiden kohonneet hinnat.

Kuivuus tuhoaa sadon ja ajaa alueen väestöä evakkoon etsimään ravintoa perheelleen ja karjalleen.

Mitä tämä merkitsee Tesfayelle ja hänen perheelleen Etiopiassa: kuivuus jatkuu ja edellytykset oman elannon hankkimiseksi ovat häviävät niukasta olemattomaan. Ilman lannoitteita, keinokastelua ja maatalouskoneita viljeltyt pellot ovat aina tuottaneet huonosti. Maanviljely on perustunut sadekauden ns. suuriin sateisiin ja alkuvuodesta tuleviin pikkusateisiin. Ilmastomuutoksen seurauksena pikkusateet jäävät ensin tulematta ja satokausi kutistuu yhteen. Perheen on haettava lisäansioita kaupungista, johon köyhiä virtaa yhä enemmän. Työtä ei ole kaupungeissa sen enempää, mutta itsensä voi yrittää elättää esimerkiksi kadunvarsimyyjänä. Yksinäiset nuoret naiset päätyvät palvelusväeksi ja prostituoiduiksi. Tuhannet lähtevät joka vuosi Arabian niemimaalle ja Lähi-itään palveluskunnaksi, jonka oikeuksia yleisesti poljetaan.

Samaan aikaan me protektionistiset nokittelijat kehittyneissä maissa pidämme itsestään selvyytenä oikeutta puhtaaseen juomaveteen, terveelliseen ympäristöön ja liikkumisvapauteen. Olisiko aika alkaa katsoa näitä oikeuksia globaalista

perspektiivistä? Suomen puhdas ympäristö ja infrastruktuuri pystyisivät helposti kantamaan moninkertaisen väestömäärän. Entäpä jos avaisimme rajat köyhien maiden ilmastopakolaisille. Samalla ratkaisisimme väestön ikääntymisongelman ja työvoimapulan esim. terveydenhuollon palvelusektorilla. Ei siis taistella yhden isoäidin oikeudesta tulla/jäädä Suomeen vaan toivotetaan tervetulleiksi kokonaisia sukuja! Muuttoliike ei varmasti ole vain yksisuuntaista. Suomesta varmasti palaa kotimaahansa täällä koulutettuja ympäristötekniikan tai yhteiskuntapolitiikan asiantuntijoita, jotka voivat osaltaan pyrkiä korjaamaan ilmastonmuutoksen tuhoja vanhassa kotimaassaan.

Suomihan ei varmasti jäisi ainoaksi pioneeriksi ympäristöpakolaisten merkittävänä vastaanottajana. Voisimme todella muuttaa maailmaa; ei vain väitellä asiasta!

Vieraan vastaanotto ja maahanmuutto

SANNA PARRUKOSKI (toim.)

Maahanmuuttajat Suomessa

Suomessa asuvien ulkomaan kansalaisten lukumäärä on viisinkertaistunut vuodesta 1990; vuonna 2008 heitä oli noin 143 000. Yhteensä Suomessa asuvat ulkomaalaiset edustivat noin 170 kansalaisuutta. Eniten maassa asui venäläisiä (26 900) ja virolaisia (22 600). Seuraavaksi suurimmat kansalaisuusryhmät olivat ruotsalaiset, somalialaiset sekä kiinalaiset. Muuta kieltä kuin suomea, ruotsia tai saamea äidinkielenään puhuvia oli 190 500. Suurimman vieraskielisten ryhmän muodostivat venäjänkieliset, joita oli 48 700. Viroa puhui äidinkielenään 22 400, englantia 11 300, somalia 10 600 ja arabiaa 8 800 henkilöä. (Väestö- ja kuolemansyytilastot 2009.)

Vuonna 2008 Suomeen muutti 29 100 henkilöä, mikä oli noin 3 000 enemmän kuin edellisvuonna. Lähes puolet maahan muuttaneista oli lähtöisin muista EU-maista. (Väestö- ja kuolemansyytilastot 2009.) Oleskelulupa myönnettiin 88 %:lle sitä hakeneista, yhteensä vajaalle 20 000 henkilölle. Noin kolmasosa haki oleskelulupaa perhesiteiden perusteella ja lähes yhtä moni työnteon vuoksi. (Oleskeluluvat vuonna 2008.) Turvapaikkahakemuksia jätettiin vähän yli 4 000 kappaletta, niiden määrä kasvoi 168 % edellisvuoteen nähden. Turvapaikanhakijoista reilu 700 oli yksin maahan tulleita alaikäisiä. Myönteisten oleskelulupapäätösten osuus oli 39 % kaikista turvapaikanhakijoille annetuista päätöksistä; yli puolet näistä oleskeluvista myönnettiin suojelun tarpeen perusteella. Turvapaikkoja myönnettiin 89. (Turvapaikkayksikön tilastoanalyysi 2008.)

Suomen kansalaisuuden sai 6 700 vakituisesti maassa asunutta ulkomaalaista vuonna 2008. Heistä valtaosa, 5 900, oli Euroopan unioniin kuulumattomien maiden kansalaisia. Eniten kansalaisuuksia myönnettiin Venäjältä, Somaliasta ja Irakista muuttaneille. (Väestö- ja kuolemansyytilastot 2009.)

Maahanmuuttajien koulutus ja työllisyys

Vieraskielisten koulutustaso on selvästi alhaisempi kuin suomea tai ruotsia äidinkielenään puhuvien. Kun 20–24-vuotiaista suomen- ja ruotsinkielisistä 78,6 % on suorittanut ammatillisen tai lukiokoulutuksen, muunkielisistä koulutuksen oli suorittanut vain 34,1 %. Vanhemmissa ikäryhmissä erot olivat jonkin verran pienemmät, ja tutkijakoulutuksen suorittaneiden osuus on muunkielisillä kaikissa ikäryhmissä suurempi kuin suomen- tai ruotsinkielisillä. Peruskoulun jälkeen maahanmuuttajista jatkaa ammatillisessa koulutuksessa yhtä suuri osa kuin synty-

peräisistä suomalaisistakin, mutta lukiokoulutuksessa heidän osuutensa on kantaväestöä pienempi. (Opetusministeriö 2009; Kuusela ym. 2008.)

Maahanmuuttajataustaisten oppilaiden koulumenestys on keskimäärin heikompi kuin kantaväestön oppilaiden. He myös jäävät syntyperäisiä suomalaisia useammin ilman peruskoulun päättötodistusta sekä peruskoulun jälkeisten jatko-opintojen ulkopuolelle. Heikoimmassa asemassa ovat muista kuin EU-maista tulleet ensimmäisen polven maahanmuuttajat, joiden koulumenestys kaikkein heikoin ja joista peräti neljännes jää ilman toisen asteen koulutuspaikkaa. Maahanmuuttajatyttöjen riski jäädä vaille perusopetuksen jälkeistä koulutusta on poikiakin suurempi paremmasta koulumenestyksestä huolimatta. Myös toisen asteen koulutuksen aloittaneet maahanmuuttajataustaiset opiskelijat jäävät ilman tutkintoa suomalaissyntyisiä nuoria useammin. Lisäksi vieraskielisten on huomattavasti vaikeampi päästä ammattikorkeakouluihin ja yliopistoihin kuin suomen- ja ruotsinkielisten, ja erityisesti vieraskielisten naisten asema on tässä suhteessa heikko. (Opetusministeriö 2009; Kuusela ym. 2008.)

Kuva maahanmuuttajien koulutuksesta kuitenkin muuttuu, kun tarkastellaan toisen polven maahanmuuttajia. Syntymästään saakka Suomessa asuneet maahanmuuttajaperheiden nuoret menestyvät koulussa keskimäärin paremmin kuin kantaväestöön kuuluvat oppilaat, ja peruskoulun jälkeen heistä jatkaa lukiossa kantaväestöä suurempi osuus. Toisen polven maahanmuuttajien muita paremman koulumenestyksen on ajateltu johtuvan toisaalta siitä, että he ovat sisäistäneet suomalaisen koulutusajattelun sekä toisaalta siitä, että he joutuvat tekemään enemmän töitä työmarkkinoilla menestyäkseen. (Opetusministeriö 2009; Kuusela ym. 2008.)

Tilastokeskuksen vuoden 2006 työssäkäyntitilaston mukaan äidinkieltään muiden kuin suomen-, ruotsin- tai saamenkielisten työntekijöiden osuus kaikista työllisistä on 2,5 %. Heistä kymmenen prosenttia on yrittäjiä. Noin viidennes vieraskielisistä työllisistä työskentelee siivoojina, myyjinä sekä kuljettajina. (Työssäkäyntitilasto 2006.)

Ulkomaan kansalaisten työttömyysaste oli vuonna 2008 noin kolminkertainen kantaväestöön verrattuna. Ammattitutkinnon suorittaneiden ulkomaalaisten työttömyysaste oli 20–30 % eli kaksinkertainen suomenkielisiin ja nelinkertainen ruotsinkielisiin verrattuna. Ammattikorkeakoulun käyneiden työttömyysaste oli puolestaan 15 %, noin kolminkertainen suomenkielisiin ja kuusinkertainen ruotsinkielisiin verrattuna. Ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden vieraskielisten työttömyysaste oli 20 % ja tutkijakoulutuksen saaneiden 14 %; työttömyysasteet olivat noin kuusinkertaiset suomen- ja ruotsinkielisiin nähden. Kun tarkastellaan pelkästään Suomessa tutkintonsa suorittaneita maahanmuuttajia, työllisyys tilanne on parempi. Työttömyysaste on kuitenkin laskenut voimakkaasti: vuonna 2000 se oli 31,8 %, kun vuonna 2008 työttöminä oli 17,7 % ulkomaan kansalaisista. (Opetusministeriö 2009.)

Kirjallisuus

Kuusela, J. & Etelälahti, A. & Hagman, Å. & Hievanen, R. & Karppinen, K. & Nissilä, L. & Rönnerberg, U. & Siniharju, M. (2008) Maahanmuuttajaoppilaat & koulutus – tutkimus oppimistuloksista, koulutusvalinnoista ja työllistämisestä. Opetushallitus: Edita.

Maahanmuuttajaväestön asema opetusministeriön tehtäväalueilla. Opetusministeriön politiikka-analyysyjä 2009:3.

Oleskeluluvat vuonna 2008. Maahanmuuttoyksikön tilastoanalyysi 3/2008. Maahanmuuttovirasto.

Turvapaikkayksikön tilastoanalyysi 2008. Maahanmuuttovirasto.

Työssäkäyntitilasto 2006. Tilastokeskus.

Väestö- ja kuolemansyytilastot. Tilastokeskus.

Bangladeshista Suomeen

– Atikul Islamin haastattelu

Bangladeshista kotoisin oleva Atikul Islam on asunut Suomessa vuodesta 2008. Hän työskentelee siivoojana ja aikoo myöhemmin pyrkiä opiskelemaan ammattikorkeakouluun. Atikul arvostaa suomalaisen koulutuksen ilmaisuutta ja pitää hyvänä sitä, että tarjolla on opiskelumahdollisuuksia myös englanniksi.

Verratessaan Suomea ja Bangladeshia Atikul nostaa esille kotimaansa lukuisat ongelmat: maassa on nälkää, köyhyyttä, tulvia, korruptiota. Ihmisiä asuu pienellä maa-alalla paljon. Raha on keskeinen arvo, ja ihmiset ovat valmiita tekemään mitä vain sen eteen. Kuilu rikkaiden ja köyhien välillä on syvä. Suomessa Atikul arvostaakin sitä, että ihmisiä ei luokitella varallisuuden mukaan, vaan kaikkia pidetään samanarvoisina ja ihmisillä on varallisuuteen katsomatta mahdollisuus tehdä samoja asioita. Suomessa ei myöskään ole terrorismia, eikä täällä tarvitse pelätä esimerkiksi ryöstetyksi tai tapetuksi tulemista.

Toisaalta Atikulin mielestä perhesiteet ovat Bangladeshissa vahvemmat kuin Suomessa, ja lapset pitävät vanhemmistaan huolta näiden ikääntyessä. Atikul näkeekin ongelmallisena sen, että vanhuksista ei Suomessa pidetä huolta. Lapset jättävät ikääntyvät vanhempansa yksin, vaikka nämä tarvitsisivat vanhetessaan yhä enemmän hoivaa ja apua. Vaikka vanhuksista pitäisikin huolehtia paremmin, ja tähän myös päättäjien olisi kiinnitettävä huomiota, arvostaa Atikul Suomessa myös ihmisten itsenäisyyttä ja yksilöllisyyttä.

Atikul on viihtynyt Suomessa, mutta on myös huomannut joillakin olevan ennakoluuloja ulkomaalaisia kohtaan. Merkittävänä ongelmana Atikul pitää sitä, että maahanmuuttajien työmahdollisuudet eivät ole kovin hyvät – ainakaan, jos kielitaito on puutteellinen. Monella olisi taitoja vaativiinkin tehtäviin. Lisäksi työstä saatava palkka on usein pieni, työ raskasta eikä pysyvyydestäkään ole aina varmuutta. Monen maahanmuuttajan kotimaassa asuva perhe on riippuvainen palkasta, joten työn menettämisestä kärsisivät muutkin kuin yksin työntekijä. Atikul kuitenkin uskoo, että kymmenen vuoden sisällä maahanmuuttajien työtilanne saattaa muuttua: nuoremmat suomalaiset osaavat hyvin englantia, joten ehkä työpaikoillakaan ei tulevaisuudessa vaadita suomen kielen taitoa samalla lailla kuin nyt. Kielikursseja olisi kuitenkin hänen mielestään hyvä tarjota nykyistä enemmän.

Tulevaisuudessa, 5–10 vuoden päästä, Atikul toivoo olevansa menestynyt ja vakiintunut. Tulevasta asuinpaikastaan hän ei vielä ole varma: Suomen ja Bangladeshin välillä on paljon eroja ja hän kaipaa omaa maataan, sen ihmisiä ja kulttuuria. Atikul saattaakin palata Bangladeshiin tutkinnon suoritettuaan, sillä koulutus takaisi paremmat työskentelymahdollisuudet kotimaassa. Hän haluaa mahdollisesti perustaa tulevaisuudessa oman yrityksen mutta tehdä myös jotakin luovaa.

Hyvä elämä merkitsee Atikulille kuitenkin ennen kaikkea perhettä ja sosiaalisia siteitä. Hän haluaa pitää hyvää huolta lapsuuden perheestään jatkossakin. Hyvän tulevaisuuden Atikul näkee sellaisena, että voi vanhanakin elättää itsensä omilla säästöillään.

6 KOKOAVASTI: TABUJA JA PÄÄTELMIÄ

Hyvinvoinnin tarkastelussa ilmastonmuutos toimii tässä selvityksessä *kehyyksenä*, joka osoittaa ekologisten resurssien rajoihin. Se toimii myös *linssinä*, jonka läpi havaintoja tehdään, sekä *kompassina*, joka osoittaa tulevaisuudelle suuntaa.

Hyvinvoinnin tuottaminen, jakaminen ja kokeminen ovat tämän työn ytimissä; ne säätelevät kansalaisten elämää, yhteiskuntaa ja luonnonvarojen käyttöä. Selvityksen temaattinen ajatuskulku on esitetty kuviossa sivulla 16. Selvityksen tarkoituksena on täydentää teknologiaan keskittyvää tietoa ekomodernisaatiosta tuomalla keskusteluun hyvinvoinnin ja ilmastonmuutoksen suhteet sivilisaatio-kriittisestäkin näkökulmasta.

Kaikissa yhteiskunnissa elannon hankinta ja taloudenpito ovat keskeisessä asemassa. Nykyinen elämismuotomme perustuu talouden ja kulutuksen jatkuvaan kasvuun. Ilmastonmuutos ja luonnonvarojen ylikulutus pakottavat muutoksiin. *Hyvinvointimallimme taustatabu on vääristynyt luontosuhde*; luonto on joutunut hallittavan objektin asemaan, ja luontoa on käytetty riistäen ja vahingoittaen, sen monimuotoisuutta ja uusiutumisen edellytyksiä tuhoten.

Tilanteen korjaaminen edellyttää liittolaisuutta luonnon kanssa, ja se puolestaan vaatii kulttuurin ja luonnon ehdottoman yhteen kietoutuneisuuden tajuamista ja sen mukaan toimimista.

Olisiko talouden ja kulutuksen jatkuvan kasvun ideologinen itsestään selvyys hyvinvointimallimme ydintabu? Teemasta on keskusteltu kolmannessa luvussa. Se on sensitiivinen kysymys, johon ei liene aivan yksiselitteisiä vastauksia. Valtaapitävimmän näkemyksen mukaan jatkuva kasvu on ehdottomasti välttämätöntä, jotta on mitä investoida ilmastonmuutoksen torjuntaan ja siihen sopeutumiseen. Perustelu on helppo ymmärtää. Kovin vähän kuitenkin vielä edes keskustellaan tavoiteltavan kasvun laadusta, kehittyneemmästä luontosuhteesta puhumattakaan.

Hyvinvoinnin *tuottaminen* perustuu luonnonvarojen hyödyntämiseen, mutta ymmärryksemme hyvinvoinnista on irrallaan maapallon ekologisesta perustasta eli ihmiselämän ehtojen edellytyksestä. Talouskasvusta on seurannut valtava vaurastuminen ja sen myötä ehkä koko joukko *oheistabuja*.

- ◆ *Aineellisen vaurauden tavoittelusta on tullut johtava hyve?* Hyvinvoinnin muut ulottuvuudet ovat jääneet vähemmälle? Se on vaikuttanut ihmiskäsityksiin ja käsityksiin hyvästä elämästä, ja näiden välityksellä hyvinvoinnin kokemiseen (esim. esineistymiseen). Aineellisen hyvän kartuttamisessa voi joutua oravanpyörämäiseen raadantaan ja hoivaköyhyyteen, josta seuraa uupumusta ja läheisten laiminlyöntiä. Luonnonvarojen kulutuksen hinnoittelu olisi tähdellistä mitä pikimmin.
- ◆ Onko tuloerojen ja *eriarvoisuuden kasvu* hyväksytty ikään kuin välttämättömäksi hinnaksi vaurastumiselle? Eriarvoisuuteen liittyy inhimillistä kärsimystä ja sosiaalisia epäkohtia. Vauraisissa maissa useimpien psykososiaalisten ongelmien taustalla on havaittu yhteiskunnan suhteellinen eriarvoisuus. Eriarvoisuuden kasvu osoittaa pulmiin hyvinvoinnin jakamisessa. Riittämättömyyden ja arvottomuuden kokemusten yleistyessä, luottamus yhteiskuntaan heikkenee. Eriarvoisuuden kasvu ei ole sosiaalisesti eikä ekologisesti kestävää.
- ◆ Talouspoliittisen ajattelun valta-asemasta juontuu *kauppiasmoraalin ja huolenpitomoraalin* välinen epätasapaino, joka vahingoittaa kumpaakin moraalilajia ja heikentää siten hyvinvoinnin edellytyksiä. Molempia tarvitaan, niiden erilainen toimintalogiikka ja aikajänne on tarpeen tunnistaa ja tunnustaa. Näiden moraalilajien keskinäinen suhde säätelee lävistävin tavoin hyvinvoinnin tuottamista, jakamista ja kokemista. Huolenpitomoraalin jääminen kauppiasmoraalin jalkoihin on hyvin vakava asia koko yhteiskunnan kannalta ja etenkin lapsuuden ja luonnon vaalimisessa.

Eikö pitäisi hakea sellaista taloudenpidon muotoa, jolla olisi kärsivällinen suhde pääomaan ja joka kykenisi kestävästi kantamaan ilmastonmuutoksessa? Jatkuvan vaurastumisen ekologinen hinta on suuri. Ekologisen kriisin leviäminen mentaaliseksi tilaksi ja ahdistuksen lähteeksi vaatisi paneutumista.

"De-growth" suuntauksessa vähenevän tai matalan kasvun kannattajat epäilevät, että jatkuvan talouskasvun ideologia saattaa olla suurin yksittäinen uhka maapallon ekologisen tilan korjaamisessa.¹ Tavoitteeksi asetetaan kestävä makrotalouden rakentaminen, jonka ytimessä on ekologisten rajojen kunnioittaminen. Tuloerojen kaventaminen, työn jakaminen ja kulutuskulttuurista irrottautuminen sekä inhimillisen ja sosiaalisen pääoman vahvistaminen nähdään hyvinvoinnin edellytyksinä.

Voiko jatkuvaan kasvuun ja kulutukseen pyrkivästä taloudesta mitenkään tulla ekologisesti ja sosiaalisesti kestävää taloutta? Matalan kasvun taloudesta käytävä keskustelu (ks. luku 3) olisi tarpeen saada laajempaan yhteiseen tarkasteluun. Tar-

¹ Ks. Jackson, Tim / Sustainable Development Commission: Prosperity without Growth? – The transition to a sustainable economy 2009 <http://www.sd-commission.org.uk/publications.php?id=914>).

vitaan paljon ytimiin käyvää yhteiskunnallista keskustelua, jossa eri mieltä olevat analyttiset ihmiset pääsevät sekä haastamaan toisiaan että myös etsimään yhteisymmärrystä poliittisista toimista ilmaston lämpenemisen torjumiseksi ja siihen sopeutumiseksi.

* * *

Tässä luvussa Jorma Sipilä silmää historiaan ja maapallon mittakaavaan. Maailmanvaltiaat ovat onnistuneet hävittämään oman toimintansa ympäristölliset edellytykset. Elinkelpoisen ympäristön menettäminen tuottaa nyt ja tulevaisuudessa ilmastopakolaisuutta. Suomi on kasvavan maahanmuuton varassa. Tähdellistä on pitää mielessä, että maahanmuutto muodostuu ristiriitojen lähteeksi sitä varmemmin, mitä heikommassa asemassa maahanmuuttajat ja yhteiskunnan huono-osaiset ylipäänsä ovat. Lista eriarvoistumisen haittavaikutuksista pitenee edelleen. Sipilä muistuttaa, että nykyiset järjestelmät on rakennettu vastauksiksi kansallisiin, ei kansainvälisiin sosiaalisiin tarpeisiin. Muutokset hyväksytään, kun ne perustuvat selkeisiin poliittisiin päätöksiin, jotka koskevat kaikkia. Arvojen muutos voi olla nopeaa, kun ongelma koetaan yhteiseksi ja vakavaksi. Kansalaisten olisi hyvä huomata, että Suomi on väestöosuuttaan tuntuvasti suurempi kasvihuonekaasujen tuottaja ja siten vahvasti vastuussa ilmastonmuutoksesta. Kirjoituksen päättää hiukan arvoitukselliseksi jäävä ehdotus: ilmastonmuutos vaatii maanpuolustusvoimia. Siinä on tuore ajatus edelleen kehiteltäväksi.

Timo Miettinen luonnostelee "Hyvinvointivaltion 10 periaatetta" *yhteisesti ja etuista* lähtökohdista, jotka muodostavat suomalaisen hyvinvointivaltion kivijalan. Tässä on keskustelun paikka: yhdistävätkö nämä periaatteet meitä yhteiseen tekemiseen?

Selvityksen viimeisessä artikkelissa pohditaan ekologisiin rajoihin sosiaalisesti sopeutuvan kulttuurin rakentamista ja tehdään kolme ehdotusta jatkotoimiksi:

- 1) Tarvitaan laaja kansallinen strategia ekologisen hyvinvointivaltion rakentamiseksi; jo tehtyä teknologiakeskeistä työtä on tarpeen laajentaa kohti Green New Dealin kaltaista kattavaa suomalaisversiota kestävästä makrotaloudesta hyvinvoinnin ja terveyden strategioihin.
- 2) Arkiyhteisöissä on tarpeen käynnistää kestävä kehitys vahvistava ilmasto-ohjelma, joka auttaa
 - a) julkiset instituutiot ja muut työyhteisöt ekosaneeraamaan toimintansa, sekä
 - b) ihmisen ja muun luonnon erottamattomaan yhteyteen perustuvan maailmankuvan opiskelua osana työn kuvaa ja ammatillista identiteettiä.
- 3) Ekoakatemoilla vahvistetaan kestävien elämäntapojen ja tasapainoisen luontosuhteen opiskelua eri-ikäisten ihmisten kesken.

Ilmastonmuutos yhteiskunnassa

JORMA SIPILÄ

Yhteiskunnallisesta tiedosta

Kun itsestäänselvyydet kaatuvat ja maailma toimii toisin kuin ennen, kutsutaan yhteiskuntatieteitä apuun. Valitettavasti juuri silloin, kun yhteiskuntatieteitä kysytään eniten, ovat niiden vastaukset heikoimmillaan. Kaikki tieteellinen tieto perustuu nimittäin olemassa olevan ja aiemmin tapahtuneen tutkimukseen. Niinpä myös yhteiskuntaa koskevien tutkimustulosten soveltaminen perustuu olennaisesti yhteiskunnallisten toimintojen jatkuvuuteen. Tämä on tietysti yhteiskuntatieteiden soveltamisen kannalta fundamentaalinen ongelma, sillä yhteiskuntaa tutkimuskohteenä ja yhteiskuntapolitiikkaa tiedon tarvitsijana leimaavat jatkuva muutos ja uudistuminen, joka toisinaan yltyy radikaaliksi. Siksi yhteiskuntatieteissä onkin aina harjoitettu myös yhteiskuntien perustavanlaatuisien muutosten tutkimista. Ympäristön ja yhteiskunnan muutoksen suhteita on kuitenkin tutkittu verrattain vähän.

Perustavanlaatuisien muutosten tutkiminen on tuonut yhteiskuntatieteiden ja historian tutkimuksen lähelle toisiaan. Olisi ollut erinomaista, jos ympäristöhistorialla olisi ollut suurempi paino historian tutkimuksessa. Jos sen tutkimuksen seurauksena olisi kouluissa opetettu yhtä paljon ympäristöhistoriaa kuin vaikkapa Saksan historiaa, olisimme kansalaisina paljon valmiimpia kohtaamaan mitä edessä on. Perusymmärrykseemme kuuluisi, että kautta ihmiskunnan historian on jokainen maailmanvalta onnistunut hävittämään oman toimintansa ympäristölliset edellytykset. Näin on nytkin, uutta on vain mittakaavan laajentuminen. Muuttuessaan globaaliksi on oman toiminnan edellytysten hävittäminen tullut tiensä päähän.

Vielä epävarmempaa on määrittää, miten vaikuttavat ne muutokset, joita ei kyetä torjumaan ja joihin on vain sopeuduttava. Vaikka vastuullamme on nimenomaan Suomea koskeva valmistautuminen, olisi tyytyminen perinteiseen, kansalliseen tarkasteluun riittämätöntä. Ilmastokysymykset ovat globaaleja, niin myös ongelmien syyt ja paikallisten tekojen seuraukset. Ilmastonmuutoksen torjunta ja siihen sopeutuminen tapahtuu maailmanjärjestelmässä. Tämän järjestelmän ominaisuuksien tarkastelu on ollut perinteinen, mutta suhteellisen pieni tutkimuskohde yhteiskuntatieteissä. Täyttäessään politiikan, hallinnon ja kansalaisten odotuksia ovat yhteiskuntatieteet olleet aika lailla kansallisesti ja valtiollisesti orientoituneita tieteitä.

Mitä ilmastonmuutos tekee yhteiskunnalle?

Ilmastonmuutosta koskeviin ennusteisiin sisältyy tavattoman paljon epävarmuutta. Yksi varmana pidetyistä lähtökohdista näyttää kuitenkin olevan oletus maailman väestön nopean kasvun jatkumisesta. Päivittäin meille toistetaan mediassa, että maailmassa on yli yhdeksän miljardia ihmistä vuonna 2050. On kiinnostavaa, että ilmastonmuutoksen keskeinen syy on ilmiö, jota ei ole vielä tapahtunut: suurin osa vuonna 2050 elävistä ihmisistä ei ole vielä syntynyt. On kyseenalaista pitää varmana sellaista lähtökohtaa, että ihmiset lisääntyvät vakionopeudella elinehdoista riippumatta. Väestönkasvuun voidaan vaikuttaa myös kehitysmaissa – kaiken ilmastonmuutoksen torjuntatyön ei tarvitse tapahtua rikkaissa maissa.

Varmaa sen sijaan on, että väestönkasvu ja ilmastonmuutos yhdessä pahentavat ravintokriisiä ja että se iskee ihmisiin hyvin eriarvoisesti. Ilmasto on yhteinen asia, mutta sen muutoksen seuraukset iskevät pahimpina köyhimmille ja kuivimmille alueille. Todennäköisesti ravintokriisi, joka on pitkälti yhtä kuin vesikriisi, on ilmastonmuutoksen ensimmäinen osio, johon joudutaan hakemaan uutta globaalipoliittista ratkaisua.

Elinkelpoisen elinympäristön menettäminen tuottaa ilmastopakolaisuutta ja laajaa muuttoliikettä. Kansainvälisestä muuttoliikkeestä puhutaan esimerkiksi suomalaisessa mediassa yhtenä keskeisenä uhkana. Puheella on mielenkiintoinen ristiriita ennen nykyistä lamaa kirjoitettujen Suomi-strategioiden kanssa, sillä ne lähtevät välttämättömyydestä lisätä maahanmuuttoa. Olisi yllättävää, jos näihin strategioihin ei palattaisi, sillä suomalainen yhteiskuntapolitiikka, ennen muuta elinkeino- ja koulutuspolitiikka, ovat jo pitkään faktisesti rakentuneet kasvavan maahanmuuton varaan.

Etukäteen on tavattoman vaikeaa arvioida, miten muuttoliike kohdentuu. Näin varsinkin siksi, että muuttoliike on pitkälti poliittisesti ohjattavissa. Olemme kaukana siitä maailmasta, jossa jokainen ihminen voisi vapaasti valita asuinpaikkansa. Mutta silti on mahdotonta ajatella, ettei huomattavaa muuttopainetta kohdistuisi Suomen kaltaisiin maihin, joissa suuria, nopeasti vaikuttavia ympäristöuhkia ei ole.

Maahanmuuttoon liittyneet etniset ristiriidat ovat olleet Suomessa pieniä. Eurooppalainen kokemus opettaa, että maahanmuutto muodostuu ristiriitojen lähteeksi sitä varmemmin, mitä heikommassa asemassa maahanmuuttajat ja yhteiskunnan huono-osaiset ylipäänsä ovat. Ilmastonmuutoksen kaventamien elinmahdollisuuksien seurauksena solidaarisuuden tarve saattaa kasvaa niin suureksi, että varojen löytäminen kunnollisen integraatiopolitiikan harjoittamiseksi vaikeutuu. On hyvin mahdollista, että etniset ristiriidat kasvavat.

On tavattoman vaikea kuvitella, ettei ilmastonmuutos lisäisi eriarvoisuutta. Kyse ei ole ainoastaan muutoksen seurausten julmasta jakautumisesta maailmasta, vaan myös eriarvoisuuden kehityksestä maan sisällä. Utta on, että eriarvoisuus uhkaa muuttua sukupolvikysymykseksi samaan tapaan kuin se on jo pitkään ol-

lut Yhdysvalloissa. Jos yleinen elintaso ei nouse, nuoremmat sukupolvet eivät tule olemaan vanhempia vauraampia, niin kuin Suomen historiassa on yleensä tapahtunut. Sillä voi odottaa olevan hankalia poliittisia seurauksia: nuoremmat pitävät ikääntyneiden saamia etuuksia kohtuuttomina. Suomalaiset vanhuusmenot ovat olleet ennestään varsin niukat (vrt. OECD) ja nimenomaan hoivamenojen lisääminen saattaa vaikeutua juuri silloin, kun tarve kasvaa nopeasti. Eläkkeethän ovat paremmin suojattuja kuin sosiaalipalvelumenot.

Sosiaalipolitiikan perusmenetelmät (tulonsiirto, palvelu ja suojelu) voivat sinänsä toimia hyvinä välineinä myös ilmastonmuutoksen aiheuttamiin tarpeisiin, mutta nykyiset järjestelmät on rakennettu vastauksiksi kansallisiin, ei kansainvälisiin sosiaalipoliittisiin tarpeisiin. Sitä paitsi kansainväliset tulonsiirrot, palvelu ja suojelu ovat olemukseltaan aika erilaisia ilmiöitä kuin meidän kansallisesti hiotut operaatiomme. Voimme kuvitella, että hallinto ja yliopistot joutuvat oppimaan monia asioita kansainvälisiltä järjestöiltä, mutta myös omasta hyvinvointivaltion aikakaudta edeltävästä historiastaan.

Ilmastonmuutoksen yhteiskunnallinen hallinta

Ilmastonmuutoksen hillintä on mahdollista ja eri analyyseista päätellen jopa kohtuullisin kustannuksin. Vaikeuksia on paljon, ja monet niistä ovat suuria. Eivät kuitenkaan niin suuria, etteikö niitä voisi ratkaista. Uskon vakaasti, ettei ihmisen maailma lopu ilmastonmuutokseen, ei myöskään hyvä elämä!

Energiakriisi, ekologinen kriisi ja ekonominen kriisi voidaan kytkeä yhteen siten, että verottamalla energiankäyttöä vähennetään kasvihuonepäästöjä ja paikataan julkisen budjetin vajetta. Tämä yhtälö toimii kuitenkin vain rikkaissa maissa ja niissäkin se edellyttää valikoivaa toimeenpanoa. Monessa kehitysmaassa tavallisten ihmisten taloudellinen selviytyminen perustuu subventoituihin polttoaineluihin eikä edes markkinahintojen tasolle päästä ilman suuria inhimillisiä ja poliittisia vaikeuksia.

Poliitikot sinänsä ovat kiitettävästi nostaneet ilmastonmuutoksen tulevaisuutta koskevan asialistan kärkeen. Ilmastopolitiikan tekeminen on kuitenkin poikkeuksellisen vaikeaa. Demokraattinen politiikka on olennaisesti areena, jolla kulloinenkin ”me” kokoontuu ratkaisemaan ”meitä” koskevia kysymyksiä ”meidän” yhteisten etujemme mukaisesti. Erottelu meidän, muiden ja toisenlaisten ihmisten välillä kuuluu politiikan olemukseen, mutta juuri se on kaikkia koskevissa asioissa kyettävä ylittämään. Aivan yhtä vaikeaa on ottaa lapset ja tulevat ihmiset huomioon samalla painolla kuin nyt elävät, keskusteluun osallistuvat aikuiset. Kenties meidän on helppoa vastata myöntävästi eettiseen kysymykseen ”kuuluuko hyvä elämä kaikille?”, mutta sen mukainen toiminta on erittäin vaikeaa. Poliitiikan teknologia ei ole pysynyt ratkaistavien kysymysten tasolla. Juuri tällaisia asioita varten tarvitaan demokraattista maailmanpolitiikkaa, mutta se on vielä alkutekijöissään.

Suomalaisessa keskustelussa on oltu huolestuneita siitä, että suuri osa väestöstä on halutonta muuttamaan ympäristön kannalta haitallisia toimintatapojaan. Silti on turha ajatella, ettei massamittainen käyttäytymisen muutos olisi mahdollista. Esimerkkejä löytyy runsaasti aiemmasta historiasta. Muutokset hyväksytään, kunhan ne perustuvat selkeisiin poliittisiin päätöksiin, jotka koskevat kaikkia. Kansallisella tasolla ne ovat vaikeita, mutta EU näyttää kykenevän tekemään tämäntyyppisiä päätöksiä ja lisäksi tuottamaan paineita muita alueita kohtaan. Osa yritysmaailmasta tietenkin vastustaa ankarasti päästöjen hinnoittelua, mutta osa näkee sen välttämättömyytenä tai ansaintamahdollisuutena. Arvojen muutos voi olla rationaalisessa kulttuurissa hyvinkin nopeaa, kun ongelma koetaan yhteiseksi ja vakavaksi. Yhteisempää ja vakavampaa ongelmaa olisi suorastaan vaikea keksiä.

Ilmastonmuutokseen varauduttaessa yksi keskeinen kysymys koskee Suomen valmiutta ottaa vastuuta ilmastonmuutoksen torjunnassa ja haitoista kärsivien auttamisessa. Mielipidetiedustelujen valossa ei tilanne juuri nyt näytä rohkaisevalta. Pääsyy havaittavissa olevaan passiivisuuteen lienee, että ilmastonmuutoksen alkuvaiheen suoranaiset haitat ovat Suomen kohdalla pieniä verrattuna maailman väestön kokemuksiin uhkiin yleensä. Uhat Suomen kohdalla ovat välillisiä, ja etenkin ajatus maahanmuuton voimakkaasti kasvusta saa keskivertokansalaisen ennemminkin huolestumaan oman elämänmuodon suojelemisesta kuin ilmastopakolaisten kohtalosta. Suomella on viettelys asettua vapaamatkustajaksi. Kansalaisille ei ole painotettu, että Suomi on väestöosuuttaan tuntuvasti suurempi kasvihuonekaasujen tuottaja ja siten vahvasti vastuussa ilmastonmuutoksesta. Asettautuminen perinteiseen tapaan ei-kolonialistiseksi pienvallaksi, joka ei ole vastuussa siitä, mitä rikkaat maat ovat kehitysmaille tehneet, on tässä tapauksessa valheellista.

On hankalaa varautua muutokseen, jonka luonteeseen liittyy paljon epävarmuuksia. Suomessakin toimii kuitenkin valtiollinen instituutio, jonka nimenomainen tehtävä on käydä läpi tavaton määrä mahdollisia muutoksia, pohtia niiden seurauksia ja vahinkojen torjuntaa sekä valmistautua tarvittavaan toimintaan. Sitä sanotaan puolustusvoimiksi. Ilmastonmuutos vaatii maanpuolustusvoimia.

Hyvinvointivaltion 10 periaatetta

TIMO MIETTINEN

Usein esitetyn väitteen mukaan vastakkainasettelut ovat kadonneet politiikasta. Väite on huomionarvoinen – ja vaatii pohdintaa. Länsimaisen demokratian ytimeen on alusta alkaen kuulunut ajatus kamppailusta, jonka näyttämönä olisi fyysisen voimankäytön ja väkivallan sijaan *puhe*. Mikäli tämä kamppailu ei pääse toteutumaan puheen alueella, vaarana on, että joudumme todistamaan sen purkautumista muilla tavoin. Siksi toivomme politiikalta keskustelua ja moniäänisyyttä: eri näkökulmien ja tilanteiden sovittamista yhteen.

Vaan on tässä jotain hyvääkin: Suomen poliittisen järjestelmän vahvuutena on ollut, että jaamme varsin laajasti monet hyvinvointivaltion keskeiset periaatteet. Koemme, että meillä on velvollisuus asettua toisten asemaan; uskomme, että valtiolla on tehtävä oikeudenmukaisemman hyvinvoinnin jakajana. Ajatus yhdessä tekemisestä on keskeinen osa sodanjälkeisen Suomen suurta kertomusta.

Periaatteet on joskus hyvä myös jäsentää sanoiksi. Seuraava luonnos pyrkii artikuloimaan vähintään osan niistä *yhteisesti jaetuista* lähtökohdista, jotka muodostavat suomalaisen hyvinvointivaltion kivijalan.

Hyvinvointivaltion 10 periaatetta

1. Hyvinvointivaltio on olemassa hyvää elämää varten.
2. Taloudessa ja kilpailussa pärjää vahvin, mutta politiikka merkitsee asettumista heikoimman puolelle.
3. Me olemme yhtä: kenenkään menestys ei synny toisista riippumatta. Uskomme valtion tehtävään hyvinvoinnin jakajana.
4. Kaikki työ on arvokasta; yhteiskunnassamme kukaan ei ole tarpeeton.
5. Kenenkään ei tule tuntea häpeää siitä, että hänellä ei ole työtä.
6. On puolustettava niitä, jotka eivät pysty puolustamaan itseään: myös luontoa ja tulevia sukupolvia.
7. Kaikki ansaitsevat kodin.
8. On perusoikeus kehittää ja ilmaista itseään.
9. Uskomme, että meillä on yhä opittavaa muilta. Siksi pidämme itsemme avoimena myös vieraille.
10. Saimme perinnön ilman testamenttia; hyvinvointimme on lahja, joka on annettava eteenpäin.

Ekologisiin rajoihin sosiaalisesti sopeutuva kulttuuri?

MARJATTA BARDY

Onko se elämänmuoto, joka pitelee luontoa sillä tavoin pahoin kuin me sitä pahoinpitelemme, ihmiselle sopiva? Näin kysyi Georg Henrik von Wright¹ lähes pari vuosikymmentä sitten ja totesi, että kysymykseen elämänmuodon sopivuudesta voidaan vastata vain kehityksellä, joka säilyttää hankkimamme teknisen osaamisen ja samalla käyttäen tätä osaamista torjumaan ne katastrofien uhkat, jotka sen väärinkäyttö on aiheuttanut.

Tehtävänä on uudistaa ja jalostaa kehittyntä monialaista osaamista – ei vain teknistaloudellista vaan myös kulttuurista, sosiaalista ja mentaalista – ja valjastaa se ekologisesti rajallisiin oloihin soveltuviksi tavoiksi tuottaa, jakaa ja kokea hyvinvointi. Kyse on tiedollisista, taidollisista ja poliittisista tehtävistä, joissa todennäköisesti koettelelle joutuu ennen kaikkea arvomaailma. Mainittakoonpa vain eettisesti haastava kysymys: *ketkä kuuluvat meihin?*

Miten määritellään me? Juha Nurmela kysyy edellä. Todennäköisesti useimpien on helppo olla sitä mieltä, että hyvä elämä kuuluu kaikille. Sen mukainen toiminta on erittäin vaikeaa. Erottelu meidän ja muiden välillä on juuri se, mikä on kyettävä ylittämään kaikkia koskevissa asioissa, Jorma Sipilä kirjoittaa. Kuinka toimimme sen puolesta? Saadaanko aikaan maailmanlaajuisia kansainvälisiä järjestelmiä sosiaalipoliittisiin tarpeisiin? Käymmekö rohkeasti kansainväliseen keskusteluun vedestä sosiaalisena oikeutena? Toivotammeko ilmastopakolaiset tervetulleiksi Suomeen?

Selvityksen ensimmäisen luvun otsikko tahtoo ohjata ajatukset hyvinvoinnin poliittisuuteen ja henkilökohtaisuuteen, ja tähän teemaan selvitys myös päättyy. Mitä useammat yksilöt kannattavat kestäviä valintoja, sitä helpompaa demokratiassa on tehdä näitä valintoja edistäviä poliittisia päätöksiä. Mitä rohkeammin yhteiskuntapolitiikassa valitaan kestäviä ratkaisuja, sitä helpompaa on yksittäisten kansalaisten, yritysten ja yhteisöjen muuttaa toimintatapojaan kestävämmiksi. Kyse on siis vastavuoroisesta suhteesta, jossa on tarpeen kiihdyttää uusia valintoja kaikilla tasoilla.

Ilmaston lämpenemisen torjunta ja siihen sopeutuminen edellyttävät yhteiskunnan läpäisevää uudistumistyötä, yksilöllisesti, yhteisöllisesti, institutionaalisesti sekä yhteiskunnallisesti ja maailmanlaajuisesti. Tarvitaan kykyä toteuttaa muutoksia vapaaehtoisesti, normatiivisesti ja lakisääteisesti.

Ympäristö- ja hyvinvointipoliittikkaa on laajennettava ja syvennettävä niin, että päästään niiden yhteisiin juuriin, so. ymmärrykseen siitä, ettei ole ekologisesta perustasta irrallista hyvinvointia.

¹ von Wright, Georg Henrik 1993. Viimeisistä ajoista. Ajatusleikki. Yliopistolehti 24/1993, 4–15.

Yrjö Haila kutsuu kirjassaan "Retkeilyn rikkaus" (2004) löytämään luonnon ympäristöongelmien aiheuttamien huolten ja pelkojen alta, jotta ymmärtäisimme olemassaolomme ehdot. Ympäristö ympäröi meitä, mutta luonto lävistää.

Ilmastomuutosta koskeva näköpiiri on nopeasti laajentumassa inhimillisen toiminnan eri alueille, kun tutkimuksia, selvityksiä ja kannanottoja ilmestyy lisääntyvässä määrin. Yhden totuuden sijasta on hyvä pohtia eri vaihtoehtoja. Tiedon, keskustelun ja osaamisen nopea kumuloituminen auttaa uusiin toimiin ja päätöksiin, joiden henkeä osaltaan kantaa kykymme kuvitella tulevaa.

Seuraavassa tehdään kolme ehdotusta jatkotoimista, ja kaikissa niissä tarvitaan useampien tahojen aktiivisuutta ja sitoutumista yhteistyöhön. Tulevaisuusvaliokunnalla on asemansa puolesta ainutlaatuinen paikka tulevan hahmottelussa.

1. Kansallinen strategia ekologisen hyvinvointivaltion rakentamiseksi

Elämänmuotomme muuttamisessa joudutaan uudistamaan hyvinvoinnin tuottamisen, jakamisen ja kokemisen tapoja. Se merkitsee uudistuksia *energiatuotannossa* sekä *elinkeinorakenteessa* ja *elämäntavoissa*. Kolmen e:n yhdistelmä on eri tavoin mukana monissa ekologisesti nykyistä kestävämpää elämää hahmottavissa muutoksissa.

Ilmo Massa ehdottaa edellä (4. luvussa) vihreän sopimuksen (Green New Deal) tekemistä Suomessa. Lähtökohtana käytettäisiin jo olemassa olevia ohjelmia, kuten muun muassa ilmasto- ja energiapoliittista ohjelmaa (2009), kansallista luonnonvarastrategiaa (2009), energiatehokkuustoimikunnan mietintöä (2009) ja kansallisen kestävä kehityksen strategiaa (2006). Olisi haettava politiikkalohkot ylittävää kokonaiskuvaa. Keskeistä on siirtyminen vähähiilisen talouteen, ympäristöteknologisten innovaatioiden luominen, tiukka ympäristöhallinto- ja lainsäädäntö sekä vihreä työvoima- ja koulutuspolitiikka. Kyse on sodan jälkeisen jälleensuorituksen kokoisesta ohjelmasta ja miljardiluokan investoinneista, Ilmo Massa kirjoittaa.

Tuula Helne painottaa (4. luvussa), että Suomikin tarvitsisi pikimmin monien eri tieteenalojen vahvuudet yhdistävän ohjelman, jossa selvitetäisiin hyvinvointikäsitysten, talouskasvun ja luonnon tilan suhdetta, ajatuksena ratkaista, miten maamme voisi nopeasti siirtyä ekologisesti kestäväan yhteiskuntamalliin.

Ison-Britannian kestävä kehityksen komission raportissa "Prosperity without Growth?" todetaan, että hallitusten politiikassa on siirryttävä kestäväan talouteen

- a) rakentamalla kestävää makrotaloutta ja vapautamalla kulutuksen rautahäkistä on edettävä Green New Dealin suuntaan,
- b) vaalimalla ja suojelemalla hyvinvointia tuottavaa kyvykkyyttä ja mahdollisuuksia, sekä
- c) kunnioittamalla ekologisten rajojen kestävyyttä.²

² Jackson, Tim / Sustainable Development Commission: Prosperity without Growth? – The transition to a sustainable economy 2009 (<http://www.sd-commission.org.uk/publications.php?id=914>) – 12 askelta kohti kestävää taloutta, siis sama määrä askelia kuin katsotaan tarvittavan kestäväan raittiuteen.

On otettava vakavaan keskusteluun matalan kasvun talous, jossa kasvu pääsee taantumaan ja jossa kasvihuonepäästöt ja työttömyys vähenevät nykyvaiheesta. Ympäristö- ja ilmastopolitiikan rinnalle tarvitaan ympäristöongelmat huomioiva sosiaalipolitiikkaa, jotta vältytään rajulta elintason ja kulutusmahdollisuuksien eriytymiseltä ja turvataan sosiaaliset oikeudet ja vähennetään eriarvoisuutta.³

Terveys- ja hyvinvointinäkökulma on saatava yhteiseen keskusteluun osana kansallisen strategian rakentamista. Marja Vaarama (4. luvussa) toteaa, että työ on aloitettava selvittämällä ilmastonmuutoksen potentiaaliset riskit ja niiden kohdentuminen. Sen perusteella voidaan etsiä sopeutumiskeinoja ja muotoilla hyvinvointi- ja terveyspolitiikkaa. Sosiaali- ja terveysministeriö on avainasemassa.

Varhaiskasvatuksesta lähtien on voitava opiskella maapallon ekologiseen perustaan kytkeytyvää maailmankuvaa. Koulutuspolitiikan uudistamisessa opetusministeriöllä on ratkaiseva aseman. Tulevaisuudessa sivistystä edistävä sosiaalipolitiikka ja sosiaalinen sivistyspolitiikka voivat muodostua luontoa säästävien elämäntapojen perustoiksi.

Kansallisen strategian tavoitteet tarkentuisivat laaja-alaisissa poliittisissa neuvotteluissa sekä tutkimuksessa ja kansalaiskeskustelussa. Tarvitsemme laajaa yhteistyötä kaikilla tasoilla, ja tematiikan jäsentyessä on harkittava politiikkaohjelman ja tutkimusohjelman käynnistämistä.

2. Ilmasto-ohjelmat arkiyhteisöissä

Lähimpänä jokaista ovat omat jalanjäljet. Hyvinvointi ilmastonmuutoksen oloissa on teema, jossa jokaisen on tehtävä valintoja omalla kohdallaan. Teema koskee kaikkia, ja siihen on luotava henkilökohtaisesti kestävä suhde. Se on teema, johon on otettava kantaa myös kansalaisena muun muassa poliittisissa valinnoissa. Se on teema, jota on pohdittava myös työelämässä sekä työyhteisön jäsenenä että ammatinharjoittajana. Kaikissa ammateissa ollaan tavalla tai toisella tekemisissä materiaalsen kulutuksen kanssa. Elämänmuotomme on läpimaterialisoitunut, me kulumme yksityisinä ihmisinä kotitalouksissa ja työntekijöinä työyhteisöissä.

Tarvitaan ilmasto-ohjelma⁴ julkisten instituutioiden ja muiden työyhteisöjen ekosaneeraukseen, kestävän kehityksen kuosiin. 1990-luvun alkupuolella monissa paikoissa siirryttiin jonkinasteiseen paperin ja jätteiden kierrätykseen. Ilmasto-ohjelmassa tulee sopia, miten kohennetaan materiavirtojen ekologisuuden astetta maksimiinsa, niin hankinnoissa, käytössä kuin poistoissakin. Tulee sopia myös liikkumisesta työmatkoilla autoilun ja lentämisen vähentämiseksi.

Ilmastonmuutos on muokkaamassa *maailmankuvaa siten*, että ihmisen on pakko ymmärtää oman lajinsa kuuluvan kiinteästi osaksi luontoa. Kun ihminen muokkaa käytäntöjään ekologisten rajojen sallimissa puitteissa, se laajentaa mah-

³ Tuuli Hirvilampi ja Elina Turunen: Kohtuulliseen hyvinvointiin ei tarvita ryöstelyä. Teoksessa Bruun, Otto ja Eskelinen Teppo (toim.) 2009. Finanssikapitalismi. Helsinki: Like, 83–98.

⁴ Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ilmasto-ohjelma (2008) lähtee po. instituution arvoista ja tehtävistä ja päättyy konkreettisiin suosituksiin 1) seurakunnille 2) kirkon jäsenille 3) kirkon hallinnolle.

dollisuuksia ehyempään elämään ja samalla näyttää rajallisuuden ja haavoittuvuuden.

Monissa ammateissa (ellei lähes kaikissa) tämä ihmisen ja muun luonnon erottamaton yhteys vaikuttaa *ammattillisten identiteettien* perusteisiin. Voi olla, että ilmastonmuutoksen oloissa asiantuntijuus ja kansalaisuus yhdistyvät uusin tavoin. Se tarkoittaisi ehkä sitä, että ihminen on kansalainen asiantuntijanakin ekologisessa mielessä, so. tunnistaa riippuvuutensa luonnosta ja vastuunsa hiilijalanjäljestä myös ammattilaisena.

3. Perustetaan ekoakatemiaa⁵

Ympäristötietoisien ja sosiaalisen sivistymisen edistämiseksi tarvitaan uudenlaisia opiskelun, kokeilun ja tutkimisen paikkoja.

Ekoakatemiaa eri-ikäiset ihmiset, lapset ja aikuiset tutkisivat ympäristön ja yhteiskunnan tilaa sekä opiskelisivat kestäviä elämäntapoja ja tasapainoista suhdetta ihmisen ja luonnon välillä. Toiminta perustuisi tieteen ja taiteen monipuoliseen viljelyyn, jossa suositaisiin kaikkien aistien kehittämistä, käytännön ja teorian yhteen liittymistä, vuoropuhelua ja kurinalaisuutta.

Ihmisestä, kulttuurista ja arvomaailmasta oltaisiin yhtä kiinnostuneita kuin taloudellisista ja teknisistä innovaatioista. Lapset pääsisivät opiskelemaan parhaan mahdollisen osaamisen pariin, ja aikuiset voisivat oppia ei-vielä rajoihin asettuneista kokemisen ja kysymisen tavoista. Sukupolvisuhteiden vastavuoroisuutta harjoiteltaisiin näkemisen, tekemisen ja kokemisen tasoilla.

Voimavarat ekoakatemiaan saataisiin yhdistämällä jo entuudestaan käytössä olevia tiloja ja ihmisiä eri taloista (yliopistoista, kouluista, ministeriöistä yms.).

"Suuri käänne" kompassina mäkeä alas

Georg Henrik von Wrightin (1993)⁶ mukaan aikakauttamme luonnehtii teknosysteemin vahvistaminen poliittisen järjestelmän kustannuksella. Valtio on häviämässä. Ennen kaikkea hyvinvointivaltio kärsii siitä, että poliittinen järjestelmä heikkenee suhteessa teknosysteemiin. Poliitikkojen optimistiset puheet johtunevat *tiedostamattomasta voimattomuuden* aavistuksesta. Matkasta tulee tuskallinen, kun vältetään katsomasta eteen. Von Wright luonnehtii aikaamme mäeltä alas laskeutumisena. *Miten säädellä matkaa alaspäin?*

Se vaatii huomattavaa itsensä voittamista järjestelmän eri osissa, yhteistä tahtoa ryhtyä rajoittamaan vapaata markkinakilpailua ja sopeutumista tällaisiin rajoituksiin. Niin kauan kuin nykyisin vallitseva kasvuideologia hallitsee taloudellista ajattelua, poliittinen järjestelmä enempää kuin teknosysteemikään eivät kehity oh-

⁵ Ks. Marjatta Bardy yhdessä Sanna Aaltosen, Anna Lepon ja Marita Sandelinin kanssa 1994. Pieni kertoo suuresta. Ympärisöopiskelu lasten kanssa. Stakes. Tutkimuksia 38.

⁶ Viimeisistä ajoista. Ajatusleikki. Yliopistolehti 24/1993, 4–15.

jausmekanismeja, jotka voisivat suunnitelmallisesti luotsata teollisuusyhteiskunnan laskemaan myötämäkeen. Työttömyyttä pitäisi hoitaa työn jakamisella eikä kasvun lisäämisellä. Taloudellisen yritteliäisyyden rajoituksia tarvitaan ympäristön suojelemiseksi ja maan voimavarojen hoitamiseksi. Riittävän syvältä voitaneen aloittaa uusi ja kestävä matka ylöspäin.

Järjen rajoitusten myöntäminen on yksi tapa "ottaa järki käteen". Kohtaaminen odottamattoman kanssa tarjoaa ensi sijassa kehotuksen uuteen ajatteluun ja uudelleen arvioimiseen. Von Wright arvelee, että kulttuuriarvoilla on entistä suuremmat mahdollisuudet ohjata ja muuttaa elämää. Sen, joka oivaltaa maapallon olosuhteiden *muuttumisen välttämättömyyden*, ei tarvitse etsiä lohtua voimattomuuden aiheuttamasta optimismista eikä vaipua toivottomuutta seuraavaan pessimismiin.

Seuraavassa siirrytään vuoteen 2162. Tulevan kuvittelusta voi nähdä jotain tästä päivästä.

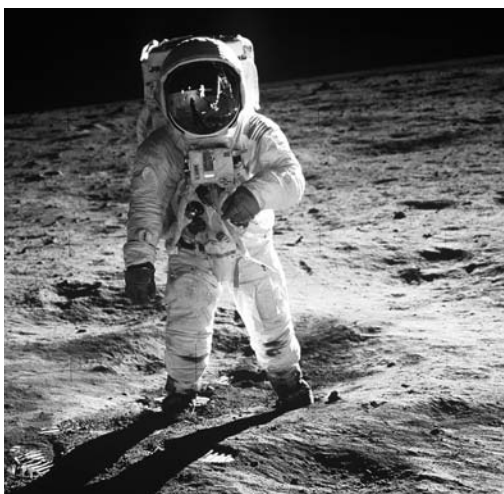
- ANTROPOSENTRISEN MAAILMAN NOUSU JA TUHO

HAAMu:n syysnäyttely johdattelee museokävijän Viimeisen Kadonneen Sivilisaation koristeelliseen ja kaunaiseen valtakauteen, gregoriaanisen ajanlaskun vuosiin 500 eaa. - 2000 jaa.

Tämä nk. antroposentrinen kausi on jättänyt jälkeensä huiman määrän tekstejä ja artefakteja, joiden kautta olemme säilyttäneet yhteyden edelliseen globaaliin sivilisaatioon, kuitenkin pohjimmiltaan ymmärtämättä esi-isiemme ajattelua ja toimintaa. Tervetuloa tutustumaan Suuria Mullistuksia edeltävän aikakauden kiehtovaan, kammottavaan ja kummalliseen elämään.

Tulevaisuuden toivoa, huomisen historiaa

tarjoaa kokonaiskuvan antroposentrisen kauden eri vaiheista. Osio pyrkii selvittämään ajanjaksolle tärkeitä edistyksen ja kehityksen käsitteitä. Näyttely kulkee läpi vuosisatojen esitellen runsaan havaintomateriaalin ja artefaktien avulla tieteiden ja taiteen saavutuksia, yhteiskunnallisia olosuhteita, sekä henkistä ja hengellistä elämää antroposentrisen kauden eri ajoissa ja kulttuureissa.

Antroposentrinen kausi voidaan karkeasti jakaa Varhaiseen ja Uuteen Aikaan. Varhaisena Aikana saivat syntyä mm. maailmanuskonnot kristinusko ja Islam, demokratia, filosofia ja luonnontieteet. Uuden Ajan alku 1500-luvun puolessavälissä taas loi aiempaa lujemman pohjan tieteen ja teknologian kumulaatiolle, sai valmiiksi maailmankartat ja -kaupan, ja huipentui lukuisten yhteiskunnallisten, ideologisten ja kulttuuristen vaiheiden kautta ensin Moderniin ja lopulta sirpaleiseen mutta globaaliin jälkimoderniin kulttuuriin.

Ihminen aloitti antroposentrisen kauden jumalallisena olentona mutta päätyi vain kehitysvaiheeksi kaikelle elämälle yhteisessä evoluutiossa, Ihminen siirrettiin yhdessä rysäyksessä maailmankaikkeuden keskipisteestä Linnunradan laidalle, jaettiin henkeen ja ruumiiseen ja haluun ja järkeen, ja hän asetti rahallisen arvon kaikelle ympärillään, mukaan lukien kanssaihmisensä. Kaikesta huolimatta maailma ei koskaan lakannut pyörimästä ihmisen ympärillä, eikä kukaan epäillyt, etteikö kehityksen suunta olisi ollut jatkuvasti eteenpäin.

Pelkoa, vihaa ja palkintoja

perehtyy monenkirjaviin yhteisöihin, niiden toimintamekanismeihin ja erilaisiin vallankäytön muotoihin, jotka muovasivat kokonaisia kansakuntia. Näyttelyosion keskiössä on galleria, jossa on esillä runsaasti kuvallista aineistoa vanhasta kirkollisesta maalaustaiteesta myöhempään poliittiseen propagandaan, sekä 2000-luvun audiovisuaalista viihdettä.

Antroposentrisen kauden vauhdilla kasvavaa väestöä piti pitää järjestyksessä, ja se voitiin tehdä niin kovin kuin pehmeinkin keinoin. Uhkat, kannustimet, ihanteet, kaikki kävivät tarkoitukseen. Ihmiskunnan irtauduttua muusta maailmasta sen sisäisetkin siteet muuttuivat enemmän tai vähemmän keinotekoisiksi.

"Leipää ja sirkushuveja" oli Varhaisten Aikojen antiikin Roomassa alkanut ajatus massojen pitämisestä hallinnassa tarjoamalla niille perustarpeiden tyydyttämisen lisäksi viihdettä, joka harhautti ihmiset näkemästä todellisia ongelmiaan, samalla kuitenkin heijastaen haluttua kuvaa siitä, kenellä valta yhteiskunnassa on. Spektakkeleita käytettiin ja kehitettiin kasvavassa määrin läpi koko antroposentrisen kauden paitsi yhteiskuntajärjestyksen ylläpitämiseen, myös huomattavien taloudellisten voittojen hankkimiseen.

Viihdyttämistäkin tehokkaampana hallinnan välineenä käytettiin kuitenkin pelkoa, jota pystyttiin luomaan monenlaisten ilmiöiden myötävaikutuksella. Kulttuurit, kansat ja ihmiset saatiin tarpeen vaatiessa pelkäämään toisiaan, joskus jopa itseäänkin, ja kaikkina aikoina pystyttiin löytämään lukematon määrä muita uhkia, kulkutaudeista jumalan kiroukseen ja luonnonkatastrofeista hallinnasta karanneeseen teknologiaan.

Sitä olet mitä omistat

koostuu laajan arkeologisen aineiston pohjalta rekonstruoiduista näkymistä eri ajanjaksojen ja kulttuurien edustajien elämiin ja ympäristöihin.

Näyttelyosiossa tulkitaan installaatioiden avulla antroposentrisen kauden eri vaiheiden tyyppillisten ja ei-niin-tyypillisten edustajien elämää heidän aineellisten omaisuuksiensa kautta.

Vaikka antroposentristä kautta yhdistää periaate ihmisestä muun maailman hallitsijana, ovat ihmisten elinolosuhteet olleet kauden eri aikoina hyvinkin erilaiset. Varhaisten Aikojen aineelliset olosuhteet vaikuttavat hyvin vaatimattomilta verrattuna Uuden Ajan loppuvaiheisiin.

Aineellisen yltykyläisyyden kasvu ei Antroposentrisen kauden aikana koskaan saavuttanut lakipistettään, koska mahdollisuus saada jotain lisää otettiin aina tervetulleena vastaan. Antroposentrisellä kaudella materiaalisuuden tavoittelu muuttuikin perustarpeiden tyydyttämisestä itseilmaisun kaltaiseksi toiminnaksi. Vallalla oli ajattelutapa, jossa yksilöt rakensivat identiteettiään ensisijaisesti hankkimalla materiaalisia hyödykkeitä, joihin kulttuurisesti liitettyjen arvojen uskottiin tulevan osaksi niiden omistajaa.

Yhteiskunnallinen asema heijastui lähes poikkeuksetta ihmisten taloudelliseen asemaan, ja köyhien ja rikkaiden kulutustottumukset poikkesivat toisistaan radikaalisti. Huomattavia poikkeuksia oli myös eri kulttuurien välillä, kuten samassa kulttuurissakin eri aikoina. Kauden loppua kohti erilaiset tyyli- ja elämäntapamuutokset vaihtelivat kiihtyvällä tahdilla, ja Suuria Mullistuksia lähestyessä erilaisia tyyliä ja elämäntapoja eli lukemattomia rinnakkain.

HAAMu-teatteri esittää: Maailman miehet

"Jumalat ovat antaneet ihmisille keinot elää helposti, mutta kadotamme ne, kun kaipaamme vain hunajakakkuja, palsamia ja sen sellaista." - Diogenes

Elokuvan päähenkilö, kosmopoliiteista ensimmäinen, lyhty kädessään kulkeva filosofi Diogenes Sinopelainen (412-323 eaa.) johdattaa katsojan läpi historian pimeyden etsiessään rehellistä ihmistä. Vaelluksella tapaamme mm. yksinkertaista elämää viettäneen Fransiskus Assisilaisen (1181-1226), joka muistuttaa kuulijoitaan ihmisen oikeudesta ja velvollisuudesta nauttia luonnosta ja suojella sitä, ja vierailimme Henry David Thoreaua (1817-1862) mökillä Waldenin lammella, entisessä pohjois-Amerikassa, tapaamassa filosofia ja ihmisoikeustutkijaa, jonka mukaan "useimmat ylellisyydet ja niinkutsutut mukavuudet eivät ole vain tarpeettomia, vaan jopa esteitä ihmiskunnan edistykseen". Matkan varrella tutustumme erinäisiin nykykäsityksen mukaisiin kestäviin elämäntapoihin ympäri maailmaa, joista osa on aikoja sitten kadonnut antropologisen kauden myllerryksiin, osa taas on syntynyt vastaukseksi ja vastapainoksi ihmiskeskeisen ajan suurimmille ongelmille.

Tiivistelmä

Marjatta Bardy & Sanna Parrukoski (toim.). Hyvinvointi ilmastonmuutoksen oloissa? Keskustelunavauksia tulevaisuusvaliokunnalle. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). 208 sivua. Helsinki 2010.
ISBN 978-952-245-267-2 (painettu), ISBN 978-952-245-270-2 (pdf)

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan THL:lta tilaama selvitys hyvinvoinnin ulottuvuuksista liittyy valiokunnassa työstettävään teemaan hyvinvointimallimme tabuista ja mustista aukoista. Valiokunta valmistelee myös eduskunnan vastauksen hallituksen tulevaisuusselontekoon, joka kuluvalle vaalikaudella (2007–2011) koskee ilmastoa ja energiaa.

Käsillä olevan hyvinvointiselvityksen tekoa organisoivaksi periaateksi on valittu ilmastonmuutos. Tarkoituksena on täydentää energiaan keskittyvää tietoa tuomalla keskusteluun hyvinvoinnin ja ilmastonmuutoksen väliset suhteet. Hyvinvoinnin tarkastelussa ilmastonmuutos toimii tässä selvityksessä *kehystenä*, joka osoittaa ekologisten resurssien rajoihin. Se toimii myös *linssinä*, jonka läpi havaintoja tehdään, sekä *kompassina*, joka osoittaa suuntaa tulevaisuudelle: miten torjumme ilmaston lämpenemistä ja sopeudumme sen aiheuttamiin muutoksiin ihmisarvoisin tavoin? Vastaukset vaativat osaamista ja rahaa, ja ne koskettavat arvomaailmaa, tietoja ja tunteita.

Selvityksen keskiössä ovat hyvinvoinnin tuottaminen, jakaminen ja kokeminen. Ne säätelevät kansalaisten elämää, yhteiskuntaa ja luonnonvarojen käyttöä. Pohjoismaiden hyvinvointivaltio on taloudellisesti tehokas tapa tuottaa suhteellisen tasa-arvoisesti mahdollisuuksia ja hyvinvointia. Karkeasti luonnehtien ”malli” sinänsä on toimiva. Mutta elämänmuotomme ei ole ekologisesti kestävä, se rakentuu luonnonvarat ylittävän jatkuvan kasvun ja kulutuksen varaan. On palattava peruskysymykseen: mitä hyvinvointi on? Kun tarkastelua kehystää ilmastonmuutos, törmätään jännitteisiin ja tabuihin.

Selvitys on tehty kokoamalla tematiikasta koeteltua tietoa sekä eri elämäntilanteissa elävien kansalaisten ja eri alojen asiantuntijoiden punnittuja näkemyksiä. Mukana on kaikkiaan ollut monta kymmentä ihmistä. Työ on edennyt vaihteittain eri kentillä, kuten intensiivisenä aivoriihityönä, jossa ilmiökenttää kartoitettiin eri tieteenalojen kokeneiden asiantuntijoiden voimin.

Selvitys muodostuu lyhyehköistä asiateksteistä. Näitä täydentävät tiiviit tietokunnat uusista julkaisuista sekä opiskelijayhteistyössä syntyneet skenaarioiden omaiset tekstit ja kuvat. Kirjoittajia on 32. Selvityksessä tarjotaan materiaalia totuttujen ajatus- ja toimintamallien tarkistamiseksi sekä painotetaan moninapaisesti yhteiskunnan läpäisevää uudistumistyötä ns. suuren käänteen aikaan saamiseksi. Mukana on erilaisia näkemyksiä, tavoitteena tuoda esille tematiikkaan liittyvä keskustelua.

Taloukasvu näyttää olevan erittäin herkkä ja vaikea asia, jota ilmastonmuutoksenkin yhteydessä usein vältetään. Valtaapitävin käsitys pitää talouden ja kulutuksen kasvua välttämättömänä. Sen rinnalle on nousemassa keskustelu matalan kasvun (de-growth) taloudesta, jossa keskeisenä nähdään kestävä ekologia rajoja kunnioittavan makrotalouden rakentaminen, kulutuskulttuurista irrottautuminen sekä työn ja hyvinvoinnin edellytysten jakaminen.

Keskusteluun ehdotetaan seuraavaa hyvinvointimallimme tabujen rypästä. *Taustatabu* kumpuaa vääristyneestä luontosuhteesta. *Ydintabuksi* nostetaan talouden ja kulutuksen jatkuvan kasvun itsestään selvyys; kovin vähän vielä huomiota kiinnitetään kasvun laatuunkaan. Ydintabusta seuraa *oheistabuja*, kuten aineellisen vaurauden ylikorostuminen hyvinvoinnin ulottuvuutena. Lisäksi oheistabuihin kuulunee eriarvoisuuden kasvun hiljainen hyväksyntä sekä kauppiasmoraalin ja huolenpitomoraalin epätasapaino.

Ilmastonmuutoksen oloissa hyvinvointiin liittyvät kysymykset tulevat uusin tavoin sekä poliittisiksi että henkilökohtaisiksi; päätöksiä ja valintoja on tehtävä maailmanlaajuisesti ja yhteiskunnittain sekä yksilöllisesti. Ympäristö- ja hyvinvointipolitiikkaa on laajennettava ja syvennettävä niin, että päästään niiden yhteisiin juuriin, so. ymmärrykseen siitä, ettei ole ekologisesta perustasta irrallista hyvinvointia

Selvityksessä tehdään kolme ehdotusta. Ensinnäkin esitetään laaja-alaisen strategian rakentamista *ekologiseen hyvinvointivaltioon* siirtymiseksi, suomalaisen version luomiseksi Green New Dealistä, joka kattaa kysymykset kestävästä makrotaloudesta kansalaisten hyvinvointiin ja terveyteen. Strategia rakentuisi rinnakkain toimivista tutkimus- ja politiikkaohjelmista.

Toiseksi ehdotetaan *ilmasto-ohjelman* tekemistä *arkiyhteisöissä* (julkisissa instituutioissa ja muissa työyhteisöissä). Tehtävänä olisi a) materiavirtojen maksimaalinen ekosaneeraus ja b) ihmisen ja luonnon erottamattomuuteen pohjautuvan maailmankuvan opiskelu osana kunkin yhteisön perustehtäviä ja ammatillisten identiteettien perusteita.

Kolmanneksi ehdotetaan *ekoakatemioiden* perustamista ympäristö- ja luontotietoisien sivistymisen edistämiseksi siten, että eri-ikäiset ihmiset, lapset ja aikuiset tutkisivat ympäristön ja yhteiskunnan tilaa sekä opiskelisivat kestäviä elämäntapoja.

Tarvitaan uusia ja vaihtoehtoisia näköaloja, ettei maailma olisi yhä enemmän sellainen kuin se jo oli, ja jotta tulevasta paistaisi toivorikkaus.

Avainsanat:

Hyvinvointi; hyvinvointitutkimus, hyvinvointivaltio; elinolot, elämäntavat ja elämissuoto; tunteet ja arvot

Yhteiskuntapolitiikka; Green New Deal, sosiaali- ja terveyspolitiikka, ympäristöpolitiikka, hyvinvointipolitiikka, talouden ja kulutuksen jatkuva kasvu

Ilmastonmuutos; ekologinen kriisi, ekologiset rajat, kestävä kehitys, kestävä kulttuuri

Eriarvoisuuden kasvu; tuloerojen kasvu, köyhyys, kohtuus, oikeudenmukaisuus

Kirjoittajat

MIKKO ALESTALO, FT (meteorologia), johtaja, Ilmatieteen laitos

PENTTI ARAJÄRVI, OTT, professori (sosiaali- ja koulutusoikeus), Itä-Suomen yliopisto

MARJATTA BARDY, KT, tutkimusprofessori (sosiaalipolitiikan dos.) Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

HEIDI FAST, TeM (esitystaide ja -teoria), vapaa taiteilija-tutkija

TUULA HELNE, VTT (sosiaalipolitiikka), vastaava tutkija, Kelan tutkimusosasto

JUKKA HOFFRÉN, HT, dos. (soveltava tilastotiede), tutkimuspäällikkö (kansantaloustiede, tilastotiede, ympäristöpolitiikka), Tilastokeskus

LIISA HÄIKIÖ, YTT (sosiaalipolitiikka), tutkija, Tampereen yliopisto

JUTTA IMMANEN-PÖYRY, KTM, yksikön päällikkö, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

PIIA JALLINOJA, VTT, dos. (sosiologia), yksikön päällikkö, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

MATTI JANTUNEN, DI, PhD (ympäristöterveys), tutkimusprofessori, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

JOUKO KAJANOJA, VTT, dos. (yhteiskuntapolitiikka), Helsingin yliopisto

TIMO KARJALAINEN, VTK, erikoistutkija, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

VAPPU KARJALAINEN, YTT dos. (kuntoutuksen sosiaalipolitiikka), erikoistutkija, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

MERI KOIVUSALO, LT, MSc (lääketiede ja ympäristöterveys), erikoistutkija, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

ILMO MASSA, VTT, dos. (yhteiskuntapolitiikka), akatemitutkija (ympäristöpolitiikka, yhteiskuntatieteellinen ympäristötutkimus), Helsingin yliopisto

TIMO MIETTINEN, FM (filosofia), tutkija, Helsingin yliopisto

NIKU MÄÄTTÄNEN, professori (ma.) (kansantaloustiede), Helsingin kauppakorkeakoulu/Aalto yliopisto

JUHA NURMELA, VTT, dos. (sosiologia), Tulevaisuuden tutkimuksen seuran puheenjohtaja / tutkimuspäällikkö, Tilastokeskus

MARJA PAJUKOSKI, OTK, HTT, lakimies, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

SANNA PARRUKOSKI, VTK, suunnittelija, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

REIJA RUUHELA, FM (meteorologia), ryhmäpäällikkö, Ilmatieteen laitos, Ilmasto-keskus

HANNA RÄTTÖ, VTM (kansantaloustiede), yliaktuaari, Tilastokeskus

PAULA SAIKKONEN, VTM (sosiaalipolitiikka, tohtorikoulutettava), Helsingin yliopisto

JORMA SIPILÄ, VTT, professori (sosiaalipolitiikka ja sosiaalityö), Tampereen yliopisto

MARJA VAARAMA, YTT, professori, ylijohtaja, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

AKSELI VIRTANEN, Kauppatieteen tohtori (tiedon talous ja organisaation filosofia) Aalto yliopisto

MATTI VIRTANEN, YTT, Yhteiskuntapolitiikka -lehden päätoimittaja

Opiskelijayhteistyö:

MIRKKA FORSBERG, opiskelija Taideteollinen korkeakoulu/Aalto yliopisto

JUHO HELLSTEN, opiskelija Taideteollinen korkeakoulu/Aalto yliopisto

JOHANNA PITKÄLÄ, opiskelija Helsingin yliopisto, yhteiskuntapolitiikan laitos

HEIKKI RÄISÄNEN, opiskelija Kuvataideakatemia

MINNA SAVIN, opiskelija Teatterikorkeakoulu

Liite 1. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle 30.3.2009

Työsuunnitelma "Hyvinvoinnin ulottuvuudet ja niiden keskinäiset suhteet" -selvitykseen

Osana eduskunnan tulevaisuusvaliokunnassa työnettävää laajempaa teemaa "Hyvinvointimallimme tabut ja mustat aukot" Stakesilta on tilattu (3.12.08) selvitys "Hyvinvoinnin ulottuvuudet ja niiden keskinäiset suhteet". Sen pääteemat ovat

- ♦ terveyden suhde muihin hyvinvoinnin ulottuvuuksiin
- ♦ vaurastumisen ja eriarvoistumisen paradoksi
- ♦ sukupolvien väliset suhteet
- ♦ aineelliset resurssit ja aineettomat ulottuvuudet
- ♦ ilmastonmuutos ja taloudellinen laskukausi.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksella (THL) Stakesin ja KTL:n yhdistyttyä 1.1.09 selvitystä tehdään ylijohtaja Marja Vaaraman alaisuudessa työryhmässä: Marjatta Bardy, Pekka Hakkarainen, Sakari Karvonen, Johanna Lammi-Taskula ja Sanna Parrukoski. Työsuunnitelmaa on alustavasti selostettu suullisesti tulevaisuusvaliokunnassa 11.3.09 (Marjatta Bardy).

Kun perspektiivi ulottuu tulevaan, se sallii ja edellyttääkin kuvittelukyvyyn harjoittamista. Siihen pyritään liikkumalla erilaisten käsitysten, tietoperustojen ja havainnointitapojen parissa. Siksi selvityksen tematiikkaan paneudutaan kokoamalla sekä eri elämänpiireissä olevien kansalaisten että eri alojen asiantuntijoiden näkemyksiä ja punnittua tietoa – niin THL:n sisältä kuin laajemminkin yhteiskunnasta. Työpajatyypiset seminaarit ovat keskeisessä asemassa tiedon kokoamisessa, parin kolmen isomman seminaarin ohella. Karttuva aineisto pyritään saattamaan helposti lähestyttävään muotoon ja siten, että se inspiroisi keskusteluun.

Ensimmäisessä vaiheessa (helmi-maaliskuu) on järjestetty kolme pienoisseminaria (ks. liite 1), joissa on kartoitettu tutkimuksen ja kehittämisen taustalla vaikuttavia hyvinvointikäsitteitä THL:ssä. Puheenvuoroista ja keskusteluista kiteytetään "Noin 13 liuskan kooste", jota käytetään selvitystyön seuraavissakin vaiheissa.

Toisessa vaiheessa (maalis-huhtikuu) valmistellaan

- a) *opiskelijayhteistyötä* Helsingin yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen sekä Teatterikorkeakoulun, Taideteollisen korkeakoulun ja Kuvataideakatemi-an kanssa sillä idealla, että nuoret keskuudessaan paneutuvat omaan ja toisensa ymmärrykseen hyvinvoinnista selvityksen pääteemoja koskien tieteen ja taiteen keinoin – osana opiskeluohjelmaansa. Nuorisolla on myös mahdollisuus osallistua selvityksen puitteissa järjestettäviin seminaareihin ja saada käyttöönsä selvityshankkeessa syntyvää materiaalia.
- b) *seminaria* Myllypurossa Herttoniemen seurakunnan ja Helsingin kaupungin sosiaaliviraston kanssa elintarvikejakeluun turvautuvien ihmisten kuulemiseksi selvityksen pääteemoista

c) mahdollisuuksia maahanmuuttajanuorten *haastatteluihin*.

Kolmannessa vaiheessa valmistellaan, kuinka lähestytään selvityksen kokoavaa tematiikkaa ”Ilmastomuutos, talouden laskukausi ja hyvinvoinnin ulottuvuudet?” Aluksi tarvitaan ainakin aivoriihenomainen seminaari, jossa eri alojen parhaat mahdolliset asiantuntijat tuovat tietonsa yhteiseen käyttöön.

TuVa-hankkeen 1. vaiheeseen liittyvät pienoisseminaarit THL:ssä

1. Seminaari

24.2. ti MonitoimiA klo 13.00–16.00 **Yleiskatselmus** tutkimuksen käytössä ja taustalla olevista hyvinvoinnin käsitteistä ja tabuista ryhmäkohtaisesti

Puheenjohtaja Johanna Lammi-Taskula

Avaus Marja Vaarama

Johdanto Marjatta Bardy: TuVa -hanke ja hyvinvoinnin kolmiulotteisuus

- ♦ (LAPE) Minna Salmi ja Johanna Närvi: having-loving-being työ- ja perhe-elämän leikkauskohdissa
- ♦ (VERK) Vappu Karjalainen: Amartya Sen ja kyvykkyys (capability) -ajattelu työttömyystutkimuksessa
- ♦ VETH Tuija Martelin: Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi
- ♦ (HYRY) Antti Väisänen: Hyvinvoinnin jakautumisen kartoittamattomat kipupisteet
- ♦ (AHTU) Christoffer Tigerstedt: Alkoholi sosiaalisena kysymyksenä ennen ja nyt

2. Seminaari

10.3. ti PikkuBanaani 2.krs klo 14.00–16.00 Kaksi kohdennusta

Jussi Simpura: Hyvinvoinnin (6 T) edistymisen seuraukset

Sakari Hänninen: Oikeudenmukaisuus ja hyvinvointi

3. Seminaari

17.3. ti MonitoimiA klo 14.00–16.00 Sukupolvien väliset suhteet:

Tytti Solantaus: STM:n KASTE-hankkeen LapsiRemontti

Sakari Karvonen: Lasten polarisaatio

Kristiina Kuussaari ja Tiina Puhakka: Sukupolvien ohipuhuminen – Nuorten elinolot vuosikirjan lähtökohdista

Anni Vilkkö: Hyvinvointi ja sukupolvisuhteet vanhuudessa

Liite 2. TuVa-hankkeen yhteistyökentät

